

75315

**BURSA'DA FRANSIZ KATOLİK KİLİSESİ
RESTORASYON PROJESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mimar Esin ŞEBİN

75315

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 27 Temmuz 1998

Tezin Savunulduğu Tarih : 25 Haziran 1998

Tez Danışmanı

: Yrd. Doç. Dr. Yegân KÂHYÂ

Diğer Jüri Üyeleri

: Prof. Dr. Zeynep AHUNBAY

Prof. Dr. Ayla ÖDEKAN

İTİB: YÖNETİMİNİN MURUFA
DOLUHAFTASYON

HAZİRAN 1998

ÖNSÖZ

Tezimi tashihleriyle yönlendiren danışmanım Y.Doç.Dr.Yegân Kâhya'ya, Fransızca kaynaklarda yardımcı olan Y.Mimar Deniz Mazlum'a, Y.Mimar Burçin Altınsay'a, belge ve kaynak araştırmalarımnda kolaylık sağlayan Bursa Vakıflar Genel Müdürlüğü mimarlarından Gülgün Yılmaz'a, rölöve çalışmalarımnda yardımcı olan babam Ahmet ve annem Gülşen Şebîn'e, restitüsyon çalışmalarımı yönlendiren Prof.Dr. Ayla Ödekan'a, her türlü yardım ve desteğiyle yanımda olan Atilla Aşık'a, çalışmalarımın çeşitli aşamalarındaki katkılarıyla arkadaşlarım Sedef Çokay, Ahmet Turan Köksal, Kadriye ve Mine Gülgönül'e sonsuz teşekkür ederim.

Esin ŞEBİN

İstanbul, 1998

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
FOTOĞRAF LİSTESİ	v
ÖZET	x
SUMMARY	xi
BÖLÜM 1 . GİRİŞ	1
1 . 1 . Amaç	1
1 . 2 . Kapsam Ve Yöntem	2
BÖLÜM 2 . XIX . YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİNDE AZINLIKLARIN VE	
YABANCILARIN GENEL DURUMLARI	4
2 . 1 . Azınlık Kavramı	4
2 . 2 . Sosyal Ve İdari Durumları	4
2 . 3 . Azınlık Dinleri Ve Misyoner Faaliyetleri	6
2 . 4 . XIX . Yüzyılda Azınlıklara Tanınan Haklar	10
BÖLÜM 3 . BURSA ' NIN TANITIMI	13
3 . 1 . Bursa'nın Konumu Ve Coğrafi Özellikleri	13
3 . 2 . Bursa'nın Tarihi Süreç İçindeki Yeri Ve Önemi	14
3 . 3 . Bursa'da Azınlık Nüfusun Sosyal Durumu	15
BÖLÜM 4 . KİLİSE KAVRAMI, DOĞUŞU VE GELİŞİMİ	18
4 . 1 . Kilise Kavramı	18
4 . 2 . Kilisenin Yapı Türü Olarak Ortaya Çıkışı	19
4 . 3 . Kiliseyi Oluşturan Bölümler	20
4 . 4 . Kilise Plan Şemasının Gelişimi	21
BÖLÜM 5 . FRANSIZ KATOLİK KİLİSESİ	23
5 . 1 . Konum	23
5 . 2 . Tarihsel Gelişim	23
5 . 3 . Ayrıntılı Tanım	30
5 . 3 . 1 . Plan	30
5 . 3 . 1 . 1 . Narteks	30
5 . 3 . 1 . 2 . Ana mekan	31
5 . 3 . 1 . 3 . Apsis	32

5.3.2. Cepheler	33
5.3.2.1. Kuzeydoğu cephesi	33
5.3.2.2. Güneydoğu cephesi	34
5.3.2.3. Güneybatı cephesi	35
5.3.2.4. Kuzeybatı cephesi	36
5.3.3. Örtü	36
5.3.4. Malzeme ve yapım tekniği	36
5.3.5. Mimari üslup ve bezeme	37
5.4. Bozulmalar	40
5.4.1. Tümüyle yok olan bölümler	40
5.4.2. Malzeme bozulmalar	40
5.4.3. Strüktürel bozulmalar	41
5.4.4. Ek ve değişiklikler, bakımsızlık ve kötü kullanım nedeni ile bozulmalar	42
BÖLÜM 6. DİĞER KATOLİK KİLİSELERLE KARŞILAŞTIRMA	44
6.1. Kompleks içindeki Konumu	44
6.2. Plan Özellikleri	45
6.3. Kütle Düzeni	46
6.4. Cephe Düzeni	47
6.5. Strüktür Sistemi	47
6.6. Malzeme Ve Yapım Tekniği	48
6.7. Mimari Üslup Ve Bezeme	48
BÖLÜM 7. RESTİTÜSYON	51
7.1. Döşemeler	51
7.2. Kapılar	52
7.3. Pencereleler	53
7.4. Merdivenler	54
7.5. Örtü	54
7.6. Bezemeler	54
BÖLÜM 8. RESTORASYON	57
8.1. Onarıma İlişkin Müdahale Türleri	57
8.1.1. Sondaj	57
8.1.2. Temizleme	57
8.1.3. Sağlamaştırma	58
8.1.4. Bütünleme	58
8.1.4.1. Yapısal bütünleme	58
8.1.4.2. Bezeme ile ilgili bütünleme	59
8.1.5. Yeniden yapım	59
8.2. Yeni Kullanıma İlişkin Öneriler	60
BÖLÜM 9. SONUÇLAR VE ÖNERİLER	62
KAYNAKLAR	64
EKLER	67
ÖZGEÇMİŞ	68

FOTOĞRAF LİSTESİ

- F . 1 . Kilisenin genel görünümü
- F . 2 . İpekçilik Caddesi'nde bulunan kilisenin 1885 yılında çekilmiş fotoğrafı
- F . 3 . İpekçilik Caddesi'nde bulunan kilisenin günümüzdeki görünüşü
- F . 4 . İpekçilik Caddesi'nde bulunan kilisenin günümüze ulaşan kapısı
- F . 5 . Namazgah Caddesi'nde bulunan kilisenin avlu giriş kapısı
- F . 6 . Namazgah Caddesi'nde bulunan kiliseden görünüş
- F . 7 . Demirkapı'da bulunan Rum kilisesinin genel görünümü
- F . 8 . Fransız Katolik Kilisesine giriş kapısı
- F . 9 . Narteks mekânı güneydoğu duvarında bulunan sivri kemerli niş
- F . 10 . Narteks mekânı kuzeybatı duvarında bulunan açıklık
- F . 11 . Galeri katı kuzeybatı duvarında bulunan niş
- F . 12 . Galeri katı genel görünümü
- F . 13 . Galeri katı pencereleri
- F . 14 . Galeri katı örtüye geçiş elemanı
- F . 15 . Çan kulesine geçişi sağlayan açıklık
- F . 16 . Havalandırma deliği
- F . 17 . Ana kilise mekânını dolaşan silme detayı
- F . 18 . Ana kilise mekânının güneydoğu ve kuzeybatı duvarında bulunan niş
- F . 19 . Ana kilise mekânı tonoz örtüsünün merkezinde bulunan madalyon
- F . 20 . Ana kilise mekânı tonoz örtüsünde önceden bulunan madalyonun izi
- F . 21 . Ana kilise mekânı kırma çatı örtüsü
- F . 22 . Apsisin eliptik plan göstermeye başladığı noktadaki pilastır
- F . 23 . Apsis mekânı merdiven başlangıcında bulunan ayaklardan biri
- F . 24 . Apsis güneydoğu duvarında bulunan, sonradan kapatılan kapı
- F . 25 . Apsis kuzeybatı duvarında bulunan, sonradan kapatılan kapı
- F . 26 . Apsis güneydoğu duvarında bulunan niş

- F . 27 . Apsis kuzeybatı duvarında bulunan niş
- F . 28 . Apsis pencere detayı
- F . 29 . Apsis örtüsü genel görünüm
- F . 30 . Apsis örtüsü konstrüksiyon detayı
- F . 31 . Kuzeydoğu cephe detayı
- F . 32 . Kuzeydoğu cepheden duvar örgü detayı
- F . 33 . Kuzeydoğu cephesi, genel görünüm
- F . 34 . Kilise giriş kapısından sütun detayı
- F . 35 . Saçak korniş detayı
- F . 36 . Çan kulesi
- F . 37 . Narteks Güneydoğu cephesi
- F . 38 . Narteks mekânı güneydoğu duvarında bulunan niş kemeri
- F . 39 . Ana kilise mekânı penceresi
- F . 40 . Parapet duvarı detayı
- F . 41 . Yağmur oluğu
- F . 42 . Apsis bölümü güneydoğu cephesi
- F . 43 . Apsis penceresi
- F . 44 . Apsis penceresi
- F . 45 . Ana kilise mekânının güneydoğu yönünde dışa taşan bölümü
- F . 46 . Ana kilise mekânının kuzeybatı yönünde dışa taşan bölümü
- F . 47 . Ana kilise mekânının kuzeybatı yönünde bahçe duvarıyla ilişkisi
- F . 48 . Narteks kuzeybatı cephesi bölümü
- F . 49 . Ayak detayı
- F . 50 . Ana kilise mekanını narteks mekânından ayıran ana kemer
- F . 51 . Ana kilise mekanını apsis mekânından ayıran ana kemer
- F . 52 . Pişmiş toprak bezeme detayı
- F . 53 . Ana kilise mekânı dört köşesinde bulunan külah
- F . 54 . Demir aksam detayı
- F . 55 . Ana kilise mekânı kuzeybatı duvarı görünüşü
- F . 56 . Bitkisel motif detayı
- F . 57 . Assomptionist arması
- F . 58 . Rozet dizisinden oluşan bezeme şeridi

- F . 59 . Bitkisel bezeme detayı
- F . 60 . Metal rozet
- F . 61 . Güneydoğu cephesi
- F . 62 . Ana mekân güneydoğu cephesinde harç dökülmesi
- F . 63 . Ana mekândan saçak detayı
- F . 64 . Ana kilise mekânı pencere denizlik detayı
- F . 65 . İç mekan duvarlarında görülen bozulmalar
- F . 66 . Ana kilise mekânı pencere demir parmaklıklarında görülen paslanma
- F . 67 . Ana kilise mekânı duvarında, pencere denizliğinden başlayan çatlak
- F . 68 . Narteks mekânının çökmeye başlayan örtüsü
- F . 69 . Apsis mekânının çökmeye başlayan örtüsü
- F . 70 . Apsis güneydoğu cephesi
- F . 71 . Apsis güneydoğu cephesinde sonradan kapatılan kapı
- F . 72 . Narteks bölümü kuzeybatı cephesinde kapatılan kapı
- F . 73 . Narteks kuzeybatı cephesinde kapatılan kapı detayı
- F . 74 . Galeri katı kuzeybatı yönünde sonradan kapatılan açıklık
- F . 75 . Çimentolu harçla sıvanmış saçak korniş
- F . 76 . Çimentolu harçla sıvanmış çan kulesi
- F . 77 . St. Benoît Kilisesi
- F . 78 . Kırım Kilisesi ana kilise mekânından görünüş
- F . 79 . Saint Augustin Ruhban Okulu ve Kilisesi ana kilise mekânından görünüş
- F . 80 . Fransız Katolik Notre Dame De L'Assomption Parossie Kilisesi
- F . 81 . St. Pierre ve Paul Kilisesi
- F . 82 . Ermeni Katolik Surp Asdvadzadzin Kilisesi
- F . 83 . Ermeni Katolik Surp Asdvadzadzin Kilisesi
- F . 84 . Fransız Katolik Notre Dame De L'Assomption Parossie Kilisesi
- F . 85 . Saint Augustin Kilisesi
- F . 86 . Kırım Kilisesi
- F . 87 . Kumkapı Paroisse kilisesi
- F . 88 . Saint Augustin Kilisesi
- F . 89 . Kumkapı Paroiise kilisesi ve okul ile bağlantısı
- F . 90 . Kumkapı Paroiise kilisesi bağlantı detayı

- F . 91 . Kırım Kilisesi
- F . 92 . St. Esprit Kilisesi
- F . 93 . St. Antoine Kilisesi
- F . 94 . Kırım Kilisesi
- F . 95 . St. Antoine Kilisei'nden detay
- F . 96 . Kırım Kilisesi'nden detay
- F . 97 . St. Antoine Kilisesi Apartmanları'ndan cephe detayı
- F . 98 . St. Antoine Kilise'si locasından bezeme detayı
- F . 99 . St. Antoine aydınlatma elemanından detay
- F . 100 . Kırım Kilisesi pencere detayı
- F . 101 . Saint Augustin Kilisesi'nden detay
- F . 102 . Saint Augustin Kilisesi apsis halı detayı
- F . 103 . Narteks bölümü mermer döşeme kaplaması
- F . 104 . Ana kilise mekânı kuzeydoğu duvarı üzerinde bulunan galeri döşeme kirişlerinin oturduğu boşluklar
- F . 105 . Narteks mekânı kuzeybatı duvarında bulunan kapının duvara tespiti için delikler
- F . 106 . Narteks mekânı kuzeybatı duvarından kapı detayı
- F . 107 . Apsis güneydoğu kapı derz detayı
- F . 108 . Apsis kuzeybatı kapı derz detayı
- F . 109 . Fransız Katolik Kilisesi'nin 1931 yılında çekilmiş fotoğrafı
- F . 110 . Kumkapı Paroiise kilisesinde galeri katında geçite açılan kapı
- F . 111 . Fransız Katolik Kilisesi galeri katı pencereleri
- F . 112 . Kumkapı Paroiise kilisesi galeri katı korkuluk detayı
- F . 113 . Saint Augustin Kilisesi galeri katı korkuluk detayı
- F . 114 . Narteks bölümünde bezeme kuşağının sonradan uygulanan yağlıboya altından görülen bezeme detayı
- F . 115 . P. Lamerand anısına hazırlanan mermer levha
- F . 116 . Ana kilise mekânını apsis bölümünden ayıran ana kemer üzerinde bulunan bezeme detayı
- F . 117 . Çan kulesinden görünüş

F . 118 . Ana kilise mekânı tonoz örtünün merkezinde Pantokrator İsa'nın bulunduğu bilinen madalyonun 1927 yılında çekilmiş fotoğrafı

F . 119 . Ana kilise mekânı tonoz örtü merkezinde bulunan madalyonun çevresini belirleyen kuşak

F . 120 . Demir aksam detayı

ÖZET

Tezin konusu Bursa Osmangazi ilçesi, Hocaalızade Mahallesi, Rakım Efendi Sokak' ta bulunan, kayıtlarda "Fransız Kilisesi" olarak geçen kilise için restorasyon projesi hazırlanmasıdır. Bursa'daki azınlık kiliseleri işlevlerini yitirmiş, tabiata açık ve bakımsız durumdadır. Azınlık kilise mimarisinin örneklerinden biri olan, kent merkezinde bulunan ve XIX yy. sonunda yapıldığı bilinen Fransız Katolik Kilisesi araştırma konusu olarak seçilmiştir.

Çalışmaya, yapının 1 / 50 ölçekli rölövelerinin hazırlanması ve hasar tespitlerinin yapılmasıyla başlanmıştır. Yapının terk edilmiş olması ve uzun süre kullanılmaması, dolayısıyla bakımsız kalması bazı mimari özelliklerini yitirmesine neden olmuştur. Fransız arşiv verilerine ve yapıda mevcut izlere dayanarak, aynı dönem Katolik kiliseleri ile karşılaştırma yapılarak yapının restitüsyon önerisi hazırlanmıştır.

Bugün Bursa'da ikamet eden Katolik cemaatin varlığına rağmen kentte faaliyet gösteren hiçbir kilise bulunmamaktadır. Çağdaş koruma anlayışına göre de yapının özgün işlevini sürdürmesi tercih edilen bir yol olması nedeniyle yapının "kilise" olarak kullanılmasına yönelik restorasyon kararları alınmıştır. Restorasyon projesi yapının mevcut durumu esas alınarak ve yapının özgün mimari özelliklerini bozmadan uygulanabilecek biçimde hazırlanmıştır.

SUMMARY

THE RESTORATION PROJECT OF THE FRENCH CATHOLIC CHURCH IN BURSA

The nineteenth century French Catholic Church, the subject matter of the present study is located in Bursa, Osmangazi district, on Hocaalizade Avenue, Rakım Efendi Street.

The French Catholic Church is an example minority churches from the Ottoman Period. The purpose of the dissertation is to prepare the restoration project of the church for the safeguarding of the original architectural features of the building.

Bursa is located on the south-east of the Marmara Sea and situated on the northern skirts of Uludağ. Due to its geographical location and arable lands, Bursa had been preferred as a settlement area since prehistoric times. Bursa is the first capital city (1326) and a prominent textile centre of the Ottoman Empire. Bursa continued its character as significant imperial city from the fourteenth century up to the former part of the nineteenth century.

When the seat of the Empire was moved first to Edirne then to İstanbul, Bursa remained an important religious city and a regional commercial centre especially for silk trade. Imperial, religious and commercial architecture of Bursa since 1326 displays the development of the early Ottoman architecture.

During The Tanzimat Reformation Period some administrative reorganisations and developments in cultural life were realized in order to create social equality among the Muslims and minorities. The architecture of the city also reflected the modernization, as a result of the reformations. From 1861 to 1907, rapid development, reconstruction and modernization had occurred in Bursa. Foreigners also contributed to the city's new construction movement during this period. Europeans gradually took control of the silk industry. Another attempt to show their presence in the city was to build new schools, orphanages, hospitals and churches. During this period one of French missionaries, "The Filles de La Charite", established a small French church in the eastern part of the city. This church that was

established in 1880 is the subject of this study. In 1881 the same mission, added a shelter, an orphanage, a girl's school and an infirmary to the church.

The church of the Filles de La Charite can be accepted as an extension of the Lazarist mission. Lazarist mission which is also known as "Vincentists", was established in 1625 by Vincent de Paul. Filles de La Charite was the first missionary organisation to function in The Ottoman Empire after the Tanzimat Reforms. The "Filles de la Charite" mission was established by St. Vincent de Paul and Louise de Marillac. Nuns of the mission also had hospitals and opened schools in İstanbul in 1634.

Between 1857 - 1924 nuns of the Filles de La Charite worked in Bursa, in 1860 due to the some unexpected events they had to return to İstanbul. In 1875 nuns returned back to Bursa. However, Lazarist nuns once more had to go back to İstanbul. In 1886 Assumptionist priests came to Bursa, they have worked there until 1925. Assumptionist organisation, was established by Mere Eugenie de Jesus in 1840, who had later established another organisation, named Augustins de L' Assomption in 1845. After they had stayed for a little period in İstanbul with Vincent De Paul's nuns in Saint Benoit, they tried to build a school, a hospital and orphanages in Edirne. Augustins de L' Assomptionists functioned in Kumkapı, Fenerbahçe, Bursa, Gelibolu, Eskişehir, Konya, Edirne and Karaağaç.

We learn from Edmond Dutemple, who was positioned as the French Ambassador in Bursa at the time the church was opened to worship, that The French Catholic Church was built in 1880, in 1881 an orphanage and girl's school run by the Filles de la Charite were opened next to the church. It is known that the church was part of a complex of buildings which included a school and a hospital but unfortunately only the church building survived to this day.

The church was internally decorated in 1927 by Assumptionist Priest Prosper Lamerand and a Russian painter. The church was still active in 1948 but the service was minimal and the building in poor condition. As Kazım Baykal states The French Catholic Church building did not resemble other churches in Bursa which were in use around 1949. The building next to the church which was originally the school building was used by "Tekel" (State Monopolies) for storage purposes in 1951. In 1955 there was an offer to use it as an orphanage but such a wish was not fulfilled. The school building was later demolished and on its space, to the south of the church, a

Tuberculosis Dispensary building was built in 1965. Finally in 1978 the present used as a dormitory building was built.

In 1960 the church was closed to worship, but after being repaired it was briefly used in 1973. Since then the church is closed and was never opened for worship again. The church survived a minor fire in 1989. In 1991 and 1996, there were attempts to restore the building and to use it as a church but these were never realized. In 1986 the building was listed as cultural heritage, today the abandoned building is on the grounds of the dormitory of the “Vakıflar” organization. Since 1992, the building is under the care of “Vakıflar Genel Müdürlüğü” (The General Directorate of Pious Foundations).

The church is built in rubble stone and brick masonry, local travertine was used for the quoins. The building is rendered externally in lime plaster. The general facade organisation of the building is quite simple with some articulation on the entrance and the windows. Corner towers with octagonal plans and windows with pointed arches are the Gothic features of the building. The clover shaped motifs on the parapet wall which is a common feature of Catholic Churches are seen on this building as well. Internally floral and geometric patterns are painted on plaster surfaces.

The thesis consists of nine chapters. The first chapter contains a general introduction and information on the aim and the methodology of the work.

On the second chapter a historical picture of the Ottoman Empire in the 19th century, the general description of the term “minority”, social and administrative conditions of the minorities, minority religions and the activity of missionaries; the rights which were given to minorities in the 19th century are given.

The third chapter consists of information on Bursa. The geographical and topographical conditions of the city, the importance and the place of the city throughout the history; situation of the minorities within the general population in the city.

The fourth chapter gives the information on the “church” as a building type. A definition of the ritual system of the church is given; architectural evolution of the church until the 19th century is summarized and information on the parts that form the church are given.

On the fifth chapter, the location of the church within the city, the history of the building and descriptions of all the spatial units of the “French Catholic Church” are given in detail. The elements and features of the facades and the roofing are studied. Techniques, materials, architectural style and the decoration of the building are determined and presented in 1/50 scaled drawings. The drawings also shows the deteriorations and the changes the building has undergone throughout years.

The sixth chapter is composed of a comparison of the French Catholic Church with other examples of Catholic churches what were also built in the 19th century. The comparison is based on the location of the churches within the complex, the plan features, the facades, the materials and techniques, the architectural style and decorations, the structural system of the buildings. Although the church is in Bursa, it is compared with the other churches in Istanbul, as it is the only example of the French Catholic churches in Bursa.

The seventh chapter contains the proposal for reinstating the original situation of the building, which is based on the traces found on the building, the comparison of the building with contemporary Catholic churches and the information derived from documents. The proposal is described and presented in 1/100 scaled drawings. The building was in disuse for a long time, as a result of such neglect it lost some of its architectural features, however, by the same reason its original features remained unchanged. Therefore there not great problems in reinstating its original state. In addition, this chapter includes the descriptions of non-existing parts of the building, additions and changes to the floors, doors, windows, roofing system and decoration of the building.

The eighth chapter contains the proposal for the restoration and re-use of the church. Considering the fact that there are some Catholics still living in Bursa and that all the churches in the city are closed and derelict, it is decided to use the building as a church in its original function. Hence the restoration project involves the function which would not destroy the original effect and value of the building. The restoration techniques are determined in accordance with the contemporary conservation principles. The church which lost its function, can be reused by the Catholic faith for which the building was originally built and who would in turn provide for its repair and maintenance of the building.

It is also considered that the cultural variety created by the co-existence of the people from different religions, languages did give a cosmopolitan character to Bursa. Such an important aspect of the cultural life should be protected, thus the restoration and re-use of the church will also contribute to the cultural context of the city. There are four other churches in Bursa, this work is hoped to set an example for and a basis for the repair and restoration of these buildings as well.

BÖLÜM 1

GİRİŞ

1 . 1 . AMAÇ

Osmanlı Devletinin ilk başkenti olan Bursa'nın Merkez İlçesi'de bulunan Fransız Katolik Kilisesi, kentin sosyal ve mimarlık alanında tarihsel sürecinin bir parçası ve XIX. yy. azınlık kilise mimarisinin örneklerinden biridir.

İstanbul'un fethinden sonra Fatih gayrimüslimleri devlet bünyesine katmak amacıyla bağımsız kiliseler kurulmasına izin vermiştir [1, s.5]. XIX. yy.'da Tanzimatın ilanı ile azınlık yapıları artış göstermiş ve kilise yapımı hız kazanmıştır. 1881 yılında yapılan Fransız Katolik Kilisesi de Tanzimat sonrası yapılan kiliselerden biri olarak yakın geçmişimize yönelik tarihi bir belge değeri taşımaktadır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün mülkiyetinde olan yapı 1970-75 yılları arasında onarım görmüş, ancak bugüne kadar restore edilmemiştir. Tez konusu olarak seçilen kilisenin özgün mimari değeri bakımsızlık, doğal nedenlerle oluşan hasarlar, vandalizm, zaman içinde yapılan değişiklikler ve yapının belirli bir işlevle kullanılmaması gibi nedenlerle hasar görmüştür. Kilise ile birlikte yapılan diğer yapılan diğer yapılar ise günümüze ulaşmamıştır.

Tezin amacı; Osmanlı Mimarlığının ayrılmaz bir parçası olan kilise mimarisinin örneklerinin biri olan Fransız Katolik Kilisesi'nin sahip olduğu değerleri yitirmeden korunması ve restorasyon projesinin hazırlanmasıdır.

1 . 2 . KAPSAM VE YÖNTEM

Tezin kapsamı; kilisesinin tarihsel ve mimari değerinin ayrıntılı olarak tanınması, mevcut durumunun saptanması, tarihsel gelişim süreci doğrultusunda restitüsyonunun hazırlanması ve uygun bir yeniden kullanım önerisiyle yaşatılmasını sağlayacak restorasyon projesinin hazırlanmasını içermektedir.

Rölöve çalışmalarına başlamadan önce yapının fotoğrafları çekilmiş ve krokileri hazırlanmıştır. Plan ölçüleri poligon oluşturma ve üçgenleme yönetimi ile alınmıştır. Cephe ve kesit ölçümleri için nivelman ile yatay referans düzlemleri oluşturulmuş, ölçüler bu referanslara göre alınmıştır. Çalışmalar sırasında 5 ve 50 metrelik çelik metreler, nivo, mira ve çekül kullanılarak yapının 1/50 ölçekli rölöveleri hazırlanmıştır. 1/10 pencere, 1/20 kapı ve 1/2 profil detayları çizilmiştir (Ek B).

Vakıflar Genel Müdürlüğü, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu, Bursa Fransız Kültür Derneği, Bursa Arkeoloji Müzesi, Bursa Tapu ve Kadastro Müdürlüğü, Bursa Sağlık Müdürlüğü, İstanbul Fransız Elçiliği gibi kurumlarda kilise ile ilgili belge ve eski fotoğraflara ulaşılmaya çalışılmış, St. Pulchérie Fransız Kız Ortaokulu rahibesi H.Louis Lemauf, Fransız Katolik Kilisesi Papazı Padre Lorenzo, “Filles de la Charitee”nin Bursa'daki mülkleri konusunda tam yetkili hukuki temsilcisi Namık Fedrigotti, Tofaş Fiat Otomotiv Fabrikası'nda çalışan ve kilise ile ilgilenen Bruno Maggi ile görüşülerek

yapının geçirdiği değişiklikler r   veler üzerinde lejantlarla belirtilmiştir (Bkz.Ek-C1-C2). Elde edilen belgeler ile yapının taşıdığı iz ve kalıntılara ve aynı dönemde inşa edilmiş diğer kiliselerle yapılan karşılaştırmalara dayanarak 1/100 ölçekli restitüsyon  nerisi hazırlanmıştır (Ek D).

Çağdaş koruma ilkeleri doğrultusunda kilisenin restorasyonu için gereken müdahale türleri belirlenmiştir. Bugün  zg n işlevini yitirmiş olan kilisenin toplumsal bir amaçla kullanılarak bakım ve onarımının sürekliliğinin sağlanması hedeflenmiştir. Yapının,  zg n işleviyle, kilise olarak yeniden kullanımı önerilerek 1/100 ölçekli restorasyon projesi hazırlanmıştır (Ek E).

BÖLÜM 2.

XIX. YÜZYILDA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA AZINLIKLARIN VE YABANCILARIN GENEL DURUMLARI

2 . 1 . AZINLIK KAVRAMI

Azınlık, nüfusun bileşimi ile ilgili bir kavram olmayıp, daha çok siyasi bir özelliktir [2, s.15]. Dolayısıyla azınlıkların tespit edilmesinde fert sayısı veya toplulukların birbirine oranı şeklinde kurallar bulunmamaktadır. Genel olarak azınlık, içinde yaşadığı toplumun genel yapısından ırk, dil, din, kültür olarak ayrılan ve genel nüfusa oranla daha küçük bir nüfusa sahip ve kamu vicdanında şekillenmiş topluluklardır [2, s.15].

2 . 2 . SOSYAL VE İDARİ DURUMLARI

1453 yılında Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u almasıyla, Osmanlı Devleti İmparatorluk statüsüne girmişti [1, s.5]. Osmanlı İmparatorluğu din esaslarına göre kurulmuş ve İslamı resmi din olarak kabul etmişti. Osmanlı toplumunda sosyal yaşam, kaynağını İslam Hukuku'ndan alan yasalar ile düzenleniyordu. Toplum Müslüman olan ve olmayan olarak iki gruba ayrılmıştı. İmparatorluk içinde yer alan çeşitli dinlere mensup insanlar da birer Osmanlı vatandaşı olmuştu. XVIII. Yüzyıla

kadar toprak ve nüfus açısından sürekli genişleyen Osmanlı Devleti bu durumun sonucu olarak heterojen özellik gösteren bir ülke olmuştu. Sınırları içindeki coğrafi, siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik farklılıkların oluşturduğu yapı yönetim açısından zorlayıcı boyutlara ulaşmıştır. Ancak Osmanlı Devleti bünyesindeki milliyetler aleyhine, din ve mezhep mücadelelerine fırsat vermemiş, siyasi istikrar ile dinler arası ahenk ve sosyal adalet sağlamıştır [2, s.34]. Osmanlı tabiiyetindeki gayrimüslimler özel hukuk ve kamu hukuku açısından farklı bir sistemde yerlerini almışlardır. “Millet” adı verilen bu sistemde Hristiyanlar, Museviler ve Sabiiler’e kendi dinsel, sosyal ve hukuksal yaşamlarını düzenleme izni verilmiştir. Devlet, dini grupları alt yönetim olarak denetim altında tutmuştur. Fatih’in, İstanbul’u aldıktan sonra gayrimüslimlere tanıdığı haklar daha sonraki yıllarda diğer padişahlar tarafından da tanınmıştır [3, s.44].

Kuruluşundan XIX. yy.’a kadar geçen süre içerisinde devlet yönetiminde İslam hukuk anlayışına devam edilmesine rağmen, azınlıklar konusunda yöneticilere bağlı olarak farklı uygulamalarda bulunulmuştu. Azınlıklar siyasi bakımdan devlete bağımlıydı. Dini açıdan ise zaman içinde değişen fermanlar yoluyla kontrol altında tutulmaya çalışılmıştı. XIX. yüzyıla geldiğimizde ise gayrimüslimler arasında milliyetçilik prensibinin yayılmaya başlaması, Osmanlı Devlet adamlarını, ortak değerlere sahip bir toplum meydana getirme gereğine inandırmıştı. Dolayısıyla toplumu din ve mezhep farklılıkları açısından ayıran uygulamaların kaldırılmasına girişilmişti [4, s.273-275].

Gayrimüslimler ibadet, ibadethanelerin bakımı, yetimhaneler, Osmanlı devleti sınırları dışında kalan kiliselerle din konularını ilgilendiren ilişkiler, Hristiyan hacılarının Kudüs’ü serbestçe ziyaretleri, kilise, manastır ve havralarının yönetimi konularında bağımsızlardı [5, s.660]. Ancak siyasi bakımdan bütün gayrimüslim topluluklar da devletin genel düzenine ve yasalarına bağlıydı, din ve inançlarına

dayanarak devletin genel siyaseti dışına çıkamazlardı [5, s.660]. Daha çok serbest meslek türünden olan hekimlik, zanaatkarlık, tüccarlık, tercümanlık, matbaacılık gibi işlerde çalışıyorlardı; dolayısıyla müslüman halka oranla maddi bakımdan daha üstünlerdi. Askerlik yapmıyor, buna karşılık vergi veriyorlardı ve savaşa katılmadıkları için nüfusları azalmıyordu. Ayrıca eğitim, öğretim, evlenme, aileler arası ve içi ilişkiler, boşanma konularında da serbestlik tanınmıştı [4, s.273].

2.3. AZINLIKLAR VE MİSYONER FAALİYETLERİ

İstanbul'un fethi sırasında İstanbul'da gayrimüslim 4 grup vardı: Latinler (Katolikler), Ortodokslar, Ermeniler ve Yahudiler [1, s.5]. Fatih önce Latin'lere daha önce süregelen din ve vicdan özgürlüğünün devam ettiğini bildirmiştir. Fatih bu hakkı diğer gayrimüslim gruplara da tanıyarak, gayrimüslimleri devlet bünyesine katmak amacıyla bağımsız kiliseler kurulmasına izin vermişti. 'Din Serbestisi' tanıyan fermanlar gayrimüslimlere hem geleneklerini sürdürme, hem ayinlerini yerine getirme hakkı vermiş, bu gayrimüslimlerin okul açmalarının da dayanağı olmuştur.

Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan fakat devlete vatandaşlık bağı ile bağlı olmayan yabancılar için durum farklıydı. Yabancıların Devlet içindeki durumlarını tespit etmek ve varlıklarını hukuki bir zemine oturtmak ihtiyacı sonucunda yabancılar hukuku doğmuştur. Osmanlı Devleti'nde yabancılarla ilgili hukuki düzenlemelerde ilk sırayı kapitülasyonlar almıştır [2, s.15]. Kapitülasyonlar Osmanlı topraklarına gelen ve burada oturan yabancılara ticari haklar yanında devlet içinde yaşayan gayrimüslim topluma tanınan benzer hakları da vermiştir [1, s.10]. Dini amaçlı eğitim yapabilme zaman içinde bir hak haline gelmiştir. Okullar dini

niteliği ağır basan bir eğitim benimseyen ve dolayısıyla kiliselere bağılı kurumlar halinde teşkilatlandırılmışlardır [2, s.57].

Yabancıların aldıkları dini serbesti, okul açmaları gibi bir sonucu doğurmanın yanında çeşitli tarikatlardan misyonerlerin de Osmanlı topraklarına gelmesine yol açmıştır. Hristiyan kiliselerinin, Hristiyan olmayan ülkelerde bu dini yaymak için kurdukları teşkilata “misyon”, bunları idare eden ve faaliyet gösteren din adamlarına da “misyoner” denilmektedir [2, s.25]. Osmanlı İmparatorluğu’nda misyoner faaliyetleri iki ana grupta toplanmaktadır. Bunlar, Katolik ve Protestan misyonerlerce yürütülenlerdir. Tez konumuz olan yapının Katolik Kilisesi olması nedeniyle Katolik misyonerlerin faaliyetleri daha ayrıntılı incelenecektir.

Katolik misyonerlerin hedefi Roma ve Bizans kiliselerini birleştirmektir. Bunun için ilk hedefleri, arasında Müslümanların da bulunduğu geniş bir kitleye karşı propaganda çalışmasına girişmektir. İlk Katolik rahiplerinin İstanbul’a hangi tarihte geldikleri kesin olarak belli değildir. XIII. yüzyılın ilk yarısı içinde batıda iki büyük katolik tarikatı kurulmuştur: Franciscain ve Dominicain tarikatları [1, s.4-9]. Bu iki tarikatın yetiştirdiği misyonerler 1220 ve 1232 yılları arasında, bir yandan İstanbul’a bir yandan da Filistin’e gelmişlerdir. Franciscain ve Dominicain tarikatlarını diğer tarikatların gelişi izlemiştir [1, s.183-184].

Katolik tarikatlarının hemen hepsinin arkasında Fransa vardır ve bu teşkilatların faaliyetleri Fransa tarafından desteklenmektedir [2, s.30]. Katolik misyonerlerin amacı din eğitimi vermek, kendi mezheplerine din kardeşi kazandırmak ve okullarda okuyan ya da dairelerde çalışan gençleri misyonerlik hareketinin genişletilmesi için yetiştirmektir. Amaçlarını gerçekleştirmek için şu yollar geçerliydi: Kilise ve manastır kurmak, telkinlerde bulunmak, konferanslar vermek, hayır cemiyetleri

kurmak, üyelerini telkinle kendine bağlayabileceği teşkilatlar kurmak, öksüz yurtları açmak, fakir çocuk ve ailelere yardım etmek, fakirleri iş sahibi yapmak, hastalara bakmak, Fransızca'yı öğretmek, okullar ve seminerler açarak rahip yetiştirmektir [1, s.184-186].

Osmanlı İmparatorluğu'nda faaliyet gösteren Katolik misyoner kuruluşlarından biri de Lazaristlerdir. Tarikat Kardeşi Katolik Papazlar topluluğu olan bu tarikat Vincent de Paul tarafından Paris'te 1625 yılında kurulmuştur [6, s.573]. Vincent'çılar olarak da bilinen Lazarist Misyonu yoksul köylüleri din konusunda aydınlatmak ve köylerdeki gençlere papazlık eğitimi vermeyi amaçlamıştır. Lazarist Papaz adayları için 1631'de Saint - Lazare Manastırı'nda eğitim çalışmaları başlatıldı. Lazarist Cemaat 1632'de Papa VIII. Urbanus tarafından onaylanınca Vincent Paris' teki Saint - Lazare Manastırı'na yerleşti. Bu merkezden yönetilen çalışmalar sonucunda Vincent'in öldüğü 1660'a değin yoksul kırsal bölgelerde 550 misyon oluşturuldu [7, s.13]. 1642' de Roma' da kalıcı bir tarikat evi kuruldu. Fransız Devrimi' nin ardından gerileyen cemaat etkinlikleri XIX. yüzyılın başlarında yeniden yoğunlaştı. 1816'da A.B.D. giden Vincent'çılar bu ülkedeki ilk örgütlerini Missouri eyaletinin St.Louis kentinde oluşturdular. Başka ülkelerde çok sayıda misyon kurdular, eğitim çalışmalarına katıldılar ve hastahane, hapisane, ordu gibi kurumlarda rahiplik verdiler [7, s.13]. Lazaristler'in Osmanlı İmparatorluğu'na gelişleri 18.yüzyıla rastlamaktadır [1, s.183-184]. 1773 yılında Cizvitler'in İmparatorluk dışına çıkarılması ile Fransız Elçisi Compté de Saint Priest (1768-1776) Lazaristleri çağırmıştır. 23 Aralık 1780 yılında Fransa Kralı Lazaristler'e Saint Benoit ile Cizvitlere ait evleri vermiştir. Roma'dan gereken izin alındıktan sonra 1783 de Lazaristlerin İstanbul'daki faaliyetleri başlamıştır. 1804 yılında Saint Benoit'ya ait binalarda Lazarist Koleji kurulmuştur. Lazarist misyonu "Filles de la Charitee" ile birlikte çalışmalarda bulunmuştur [3, s.40].

Tez konumuz olan kilisenin mensup olduğu *Filles de la Charitee*, Tanzimat'tan sonra İmparatorlukta faaliyet gösteren ilk organizasyondur [3, s.42]. Filles de la Charite Tarikatı 1634 yılında St.Vincent de Paul ile Louise de Marillac tarafından kurulmuştur [6, s.573]. “Soeurs Saint Vincent de Paul” olarak da adlandırılan organizasyon İstanbul'da okullar açmış, hastanelere yaptırmıştır [3, s.42]. Cuinet XIX. yy.'da Bursa'da Fransız Misyonu olan Filles de la Charite tarafından yönetilen kilise, okul ve hastane ve yine aynı Fransız Misyonuna ait bir de dispanser bulunduğunu anlatmaktadır [8, s.1625].

Tez konumuz olan kilisenin sözü edilen kompleksin parçası olduğu sonucuna varılmaktadır. Ayrıca H.Louise Lemauf* ile yapılan görüşmeden elde ettiğimiz bilgilere göre, Lazarist tarikatının devamı olarak kabul edebileceğimiz Filles de La Charite rahibeleri 1857-1924 yılları arasında Bursa'da çalışmışlardır. Fransız Konsolosluğu tarafından Deli İbrahim Paşa'ya ait bir konağa yerleştirilmişlerdir. Hastaneleri ziyaret ederek ve dispanserde çalışarak halkın sevgisini kazanmış, ancak 1860 yılında beklenmedik olaylar nedeniyle İstanbul'a geri dönmüşlerdir. 1875 yılında tekrar Bursa'ya gelen rahibeler salgın hastalıklar nedeniyle çok çalışmış ve bu dönemde bağışlar ile bir kilise yaptırmışlardır. Fakat zamanla engeller çıkmış Lazarist rahibeler geri dönmüş, 1886 yılında Assomptionnist rahibeler Bursa' ya gelmişlerdir. 1840 yılında Mere Eugenie de Jesus tarafından kurulan Assomptinist teşkilatı, 1845 yılında “Augustins de L'Assomption” adında yeni bir teşkilat kurmuştur [3, s.41]. Assomptionist rahibeler İstanbul'da bir süre Saint Benoit'daki Vincent De Paul rahibelerinin ev sahipliğinden sonra Edirne'de bir okul, hastahane ve yetimhaneler kurmak için çalışmışlardır. Daha sonra Kumkapı, Fenerbahçe, Bursa, Gelibolu, Eskişehir, Konya, Edirne ve Karaağaç'ta faaliyet göstermiştir [3, s.41]. Lemauf'tan alınan bilgiye göre, 1914 yılında Bursa'dan çıkarılıp, 1919 yılında ikinci kez geri dönen Assomptionist rahibeler tez konumuz olan kilisenin sözü edilen

---

* Saint Pulcherie'de çalışan rahibe H.Louis Lemauf ile yapılan görüşmeden alınan bilgiye göre.

kompleksinin parçası olan kimsesizler yurdu, okul, dispanser ve küçük hastanede görev almışlardır. Assomptionist Rahibelerin Bursa'daki çalışmaları ancak 1925' e kadar devam edebilmiştir.

2 . 4 . XIX. YÜZYILDA AZINLIKLARA TANINAN HAKLAR

Osmanlı toplumunu Tanzimat'a hazırlayan II. Mahmut, "Ben tebaamdan müslümanı camide ve Hristiyan'ı kilisede ve museviyi sinagogda fark ederim. Aralarında başka bir biçim fark yoktur" diyerek müslüman olan ve olmayanların kanun önünde eşit olduğunu bildirmiştir [4, s.274]. Osmanlı Devleti'nde II. Mahmut döneminde önemli boyutlara ulaşan yenileşme hareketleri idari, askeri, sosyal ve ekonomik alanlarda kurumsallaşmaya dönüşmüştür. Bu dönemde Müslüman olan ve olmayan toplumların eşitlik ve özgürlüğü doğrultusunda önemli adımların atıldığı görülmektedir.

XIX. yüzyıl öncesi Osmanlı döneminde Müslüman olmayan toplumların inşaat faaliyetleri, genellikle İslam Hukuku'ndan kaynaklanan ve çeşitli dönemlerde farklı uygulamalar gösteren bazı kurallar ile düzenlenmişti. Bu kuralların içerdiği sınırlamalar ve yasaklar, iç teşkilâtlarına karışılmayan kiliseleri de kapsıyordu. Hristiyanların yeni kiliseler inşa etmeleri yasaklanıyor ve eski kiliselerin onarımı da izne bağlanıyordu [9, s.35].

Padişah II. Mahmut döneminde (1808-1839), Hristiyanların yeni kiliseler inşa etmelerine ilişkin yasak kaldırılmış; bu döneme kadar onarımlar için gerekli olan padişah fermanı ise yeniden inşa edilecek kiliseler için zorunlu kılınmıştır. Değişen koşulların yarattığı yeni ortamda bazı sadrazamların kilise inşaatına bağışla destek sağladığına dair örnekler bile görülmüştür [9, s.33-35].

II. Mahmut'un ölümü ve Abdülmecit'in tahta geçmesi ile iç ve dış sorunlar acil ve köklü kararlar alınması gereğini doğurmuştur. Bu amaçla hazırlanan Tanzimat Fermanı 3 Kasım 1839'da, Osmanlı uyruklarına can, mal, ırz ve namus güvenliği, haklar ve yükümlülükler konusunda eşitlik vaat eden bir hatt-ı Hümayun şeklinde Topkapı Sarayı'nın Gülhane Bahçesi'nde okunmuştur. Tanzimat Fermanına "Gülhane Hatt-ı Hümayunu" da denmiştir. Tanzimat Fermanının bizim açımızdan en önemli maddesi kiliselerden alınan verginin kaldırılmasıdır [10, s.91].

Tanzimat devrinin ilk aşaması, 1856'da son bulmuş ve ikinci aşaması aynı tarihte ilan edilen 'Islahat Fermanı' ile başlamıştır. Tanzimat Fermanı prensipleri Osmanlı Devleti'nin haklar bakımından gelişmesinde bir dönüm noktası olmuştur. 1839'a kadar devlet yönetimi, Tanrı haklar sistemi üzerine kurulmuştu. Bu sistemde devletin haklar kaynağı şeraittir. Tanzimat Fermanı ile Tanrı haklar sistemi devam ederken Batı devletlerince kabul edilmiş olan bazı hak prensiplerini almıştır [4, s.172]. Tanzimatın ilanından sonra gayrimüslimler ile müslümanlara eşit haklar tanınmıştır. Müslüman olmayanlar din işlerinin dışında mali, adli, hukuki, siyasi, sosyal ve kültürel haklar elde etmişlerdir. Yeni açılan okullarda onlara da, uzman oldukları bilim alanlarına göre görev ve yetkiler verilmiştir. Bu dönemde, Fener kilisesine, Yahudi havralarına, azınlık mekteplerine, Fatih kanunnamesinden daha çok olanak tanınmıştır. Bu haklara dayanarak azınlıklar tarafından bazı illerde yabancı dilde öğretim yapan azınlık okulları açılmıştır [1, s.15].

Tanzimat'tan önce Hristiyan toplum askerlik yapmaz, karşılık olarak vergi verirdi. Bu Osmanlı toplumunun ayrılmasına ve kaynaşmasına engel oluyordu. Tanzimatçılar, Hristiyan toplumun deniz ve kara ordularında askerlik yapmasını öngören bir yasa tasarısı hazırladılar. Ancak, bu tasarı Müslüman ve Hristiyan halk tarafından eleştirildi ve uygulanamadı. Askerlik bakımından halkın farklı

uygulamaya tabi tutulması Gülhane hattının gerçekleştirmek istediği eşitlik prensibinin kağıtta kalmasına sebep olmuştur [4, s.1983].

Tanzimat fermanının sağladığı olanakların sonucu olarak azınlıkların Bursa'da da sosyal, ekonomik ve siyasal alandaki etkinlikleri artmıştır. Katolik misyonlarının faaliyetleri de gúcülenmiř ve bunun sonucu olarak bu dćnemde Bursa'da dini, eğitim ve sağlık ile ilgili yeni yapılar inřa edilmiştir.

BÖLÜM 3 .

BURSA KENTİ

3 . 1 . KONUMU VE COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ

Bursa İli, Marmara Bölgesinin güneydoğusunda yer almaktadır. Bursa'nın kuzeyinde Marmara Denizi, batısı ve güneybatısında Balıkesir, güneyinde Kütahya ve doğusunda Bilecik illeri bulunmaktadır (Ek A-20).

Bursa yeryüzü şekilleri bakımından göller, ovalar, yüksekliği fazla olmayan dağlar ile tanımlanabilir. İznik ve Ulubat gölleri, Bursa, Yenişehir ve İnegöl ovaları ve Uludağ bunlardan en önemlileridir. İl topraklarının %35'ini kaplayan dağlar, genellikle doğu - batı yönünde uzanır. İl akarsular bakımından zengin olmamakla birlikte, önemli akarsuları arasında Susurluk çayı ve Kocaçay bulunmaktadır. Böylece il topraklarının %91'i aşkın bölümü üretime elverişlidir. Coğrafi özelliklerinin bu şekilde elverişli ve topraklarının verimli olması, Bursa'nın yazılı tarih öncesinden itibaren yerleşim görmesini sağlamıştır.

3 . 2 . TARİHİ SÜREÇ İÇİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Anadolu tarih boyunca çeşitli kavimlerin geldiği, yerleştiği veya gelip geçtiği merkezi bir yerdir. Yaklaşık M.Ö. 1190 yılında Hitit İmparatorluğu yıkıldıktan sonra, Anadolu çeşitli kavimlerin büyük göçlerine sahne olmuştur [11, s.96]. Trakya'dan Anadolu'ya gelen bu kavimler arasında, Bithyn'ler bugünkü Bursa İlini kaplayan bölgeyi yurt edinmişlerdir [12, s.16]. Bölge Helenistik Dönemde (M.Ö. 330-30) Bithynia adını almıştır. Kent kuruluşu ile ilgili olarak; Strabon'un verdiği bilgilere göre; kenti Lydia kralı Kroisos'la savaşan Bithynia Kralı Prusias kurmuştur. Tarihçi ve yazar Genç Plinius'un verdiği bilgilere göre ise; Kartaca'lı Hannibal Roma karşısında uğradığı yenilgiden sonra Bursa'ya sığınmış, burada bir süre I. Prusias'ın (İ.Ö.232-192) himayesinde yaşamış ve Prusias, Hannibal'in verdiği plan üzerine Bursa'yı kurmuştur. Uludağ eteğindeki bu yeni şehre Uludağ Bursa'sı anlamına gelen 'Prusa ad Olympos' denmiştir. Rivayetlerden en kuvvetlisi budur. Günümüz tarihçilerine göre, 'Bursa' adı, zamanla değişime uğrayan, Prusias ad Olympos'tan gelmektedir [8, s.1625]. M.Ö. 75-74'de Bithynia Krallığı'nın Roma'ya bağlanmasıyla şehir Roma İmparatorluğunun egemenliğine girmiştir. İmparatorluğun Doğu - Batı olmak üzere ikiye ayrılmasından (M.S. 395) sonra ise Doğu Roma İmparatorluğu tarafından yönetilmiştir [13, s.3].

Osmanlı Beyliği'nin Bursa'yı alması ve 1326 yılında başkent yapması, bağımsızlığını güçlendirmesi bakımından bir dönüm noktası olmuştur. İlk Osmanlı akçesi (Gümüş Sikke) 1327'de Orhan Gazi adına burada basılmıştır [14, s.251-252]. Şehir gerçek görkemini Osmanlı Devleti'nin himayesine geçtiğinde kazanmış, Erken Osmanlı Mimarisi'nin en önemli eserleri burada inşa edilmiştir [15, s.13]. Yukarıda da anlattığımız gibi Bursa kenti coğrafi konumunun elverişliliği nedeniyle çabuk gelişmiş ve büyümüştür. İlk altı Osmanlı Padişahı'nın mezarları da Bursa'da bulunmaktadır.

İstanbul'un Osmanlılar tarafından alınmasıyla Bursa eski önemini bir ölçüde yitirmekle birlikte, Osmanlı Devletinin büyük ve en önemli eyaletlerinden biri olmayı sürdürmüştür. 1867'den başlayarak valiler tarafından yönetilen Bursa Vilayeti'nin 1906 yılında, Karasi (Balıkesir), Ertuğrul (Bilecik), Kütahya, Karahisar (Afyon) olmak üzere 5 sancağı bulunmaktaydı [16, s.113]. Önceki dönemlerde siyasi açıdan önemli bir il olan Bursa, XIX. yy.'da Osmanlı Devleti'nde ekonomik açıdan da gelişmiş bölgeler arasında yer almıştır [17, s.808]. Bu dönemde özellikle yabancı sermayenin girmesiyle, ekonomik yaşam canlılık kazanmıştır. 1920 yılında Yunan işgali altına giren Bursa, iki yıl süren işgalden Eylül 1922'de kurtulmuş ve Cumhuriyet Döneminde de önemli bir il olmuştur.

3 . 3 . AZINLIK NÜFUSUN SOSYAL DURUMU

XI yy.'da Bursa'nın 30.000 nüfuslu büyük bir kent olduğu iddia edilmekle birlikte Türk öncesi dönemde sur dışında yerleşim olduğu konusunda bir veri bulunmamaktadır [18, s.135]. Baykal ise sur dışında önce Rum mahallesi ve daha sonra da Yahudi yerleşme alanı olduğunu bildirmektedir [19, s.13]. Bursa'nın nüfusunun 1570 yılına doğru 129.000 kadar olduğu ve bunun 4.000'nin Hristiyan, 3.000'nin Yahudi olduğu bilinmektedir [14, s.252]. XVII. yy. ortalarında toplam nüfus 250.000'e ulaşmıştır. Bu dönemde 176 Türk, 7 Ermeni, 9 Rum, 6 Yahudi, 1 Çingene ve 1 cüzzamlılar mahallesi bulunmaktaydı [20, s.14]. XIX. yy.'da ise nüfus artışı ve nüfusun Müslüman olan ve olmayanlar arasındaki dağılımı aşağıdaki gibidir [16, s.120].

YIL	Müslüman	Müslüman Olmayan	Toplam
1831	10.552	5.586	16.138
1870	22.826	12.883	35.709
1893	49.941	15.724	65.665
1902	101.108	35.054	136.162

Tablodan da anlaşıldığı gibi, XIX. yy. ortalarında toplam nüfusun 1/3'ünü oluşturan Müslüman olmayan nüfus, zaman içinde XIX. yy. sonlarında 1/4'ünü, XX. yy. başında ise Müslüman olmayan nüfus toplam nüfusun yaklaşık beşte birini kapsıyordu. Müslüman nüfusun çoğu Türkmenlerden, Selçuklu ve Osmanlı Türkleri'nden oluşmakla birlikte, Müslüman nüfus içinde Yunan kökenli olup Osmanlı fethiyle Müslümanlık'ı kabul eden küçük bir grup da bulunmaktaydı [8, s.1642]. XIX. yy.'da Bursa Vilayeti'nde Müslümanlardan sonra en kalabalık grup, Ortodoks Rumlar'dı [16, s.120]. 1906 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi'ne göre, vilayet nüfusunun % 84.63'ü Müslüman, % 10.21'i Ortodoks Hristiyan, % 4.66'sı Katolik Hristiyan, % 0.08'i Protestan Hristiyan (bütün Hristiyanlar: % 14.95), % 0.25'i Musevi'lerden (Gayri Müslim'lerin toplamı: % 15.20) oluşmaktaydı [14, s.260].

XIX. yy.'da Bursa eğitim açısından Osmanlı Devleti'nin en gelişmiş illerinden biriydi. XIX. yy.'ın sonlarında Bursa Merkez Kaza'da, toplam 246 okul, 9318 öğrenci bulunmakta [16, s.130]; yukarıda nüfus durumunu belirttiğimiz çeşitli etnik ve dinsel grupların okullarında çok sayıda öğrenci okumaktaydı. Sözü edilen etnik ve dinsel gruplar şunlardır: Müslüman, Rum Ortodoks, Gregoryen Ermeni, Ermeni Katolik, Ermeni Protestan, Latin Katolik ve Yahudi [16, s.131]. Tüm bu etnik ve dinsel gruplar kültürlerinin önemli bir parçası olan mimariyi de beraberlerinde taşımışlardır. Müslümanların ilköğretim kurumlarının camilerin içinde yer alması gibi, etnik ve dinsel grupların okulları da genelde kiliseye bağlı kurumlardı. Genellikle bir yapı kompleksi oluşturan okul ve kilise binalarının yanında hastaneler de yer almaktadır. Birçok örnekte olduğu gibi, Cuinet'den alınan bilgiye göre, tez konumuz olan Filles de la Charite kilisesi de kendisine bağlı düşkünler yurdu, yetimhane ve okulla birlikte bir yapılar grubu oluşturmaktaydı [16, s.136].

1907 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi'nde gayrimüslim okullarının sayıları ve ait oldukları topluluklar şu şekilde belirtilmiştir: Rum (148) ,Ermeni (35), Protestan (3), Ermeni Katolik (4), Yahudi (2), Fransız (4), Amerikan (1).

XIX. yüzyılın ilk yarısında yönetim anlayışının yenilikçi ve farklı olması yeniliklere sebep olmuş, bu değişim mimariye de yansımıştır. XIX. yüzyılın sonunda hızlı bir gelişim, yeniden yapım ve modernleşme Bursa'da da görülmüştür [28, s.225.]. Müslümanlar ile eşit haklar tanınması amacıyla Hristiyan uyruklu topluma bazı yeni haklar verilmiştir (Bkz. Bölüm II). Azınlıkların yoğun bulunduğu yörelerde sağlanan bu olanaklara dayanarak yeni kilise yapımının arttığı gözlenmektedir [21, s.1988]. Fransız Katolik Kilisesi de bu dönemde yapılan azınlık kiliselerinden biridir. Bursa'da bugün tez konumuz olan yapı da dahil olmak (F.1) üzere beş kilise, bir havra mevcut olup, bunlardan sadece havra kullanılmakta, diğerleri ise terk edilmiş durumdadır (Ek A-1, F.2, 3, 4, 5, 6, 7).

BÖLÜM 4.

KİLİSE KAVRAMI, DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

4 . 1 . KİLİSE KAVRAMI

Kökeni Yunanca *ekklesia* sözcüğü olan, Hristiyan ibadet yapısını ifade eden kilise kavramı, önceleri demokratik halk toplantılarını nitelerken, daha sonra her türlü toplantı için kullanılmıştır [22, s.1010]. Dünya tarihinin en büyük imparatorluklarından biri olan Roma İmparatorluğu, etnik, kültürel ve sosyal nedenlerle ayrı düşen Latin Batı ve Helenistik Doğu ikilemi içinde 4.yy'a kadar birlikte yaşamıştır. Hristiyanlığı ve Hz. İsa'nın öğretilerini kabul eden bir kısım Romalı özellikle komünyon ve vaftiz ayinlerini uygulamaya başladı. Ruhani yetkinin kaynağı olarak benimsenen Havarî Petrus ve diğer havariler ile onların temsilcileri Hristiyan topluluğunun ilk piskoposları olarak, kilise örgütlenmesinin temelini atmıştır [24, s.18].

Hristiyan dinsel ayini kapalı mekânda geçmektedir. Ayin ve törenlerdeki kurallar bütünü olan liturji zamanla değişiklikler, ekler, zenginleştirmeler ile gelişmiştir. İlk yüzyıllarda ayin yöneticilerinin geniş çerçeveli kurallar içinde serbestçe biçimlediği ayin düzenleri, dinin yaygınlık kazanması ve araya ters inanç formüllerinin girmesiyle, daha sıkı denetlenmiş ve ilk yazılı litürjiler doğmuştur. Şekil ve yöresel geleneklerdeki farklılaşmaların yanında, 3yy.'dan başlayarak Hristiyan dini içinde bazı inanç ayrılıkları da oluşmuştur [22, s.1010].

Kuramsal olarak birlik halinde kalmalarına rağmen, bir daha fiilen hiçbir zaman Batı ile birleşmeyecek olan Doğu Roma, yani Bizans İmparatorluğu, tarih sahnesine 395'te çıktı. Bizans döneminde kilise, devletin ve özellikle imparatorluğun egemenliği altına girdi ve imparator aynı zamanda kilisenin başı

oldu. 4.yy.'dan itibaren Bizans patriği ile papa görünüşte eşit statülere sahip kılınmıştı ve 553 Konstantinopolis Konsili'nden sonra, papalığın itirazlarına rağmen Bizans Patriğinin kendisini birleştirici patrik olarak tanımlamasıyla belirginleşmişti. Roma ve Bizans arasında, dinsel doktrinler, kilise disiplini ve ayin usullerine ilişkin konularda yaşanan kutupsallaşmalar Hristiyanlık tarihinin ilk bin yılında yavaş yavaş bir çatışma doğmasına neden olmuştur. 9yy.'ın başlarında, politik ve kültürel farklılıkların eklenmesiyle kalıcı bir durum olmuştur. 9-13 yy.'lar arasında, Katolik Roma ve Ortodoks Bizans kiliselerini birleştirme yönündeki çabalardan kesin bir sonuç elde edilememiş; Konstantinopolis'in Osmanlılarca alınması ve böylece Bizans Devletinin tarihe karışması ile kiliselerin arasındaki bu sorun ortadan kalkmıştır [23, s.21-23].

4 . 2 . KİLİSENİN YAPI TÜRÜ OLARAK ORTAYA ÇIKIŞI

Hristiyanlık dini mimarisinde, uzun süre yaygın biçimde kullanılan 'Bazilikal Planlı' yapıların kökeni Hristiyanlık öncesine dayanmaktadır. İ.Ö. II. yüzyıldan itibaren Roma İmparatorluğu'nda, mahkeme ve toplantı salonu olarak inşa edilen "Bazilika"lar, Hristiyanlığın ortaya çıkışından sonra, bu dine mensup olanlar tarafından ibadet mekânları olarak kullanılmıştır [24, s.18].

313'de Hristiyanlığı kabul ettiği bilinen I.Constantinus'un Roma imparatoru olduğu dönemde inşa edilen ve bazilika olarak adlandırılan Roma mabetleri yeni din anlayışına çok uygundu. Burada hem Romalı iş adamları, hem de yargı kurulu toplanabiliyordu. Yapıya verilen bazilika adı bu yargı kurulunda kralın otoritesini, yani "basileus" u temsil etmesindendir [24, s.18]. Çok büyük, muazzam anlamına gelen "bazilika" bir Roma ismi olmasına rağmen, bugüne ulaşmış Roma bazilikalarından hiçbiri Erken Hristiyan kilise yapılarının kökeni olarak görülemez [25, s.9].

Yazılı kaynaklarda Bazilika, İ.Ö.I. yüzyılda yaşamış olan Romalı mimar Vitruvius'un "Mimarlık Üzerine On Kitap" adlı eserinde şu şekilde tanımlanmıştır: Buna göre; sütun dizileri ile ayrılmış, uzunlamasına dikdörtgen

planlı ve bir kısa kenarlı bölümü yarım daire biçimindeki çıkıntılı yapıdır [26, s.96]. Yarım daire biçimindeki bu bölüm içte yükseltilerek yarım kubbe ile örtülmüş ve yargıcın oturması için ayrılmıştır. Bazı değişikliklerle ibadet yapıları olarak kullanılan bazilikalar, Hristiyanlık dini mimarisinde zamanla değişime uğramış, bu plan tipinde farklı türler ortaya çıkmıştır. Bazilikal plan tipi sonraki dönemlerde önemini yitirmiş, İstanbul'da sadece küçük boyutlu yapılarda kullanılmıştır [9, s.282].

Kilise yapısının Hristiyanlık dinsel törenlerine özgü bir biçim kazanması ve anıtsal boyutlarda uygulanmasının ilk örnekleri İmparator Büyük Constantinos döneminde görülmektedir [22, s.1010]. İmparatorun Hristiyanlığı tanınmasından sonra her yerde kilise yapımına başlanmış olup, çoğu bazilikal planda olmakla birlikte merkezi planlı kilise de yapılmıştır [25, s.10].

4 . 3 . KİLİSEYİ OLUŞTURAN BÖLÜMLER

Narteks, genellikle yapının batısında yer alan ve kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı, ana kilise mekanından önce gelen giriş mekânıdır [27, s.75]. Narteks sözcüğü 6.yy.'dan başlayarak zaman zaman kullanılmıştır. Narteksin işlevi konusunda, henüz vaftiz edilmediği için Hristiyan cemaatinin tam üyesi olarak kabul edilmeyen adayların, "söz ayini"nin ardından "şükran ayini" başlamadan önce ibadet mekânını terk ederek beklemiş olabilecekleri mekân olduğu ileri sürülen yorumlardan biridir. Narteksin art arda iki tane olarak düzenlendiği durumlarda, birine 'dış narteks' diğerine 'iç narteks' denilmektedir [22, s.1013]. Naos, cemaatin ibadeti için ayrılan ana kilise mekânıdır. Bazilikal planlı kiliselerde ana ibadet mekanı olan naos, sütun dizisi ile neflere ayrılmıştır [27, s.75]. Apsis ise Erken Hristiyanlık döneminden itibaren kutsal olarak bilinen bölümdür. Camilerin mihrap kısmının karşılığı olan apsis, yarım daire veya yarım çokgen şeklindedir [27, s.75]. Tek ya da üç apsisli kiliseler bulunmaktadır. Kiliselerde, erken dönemlerde rahiplerin oturması için ayrılan ve halkın giremediği, apsisin önünde bulunan, altarın bulunduğu yükseltilmiş bölüm ise bema bölümüdür. Altar, ayinle ilgili kutsal malzemenin üzerine konduğu

masa veya yüksek döşemedir. Kiliselerde genellikle orgun bulunduğu galeri bölümü ise, narteks üzerinde ya da naosun batısındaki taşıyıcılara oturarak nefler üzerinde yer alır. Kiliselerin galeri katına ulaşan merdivenleri, galerinin konumuna göre naosta veya nartekste bulunur. Bazı kiliselerde, galeriye çıkışı sağlayan merdiven başlangıcına açılan ayrı bir giriş bulunmaktadır. Kiliselerde ayin sırasında kullanılan litürjik malzemenin konulduğu nişler, naosta ve apsiste yer almaktadır. Nişler zeminden yaklaşık bir metre yükseklikte, genellikle aynı hizada, eş aralıklı ve benzer büyüklükte olmaktadır [9, s.282].

4 . 4 . KİLİSE PLAN ŞEMASININ GELİŞİMİ

Hristiyanlığın asıl yayılma alanı Roma İmparatorluğunun sınırları içinde, ortaçağ öncesinde, kilise planı şemalarında hem Doğu hem Batı için büyük bir ortaklık tespit edilmiştir. Ancak Geç Antik Çağ'ın sonunda Doğu ve Batı Hristiyan mimarlığı yol ayrımına gelmiştir. Bizans merkezi planlı, küçük manastır kiliselerinde, haçvari kubbeli yapılara ağırlık vermiş; Batı ise genelde Bazilikal şemanın ana ilkelerine bağlı kalan yapılara yönelmiştir.

Erken ortaçağın sonunda zengin bir işleve sahip, bunlara cevap veren çok sayıda mekandan oluşan iyi düşünülmüş bir mimari egemen olmuştur. 7-10 yy.'da sergilenen ise daha fazla katmanlı ve daha zengin çeşitlemeli ise de aynı ana çizgi ortaktır. Kilise planına çapraz nef alınmış; büyük olasılıkla Doğu kaynaklı haç ve "T" planının da etkisiyle çapraz nef ile bazilikanın orta nefinin kesişmesinden yeni bir "haç" planı ortaya çıkmıştır. Gene Roma düşüncesinden kaynaklanan çok sayıda sunaklı düzen, ortaçağın sonuna kadar (Romanesk ve Gotik) manastır keşişlerinin hizmet ettiği kilise bölümünün biçimlenmesindeki gelişimin ana sebebi olmuştur. Diğer bir düzenlemeyle giriş portalinin üstünde ya da karşısında yükselen kulelerle yapıya bir cephe kazandırılmış ve portal-kule birlikteliğinde Gotik düzenin kurgusu hazırlanmıştır. Romanesk ve Gotik üslup, dinsel mimari, kilise mimarisi içinde yaratılırken; Rönesans, mimarlık kuramları temeli üzerinde geliştirilmiş bir mimari ortaya atmıştır. Ortaçağ ardından Barok mimarlıkta ise kilise organik yeni kompozisyonlarıyla kent düzenine katılmıştır [22, s.1014].

XIX. yy.'da ise çeşitli üsluplardaki yapıtların beğenilen biçimlerini ve süslemelerini seçip, uygulayan eklektik bir yaklaşım egemen olmuştur [27,s.397].

İstanbul'da XIX. yy.'da kiliselerin gelişimine daha detaylı bakacak olursak, ilk yarısından önce genelde içe kapalı olarak ve kompleks biçiminde işlevlerini sürdürmüştür. XIX yy.'ın ikinci yarısında ise Tanzimat'la sağlanan haklar her yapı grubunun kent içerisinde daha serbest yerleşimine, sanat ve mimarlık alanında daha etkin olmasına neden olmuştur [3, s.352]. Tanzimat'tan sonra Neo-Klasik, Neo-Barok, Neo-Gotik düzenlerin başladığı görülmektedir [3, s.347].

BÖLÜM 5.

FRANSIZ KATOLİK KİLİSESİ

5 . 1 . KONUM

Önceden Saint Vincent de Paul Rahibeleri Hayır Kurumuna (Filles De La Charite De Vincent De Paul), bugün Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olan Fransız Kilisesi, Bursa'nın Osmangazi ilçesinde, Hocaalizade mahallesinde, Rakım Efendi sokakta az eğimli bir alan üzerinde yer almaktadır (Ek B-1).

5 . 2 . TARİHSEL GELİŞİM

13 Kanunisanı 1341 (1925) tarihli Defte-ri Hakani Kadastro Emlak Senedine (Ek A-2) göre, yapının bugün bulunduğu alan, sahibi Hacı Hüsniye Hanım tarafından Hicri Rebiyülahır 1273 (Eylül 1856) tarihinde, Latin halktan Seur Mari binti Losiyord'a terk edilmiş veya satılmıştır. Fransız arşiv verilerinin* de doğruladığı bu satış, Hasibe Hanım'ın satış sonrası imzaladığı aşağıdaki yazı ile belgelenmektedir:

“Ben bu yazının altında imzası olan kişi olarak; Bursa İbrahim Paşa Mahallesiindeki büyük duvar içinde haremi ve selamlığı yanında bir sürü meyva ağaçları olan bahçeli evin satıldığını ve buranın bundan böyle Mülk sahibi Fransız Hayırsever Kızların Müdürü Rahibe Marie olduğunu teyid ediyorum. Aynı zamanda 57.500 kuruş'un ödendiğini beyan ediyorum. Böylece bugünden itibaren, bu ödemeye bu evin yeni sahibi Rahibe Marie olduğunu onaylıyorum” (Ek A-3).

---

* “Filles de la Charitee”nin Bursa'daki mülkleri konusunda tam yetkili hukuki temsilcisi olan Namık Fedrigotti'den alınan belgelere göre.

Yukarıda sözü edilen 1341 tarihli emlak senedine göre, bir konak ve bahçesinden oluşan bu gayrimenkul 10 Teşrinisani 1297 (1879) tarihinde Seur Mari tarafından Çoban Bey Mahallesiinde oturan Sarım Ağa'ya 30.000 kuruş bedel karşılığında terk edilmiştir. Defteri Hakaniye'ye Sarım Bey adına kayıt edilmesine rağmen, 'namı hakkı değil namı müstear'* olarak not düşülmüştür. Sarım Bey bir taahhüt senediyle, sözü edilen mülkün kendisine ait olmadığını, burayı Paris'te Sever Sokağında bulunan Lazarist Rahipleri Heyeti adına aldığını ve erkek mektebi inşa edilmesi koşuluyla kabul ettiğini bildirmiştir (Ek A-4). Heyetin güvendiği bir kişi olması dolayısıyla yapının kendi adına kayıt edildiğini, ancak yapının tüm haklarının heyete ait olduğunu ve istendiği zaman kendilerine geri vereceğini belirtmiştir.

Kilisenin inşa edildiği dönemde Bursa'da Fransız Elçisi olarak görev yapan Beatrice Saint Laurent'den alınan bilgiye göre söz konusu arsaya inşa edilen kilise 1880 yılında ibadete açılmıştır [28, s.225]. Ayrıca kiliseyi pişmiş tuğla üzeri sıvalı ve Marsilya kiremidi ile örtülü ahşap çatılı olarak tanımlamış ve yapının geniş bir apsisi olduğunu, giriş cephesinde belirleyici olan çan kulesinin varlığını belirtilmiştir [28, s.225]. Dutemple da kilisenin 11 Ağustos 1880'de tamamlandığına, dekorasyonunun ve çanın bulunmadığına da işaret etmiştir [29, s.150-2]. Böylece kilisenin inşa ediliş tarihi 1880 olarak belirlenmektedir. Filles de la Charitee tarafından işletilen işlik, öksüzler yurdu ve kız okulunun ise 1881 yılında açıldığı bilinmektedir [29, s.153]. 13 Kanunisani 1341 (1925) tarihli Defteri Hakani Kadastro Emlak Senedine göre kilisenin içinde bulunduğu komplekste okul ve bir hastahanenin yer aldığı doğrulanmaktadır. Ayrıca Sainte Pulchérie Fransız Kız Ortaokulu'nda çalışan Rahibe Marie-Louise Lemauf'tan alınan bilgiye göre de, Saint Vincent de Paul rahibeleri 1857-1924 yılları arasında Bursa'da çalışmalarını sürdürmüş ve yoğun çalışan Lazaristler, bağışlar ile bir kilise yaptırmışlardır. Sözü edilen kilisenin tez konumuz olan Fransız Kilisesi olduğunu düşünmekteyiz.

---

*Namı müstear: Kendi ismini belli etmek istemeyen bir adamın kullandığı takma isim (bkz.Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük, Doğu Matbaası, 1978, s.558.).

Lozan Antlaşması gereği, Fransız Büyükelçiliği'nin Türkiye'de bulunan mal varlıklarını belirttikleri listede Bursa'da Manastır, kilise, dispanser, kimsesiz çocuk bakım yurdu, pansiyon ve Yardımsever Kızlar Hastanesi'nin yer aldığı görülmektedir. İstanbul Fransız Büyük Elçiliği Başkonsolosluğu mührünü taşıyan 1963 tarihli sertifikada ise Elçiliğin Bursa'daki mal varlığı Manastır, Kilise, Dispanser, İşlik, Öksüzler Yurdu, Yurt ve Hayırsever Kızlar Hastanesi olarak belirtilmiştir (Ek A-5). Ayrıca sertifikada kilisenin Aralık 1913 tarihli listede de bulunduğu bildirilmiş ve 30 Ekim 1914 öncesi var olan dini yapı, okul, hastane gibi eserlerin varlığını Lozan Antlaşması ile Türk Hükümeti adına İsmet Paşa'nın 24 Temmuz 1923'te kabul ettiği belirtilmiştir. Böylece Türkiye'nin Bursa'da sözü edilen gayrimenkulün varlığını, 1923 yılında tanımış olduğu sonucuna varılmıştır. Kilisenin kompleks içinde okul, hastahane, manastır ve benzeri yapılarla yan yana getirildiğini gösteren diğer bir belge ise Fransızlar tarafından hazırlandığı düşünülen tarihsiz bir Bursa haritasıdır (Ek A-6). Kilisenin ve ek yapıların varlığının belgelendiği en eski kaynak olan haritada, yapıların boyutları ve konumunun doğruluğu kuşkuludur.

Defteri Hakani Emlak Senedi (1925) ile birlikte sınırları Hacı Arif Efendi Evi ve Müftü Hacı Refik Efendi Bahçesi ve Atabey hanımı Safiye Hanım'ın Evi olarak belirtilen; önceden konak, halen Fransız Kilisesi ve Hastanesi olarak tanımlanan gayrimenkulün vaziyet planı da verilmiştir (Ek A-7). Bu plana göre, Fransız kilise ve hastahanesi, Hacılar Camii Sokak, İbrahim Paşa Sokağı, Rakım Efendi Sokak, Kızlar Mektebi Sokağı ile çevrili olan bir yapı adası üzerinde yer almaktadır. Ölçek 1/500, gayrimenkulün cinsi 'mektep', bulunduğu yer 'Hocaalizade Mahallesi' olarak belirtilmiştir.

Yapının inşaatının Filles De La Charite, dekorasyonunun ise Assomptionist tarikatları tarafından yapıldığı bilinmektedir*. Kilisenin dekorasyonunun Assomptionist Rahip Prosper Lamerand ve bir Rus ressam tarafından 1927 yılında yapıldığı bilinmektedir [30, s.182-185]. 1891 yılında Fransa'dan,

---

*Paris'te yaşayan Peder D'Anjou'dan alınan bilgiye göre.

Doğudaki kilise birliğini oluşturmak için Türkiye'ye gelen üç papazdan biri olan P. Lamerand 1922-27 yılları arasında Bursa'da Fransız kilisesinde görev almıştır [31, s.211-212].

Kilisede figürlü bezemelerin yer aldığı kısım özellikle ana mekân örtüsü olan tonozdur. Ana kilise mekânı duvar yüzeyinde de kuşak düzenli bezemeler ve armalar bulunmaktadır (F.57). Kilisenin ana kilise mekânını örten tonozun merkezinde Pantokrator İsa dört köşede bulunan İncil yazarlarını kutsamaktaydı (F.118). Prosper Lamerand merkezdeki Pantokrator İsa figürünü önce tuval üzerine yapmış, daha sonra tavana tespit etmiştir. Rus ressamın ise dört İncil yazarından 'Saint Mathieu' yu çizerken, Prosper Lamerand'ın kilisede bir kaza sonucu ölümü ardından figürün yüzünü Prosper Lamerand'ın yüzü olarak betimlediği ileri sürülmektedir [31, s. 211-212]. Prosper Lamerand'ın ölümüne sebep olan bu kazanın anısına, narteks güneydoğu duvarına mermer bir levhanın asılmış olduğu bilinmektedir [31, s. 211-212].

1931 yılına ait Tapu ve Kadastro kayıtlarına göre, Hocaalizade Mahallesi, Rakım Efendi Sokağı 319 ada, 1 ve 2 olmak üzere iki parsel ayrılmıştır. 1 no'lu parsel (2622m²) üzerinde bulunan gayrimenkul 'Eglise' ve 'Ecole francasie des Soeurs de charite' (Charite'ye ait erkekler okulu) olarak (Ek A-8); revizyon nedeniyle 1932 yılında hazırlanan kadastrusunda ise 1 parsel 'Fransız Sörlere Mektebi', 2 parsel vakfa ait ev olarak belirtilmiştir (Ek A-9). Tapu Kütüğü Sayfa No:2580-1'de sözü edilen evin Safiye Hanım Vakfı'na ait olduğu anlaşılmaktadır.

1948 yılında faaliyetine seyrek olarak devam eden kilisenin terk edilmiş ve kötü durumda olduğu bilinmektedir [29, s. 150-152].

1949 yılında Kazım Baykal kiliseyi şöyle anlatmıştır: "Hoca Ali zade camiinin karşısında, kâgir, mihrap ve minber kısımları ayrı odacıklar halinde, üstü ahşap ve Marsilya kiremidi ile örtülü, diğer kiliselere benzemeyen bir binadır. Frer ve Sörlere ait binalar bulunduğu gibi hasta bakı yeri de var idi. Şimdi mabet kısmı açıktır" [19, s.83]. Ayrıca yapının konumunu Bursa haritasında da belirtmiştir

(Ek. A-12). 1958 yılında ise A.Gabriel kiliseyi il haritasında göstermiş, herhangi bir açıklama yapmamıştır (Ek A-13).

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Bursa Şubesi'nin, "Filles de la Charite"lere karşılıksız yardımcı olmayı üstlenen ve İstanbul'da oturan Mösyö Romengel'e yazdığı 18.10.1951 tarihli dilekçeden, Fransız Kilisesi yanında önceden okul olan yapının 1951 yılında Tekel tarafından tütün deposu olarak kullanıldığı belirtilerek bu binanın kimsesiz çocuklar yararına kullanılması için izin istenmiştir. 14.07.1955'te dönemin valisi Sabri Çağlayangil'in imzası ile Saint Benoit Kız Lisesi'ne gönderilen başka bir mektupla (sayı no:1-380-6469) bu istek tekrarlanmış, ancak Saint Benoit Kız Lisesi Baş Rahibesi isteği kabul etmemiştir.

319 ada, 1 parsel 1962 yılında, 3 ve 4 parseller olmak üzere ikiye bölünmüştür. Tapu Kütüğü Sayfa No:29862'de önceden Fransız Mektebinin kuzey yarısının yer aldığı 3 nolu yeni parselin cinsi Maliye Hazinesine ait arsa olarak kayıt edilmiş ve kullanım hakkı Sağlık Bakanlığı'na verilmiştir. Aynı belgeden söz konusu arsa üzerine 1965 yılında Verem Savaş Dispanseri inşa edildiği öğrenilmektedir.

Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün Bursa Belediye Başkanlığı'na yazdığı 27.06.1975 tarihli dilekçeden Fransız Kilisesi'nin tarihi ve mimari değeri olmadığına karar verildiği ve imar durum planındaki değişiklik için Anıtlar Yüksek Kurulunun karar alması gereğinin kaldırıldığı anlaşılmaktadır. 08.06.1976 tarih ve 4428 sayılı karar ile 4 nolu parsel (A) ve (B) olarak ikiye ayrılmıştır (Ek A-10). 1975 yılında Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü Gayrimenkul İstimlak ve Kıymet Takdir Komisyonu Başkanlığı kararı ile 6830 sayılı kanun hükmü gereğince tapuda sahip hanesi boş olan 635m²'lik (A) kısmı istimlak edilerek ve 2 parsel ile birleştirilmiş ve imar planında Vakıf Yurdu Sahası olarak belirlenmiştir. Takdir Komisyonu'nun 23.09.1975 tarihli kararıyla (A) kısmında bulunan yapı ile 2 parseldeki ev yıkılarak, gayrimenkul arsa haline getirilmiştir (Ek .A-11). Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün "Vakıf Yurdu" dosyasındaki kararda (A) kısmında bulunan yapı 27.00x11.70 boyutlarında, bodrum üstü 2 katlı, ahşap döşeme ve tavanlı, ahşap merdivenli, yerli çatılı, ahşap arası ½ tuğla, ½ kerpiç dolgu duvarlı su ve

elektriği mevcut bir bina olarak tanımlanmıştır. “Lettre De Brousse” (Bursa Mektupları) başlıklı ve 1930 tarihli makalede bulunan kilisenin fotoğrafında (F.109) arka planda bina görülmekte ve yukarıdaki tanımı doğrulamaktadır [31, s.211-212]. 1976 yılında Vakıflar Bölge Müdürlüğü yurt inşaatı ihale kararını yayınlanmış ve oluşan arsa üzerine 1978 yılında Vakıf Öğrenci Yurdu yapılmıştır. Sonuç olarak yapı adası günümüzdeki şeklini almış ve Fransız Kilisesi bu yapı adasında yıkılmaktan kurtulan tek yapı olmuştur.

Tofaş Fiat Otomotiv Fabrikası’nda çalışan ve kilise ile ilgilenen Bruno Maggi’den alınan bilgiye göre, 1960 yılında kilisenin sıraları, günah çıkarma bölümleri, koro ve org için ayrılmış galeri katı mevcut durumda olmasına rağmen ibadete kapalı durumdaydı. 1971 yılında, Aralık ayında Tofaş Fiat’ta çalışmak üzere İtalya’dan Bursa’ya gelen 35 ailenin kiliseyi kullanımı düşünülmek üzere Bursa Valiliğinden özel izin alınmıştır. Tören sırasında yapıyı aydınlatabilmek için komşu yapıdan elektrik çekilmiş ve Noel töreninin ardından bir de vaftiz töreni yapılmıştır. Ancak bu aileler daha sonra Türkiye’den ayrıldıkları için bu törene ilişkin herhangi bir fotoğraf veya belgeye ulaşılamamaktadır. Kısa bir süre Pazar günü ayinler yapılmış; ancak zaman içinde kilise cemaatsiz kaldığı için tekrar kullanıma kapanmıştır.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulunun 14.02.1986 tarihinde Ankara’da yapılan toplantısında 7763 sayılı karar ile kilise korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilmiştir.

Bursa Bayram Gazetesi, 13.07.1983’de Kilise’nin çanının çalınmasıyla ilgili bir haber yayınlamıştır [32]. “Fransız Kilisesi’nin çanı nasıl çalındı?” başlıklı yazıda, Hristiyan azınlığın Cumhuriyetin ilanından önce Bursa’yı terk ettiği, bugün bakımsız olan kilisenin 8-9 yıl önce açılarak Noel töreni yapıldığı anlatılmaktadır. Habere göre, dönemin Emniyet Müdürü Karamanoğlu kilisenin çanının çalındığını şikayet üzerine fark etmiş ve bunun yukarıda adı geçen Bruno Maggi tarafından yapıldığının düşünüldüğünü bildirmiştir. Ancak bugün Bruno Maggi ile yapılan görüşmede çanın, çan kulesinde görülen derin çatlaklar

nedeniyle önlem olarak çıkarıldığı anlaşılmıştır. Uludağ Gazetesi de Kilise ile ilgilenerek 19.12.1989 tarihinde 'Eski Fransız Kilisesi berduşlara mekan oldu' başlıklı yazıyı yayınlamıştır. Haberde 1989 yılında yangın tehlikesi atlatan tarihi kilisenin Turizm Vakfı tarafından restore edilip, yabancı turistlerin ziyaretine müze olarak açılması istenmiştir [33].

Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 1988 yılında Umurbey Mahallesi Muhtarlığı'na ve Emniyet Müdürlüğü'ne gönderdiği dilekçelerle, Teşrinisani 1297 tarihli tapu kaydına göre yapının sahibi gözüken "Sarım Veledi Nasb" hakkında bilgi istemiştir. Muhtarlık ve Emniyet Müdürlüğü' nün araştırmaları sonunda adı geçen kişinin kayıp olduğu anlaşılmıştır.

1991 yılında Mimarlar Odası Bursa Şubesi tarafından akustiğinin iyi olması nedeniyle kilisenin müzik etkinlikleri için kullanılması önerilmiş, ancak mülkiyet sorunu çözülemediğinden bu öneri değerlendirilememiştir [34].

1.8.1992 tarihinde yapı "Fransız Kilisesi ve Guraba Hastanesi" sıfatıyla Vakıflar Genel Müdürlüğü adına tescil edilerek Tapu Senedi hazırlanmıştır.

1996 yılında T.C. Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı, mülk sahibi olan Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ne bir dilekçe yazarak Fransız Kilisesi'nin bakımsızlık nedeniyle yıpranmaya devam ettiğini bildirerek, yapının tüm tarihi özelliklerini koruyarak yaşayabilmesi için Bursa halkına hizmet veren bir kültür merkezine dönüştürülmesi önerisinde bulunmuş ve 10 yıllığına yapının kullanım hakkını talep etmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü, 6570 sayılı kira kanunu gereğince dini mabetlerin farklı bir işlevde kullanılmasının düşünülmeyeceğini bildiren bir dilekçe ile yukarıdaki talebi kabul etmemiştir. Diğer taraftan, Katolik halk Bursa'da oturan Yabancı Katolik Topluluğu adıyla toplanarak bir dilekçe ile Bursa'da düzenli olarak dini ayin yapabilecekleri bir ibadethane talebinde bulunmuşlardır (Ek A-14). Fransız Kilisesi'nin restorasyona ihtiyacı olduğunu ve bu önemli yapının tamir edilmesinin, ibadethane olarak kullanılmasının doğru olacağını bildiren bu dilekçe ile taleplerini Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne iletmışlerdir.

Ekinde Katolik halkın imzalarının da bulunduğu bu dilekçeden de bir sonuç elde edilememiştir.

5 . 3 . AYRINTILI TANIM

5 . 3 . 1 . Plan

Kilise, boyuna düzende tek nefli bir plan şemasına sahiptir (Ek B-2). Planı narteks, ana kilise mekânı ve apsis belirlemektedir. Kiliseye giriş, kuzeydoğu cephesinde yer alan sütunlu kapı ile sağlanmaktadır (F.8). Ana kapı açıklığı 145cm. genişliğinde, 264,5cm. yüksekliğinde dikdörtgen biçimlidir.

5 . 3 . 1 . 1 . Narteks

Tek nefli ve tonoz örtülü kilisenin kapısından girildiğinde 425x470cm. ölçülerinde narteks mekânı bulunmaktadır (Ek B-2). Narteks güneydoğu duvarı üzerinde, 110x.64cm. ölçülerinde zeminden yüksekliği 233cm. olan sivri kemerli bir niş mevcuttur (F.9). Kuzeybatı duvarı üzerinde 130cm. genişliğinde, yüksekliği içten dışa azalan (233,5cm.-217,5cm.) bir açıklık görülmektedir (F.10). Sözü edilen açıklığın üzerinde narteks galerisi seviyesinde 108cm. genişliğinde, zeminden 302cm. yüksekliğinde, basık kemerli bir niş bulunmaktadır (F.11). Narteks tabanı 74x74cm. boyutlarında mermer kaplıdır.

Narteks üzerinde yer alan galeriden kalan tek öge ahşap döşeme kirişleridir (F.12, Ek. B-3). 16x10cm. ölçülerindeki 15 adet ahşap kiriş, 25cm. aralık ile kuzeydoğu - güneydoğu doğrultusunda uzanmaktadır. Kirişler narteks ve ana kilise mekânı kuzeydoğu duvarı üzerinde, zeminden 284cm. yükseklikte, 10cm.x16cm. boyutlarında ve 16cm. derinliğindeki boşluklara oturmaktadır. Döşeme kirişlerinde yapının 1989 yılında geçirdiğı yangının izleri görülmektedir. Galeri katı kuzeydoğu duvarında döşemeden 65cm. yükseklikte, basık kemerli bir niş ve içerisinde yuvarlak kemerli iki pencere bulunmaktadır (F.13). Narteks

galerisi güneydoğu yönünde ana kilise mekânına 130cm. konsol olarak taşmaktadır.

Narteks ahşap düz tavanla örtülüdür. Örtünün yer yer dökülen sıvaları altında bağdadi tekniğindeki yapısı ortaya çıkmıştır. Dikdörtgen planlı nartekte, kuzeydoğu iki köşede bulunan geçiş elemanlarıyla örtüye geçilmiştir (F.14). Narteks mekânının kuzeydoğu-güneybatı doğrultusundaki simetri ekseninde, kuzeydoğu beden duvarı üzerinde çan kulesi yer almaktadır. Çan kulesine ahşap tavanda bulunan, çan kulesine kadar devam eden bir boşluktan geçiş sağlandığı düşünülmektedir (F.15). Narteks kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda bulunan ana taşıyıcı kemer ile ana kilise mekanına açılmaktadır.

Narteks kuzeybatı ve güneydoğu duvarında bir niş içinde bulunan, yuvarlak kesitli, 8cm. çapındaki deliğin havalandırma amaçlı olduğu düşünülmektedir (F.16).

5 . 3 . 1 . 2 . Ana mekan

Narteksten 420x467cm. ölçülerindeki tek nefli ana mekana geçilir. Dikdörtgen planlı bu mekânın taban döşemesi 74x74cm. boyutlarında mermer ile kaplanmıştır. Kiliselerde cemaatin ibadeti için ayrılan ve naos adı verilen bu bölümün kuzeybatı ve güneydoğu duvarları üzerinde pencere açıklıkları karşılıklı simetrik olarak düzenlenmiştir (Ek B-2). Pencerelemin özgün doğramaları mevcuttur. Sivri kemerli pencerelemin, kemer başlangıç kotunda ana kilise mekânı ve apsisi dolaşan profilli bir silme bulunmaktadır (F.17). Ana mekân, narteks ve apsisten kuzeybatı-güneydoğu doğrultusundaki ana taşıyıcı kemerle ile ayrılmıştır. Mekânın kuzeydoğu ve güneydoğu duvarı üzerinde apsis yönünde karşılıklı iki sivri kemerli niş bulunmaktadır (F.18). Ana kilise mekânında, dört köşesinde bulunan tromplar ile dikdörtgen plan sekizgene çevrilmiş ve ahşap tonoz örtüye geçilmiştir (Ek B-8,B-9). Bağdadi tekniğı ile yapılmış olan tonoz örtünün üzerindeki çatı kaplamasında yer yer görülen açılmalar mekanın hava koşullarından zarar görmesine neden olmaktadır. Sıvanın dökülmüş kısımlarının,

özellikle içinde İsa figürünün ve dört azizin bulunduğu bölgelerde oluşu dikkat çekmektedir (F.19,20). Ana mekân, narteks ve apsisten daha fazla yükselen bir kırma çatı ile örtülmüştür (F.21).

5 . 3 . 1 . 3 . Apsis

Tek nefli kilisenin güneyinde, erken dönemlerde rahiplerin oturması için ayrılan ve halkın giremediği, apsisin önünde bulunan, iki basamak yükselen, bema bölümü yer almaktadır. Girişin tam karşısında bulunan bema bölümü tonoz örtülüdür.

Apsis iki yan duvarı üzerinde, zeminden başlayıp ana mekân ve apsis duvarını dolaşan profilli silmeye kadar yükselen yarım daire biçiminde ve kahverengi yağlıboya ile boyanmış pilastrlar bulunmaktadır (Ek B-2). İki pilastrdan itibaren apsis eliptik plan göstermektedir (F.22). Apsis dışarıdan beşgen plandadır. Bema bölümüne çıkan basamakların iki ucunda sekizgen tuğla kullanılarak örülmüş, alçı ile sıvanarak üzeri kahverengi yağlıboya ile boyanmış, apsis zemininden 110cm. yüksekliğinde, duvara yapışık yedigen ayaklar bulunmaktadır (F.23).

Bema güneydoğu duvarı üzerinde 112x77cm. boyutlarında 212cm. yüksekliğinde önceden kapı olup daha sonra kapatılarak niş haline getirilen bir açıklık bulunmaktadır (F.24). Niş görünümündeki bu açıklıktan bugün herhangi bir mekâna geçiş yoktur (Bkz. Bölüm 7). Bema kuzeybatı duvarı üzerinde de 112x63cm. boyutlarında 214cm. yüksekliğinde niş görünümünde bir açıklık daha bulunmaktadır (F.25). Apsis dairesinin her iki yanında zeminden 61cm. yükseklikte 59x45cm. ölçülerinde sivri kemerli nişler bulunmaktadır (F.26,27). Yapının simetri ekseninin iki yanında sivri kemerli iki pencere bulunmaktadır. (F.28). Ana duvar kalınlığı, narteks ve apsis duvarını dolaşan silmenin üzerinde 27cm. azalmaktadır. Bu kesimde duvarın, moloz taş ve tuğla ile örüldüğü gözlenmektedir. Çatı köşe dikmeleri ve mertekler, duvar kalınlığı azalırken oluşan yatay düzleme oturmaktadır (F.29). Apsis üzerindeki ahşap örtünün büyük

bir bölümü çökmüş olan çatının konstrüksiyonu ve örtüsünün bağdadi tekniğindeki yapısı ortaya çıkmıştır (F.30, Ek B-9).

5.3.2. Cepheler

5.3.2.1. Kuzeydoğu cephesi

Kuzeydoğu cephesi; zemin katta narteks, üst katta narteks galerisi ve iki yanda ana mekanının görünüşe giren cephe kesimlerinden oluşmaktadır (Ek B-4).

Kilise 90cm. yüksekliğe kadar kaba yonu taşla örülmüştür (F.31). Zaman içinde zeminin kısmen dolması ve bu şekilde oluşan eğim nedeniyle bu yükseklik güneybatıya doğru azalmaktadır. Bu seviyenin üzerinde duvar 9,5cm. içeriden tuğla ve moloz taş örgü iken köşelerde kaba yonu taşların kullanıldığı dikkati çekmektedir (F.32). Yapının tamamı kireç harçlı sıva tabakası ile örtülüdür.

Sütunlu giriş, üst kat galeri pencereleri (Ek B-12), üçgen alınlık ve çan kulesi cepheyi ortalarak yerleştirilmiştir (F.33). İki basamaklı girişin sağ ve solunda iki sekizgen sütunun taşıdığı kademeli silmelerden oluşan lento mevcuttur. Simetri ekseninde bulunan giriş kapısı, sözü edilen lento ile vurgulanmıştır (F.8, P.13). Sekizgen sütunlar cepheye bitişik dörtgen kaideler üzerine yerleştirilmiştir (F.34). Profilli konsolların hemen üzerinde narteks galerisi pencereleri bulunmaktadır. Pencereler profilli yuvarlak kemerli olup, güneydoğuda bulunan pencerenin özgün doğraması mevcuttur. Yapıyı narteks ve apsis bölümünde +7.58m., ana kilise mekanında +10.11m kotunda olmak üzere çepeçevre bir korniş dolaşmaktadır. Cepheyi oluşturan duvar yüzeyi bir saçak korniş ve bunun üzerinde yer alan bir sıra çatı kiremidiyle sonlanmaktadır (F.35). Bu bitişin üzerinde, iki köşesinde prizmatik örtülü iki kuleciğin bulunduğu üçgen alınlık ve ortada çan kulesi yükselmektedir. Alınlık yüzeyi çimento oranı yüksek bir harçla sıvanmıştır. Hristiyanlıkta halkı ibadete çağırırken içindeki çanın çalındığı çan kulesi, giriş cephesinin simetri eksen

üzerinde yer almaktadır. Yuvarlak kemerli, dört açıklıktan oluşan çan kulesinin birçok yerinde özgün sıva dökülmüş durumdadır (F.36).

5 . 3 . 2 . 2 . Güneydoğu cephesi

Güneydoğu cephesi; narteks, ana kilise mekânı ve apsis cephesi olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır (Ek B-5). Narteks ve apsis eşit yükseklikte iken ana mekan ortada daha fazla yükselmektedir. Böylece; ana mekân planda olduğu gibi cephede de vurgulanmıştır. Yapı, narteks ve apsis cephesini yatayda dolaşan profilli silme ve üzerinde bir sıra çatı kiremidi bulunan saçak korniş i ile yatay bir görünüş kazanmaktadır. Boyuna düzende ve üç bölümden oluşan plan cepheden de algılanmaktadır.

Narteks bölümünün sağır duvar dokusu oldukça bozulmuş ve zemine yakın kısımlarda dökülen sıva nedeniyle duvar yapısı açığa çıkmıştır (F.37). Duvar kalınlığının 9,5cm. azaldığı seviyenin üzerinde duvar, iki sıra tuğla - moloz taş - iki sıra tuğla düzeninde örülmüştür. Narteks mekanında bulunan sivri kemerli nişin, tuğla (26x13x4cm.) kemer örgüsü dökülen sıva nedeniyle açığa çıkmıştır (F.38). Duvar yüzeyinde 10cm. derinlik verilerek üst bölümü geometrik şekillerle daralan boyuna dikdörtgen düzenleme vardır.

Cephenin ana mekân bölümünde, üç adet profilli sivri kemerli pencere bulunmaktadır (Ek. B-10). Pencere duvardan 10cm. derinlikte oluşturulan yüzeye yerleştirilmiştir. Bu yüzey, oluşturulurken kullanılan geometrik şekil tüm yapı cephesinde tekrar etmektedir. Pencereilerin özgün doğramaları mevcut olup, bunların önünde dökme demir parmaklıklar yer almaktadır (F.39). Ana kilise mekanını aydınlatan sivri kemerli pencereler, denizlikten başlayıp pencere boyunca devam eden dışbükey profilli bir silme ile çevrilidir. Ana mekân bölümü, üzerinde bir sıra çatı kiremidi bulunan korniş ile sonlanmaktadır. Parapet duvarı tuğla ve küçük moloz taşlarla örülmüştür (F.40). Yağmur oluğu (F.41), yüzeyi bezeme elemanları ile süslenen parapet duvarı arkasına gizlenmiştir.

Apsis bölümünün cephe düzenlemesi narteks bölümüyle benzerlik göstermektedir (F.42). Narteks ve apsis cephe duvarlarını +7.58 kotunda profilli bir silme dolaşmaktadır. Cephe bir korniş ile bunun üzerinde parapet duvarıyla bitirilmiştir. Cephenin sağır olan bu bölümünde, çimento esaslı sıvayla sonradan kapatılmış olan bir beşik çatı izi bulunmaktadır (Bkz. Bölüm 7). Duvar yüzeyinde, sonradan yapılmış kalın bir kireç harçlı sıva tabakası bulunmaktadır. Özellikle bema bölümü güneydoğu duvarında bulunan niş hizasında harç kalınlığı artmaktadır.

5 . 3 . 2 . 3 . Güneybatı cephesi

Güneybatı cephesi, apsis ve iki yanda ana kilise mekânının dışa taşan cephe kesiminden oluşmaktadır. Dairesel planlı apsis dışarıdan beşgen yapıdadır (Ek-B-6).

Ana apsis duvarı sağır olup, yüzeyinde 10cm. derinlik verilerek üst bölümü geometrik şekiller ile daralan boyuna dikdörtgen düzenleme vardır. Duvar yüzeyi sonradan yapılan onarımda çimentolu harçla sıvanmıştır. Cephede iki yanda simetrik olarak yerleştirilmiş, profilli sivri kemerli pencereler bulunmaktadır (F.43, P.11). Pencereler 10cm. derinlik verilerek oluşturulan yüzeye yerleştirilmiştir (F.44). Pencerelerden bir tanesinin özgün doğraması, her ikisinin de demir parmaklıkları bulunmaktadır. Duvar iki sıra tuğla - moğoz taş alması düzende örülmüştür. Örgü düzeni duvar boyunca bu kadar düzenli devam etmemekte, tuğla sıralarının sayısı üst kotlarda artış göstermektedir. Cephenin apsis çıkıntısının iki yanında, ana kilise mekânının dışa taşan bölümleri yer almaktadır (F.45, 46). Apsis bölümü, saçak korniş ve gerisindeki parapet duvarıyla bitirilmiştir.

5 . 3 . 2 . 4 . Kuzeybatı cephesi

Kuzeybatı cephesi; narteks, ana kilise mekânı ve apsis cephesi ile üç bölümden oluşmaktadır (Ek B-7).

Narteks bölümünde, tüm yapıda tekrarlanan cephe düzenlemesi görülmektedir (F.48). Cephede bulunan basık kemerli bir açıklık, cepheden iki yanda dışarı taşan söve ve üzerinde lento ile belirlenmektedir. Bu açıklık üzerinde, narteks galerisi seviyesinde bulunan, basık kemerli açıklığın sonradan delikli tuğla ile örülerek kapatıldığı düşünülmektedir.

Cephenin ana mekan bölümü, Vakıf Yurdunun bahçe duvarıyla +1.25m. kotuna kadar bitişiktir (F.47). Bu bölümde üç adet sivri kemerli pencere bulunmaktadır. Pencereilerin üst bölümü kontrplak ile kapatılmıştır.

Cephenin apsis bölümü, sağır olup duvar çimentolu harçla sıvalıdır. Cephe düzenlemesi güneydoğu apsis cephesinin aynısıdır. Bema kuzeybatı duvarı üzerinde bulunan niş hizasında, özgün duvar örgüsünde derz çizgisi görülmüştür (F.108)

5 . 3 . 3 . Örtü

Narteks içte ahşap düz tavan, dışta beşik çatı ile örtülüdür. Ana mekânın örtüsü içte ahşap basık tonoz, dışta kırma çatıdır (F.21). Beşik tonozlu bema, içte yarım kubbeli apsis (F.29) dışta ortak bir kırma çatı ile örtülüdür. Apsisin beşgen plan biçimi kırma çatı örtüsüne de yansımıştır. Her bir bölümü ayrı ayrı örtterek yapının planını dışa yansıtan çatı, Marsilya tipi kiremitle kaplanmıştır.

5 . 3 . 4 . Malzeme Ve Yapım Tekniği

Kilise moloz taş (kalker) ve tuğla ile inşa edilmiştir. Yöresel malzeme olan traverten, yapının köşelerinde kaba yonu olarak kullanılmıştır. Duvar zemine yakın kotlarda iki sıra tuğla - moloz taş yinelenerek örülmüştür; ancak bu almasıklık duvar boyunca düzenli devam etmemekte, tuğla sıralarının sayısı üst kotlara ulaşıldıkça artış göstermektedir.

Pencere ve niş kemerleriyle ana taşıyıcı kemerlerin malzemesi tuğladır. Tuğla boyutları pencere ve niş kemerlerinde 26x13x4cm., ana taşıyıcı kemerlerde 35x18x6cm'dir. İç mekanda duvar yüzeyinde bulunan ayakların malzemesi ise bir kenarı 10cm. boyutlarında olan sekizgen tuğla olup, üzeri alçı sıvalıdır (F.49). Ayrıca iç mekânda, ana mekan ve apsis duvarını dolaşan profilli silmenin de malzemesi tuğla (35x5cm.) olup üzeri sıvalıdır. Özgün halini koruyan duvarlarda derz dolgu malzemesi olarak kireç ve kum karışımı harç kullanılmıştır. Yenilenen duvarlarda ise çimento esaslı harç görülmektedir. Kilisenin tümü içte ve dışta kireç ve ince dere kumu içeren sıvayla sıvalı olup, sıvalar yer yer dökülmüştür. Yapının sıva üzerine oksit sarı renkte kireç badana ile boyandığı anlaşılmaktadır.

Kilisenin taşıyıcı duvarları, parapet duvarı seviyesine kadar 110cm. olan kalınlığını aynen korumaktadır. Çatı konstrüksiyonu taşıyıcı duvarlar tarafından taşınmaktadır. Ana mekân diğer bölümlerden 110cm.ve 120cm kalınlığında taşıyıcı kemerler ile ayrılmıştır (F.50, 51). Doğu-Batı doğrultusunda uzanan taşıyıcı kemerler örtü yükünü ikiye bölerek azaltmıştır. Bu sistem, örtü yükünün geçiş elemanları aracılığı ile duvara iletilmesini, buradan da zemine indirilmesini sağlamıştır.

5 . 3 . 5 . Mimari Üslup Ve Bezeme

Yapıda cepheler genellikle sade ve basit olup, giriş ve pencere açıklıklarıyla hareket kazanmaktadır. Kilisede güneydoğu ve kuzeybatı cepheleri benzerlik göstermektedir. Tüm cephelerde dolanan bir saçak kornişi ve üzerinde bir sıra çatı kiremidi bulunmaktadır. Yüzeyinde, +10.25m. kotunda gotik mimaride çok görülen yonca biçimindeki, pişmiş toprak bezeme elemanları (F.52) ile süslenen parapet duvarı cephe yüzeyince devam etmektedir. Yapının pahlanmış dört köşesinde, beden duvarı üzerinde sekizgen planlı ve yukarı doğru daralarak yükselen kademeli kuleleri bulunmaktadır. Bunların işlevsel bir değeri olmayıp, estetik amaçlıdır ve gotik geleneğin uzantısı olarak görülebilir. Diğer bir gotik uzantısı ise ana kilise mekanı sivri kemerli pencereleridir. Parapet duvarı

üzerindeki yonca biçimli bezeme ise Katolik kiliselerde yaygın görülen bir bezeme elemanıdır.

Yapının güneydoğu ve kuzeybatı cephelerinde bulunan profilli sivri kemerli pencereler 10cm. derinlikte oluşturulan yüzeye yerleştirilmiş ve kullanılan geometrik şekil tüm yapı cephesinde tekrar etmektedir. Ana mekan, dört köşesinde yer alan sekizgen kaide üzerinde piramidal külah ile bitirilen kuleler ile vurgulanmıştır (F.53). Külah üzerinde bezemeli demir bir aksam saplanmıştır (F.54).

Yapının iç mekânları, sıva üzerine boyama tekniğinde bitkisel ve geometrik motifler ile bezelidir. Naos ve narteks duvarları ile sadece ana mekânın örtüsü bezemeli yüzey olarak değerlendirilmiştir. Yapı duvarları 90cm. yüksekliğe kadar kahverengi yağlıboyalıdır (F.55). Narteks ve ana kilise mekânında kahverengi bant üzerinde, birbirine bağlı iki bitkisel motifin alternatif oluşturacak şekilde tekrarından oluşan bir kuşak bulunmaktadır (F.56, Ek A-15). Ancak narteks bölümünde bezeme kuşağının büyük bir bölümünün üzeri sonradan boyanarak örtülmüştür. Sözü edilen bezemeler Osmanlı sanatında da görülmektedir [35].

Pencere başlangıç seviyesini S kıvrımlı dal motifinden meydana gelen bir kuşak belirlemektedir (Ek B-9). Kıvrımların arasında da aynı renkte ufak daireler görülmektedir (F.57). Söz konusu kuşak üzerinde, pencere boşlukları arasında kuşakla aynı renkte çizilmiş 53cm. çapındaki daire motifi ve dairenin merkezinde içinde iç içe geçmiş A, R, T harfleri bulunmaktadır (F.57, Ek. A-15). “Adveniat Regnum Tuum” yani “Mesih İsa’nın egemenliği gelsin” anlamındaki bu harfler Assomption armasıdır. Harflerin etrafında sarı renkte iki bant arasında, karşılıklı stilize iki yaprak motifi ile birbirinden ayrılmış Latince “**SINT UNUM**” ve Rumca aynı anlama gelen “**INA EN ΩΣIN**” yazısı okunmaktadır. ‘Birlik olsun’ anlamına gelen bu yazıların alt ve üstünde yine karşılıklı yerleştirilmiş iki yaprak motifi daha bulunmaktadır. Sivri kemerli pencerelerin, kemer başlangıç seviyesinde naos ve apsisi dolaşan profilli bir silme bulunmaktadır. Naos

duvarında sözü edilen bu profilin altında yer alan rozet dizisi de bir bezeme şeridi oluşturmaktadır (F.58, Ek. A-16-1).

Galeri katında da tekrar eden kahverengi banttı sonra duvar bej renkte boyanmıştır ve üzerinde açık mavi renkte üç telli müzik aleti “lir”, fleur de lir [31, s.104], kırmızımsı kahverengi eşit kollu haç motifi bulunmaktadır (F.14,Ek. A-16-2). Lir, örnekleri mitolojik çağlara dayanan, U biçimini andıran gövdesinin iki bacağını birbirine bağlayan kiriş dikey teller gerilen telli bir çalgıdır [36, s.444]. En az üç, en çok on telli olabilen bu müzik aleti burada üç telli olarak betimlenmiştir. Orgun bulunduğu düşünölen galeri katında bir müzik aletinin bezeme olarak kullanılması mekânın işlevini çağrıştırmaktadır.

Ana mekânı apsis bölümünden ayıran ana kemer çizgisi üzerinde birbirine yatay şerit ile bağlanmış, halka biçimli çerçevesi olan motif sürekli bir kuşak şeklinde yer almaktadır. Halkaları birbirine bağlayan yatay şerit üstünde ve altında birer bitkisel bezeme görölmektedir (F.59). Sözü edilen bezemenin malzemesi alçı olup, kalıplara dökölerek modöller halinde yapılmış ve tuğla üzerine çivi ile zapt edilmiştir. Ayrıca kemer karnında metal bir rozet bulunmaktadır (F.60).

Ana mekân tonoz örtüsü, kare içindeki sekiz yapraklı çiçek dizisinden meydana gelen kuşak ile parçalara ayrılmıştır. Tonoz biçimine uygun olarak oluşturulan bu parçalardan dört köşede renkli boya ile daire formu çizilmiş ancak dairenin içinde sıvanın tamamı dököldöğö için örtünün bağdadi yapısı ortaya çıkmıştır (F.19). Sözü edilen madalyonların içinde dört İncil yazarının betimlendiğı bilinmektedir [28, s.225]. Merkezde ise Pantokrator İsa’nın bulunduğu bilinen madalyonun çevresini belirleyen altı kollu yıldız ve haçın almasıık düzende tekrarından oluşın kuşağın bir bölümü mevcuttur (Ek. A-17). Madalyonun içinden ise herhangi bir bezeme günümüze ulaşamamıştır. Mevcut bölümden bezemenin bir bez üzerine boyanarak yapıldığı anlaşılmaktadır.

5 . 4 . BOZULMALAR

5 . 4 . 1 . Tümüyle Yok Olan Bölümler

1925 tarihli vaziyet planında niteliği ve fonksiyonu konusunda kesin bilgi olmayan, apsisin güneydoğu cephesine bitişik bir ek bölüm görülmektedir (Ek A-7). Yapım tarihi bilinmeyen bu ek bölüm günümüze ulaşmamıştır.

5 . 4 . 2 . Malzeme Bozulmaları

Sıva bozulmaları

Bakımsızlık ve çocukların oyun bahçesi içinde olması nedeniyle yapının cephelerinde zeminden pencere denizlik seviyesine kadar sıvaların döküldüğü gözlenmektedir (F.61, Ek C-1). Zaman içinde yağmur suyu duvar yüzeyinden akarken tuğla örgüde ve moloz taş-tuğla arasında derz dolgu malzemesi olan kireç harcının büyük bir bölümünü alıp götürmüştür (F.62). Yapının alt kısımlarında kasıtlı olarak kazınan veya zamanla kendiliğinden bozulan sıva altından duvar örgüsü açığa çıkmıştır.

Saçak seviyesinde ise yağmur oluklarının gereği gibi çalışmaması, suyun yapıdan çabuk uzaklaştırılamaması ve hava kirliliği sonucunda cephede kabuk oluşmuş (F.63, Ek C-1), sıva yer yer dökülmüştür. Ayrıca sıvada yüzeysel çatlaklar ve çiçeklenme de görülmektedir.

Ana kilise mekânı pencereleri çevresinde devam eden dışbükey, harç ile yapılmış profilli silmelerde yüzeysel çatlaklar, kırılma ve kopmalar görülmektedir (F.64, Ek C-1). Güneydoğu yönündeki apsis penceresinde ise silmenin büyük bir bölümü yok olmuştur. Pencere denizliklerinde, hava kirliliği ve yağmur etkisiyle derin çatlaklar oluşmuş ve kopmalar olmuştur.

Çatı kaplamasındaki açıklıklar nedeniyle yağmur suyu yapının içine girmektedir. Özellikle ana kilise mekânının çatı örtüsünün açıklık nedeniyle güneydoğu yarısında örtüye yakın seviyede sıvalar dökülmüştür. Mekân içinde duvarların üst

kısımlarında duvar boyası kabarmış, yer yer sıvalar dökülmüş ve çiçeklenme, tuzlanma görülmektedir (F.65, Ek C-1).

Taş ve tuğla bozulmaları

Yapı yaklaşık 25 yıldır doğa etkileri altında yıpranmış ve herhangi bir bakım yapılmaması sonucunda büyük bir hasar görmüştür. Cephede sıvanın dökülmesiyle alt kısımlarda açığa çıkan taş ve tuğlalarda iklim koşulları nedeniyle oluşan yüzeysel aşınma ve yüzeysel çatlaklar görülmektedir. Her iki malzeme de (yaz-kış, gece-gündüz) ısı farklılıkları sebebiyle meydana gelen genleşme-büzülmenin etkisiyle yıpranmıştır. Cephede köşelerde kullanılan ve boşluklu bir yapısı olan taşlarda oluşan bozulma yüzey birikintileri ve kabuklanma şeklindedir (F.62, Ek C-1). Çevrede kömürün yakıt olarak kullanılması ve yoğun trafik nedeniyle açığa çıkan egzoz gazları cephe malzemeleri üzerindeki kabuk oluşumunu hızlandırmaktadır.

Korozyon

Pencerelerin demir parmaklıkları yağmur suyu ve havadaki oksijenin birleşmesiyle paslanmıştır (F.66, Ek C-1). Yapının pahlanmış dört köşesinde yukarı doğru daralarak yükselen kademeli kuleler üzerine bulunan bezemeli demir aksamda da paslanma saptanmıştır (F.54). Ayrıca ana mekân pencerelerinin demir parmaklıklarından yağmur etkisiyle akan pas duvar yüzeyinde lekeler meydana getirmiştir.

5 . 4 . 3 . Strüktürel Bozulmalar

Duvarlarda görülen bozulmalar

Ana kilise mekânında her iki duvarda simetrik olarak yerleştirilmiş olan her bir pencere açıklığının yaklaşık orta noktasından, zemine doğru belirginleşerek devam eden çatlaklar mevcuttur (F.67, Ek C-1). Pencere boşlukları arasında kalan kısımlar, pencere boşluklarının bulunduğu kısımlara göre daha fazla yük almaları nedeniyle, zemine daha fazla oturmuş ve bu oturma farkı çatlaklara

sebepe olmuştur. Yapının diğer bölümlerindeki duvarlarda yüzeysel çatlaklar bulunmakla birlikte, strüktürel bir tehlike oluşturmamaktadır.

Örtüde görülen bozulmalar

Narteks bölümü düz ahşap tavan örtüsünün ahşap konstrüksiyonu yer yer mevcut olmadığı gibi, bir bölümü de her an düşebilir durumdadır (F.68). Apsisi içten örten yarım kubbe ve tonozun sadece ahşap konstrüksiyonu mevcuttur (F.69). Ancak ahşabın çürüyerek, taşıyıcı özelliğini kaybetmesi nedeniyle; ahşap iskelet sistemi her an çökme tehlikesi ile karşı karşıyadır.

5 . 4 . 4 . Ek Ve Değişiklikler, Bakımsızlık Ve Kötü Kullanım Nedeni İle Bozulmalar

1949 yılında kilisenin ibadete açık [19, s.83], 1960 yılında yapının sıraları, günah çıkarma bölümleri, koro ve org için ayrılmış galeri katı ile mevcut ancak ibadete kapalı* durumda olduğu bilinmektedir. 1971 yılı Noel döneminde kilise kutlamalar için onarılarak kullanılabilir hale getirilmeye çalışılmıştır. Masrafları Tofaş Fiat Otomotiv Şirketi tarafından karşılanan bu onarım hakkında herhangi bir belge veya resim mevcut değildir. Bugün halen pencerelerin bir kısmında bulunan kontrplaklar üzerinde Fiat yazısı okunabilmektedir. Bu tören kapsamında kilisede geçici bir elektrik düzeni de oluşturulduğu bilinmektedir. Zaman içinde cemaatsiz kaldığı için yapı tekrar kullanım dışı kalmıştır. Oturma sıraları gibi kilise içindeki taşınabilir eşyaların tümü boşaltılmış ve kilisenin çan, ikon gibi değerli eşyaları bilinmeyen kişilerce alınmıştır [37]. Yapı 1992 yılından günümüze kadar depo olarak kullanılmıştır.

Bugün yapıda kesin tarihleri belli olmayan, sonradan yapılan müdahaleler görülmektedir (Ek C-2). Apsisin güneybatı ve kuzeybatı cepheleri çimento sıva ile yeniden sıvanmıştır (F.70). Güneydoğu apsis cephesinde ise çimento sıvayla yapılan onarım bir beşik çatı izi şeklindedir. Ayrıca aynı duvar yüzeyinde,

---

*Tofaş Fiat Otomotiv Fabrikası'nda çalışan ve kilise ile ilgilenen Bruno Maggi'den alınan bilgiye göre.

sonradan yapılmış kalın bir kireç harcı tabakası bulunmaktadır. Özellikle apsis mekânı içinde sonradan kapatılarak niş haline getirilen kapının bulunduğu yerde, harç tabakasının kalınlığı artmaktadır (F.71). Apsis kuzeybatı duvarında da sonradan kapatılan bir kapı bulunmaktadır. Yapıda sonradan kapatılarak niş haline getirilen diğer bir kapı ise narteks bölümündedir (F.72). Kapı tuğla ile örülerek, yüzeyi dışarıdan sıvanmıştır (F.73). Galeri katında, sözü edilen kapının üzerinde, zeminden 302cm. yükseklikte bulunan ve kuzeybatı cephesinde delikli tuğla ile örülerek sonradan kapatıldığı anlaşılan bir açıklık bulunmaktadır (F.74). Galeri katına ulaşılmasını sağlayan merdiven yıkılmıştır. Merdivene ve korkuluğa ait herhangi bir parça, iz bulunamamıştır. Galeri katının döşeme kirişlerinin bir kısmı mevcut değildir. Yapının saçak kornişinde yükselen parapet duvarı (F.75) ve çan kulesinin üzeri çimento sıvalıdır (F.76). Çatı kiremitleri de yenilenmiştir.

BÖLÜM 6 .

DİĞER KATOLİK KİLİSELERLE KARŞILAŞTIRMA

6 . 1 . KOMPLEKS İÇİNDEKİ KONUMU

Günümüzde cemaatin azalması nedeniyle çoğu işlevlerini yitirmiş olan kiliseler genellikle, bir kompleks içinde, okul, hastahane, manastır ve benzeri yapılarla birarada inşa edilmiştir. Bursa’da bulunan Fransız Katolik Kilisesinin de diğer kiliseler gibi okul, hastahane ve yetimhaneden oluşan bir kompleks içinde olduğu bilinmektedir (Ek A-7).

Tanzimatın ilanından Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar geçen süre içinde yapılan Katolik kiliselerin yerleşim özellikleri incelenmiştir. Tez konumuz olan yapı dışında Bursa’da başka bir Katolik kilise bulunmaması nedeniyle İstanbul’da söz konusu sürede yapılan kiliseler incelenmiştir. İstanbul’da bulunan farklı misyonlara ait katolik kiliselerin fiziksel ve kurumsal olarak kendilerine bağlı yapılar ile birlikte bir külliye içinde inşa edildikleri gözlenmiştir [2, s.77]. Bu uygulamanın örneklerinden biri de Beyoğlu İstiklal caddesi üzerinde bulunan ve **Franciscain**’ler tarafından inşa edilerek 1912’de ibadete açılan Saint Antoine Kilisesidir (Ek .A-18-1). Galata’da bulunan diğer bir kilise ise **Dominicain**’ler tarafından mimar Fossati’ye yaptırılan ve inşaatı 1843 yılında tamamlanan Saint Pierre ve Paul Kilisesidir (Ek .A-18-2). Girişi avlu içinden olan kilise ek binalarla birlikte 20 dönümlük bir arazi içine kurulmuştur. Harbiye’de bulunan, herhangi bir tarikata bağlı olmayan, Prêtres Seculièrs rahibelerine ait Fransız Katolik St. Esprit Kilisesi (1846) de ek binalar ile birlikte yapılmıştır. Kiliseye, din adamı yetiştirmek üzere yapılan, 1856’da Notre Dame de Sion rahibelerine devredilen ve bugün Notre Dame de Sion Fransız Kız Lisesi olarak kullanılan yapının avlusundan ulaşılmaktadır. Beyoğlu Sakızağacı sokakta bulunan Ermeni

Katolik Surp Asdvadzadzin Kilisesi, Galata'da ki St. Georg Kilisesi (Ek A-18-3) gibi daha birçok kilise ek yapılar ile birlikte inşa edilmiştir. Galata'da bulunan St. Benoit (1732) (Ek A-18-4) ve Kadıköy'de bulunan Saint Joseph Kiliseleri (EkA-18-5) ise kolej binaları içinde yer almaktadırlar.

Moda Notre Dame De L'Assomption Parossie Kilisesi (1859), Kumkapı Paroisse Kilisesi (1894), Fenerbahçe Saint Augustin Ruhban Okulu ve Kilisesi (1900), Haydarpaşa Notre Dame Du Rosaire Kilisesi ve Okulu (1913) 19.yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'a gelen Assomptionistler tarafından yapılmış kiliselerdir. Bu yapılar da aynı cemaate ait sosyal- kültürel amaçlı yapılarla birlikte bir kompleks oluşturmaktadırlar.

Kiliselerin bulunduğu avlu içinde, farklı konumlarda ve biçimlerde okul, hastane gibi sosyal yapıların yer almasının yanında diğer bir ortak özellik ise kilise girişlerinin avlu içinde oluşudur. Bursa'daki Fransız Katolik Kilisesi'nin de cadde üzerinde olmayıp, avlu içinde yer aldığı eski haritalardan belirlenmektedir (Ek A-18-6). Apartmanların arasındaki kemerlerden geçilerek ulaşılan avlu içinde yer alan Saint Antoine Kilisesi, St. Pierre ve Paul Kilisesi, St. Espirit Kilisesi, Fransız Katolik L' Assomption Kilisesi, Ermeni Katolik Surp Asdvadzadzin Kilisesi, Galata'daki St. Georg Kilisesi, St. Benoit Kilisesi (F.77), Kumkapı Paroisse Kilisesi, Fenerbahçe Saint Augustin Kilisesi de benzer konuma sahip kiliselerdir (Ek A-18).

6.2. PLAN ÖZELLİKLERİ

Tüm kiliselerde olduğu gibi Fransız Katolik Kilisesi'nin planını da narteks, ana kilise mekanı ve apsis belirlemektedir (Ek A-19-1). İstanbul'daki Katolik kiliseleri arasından Kırım Kilisesi (F.78, Ek A-19-2) ve Saint Augustin Kilisesi (F.79, Ek A-19-3) tek nefli boyuna plan şeması ile yaklaşık aynı tipte uygulamalardır. Üç kilise de narteks, ana kilise mekânı ve apsis bölümlerinden oluşur. 1870 yılında öğretime açılan Kadıköy Saint Joseph Kolej yapısının içinde

bulunan şapel konumu açısından farklı olmakla birlikte, tek nefli plan şemasıyla benzerlik göstermektedir (Ek A-19-4).

Latin haçı planlı Fransız Katolik Notre Dame De L'Assomption Parossie Kilisesi (F.80, Ek A-19-5), tek nefli bazilikal planlı St. Pierre ve Paul Kilisesi (Ek A-19-6, F.81) ve Ermeni Katolik Surp Asdvadzadzin Kilisesi (F.82) ana mekân duvarına yapışık sütun dizileriyle farklılık göstermektedir. Diğer bir Assomtionist kilise olan Kumkapı Paroisse Kilisesi tek nefli olmasına rağmen ortada dört geniş ayak bulunmaktadır (Ek A-19-7). Bursa Fransız Katolik Kilisesinin dairesel planlı apsisi yaygın uygulamada olduğu gibi, ana kilise mekânından iki basamakla yükseltilmiştir. Sözü geçen bu kiliselerde de apsis basamaklar ile yükseltilmiş ve dairesel planlıdır. St. Antoine Kilisesi Latin haçı plan tipinde (Ek A-19-8) ve St. Esprit bazilikal plan tipinde (Ek A-19-9) üç nefli kiliseler olup, plan tipi açısından tez konusu yapı ile benzerlik göstermemektedir.

Fransız Katolik Kilisesi'nde, St. Pierre ve Paul (F.81), Ermeni Katolik Surp Asdvadzadzin Kilisesi (F.83), Fransız Katolik Notre Dame De L'Assomption Parossie Kilisesi (F.84), Saint Augustin Kilisesi (F.85), Kırım Kilisesi (F.86), Kadıköy Saint Joseph Kolej yapısının içinde bulunan şapel ve Kumkapı Paroisse Kilisesi'nde olduğu gibi (F.87) galeri katı narteksin üzerinde yer almaktadır. Genellikle kiliselerde galeri katı merdivenleri naos veya nartekte bulunmaktadır. Fransız Katolik Kilisesi'nde galeri katına narteksten ulaşılmakta, bu özellik Kırım Kilisesi, Saint Augustin Kilisesi (F.88) ve Kumkapı Paroisse Kilisesi ile benzerlik göstermektedir. Sözü edilen kiliselerde galeri katı orgun bulunduğu bölüm olarak işlev kazanmıştır. Ayrıca Kumkapı Paroisse Kilisesi'nde yapı (F.89, 90) galeri katından bir geçit ile bitişik yapı olan ruhban okuluna bağlanmaktadır.

6.3. KÜTLE DÜZENİ

Fransız Katolik kilisesinde plan ve cephelerde olduğu gibi kütle düzeninde de narteks, ana mekân ve apsis dışarıdan belirgin hale getirilmiştir. Ana mekân,

Kırım Kilisesi, St.Esprit ve St.Antoine Kiliseleri'nde de yükseltilerek vurgulanmıştır. Araştırma konusu olan yapıda da ana kilise mekânı yükseltilerek, apsis ise ana mekândan çıkıntı yaparak vurgulanmıştır. Yapıda simetri eksenindeki apsis, Kırım Kilisesi ve St.Antoine Kilisesi'nde olduğu gibi içte dairesel, dışta çokgen plan şemasına sahiptir. Kiliselerde genellikle bir kaide üzerinde kademelenerek yükselen çan kuleleri baldaken tipindedir. Fransız Katolik Kilisesi'nin ve Kırım Kilisesi'nin çan kuleleri de bu şekildedir (F.91).

6 . 4 . CEPHE DÜZENİ

İçe kapalı olarak inşa edilmiş bu kiliselerin cephelerinde ortak bir üslup bulunmamaktadır. Fransız Katolik Kilisesi'nin giriş cephesi simetrik düzende ve ana giriş ortadadır. Bu durum St. Esprit (F.92), St. Antoine (F.93), Fransız Katolik L' Assomption Kilisesi, Kırım Kilisesi (F.94) gibi daha birçok kilisede böyledir. Kilisede giriş cephesi köşede yüksek kulecikler ile tamamlanmıştır. Farklı boyut ve biçimlerde olmasına rağmen St. Antoine (F.95) ve özellikle Kırım Kilisesi (F.96) cephe düzenlemesinde yer alan kuleler ile benzerlik göstermektedir. Giriş cephelerinde ana mekân vurgulanmıştır. St. Antoine ve Kırım Kilisesinde olduğu gibi, iki yan cephede sivri kemerli pencereler bulunmaktadır. Kiliselerin cepheleri genellikle yanlarda simetrik pencereler ile benzerlik gösterirken; diğer iki cephede eksendeki giriş ve apsis ile farklılaşır. Fransız Katolik Kilisesinde de ana mekân sivri kemerli pencereleri, yapının pahlanmış dört köşesinde, kilise duvarı üzerinde sekizgen planlı ve yukarı doğru daralarak yükselen kademeli kuleleri, galeri katı ince, uzun yuvarlak kemerli ikiz pencereleri ile St. Antoine ve özellikle Kırım Kilisesi cephe düzenlemesi ile benzerlik göstermektedir.

6 . 5 . STRÜKTÜR SİSTEMİ

Tez konusu olan yapı tek nefli bir kilise olup, mekân açıklıklarının fazla olmamasından dolayı duvarlar dışında herhangi bir düşey taşıyıcıya gerek duyulmamıştır. Bu uygulama tek nefli olan Kırım Kilisesinin taşıyıcı sistemi ile

de benzerlik göstermektedir. Tek nefli olmalarına rağmen, Fransız Katolik L' Assomption Kilisesi, St. Pierre ve Paul Kiliseleri'nde ana mekan duvarlarına yapışık sütun dizileri de düşey taşıyıcı olarak işlev kazanmışlardır. İncelenen diğer Katolik kiliselerinden St. Antoine ve St. Esprit Kiliseleri ise sütun dizileri ile neflere ayrılmış olmalarının sonucu olarak taşıyıcı sistemde farklılık göstermektedir.

6 . 6 . MALZEME VE YAPIM TEKNİĞİ

Yapı moloz taş ve tuğla ile inşa edilmiştir. Köşelerde kaba yonu taş kullanılmıştır. Malta taşı ile inşa edilmiş Kırım kilisesi, betonarme bir yapı olan St. Antoine Kilisesi [38, s.18-19] ve diğer kiliseler ile üzerinde çalışılan kilise arasında malzeme ve yapım tekniği açısından bir benzerlik görülmemektedir.

6 . 7 . MİMARİ ÜSLUP VE BEZEME

Yapı incelenen Katolik kiliseleri içinde St. Antoine (1912) ve Kırım Kilisesi (1868) ile mimari üslup açısından benzerlik göstermektedir. St. Antoine Kilisesi İtalya'da neogotik mimari üslubu geliştiren C.Boito'nun öğrencisi olan Giulio Mongeri'nin eseridir [38, s.20]. Kaburgalı çapraz tonoz örtü sistemi, sivri kemerli ve gül pencereleri, geniş saçak silmesi, cephe düzenlemesi, dört pilastr üzerindeki kuleleri ile Kuzey İtalya'da birçok örneği olan neogotik mimarlığın örneklerindendir. Kırım Kilisesi de ince, uzun, sivri kemerli pencereleri, üçgen alınlıklı, simetrik cephe düzeni, giriş cephesinde iki köşedeki kuleleri, kaburgalı çapraz tonoz ve beşik tonoz örtüsü ile neogotik üslûptaki diğer bir Katolik kilisedir. Bursa'daki Fransız Katolik Kilisesi'nin ana mekân sivri kemerli pencereleri, galeri katı ince, uzun yuvarlak kemerli ikiz pencereleri, pahlanmış dört köşesinde sekizgen planlı ve yukarı doğru daralarak yükselen kademeli kuleleri gotik üslubun etkisi olarak görülebilir. Ayrıca parapet duvarı üzerinde gotik mimaride sık görülen eşit kollu haç biçiminde tuğlalar bulunmaktadır. Sözü edilen biçim farklı boyutta olmak üzere St. Antoine Kilisesi apartmanlarının pencerelerinin balkonlarında (F.97), girişin üzerindeki locada (F.98) ve ferforje

aksamlarında (F.99), Kırım Kilisesi pencerelerinde (F.100) ve ferforje aksamlarında da görülmektedir.

Kiliseler işlevleri gereği bezeme programlarında dinsel içerikli konuları ve bitkisel kompozisyonları yansıtmaktadır. İsa, Meryem ve Azizleri ana figür olan çoğu resim Hristiyanlığa inananlara, kutsal kitapta yer alan birçok bölümü sunmaktadır [39, s.228]. Özellikle XIX. yy.da, azınlıklara verilen haklar ile kilise yapısının hız kazanması, örneklerinin çoğalması, kilise içlerinin duvar resimleri ve ikonalarla doldurulmasına yol açmıştır. XVIII.- XIX. yy.'da Anadolu'nun azınlık sanatçısı, insan figürü ağırlıklı dinsel içerikli, zaman zaman geri planı oluşturan peyzaja da yer veren resimleri, kiliselerin duvarlarına, tonozlarına, ikonastasis, taşınabilir ikonalara işlemiştir [39, s.230]. İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri hakkında yapılan bir araştırma sonucunda, kiliselerin genellikle sıva üstü boyama tekniğinde bitkisel ve geometrik motiflerle bezeli olduğu görülmüştür. Bu araştırmaya göre kiliselerde görülen resimler belirli bir düzen içinde yer almaktadır. Naos'ta orta nefin örtüsündeki madalyonda Pantokrator İsa, kemerler ve arşitravların orta nefe bakan yüzlerinde taşıyıcılar hizasında Havarilere ait tasvirler bulunmaktadır [9, s.302].

Bursa'da bulunan Fransız Katolik Kilisesi'nin bezeme düzeni sözü edilen düzene benzerlik göstermektedir. Yapının inşaatının Filles De La Charite'ler tarafından, dekorasyonunun ise Assomptionist'ler tarafından yapıldığı bilinmektedir*. Kilisenin ana mekânını örten tonozun merkezinde Pantokrator İsa'nın, dört köşede bulunan İncil yazarlarını kutsadığına ilişkin betimleme bulunduğu bilinmesine rağmen, günümüze ulaşamamıştır. Ana mekân duvar yüzeyinde ise kuşak düzenli bezemeler ile Assomptionist tarikatının arması halen görülebilmektedir.

İstanbul'da Moda'da bulunan, Fransız Katolik L' Assomption Kilisesinin apsis duvarında da yaklaşık aynı kotta 'Adveniat Regnum Tuum' kelimelerin ilk harflerinden oluşan Assomption arması bulunmaktadır. Fenerbahçe'de bulunan

---

*Paris'te yaşayan Peder D'Anjou'dan alınan bilgiye göre.

diğer bir Assomptionist kilisesi olan St. Augistune Kilisesi'nde de aynı arma bulunmakta (F.101) ve **A, R, T** harflerinin açılımı apsise serilen halıda görülmektedir (F.102).

Fransız Katolik L' Assomption Kilisesi tonoz örtünün dört köşesinde dört aziz resmedildiği bilinmekte ve bu özellik diğer katolik kiliselerinde de görülmektedir. Galata'da bulunan St. Pierre ve Paul Ermeni Katolik Kilisesi'nde de (1843) apsis kubbesinin dört payandasının üzerinde dört Dominiken Papa'nın figürleri resmedilmiştir. Kayseri-Sivas karayolu üzerinde Darsiyak'ta bulunan XIX. yüzyıl Rum kilisesi olan "Darsiyak Kilisesi" kubbe pandantiflerinin her birinde bir İncil yazarı görülmektedir [40, s.361]. Dört İncil yazarı tanıtıcı yazı ve simgeleriyle işlenmiştir. Dört İncil yazarından Havari Luk, Havari Matta, Havari Yoğan görülebilmektedir; ancak dördüncüsü bozulmuştur [40, s.361]. Darsiyak yolu üzerinde bulunan diğer bir kilise ise XIX. yüzyıl ortalarına ait "Evkere Ermeni Kilisesi"dir. Tonozlar alçı ile kaplanarak üzerine renkli figürler yapılmıştır. Kubbenin yıkılmış olması nedeniyle birçok yerde alçı kaplama dökülmüştür. Figürlerin ikisi yok olmuş, ikisi henüz tam bozulmamıştır. Fresklerin Darsiyak'ta olduğu gibi, dört İncil yazarını verdiği anlaşılmaktadır [40, s.366]. Aziz figürleri dairesel, alçıdan profilli kabartma kuşatılmıştır. Gökçeada Dereköy'de Panaghia Rum Ortodoks Kilisesi (XIX. yy.) orta nef basık-beşik tonozunu ortalayan madalyon içinde de evrenin egemeni İsa (Pantokrator) tahtına otururken resmedilmiştir [39, s.215]. Orta nefe bakan kemerler arasında ise madalyonlar içinde Aziz figürleri işlenmiştir. Selçuk- Şirince'de bulunan XIX. yy. tek nefli kilisesi 'Aşağı Kilise' de de pencere üstlerinde ve tonozlarda madalyonlar içinde Aziz figürleri vardır [39, s.227].

BÖLÜM 7 .

RESTİTÜSYON

1881 yılında yapılmış olan kilisenin, 1960 yılında artık kullanılmadığı bilinmektedir. 1971 yılında kısa bir dönem özgün işlevini sürdürmüş, ancak bu durum uzun sürmemiştir. 1971 yılından bugüne kilise zaman zaman depo olarak kullanılmıştır. Yapı uzun süre kullanılmamış olması ve dolayısıyla bakımsız kalması nedeniyle bazı mimari özelliklerini yitirmiştir. Bununla birlikte farklı işlevlere uyarlanmak için zorlanmamış olmasının sonucu olarak özgün durumunu büyük ölçüde korumuştur. Yapıda restitüsyona yönelik olarak yapılan saptamalarda çok büyük bir problem bulunmamaktadır.

7 . 1 . DÖŞEMELER

Narteks, ana kilise mekânı ve apsis bölümü mermer döşeme kaplaması, nartekste mevcut 70x70cm.'lik mermer döşeme kaplamaları örnek alınarak seçilmiştir (F.103, Ek D-1).

Galeri katı ahşap döşeme kirişleri, kirişler narteks ve ana kilise mekânı kuzeydoğu duvarı üzerinde bulunan boşluklara oturmaktadır (F.104). Ana kilise mekânı kuzeydoğu duvarı, güneydoğu yönündeki mevcut olmayan kirişlerin yerleri duvardaki kiriş yuvalarından saptanabilmektedir. Galerî katı restitüsyon planında eksik olan döşeme kaplaması, kuzeydoğu bölümünde kullanılan eni 30cm. olan ahşap kaplamalar örnek alınarak hazırlanmıştır (Ek D-2).

7.2. KAPILAR

Narteks mekânının kuzeybatı duvarı üzerinde bulunan açıklığın sonradan kapatılan bir kapı olduğu düşünülmektedir. Cephede dışarı taşarak iki yanda söve ve üzerinde lentonun bulunması (F.48, Ek D-6), iç mekanda kapının duvara tespiti için deliklerin mevcut oluşu (F.105), kapı kapama düzenine ait kilit dilinin gireceği deliklerin varlığı (F106), dolgunun cephede çimento sıvanmış olması bu düşünceyi doğrulamaktadır. Bazı kiliselerde ana giriş ek olarak galeriye çıkışı sağlayan merdiven başlangıcına açılan ikinci bir giriş bulunmaktadır [9, s.286]. Yapıda açıklığın hemen yanında galeri katı merdiveninin başladığına ilişkin izlerin varlığı da bu açıklığın nartekse açılan ikinci bir kapı olduğunu doğrulamaktadır (Ek D-8).

Bema güneydoğu duvarı üzerinde bulunan niş görünümündeki kapı sonradan tuğla örülerek kapatılmıştır. Cephede kalın harç tabakasıyla kaplı olan bölümde, iç mekandaki niş hizasında küçük bir bölümde sıva kaldırılarak özgün duvar örgüsünde açıklığın derz çizgisi açıkça görülmüştür (F.107). Kapının dini ayin ve törenlerin yürütülmesi sırasında din adamları tarafından kullanıldığı düşünülmektedir. Söz konusu kapıdan herhangi bir mekâna geçiş olmadığı saptanmıştır. Yapının kompleks içinde yer alan küçük bir kilise olması ve papazın bitişik yapıda ikamet etmesi bunu açıklamaktadır. Zaman içinde kompleksi oluşturan yapılar yıkılmış, yapının apsis bölümü güneydoğu cephesine bitişik ve sözü edilen kapıdan ulaşılabilen bir ek bölüm yapılmıştır. 1925 tarihli vaziyet planında niteliği ve fonksiyonu konusunda kesin bilgi olmayan ve papazın kullandığı düşünülen sonradan yapılan ek bölüm görülmektedir (Ek A-7). Apsis Güneydoğu cephesinde, çimento sıvalı (sonradan yapılmış bir onarım sonucu oluşan) beşik çatı izi, yapım tarihi bilinmeyen ve günümüze ulaşmamış olan bu ek bölüme ait olmalıdır. Bu bölüm kaldırıldığında açıklık tekrar kapatılarak niş haline getirilmiş olmalıdır. Restitüsyon açıklığın özgün halinin kapı olduğu düşünülmektedir (Ek D-4).

Bema kuzeybatı duvarı üzerinde bulunan bugün niş görünümündeki kapı da sonradan tuğla örülerek kapatılmıştır. Cephede sıvadan niş hizasında küçük bir bölümün kaldırılmasıyla, sonradan kapatılan bu kesimin özgün duvar örgüsünde derzi açıkça görülmektedir (F.108). Bu kapı da din adamı tarafından kullanılmış olmalıdır (Ek D-6, D-8).

Narteks kapı açıklığı üzerinde, galeri katı seviyesinde, basık kemerli sonradan delikli tuğla ile örülerek kapatıldığı anlaşılan niş görünümünde bir kapı daha bulunmaktadır (F.48, Ek D-6, D-8). Nişin galeri katı döşemesiyle aynı seviyede oluşu ve kilisenin diğer pencerelerinin simetrik bir düzende tasarlanmış olması, bu açıklığın pencereden çok kapı olduğunu düşündürmektedir. Kumkapı Paroisse Kilisesi konum olarak Bursa'da bulunan kiliseye benzerlik göstermektedir. Her iki kilisenin de bitişiğinde okul bulunmakta ve her iki yapı da okulla aynı avlu içinde yer almaktadır. Kilise ve bitişik yapı olan okul binasının konumu "Missions Des Augustins De L'Assomption" dergisinde yapı ile ilgili yayınlanan makalede verilen fotoğrafta görülmektedir (F.109). Kumkapı Paroisse Kilisesi'nin galeri katında bulunan bir geçit ile dışarıdan okulun ikinci katına ulaşılmaktadır (F.89,110). Bursa Fransız Katolik Kilisesi'nde galeri katı döşeme seviyesinde ve Kumkapı Paroisse Kilisesi ile aynı yönde yer alan bu açıklığın, okula bağlantı sağlayan geçide açılan kapı açıklığı olduğu sonucuna varılmıştır (Ek D-3). Geçidin Kumkapı Kilisesi'nde olduğu gibi ahşap döşemeli, tuğla duvar örgülü ve kiremit çatılı olduğu düşünülmektedir. Okul ile kilise arasında doğrudan bağlantı sağlayan bu geçidin okulun öğrencileri tarafından kullanıldığı düşünülmektedir.

7.3 . PENCERELER

Yapıda ana kilise mekânının pencere doğramalarında zaman içinde kopmuş veya sonraki onarımda değiştirilmiş bölümlerin restitüsyonu, özgün durumunu koruyan pencereler örnek alınarak hazırlanmıştır. Galeri katı güneydoğu yönünde ahşap

doğraması mevcut olmayan pencere doğraması da mevcut olan diğer galeri katı penceresi örnek alınarak restitüe edilmiştir (F.111, Ek D-3).

7 . 4 . MERDİVENLER

Kiliseye girişi sağlayan merdiven basamaklarından zaman içinde zeminin dolması nedeniyle, gömülen basamak restitüsyonda açığa çıkarılmıştır (Ek D-3).

Günümüze ulaşmayan galeri katı merdiveni galeri döşemesindeki mevcut merdiven boşluğuna ve narteks duvarında bulunan basamak izlerine dayanarak restitüe edilmiştir (Ek D-2, D-8). Duvar yüzeyinde bulunan izlerden basamakların rıht yüksekliğinin yaklaşık 21cm. olduğu anlaşılmaktadır. Merdiven ve galeri katı korkuluklarına ait herhangi bir belge veya yapısal veriye ulaşılamadığından restitüsyon için aynı dönem kiliselerinden Saint Augustin Kilisesi ve Kumkapı Paroiise Kilisesi ahşap merdiven ve galeri korkulukları örnek alınmıştır (F.112,113).

7 . 5 . ÖRTÜ

Apsis üzerindeki büyük bir bölümü çökmüş olan örtü, mevcut 25cm. aralıklı 15x16cm. boyutlarındaki ahşap kirişler ve 10x15cm boyutundaki dikmeler esas alınarak tamamlanmıştır (F.29, Ek D-7).

7 . 6 . BEZEMELER

Narteks bölümünde bezeme kuşağının büyük bir bölümü sonradan boyanarak örtülmüştür. Restitüsyon çalışmaları için gerekli olan veriler boya altından yer yer görülen bezemeden elde edilmiştir (F.114, Ek D-8).

Narteks bölümünde güneydoğu duvarı üzerinde boyutları yaklaşık 70x100cm. olan mermer bir plakete üzerine kilisenin dekorasyonunda çalışan Prosper Lamerand'ın ölümüne sebep olan kazanın anısına, narteks güneydoğu duvarına mermer bir levhanın asılmış olduğu bilinmektedir (F.115). Restitüsyonda levha üzerindeki yazı, "Missions Des Augustins De L'Assomption" [31, s. 211-212] dergisinde P. Lamerand ölümü üzerine yayınlanan makaleden alınmıştır:

IN MEMORIAM
PATRIS PROSPERI LAMERAND A A
HVNSECCLESIAE RECTORIS
OVI DOMVS DEI DECCRI
OVM DILEXIT
SVIS PSE MANIBVS INSERVIENS
HIC DE ALTO CECIDIT
SEX KAL NOVARS MCMXXVII
SPIRITVM DET MOX REDOITVRVS
HIC LAPIS POSITVS EST

R.I.P

Pencere başlangıç seviyesinde bulunan S kıvrımlı dal motifinden meydana gelen kuşak da ana kilise mekânı duvarlarında mevcut iken narteks duvarında boyanın altında kalmıştır. Söz konusu kuşak üzerinde, pencere boşlukları arasında kuşakla aynı renkte çizilmiş Assomption arması bulunmaktadır (F.57). Armaların çoğunun üzeri çizilmiş veya kazınmış durumdadır. Armalardaki eksikler Naos güneydoğu duvarında bulunan birinci arma dikkate alınarak tamamlanmıştır (Ek D-8).

Ana mekân pencereleri kemer başlangıcı seviyesinde tüm mekânı dolaşan bitkisel ve geometrik motiflerden oluşan kuşak (F.58), özellikle geçiş elemanları (F.65) üzerinde silinmiştir. Restitüsyonda pencere aralarındaki duvar parçalarında bulunan bozulmamış bezemelerden yararlanılmıştır.

Ana mekânı apsis bölümünden ayıran ana kemer çizgisi üzerinde bulunan alçı üzeri koyu yeşil yağlıboyalı bitkisel bezemenin çok az bir bölümü günümüze ulaşmış ve restitüsyona veri oluşturmuştur (F.116, Ek D-8).

Cephelerde saçak kornişinin üzerinde yükselen parapet duvarı yüzeyinde, bu dönem katolik kiliselerinde çok görülen yonca biçimindeki, pişmiş toprak bezeme elemanların eksik kısımları mevcut elemanların tekrarlanmasıyla tamamlanmıştır (F.44, Ek D-5). Aynı elemanın çan kulesinin kuzeydoğu cephesinde de tekrar ettiği mevcut elemanlardan (F. 117) ve kilisenin 1931 yılında çekilmiş fotoğrafından anlaşılmış (F.109); restitüsyonda cephe boyunca tekrarlanmıştır (Ek D-3).

Ana mekân tonoz örtüsünde merkezde madalyon içinde Pantokrator İsa bezemesi bulunduğu bilinmektedir (F.118). Madalyonun çevresini belirleyen altı kollu yıldız ve haçın alması düzende tekrarından oluşan kuşak, mevcut bölüm örnek alınarak bütünlenmiştir (F.119). Tonoz örtünün dört köşesinde içinde İncil yazarlarının betimlendiği [28, s.225] madalyonların ise sadece dış konturları belirlenebilmekte, ancak içindeki betimlemelerin niteliği bilinmemektedir.

Kilisenin 1931 tarihli fotoğrafında (F.109) çan kulesi üzerinde haç bulunduğu görülmektedir. Restitüsyon hazırlanırken haçın boyutu ve biçimi diğer kiliselerdeki örnekler dikkate alınarak seçilmiştir (Ek D-3). Ana mekânının, doğu köşesinde yer alan kule üzerindeki demir aksam (F.120) mevcut olup, diğer kulelerde aynı biçimde aksam bulunduğu düşünülmektedir.

BÖLÜM 8.

RESTORASYON

8 . 1 . ONARIMA İLİŞKİN MÜDAHALE TÜRLERİ

Yapının onarılarak özgün işlevini sürdürebilmesi için temizleme, sağlamlaştırma, bütünleme, yenileme başlıkları altında toplanacak bazı müdahaleler yapılması gerekli görülmüştür.

8 . 1 . 1 . Sondaj

Yapının oturduğu özgün zemin seviyesini saptamak üzere, kuzeydoğu yönünde bir sondaj açılacak; zemin belirlenen seviyeye indirilecektir. Ayrıca kiliseye girişi sağlayan merdiven basamaklarından zaman içinde zeminin dolması nedeniyle gömülen basamak açığa çıkarılacaktır (Ek E-4).

8 . 1 . 2 . Temizleme

Narteksin kuzeybatı duvarındaki kapının içine sonradan yapılan dolgu kaldırılacaktır (Ek E-7). Bema kuzeybatı ve güneydoğu duvarında sonradan örülerek kapatılan kapıların içindeki dolgu temizlenecektir. Ayrıca kuzeybatı duvarında galeri katı seviyesinde bulunan açıklığın dolgusu kaldırılacaktır (Ek E-3).

Cephe temizliği

Cephe yüzeylerindeki ve iç mekândaki kabaran badana kalıntıları ve onarım sırasında uygulanan çimento esaslı sıva cepheden temizlenecektir. Sıvanın

önceden dökülüp duvar örgüsünün açığa çıktığı kısımlarda, boşluklu bir yapısı olan kalker taşı üzerindeki kabuk tabakasının telli fırça ile temizlenmesi gerekmektedir. Narteks mekânı duvarında bezemelerin üzerindeki badana tabakası temizlenecektir. Saçak kornişi üzerindeki kabuk tabakası mikro kumlama ile temizlenecektir. Narteks ve apsis çatısında ve duvar yüzeylerinde yer yer büyümüş otlar temizlenecektir.

8 . 1 . 3 . Sağlamaştırma

Ana mekân bölümünde pencere denizliklerinden başlayıp zemine doğru daralarak devam eden çatlakların (F.67) sağlamaştırılması gerekmektedir. Çatlakların epoksili harç ile doldurulması önerilmektedir.

8 . 1 . 4 . Bütünleme

8 . 1 . 4 . 1 . Yapısal bütünleme

Narteks bölümü düz tavan örtüsünün ahşap konstrüksiyonunun eksik kısımlarında bütünleme yapılacaktır. Apsisi içten örten yarım kubbe ve tonoz mevcut konstrüksiyon örnek alınarak tamamlanacak, çürümüş, taşıyıcı özelliğini kaybetmiş olan malzemeler ise yenileriyle değiştirilecektir.

Galeri katı döşeme kirişlerinin eksik olanları, mevcut olan kirişler örnek alınarak tamamlanacaktır. Ayrıca döşeme kaplaması da kuzeydoğu bölümünde bulunan kaplama örnek alınarak eni 30cm., kalınlığı 2cm. olan ahşap levhalarla bütünlenecektir (Ek E-3). Narteks, ana mekân ve apsis döşemesi, aynı yöntem kullanılarak 70x70cm. boyutlarında mermer kaplanacaktır (Ek E-2).

Yapı özgün durumunda tümüyle sıvalı olup, bugün sıvası dökülmüş olan bölümler beyaz çimento, sönmüş kireç, ince dere kumu ve akrilik reçinenin uygun oranlarda karıştırılmasıyla elde edilen sıva ile sıvanacaktır (Ek E-5). Sıva üzeri yapının özgün boya rengi olan oksit sarı kireç badana ile boyanacaktır.

8 . 1 . 4 . 2 . Bezeme ile ilgili bütünleme

Narteks bölümünde sonradan boyanarak üzeri. örtülmüş olan, birbirine bağlı iki bitkisel motifin alternatif oluşturacak şekilde tekrarından oluşan bezeme kuşağı (F.114), ana mekânda kullanılmış olan aynı bezeme örnek alınarak bütünlenecektir (Ek E-9). Ana mekândaki eksik bezemeler için de aynı yöntem kullanılacaktır. Ayrıca aynı mekân duvarında pencere boşlukları arasında tekrar eden Assomption armalarının bozulmuş ve boyası dökülmüş olanları, özgün bölümler esas alınarak tamamlanacaktır.

Sivri kemerli pencerelerin, kemer başlangıç kotunda, bitkisel ve geometrik motiflerden oluşan kuşağın boyalarının döküldüğü kesimler, mevcut bölümler örnek alınarak bütünlenecektir.

Ana kilise mekânını apsis bölümünden ayıran ana kemer çizgisi üzerinde bulunan ve sürekli bir kuşak şeklinde yer alan motifin eksik olan kısımları, özgün bölümler esas alınarak tamamlanacaktır.

Ana kilise mekânı tonoz örtüsü bir kare içindeki çiçekten meydana gelen motifin tekrarından oluşan kuşak ile parçalara ayrılmış ve tonoz biçimine uygun olarak oluşturulan bu parçalardan dört köşede boyanın ve sıvanın döküldüğü kısımlarda daire formu renk farklılıkları yapılarak tamamlanacak ve veri yetersizliğinden dolayı içine herhangi bir bezeme yapılmayacaktır. Tonozun merkezinde ise kare içindeki sekiz yapraklı çiçek dizisinden oluşan kuşak ile belirlenen daire formunun içinde de herhangi bir bezeme günümüze ulaşamamıştır. Dairenin etrafındaki bordürün yok olan kısmı, mevcut olan parça örnek alınarak bütünlenecektir.

8 . 1 . 5 . Yeniden Yapım

Galeri katına ulaşan merdiven mevcut izlere ve örnek alınan kiliselere dayanarak yeniden yapılacaktır(Ek E-3). Galerî katına ulaşan merdiven korkuluğu ve galeri

korkuluğuna ait yapısal veri olmaması nedeniyle, yeni öneriler aynı dönem kiliselerinden örnek alınarak oluşturulacaktır. Doğraması bulunmayan galeri katı penceresi ise mevcut olan diğer galeri katı penceresi esas alınarak yeniden yapılacaktır (F.111, Ek E-4).

Bugün mevcut olmayan kilise giriş kapısı doğraması, aynı dönem kiliselerin kapıları örnek alınarak ahşaptan yeniden yapılacaktır (Ek E-4). Narteks ve bema güneydoğu duvarında bulunan kapılar aynı yöntem kullanılarak tekrar yapılacaktır (Ek E-7). Galeri katı güneydoğu duvarında restitüsyonda kapı olarak görülen açıklık, günümüzde işlevini yitirdiği için tuğla ile örülerek kapatılacaktır (Ek E-9). Restitüsyonda bema kuzeybatı duvarında bulunan kapı kilisenin bugün bir kompleks içinde bulunmaması nedeniyle işlevini kaybetmiştir. Güvenlik açısından da kapı olarak yeniden açılması uygun görülmeyen kapının dolgusu niteliksiz olması nedeniyle temizlendikten sonra tuğla örülerek yeniden kapatılacaktır (Ek E-5).

8 . 2 . YENİ KULLANIMA İLİŞKİN ÖNERİLER

Yapının özgün işlevini yitirerek uzun bir süre kullanılmaması bozulma sürecini hızlandırmaktadır. Yapının günümüze kazandırılması ve korumanın sürekliliği açısından bir işlev verilmesi etkili bir yoldur.

Kilisenin boş olmasından semt sakinleri rahatsız olmakta ve yapının restore edilmesini talep etmektedir [33,41]. Seçilen işlevin yapının planında değişiklik gerektirmemesine ve yapının Bursa halkının güncel yaşamının bir parçası olmasına çalışılmıştır. Araştırma konumuz olan yapı, 6570 sayılı yasanın 1. Maddesi 2. Paragrafında belirtilen sınırlama kapsamına girmektedir: “Mabetler kiraya verilemez ve ibadethane haricinde hiçbir iş için de kullanılamaz”. Günümüzde Bursa’da yaşayan Katolik cemaat bulunmasına rağmen ibadete açık hiçbir kilise bulunmaması yasayla aynı doğrultuda bir sonuç doğurmaktadır. Ayrıca yapının özgün işlevini sürdürmesi hem yapının mimari özelliklerini yitirmeden günümüzde yaşayan bir yapı haline gelmesini sağlarken,

hem de Bursa’da bir ihtiyaca cevap verecektir. Sonuç olarak yapının “Kilise” olarak değerlendirilmesine karar verilmiştir. Bu işlev yasanın ilgili maddesine de uygundur.

Kilisenin bitişiğinde bugün Vakıflar Yurdu olarak kullanılan bina, 5 katlı bir yapı olması nedeniyle kilisenin çevreden algılanmasını engellemektedir. Ayrıca Vakıf Yurdu’nun bahçesi bulunmaması nedeniyle, çocuklar kilisenin bahçesinde basketbol oynamaktadır. Proje kapsamında, yurdun kullanım alanı dışında bırakılması ve Yurt binasının kat adedinin 2 kat azaltılması önerilmektedir. Binanın Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne ait olması dolayısıyla mülkiyet probleminin olmaması bu öneriye uygulanabilirlik kazandırmaktadır. Yapının fiziksel ömrünü tamamlamasının ardından yerine, kilisenin çevre dokusu içinde daha kolay algılanmasına imkan verecek bir yapı inşa edilmelidir. Öneride bugün yurt binası ile kilise arasına sonradan yapılan bölücü duvar kaldırılmış, zemin boşaltılan yerlerde sondaj ile belirlenecek özgün seviyeye kadar doldurularak yapının her yönden algılanması sağlanmıştır(Ek E-1).

Projede narteks mekanı kiliseye giriş mekânı olup, cemaatin ibadet için ayrılan ana kilise mekanına geçişini sağlamaktadır (Ek E-2). Halkın giremediği kutsal bölüm olan apsisin önünde bema ise kutsal malzemelerin üzerine konduğu masanın bulunduğu bölümdür. Naos ve apsiste bulunan nişler ayin sırasında kullanılacak litürjik malzemenin konması için kullanılacaktır. Bemanın kuzeybatı duvarında yer alan kapı, dolgusu temizlenerek din adamının liturjiye uygun olarak kiliseye apsisten girişini sağlayan geçişe dönüştürülmüştür (Ek E-7). Papazın dini ayin öncesi hazırlıkları için kilise dışında bir mekâna gereksinimi doğmuştur. Kilisenin özgün plan ve kütle etkisinin bozulmaması için ek yapı inşa edilmesi uygun bulunmamış, bu gereksinimi karşılamak üzere papaza bitişik yurt binası içinde bir oda ayrılması önerilmiştir. Pratikte bu çözümün uygulanamaması halinde papazın galeri katını kullanması önerilmekle birlikte, bunun gereksinimi karşılamaktan uzak olduğu düşünülmektedir. Ayrıca Narteks mekânı kuzeybatı duvarında bulunan dolgu kaldırılarak dışarıdan orgun bulunduğu galeri katına ulaşılması için ikinci bir giriş sağlanmıştır (Ek E-7).

BÖLÜM 9.

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Tarih boyunca stratejik açıdan son derece önemli konumda olan ülkemizin toprakları üzerinde, birçok medeniyet kurulmuş ve birçok devlet hüküm sürmüştür. Osmanlı Devleti XIX. yüzyılda dünyanın toprak ve nüfus bakımından en büyük devletlerinden biri olmuştur.

XIX yy.'da Devlet içinde ekonomik olarak gelişmiş bir kent olan Bursa'da Tanzimat fermanının sağlamış olduğu olanakların sonucunda gayrimüslim nüfus artış göstermiştir. Bu nüfusun kent içindeki etkinliği sosyal, ekonomik ve mimarlık açısından da artmıştır. XIX. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti yönetim anlayışı Müslüman ve Gayri Müslimlere eşit haklar tanımak amacıyla verilen haklar dolayısıyla kilise yapımında da artış görülmüştür. Yabancı devletlerin aldıkları dini serbesti çeşitli tarikatlardan misyonerlerin de Osmanlı topraklarına gelmesine yol açmıştır. Fransız Katolik Kilisesi de bu dönemde yapılan azınlık kiliselerinden birisidir.

Fransız Katolik Kilisesi Bursa'nın sosyal ve mimarlık alanında tarihsel sürecinin bir parçası olarak ve azınlık kilise mimarisinin bir örneği olması nedeniyle önemli bir yapıdır. Kent merkezinde yer alan kilisenin korunması ve yaşatılması önem taşımaktadır. Bu çalışmanın tez konumuz dahil olmak üzere Bursa'da bulunan beş kilise üzerinde ayrıntılı çalışma yapılması için bir örnek ve ilk adım olacağı düşünülmektedir.

Yapının kullanılması, onun yaşatılması, korunması ve korumanın sürekli olması için en etkili yoldur. İşlevleri günümüzde de geçerli olan yapıların ise özgün işlevini sürdürmesi en doğru yöntemdir. Ayrıca Bursa'da halen Katolik

topluluğun bulunması ve mevcut diğer kiliselerin de kullanım dışı olması nedeniyle yapının tekrar “Kilise” olarak kullanılmasına karar verilmiştir.

Yapının kütle ve mekân etkilerini bozmadan yapıya verilebilecek en uygun işlev özgün işlevi olan kilisedir. Restorasyon projesi bu doğrultuda hazırlanmıştır. Farklı din, dil ve kültürden oluşan topluma sahip olan Bursa’nın, mimari açıdan da bu özelliğini yansıtması uygun olacaktır. Bu bağlamda tez konusu Fransız Katolik Kilisesi’nin onarılarak kentin sosyal yaşamına ve mimari dokusuna yeniden katılması büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- [1] **HAYDAROĞLU, İ.P.**, Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar, Ocak Yayınları, Ankara, s.4-189, (1990)
- [2] **VAHAPOĞLU, M.H.**, Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları, Boğaziçi Yayını, Ankara, s.15-74, (1990)
- [3] **SEVİNÇ, S.**, XIX. Yüzyıl Latin Katolik Kiliseleri, M.S.Ü.Sanat Tarihi Programı Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul, s.40-42,77,347, (1997)
- [4] **KARAL, Enver.Z.**, Osmanlı Tarihi V, 1789-1856, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s.171-184, (1983)
- [5] **MEYDAN, Larousse**, "Osmanlı İdaresinde Halk", Meydan Larousse Ansiklopedisi, Meydan Yayınevi, cilt.9 , İstanbul, s.660, (1972)
- [6] **NOUVEAU Petit Larousse**, "Lazarist Misyonu", Nouveau, Paris, s.573, (1948)
- [7] **Ana Britanica Genel Kültür Ansiklopedisi**, "Vincent'çılar", cilt 22, Ana Yayıncılık, İstanbul, s.13, (1990)
- [8] **Yurt Ansiklopedisi**, "Bursa", Yurt Ansiklopedisi, Anadolu Yayıncılık, cilt 3, İstanbul, s.1625, (1982)
- [9] **KARACA, Z.**, İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri,Yapı Kredi Yayıncılık, İstanbul, s.33-35, (1995)
- [10] **TANZİMAT I**, Yüzüncü yıldönümü münasebeti ile, İstanbul Maarif Maatbaası, İstanbul, s.91, (1940)
- [11] **AKURGAL, E.**, Anadolu Uygarlıkları, Net Yayınları, İstanbul, s.96, (1989)
- [12] **STRABON**, Coğrafya, Anadolu, XII, (Çeviren A.Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s.16, (1987)
- [13] **BURSA İL Yıllığı**, Bursa, s.3, (1973)
- [14] **ÖZTUNA, Y.**, "Bursa", Büyük Türkiye Tarihi, Hayat Yayınevi, C.12, İstanbul, s.251-274, (1967)
- [15] **GABRIEL, A.**, Une capitale turque: Brousse, Paris, s.13, (1958)

- [16] **CUINET, V.**, La Turquie Asie, Cilt IV, Paris, s.113,120, 130-136,(1894)
- [17] **DARKOT, B.**, “Bursa”, İslam Ansiklopedisi, İstanbul Maarif Matbaası, Cilt 2, İstanbul, s. 808, (1942)
- [18] **TANYELİ, U.**, Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11.15.yy.), İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, İstanbul, s. 135, (1987)
- [19] **BAYKAL, K.**, Bursa ve Anıtları, Bursa, s.83, (1950)
- [20] **EVLIYA ÇELEBİ**, Seyahat-Name, cilt III, (Türkçeleştiren Zuhuri Danışman), İstanbul, s.14, (1970)
- [21] **İLTER, F.**, “Bazı Örneklerle Osmanlı Dönemi Mimarlığında XIX. Yüzyıl Ege Bölgesi Kiliseleri: Gökçeada (İmroz)-Ayvalık Selçuk ‘Şirince (Kırkıca) Köyü ’ ”, XIX yy. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler, V., s.1987 - 2002, (1990)
- [22] **AHUNBAY, M.**, “Kilise”, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, Cilt II, İstanbul s. 1010-1014, (1997)
- [23] **HÜR, A.**, “Kiliselerin Birleşmesi”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 5, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s.21 - 23, (1994)
- [24] **YENEN, M.**, “Kiliseler”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, Cilt 5, İstanbul, s.18-21, (1994)
- [25] **PEVSNER, N.**, Avrupa Mimarisinin Anahatları (çeviren Selçuk Batur), İ.T.Ü. Matbaası, İstanbul, s.9-10, (1970)
- [26] **VİTRUVIUS**, Mimarlık Üzerine On Kitap, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı, İstanbul, s.96, (1992)
- [27] **HASOL, D.**, Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, Yapı-Endüstri Merkezi yayını, İstanbul, s.75, (1993)
- [28] **BEATRİCE, S.L.**, “Ottoman Power And Westernization: The Architecture And Urban Development Of Nineteenth And Early Twentieth Century Bursa”, Anatolia Moderna, Yeni Anadolu 5, Paris, s.225-226, (1994)
- [29] **DUTEMPLE, E.**, En Turquie d’Asie, Paris, s.150-53, (1883)
- [30] **B.,A.**, “Mort Du P. Prosper Lamerand, Recteur de la Mission de Brousse”, Missions Des Augustins De L’Assomption, Paris, s.182-185, (1927)

- [31] **V.,P.**, “Lettre De Brousse, A la mémoire du P.Lamerand”, Missions Des Augustins De L’Assomption, Paris, s.211-212, (1930)
- [32] **Bursa Bayram Gazetesi**, “Fransız Kilisesi’nin çanı nasıl çalındı?”, Bursa Bayram Gazetesi, 13 Temmuz 1983, (1983)
- [33] **YALÇIN, A.**, “Eski Fransız kilisesi berduşlara mekan oldu”, Uludağ, 19 Aralık 1989, (1989)
- [34] **BAYSAL, S.**, “Fransız Kilisesi Bürokrasi Kurbanı”, Cumhuriyet, 19 Mayıs 1991, (1991)
- [35] **DEMİRİZ, Y.**, Osmanlı Mimarisi’nde Süsleme I, Erken Devir (1300-1453), Kültür Bakanlığı Yayını, İstanbul, (1979)
- [36] **SÖZER, V.**, Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.444, (1986)
- [37] **BAYSAL, S.**, “Yıkılmaya terk edilen kilise”, Cumhuriyet, 20 Ekim 1990, (1990)
- [38] **“YAŞAYAN ÇİZGİLER”** Sant’Antonio Kilisesi Mimari Çizimler Sergisi, Yapı Kredi Kültür Merkezi-İstanbul İtalyan Kültür Merkezi Yayını, İstanbul, 22 Kasım-28 Aralık, (1996)
- [39] **İLTER, F.**, “Kayseri’de XIX. yy.dan iki Kilise:Darsiyak ve Evkere”“Batı Anadolu Azınlık Kiliselerinden İkonografik Belirlemeler ve Kimi İrdelemeler”, Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar, Ankara, (1993)
- [40] **İLTER, F.**, “Kayseri’de XIX. yy.dan iki Kilise:Darsiyak ve Evkere” Anadolu (Anotolia)-Festschrift Akurgal, sayı XXII, Ankara, s.353 - 370, (1989)
- [41] **YAVAŞCI, A.**, “Tarihi Yanlışlık”, Bursa 2000, 9 Temmuz 1997, Bursa, s.2, (1997)

Le but de cet écrit est que

Je soussignée, propriétaire à Brousse, dans le quartier
 d'ici Ybrahim Pacha mahalləsi, d'une maison déclarée
 vendue, avec le jardin peuplé d'arbres fruitiers et ceint
 d'une muraille ainsi que harem et selamlık, depuis
 du dit immeuble, à la Supérieure des Soeurs Françaises
 de Charité, la Soeur Marie " pour la somme
 de Piastres du Grand Seigneur cinquante sep-
 mille cinq cents, et déclare en même temps, que
 la somme susdite de presq. 57.500 ayant été versée

Marie pour le paiement de la dite maison, cette
 maison reste, par conséquent et dès aujourd'hui
 de m'appartenir, attendu qu'elle appartient d'une
 manière absolue à la Soeur Marie susmentionnée.

Le 14 zil-hidjre 1274.

L'héritière du défunt Bahri Pacha, Gouver-
 neur Général de Jérusalem

/signée/ Hacıbibi, fille de Tahir

Témoin = Hadji (Lieu du cachet)

Rafit Effendi, Secrétaire du bureau des Titres de l'Em-
 perat Impérial.

Vaziyülmiza ben işbu taahhüt senediyle atıdaki nevadda beyan ederim ki 23 mayıs 1295 ve 4 haziran 1879 tarihinde verilmiş olan hüccetle Hüdavendi vilayetinde Bursa kazasında Bursa şehrinde Hacı Alizada mahallesinde 8 numaralı emvalimenkuleyi Hacı Sabit mahallesinde mukim France tabesından MARI Bİ LANŞA binti Fransuvadan satın aldım ve yekâne mutasarrifiyim mezkûr emlak hüccet mucibince mülk bir kane ve boş bir arsadır.

Bir tarafı Ali efendinin evi Mehmet Halilin evi Alsuluzade Mehmet efendi evi madam Balkeysen evi Dilem evi yol sokak .

Hiktarı..... Tahminen 200 pik muraabba

İşbu taahhütmame ile balada hududünü bildirdiğim arsa ve bilahara inşa edilen ebriye namına mukayyet isede ne şimdî ve ne de evvelce bura ait

Fakat işbu emlak ve mütemilkatı doğrudan doğruya ve ya dolaysıyla bütün kâğıtları Pariste Sever sokagında mukim Lazarist rahipleri heyetine aittir Bu emlak hususi bir kâğıt üzerine yazılan şartlar dairesinde ilanıhaye o erkek mektebi olmak üzere verilmiştir. Bâb bu emlake bu heyet namına muvzaaten mutasarrifim ve her nekadâr senette bedeli tarafımdan tesviye edildiği zikredilmişse de bu kura mezkûr heyet tarafımdan verilmiş ve o heyet hesabına tarafımdan tesviye edilmiştir.

Bihemaleyh bu emlak mezkur heyetin olduğu halde namına itimat suretiyle kayıt edilmiştir ve bu suretle ilkgünden bu güne kadar bu emlake namı müstearla mutasarrıf bulunuyorum

Namı müstear ile mutasarrıf bulunduğum işbu emlak her ne vakit mezkur heyet tarafımdan talep edilirse hükümet huzurunda kendilerine yahut bîkâikleri şahsa takrir vermegi ve her türlü muameletini imzalamagi taahhüt ederim.

AMBASSADE DE FRANCE
EN TURQUIE

C E R T I F I C A T

L'Ambassade de France en Turquie certifie que les établissements indiqués ci-après:

"VILAYET DE BROUSSE"

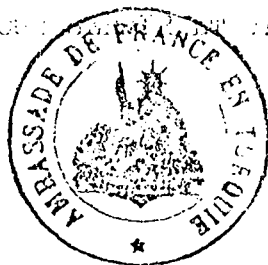
"BROUSSE. Couvent, Chapelle, Dispensaire, Cuvroir, Pensionnat, Orphelinat et Hôpital des Filles de la Charité",
figurent sous cette forme dans la liste des établissements scolaires, hospitaliers, de bienfaisance et de culte relevant de l'Ambassade de France et reconnus officiellement par l'accord franco-turc du 18 décembre 1913, auquel est annexée la liste dont il s'agit.

L'Ambassade certifie en outre que l'existence des oeuvres religieuses, scolaires et hospitalières ressortissant à la France avant le 30 octobre 1914 a été à nouveau reconnue à Lausanne, au nom du Gouvernement turc, par Ismet Pacha le 24 juillet 1923.

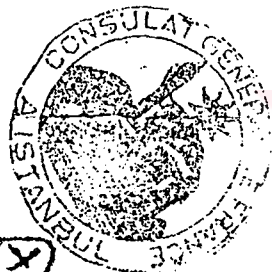
En conséquence, l'Ambassade estime que la Congrégation des Filles de la Charité est parfaitement fondée à faire valoir les droits immobiliers et autres, basés tant sur les textes que sur la notoriété publique, qu'elle possède dans la ville de Bursa.

En foi de quoi, le présent CERTIFICAT
a été dressé par le Consul Général de France à
Istanbul, le 22 Janvier 1963.

L'AMBAassadeur de France

[Signature]

Vu pour légalisation de la

signature apposée

de M. *[Signature]* SPITZMULLER
Ambassadeur de France en Turquie
A ISTANBUL, le 22 JANVIER 1963

LE VICE-CONSUL

Chargé de la Consularité

[Signature]
Georges PERJOIS

---V---OIR

21
FOL

MAHSEME
RUE MEHKEME
ECOLE DES SOEURS

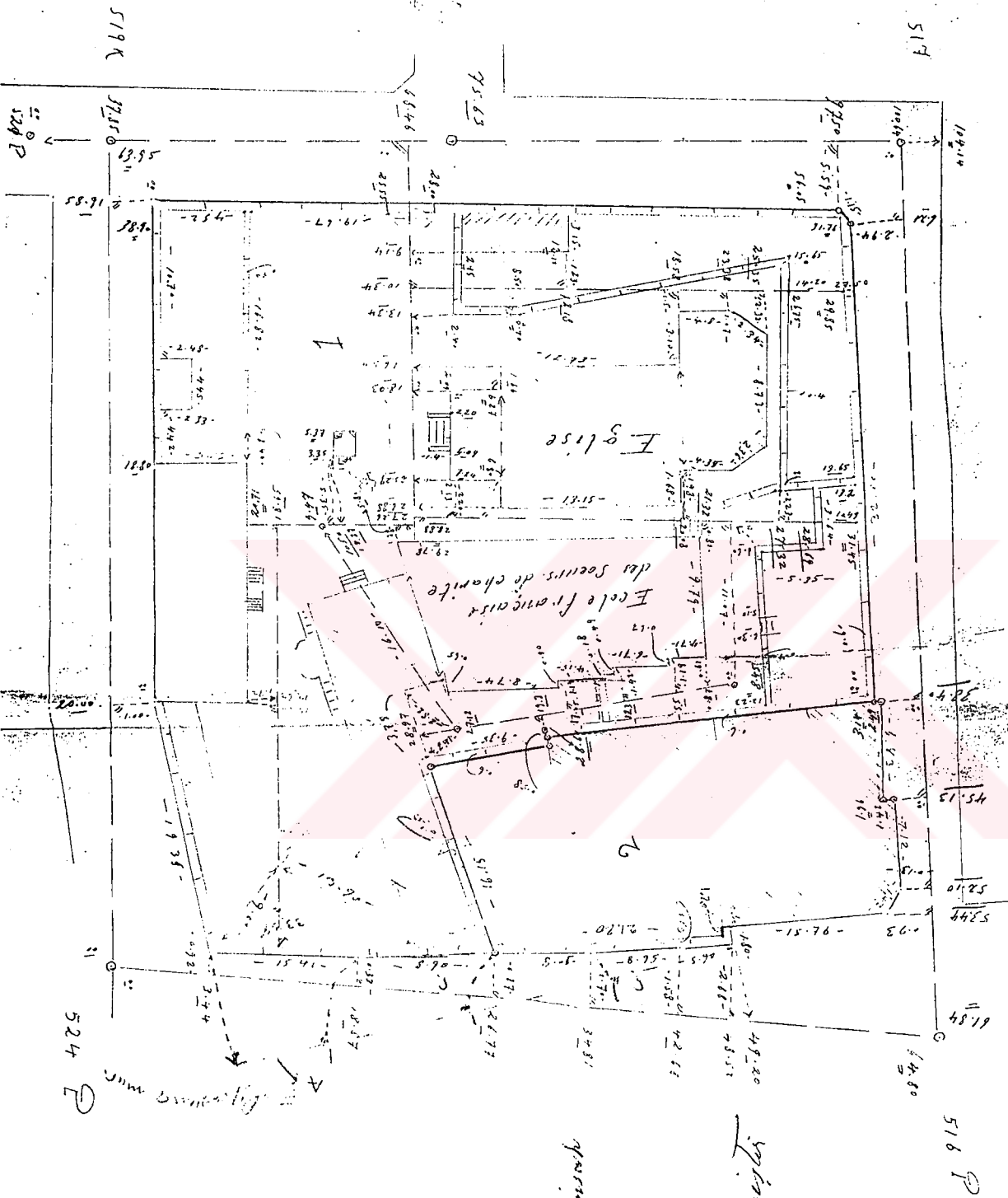
HAMIDIE
DA

ECOLE DES
FRERES

HODJA ALI ZADE

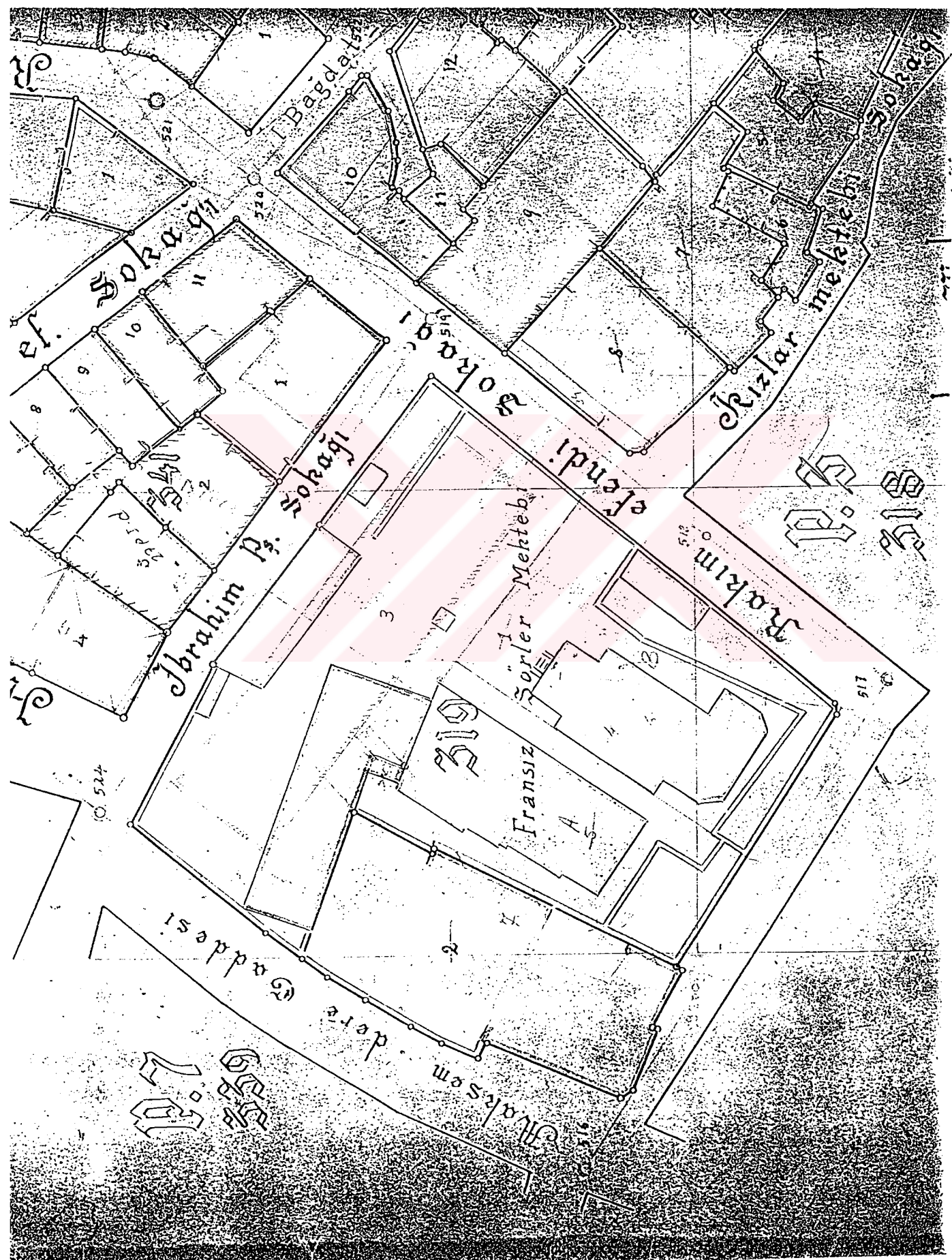

by Dattayaraman ishtanish

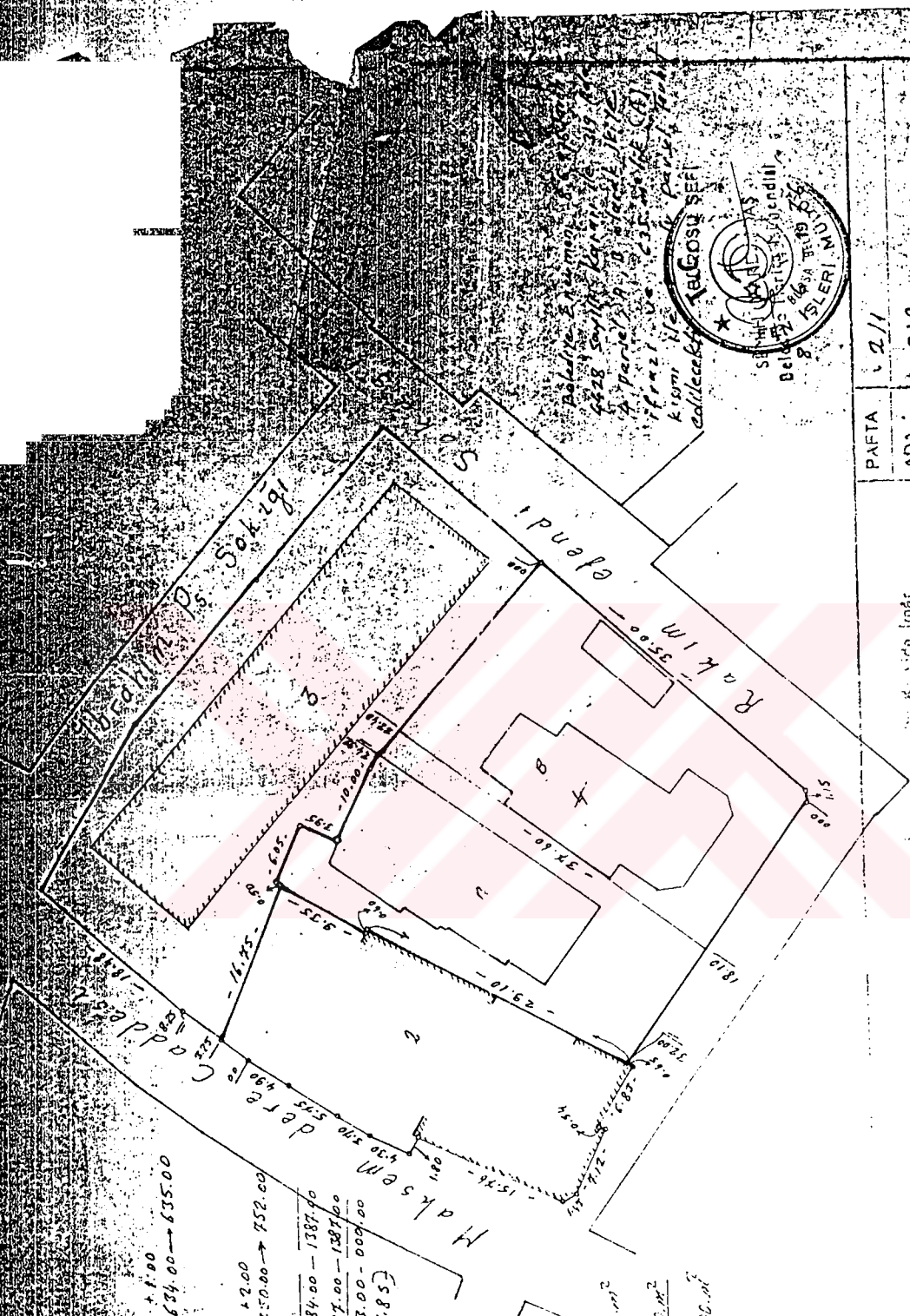
12 Kon-tural adalmanijer

116, 6, 931
Con-letting

BURSA BEHİREYESİ
MÜHÜRÜ

$A = 306 \times 316 = 96936$
 $B = 317 \times 318 = 100806$
 $C = 317 \times 318 = 100806$
 $D = 317 \times 318 = 100806$
 $E = 317 \times 318 = 100806$
 $F = 317 \times 318 = 100806$
 $G = 317 \times 318 = 100806$
 $H = 317 \times 318 = 100806$
 $I = 317 \times 318 = 100806$
 $J = 317 \times 318 = 100806$
 $K = 317 \times 318 = 100806$
 $L = 317 \times 318 = 100806$
 $M = 317 \times 318 = 100806$
 $N = 317 \times 318 = 100806$
 $O = 317 \times 318 = 100806$
 $P = 317 \times 318 = 100806$
 $Q = 317 \times 318 = 100806$
 $R = 317 \times 318 = 100806$
 $S = 317 \times 318 = 100806$
 $T = 317 \times 318 = 100806$
 $U = 317 \times 318 = 100806$
 $V = 317 \times 318 = 100806$
 $W = 317 \times 318 = 100806$
 $X = 317 \times 318 = 100806$
 $Y = 317 \times 318 = 100806$
 $Z = 317 \times 318 = 100806$

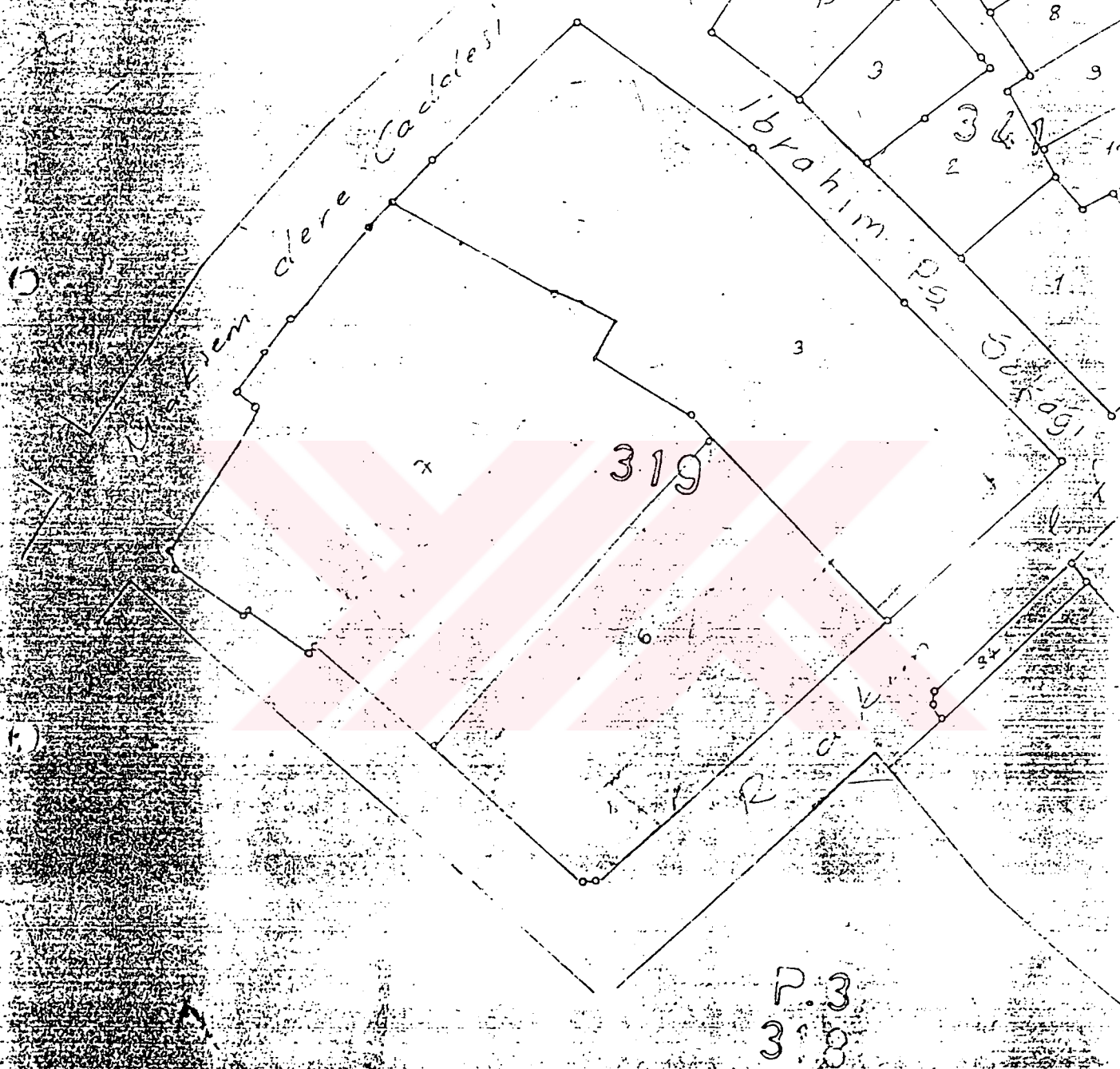
$A = 15 \text{ m} \times 45 \text{ m} = 675 \text{ m}^2$
 $B = 15 \text{ m} \times 45 \text{ m} = 675 \text{ m}^2$
 $C = 15 \text{ m} \times 45 \text{ m} = 675 \text{ m}^2$
 $D = 15 \text{ m} \times 45 \text{ m} = 675 \text{ m}^2$
 $E = 15 \text{ m} \times 45 \text{ m} = 675 \text{ m}^2$
 $F = 15 \text{ m} \times 45 \text{ m} = 675 \text{ m}^2$
 $G = 15 \text{ m} \times 45 \text{ m} = 675 \text{ m}^2$
 $H = 15 \text{ m} \times 45 \text{ m} = 675 \text{ m}^2$
 $I = 15 \text{ m} \times 45 \text{ m} = 675 \text{ m}^2$
 $J = 15 \text{ m} \times 45 \text{ m} = 675 \text{ m}^2$
 $K = 15 \text{ m} \times 45 \text{ m} = 675 \text{ m}^2$
 $L = 15 \text{ m} \times 45 \text{ m} = 675 \text{ m}^2$
 $M = 15 \text{ m} \times 45 \text{ m} = 675 \text{ m}^2$
 $N = 15 \text{ m} \times 45 \text{ m} = 675 \text{ m}^2$
 $O = 15 \text{ m} \times 45 \text{ m} = 675 \text{ m}^2$
 $P = 15 \text{ m} \times 45 \text{ m} = 675 \text{ m}^2$
 $Q = 15 \text{ m} \times 45 \text{ m} = 675 \text{ m}^2$
 $R = 15 \text{ m} \times 45 \text{ m} = 675 \text{ m}^2$
 $S = 15 \text{ m} \times 45 \text{ m} = 675 \text{ m}^2$
 $T = 15 \text{ m} \times 45 \text{ m} = 675 \text{ m}^2$
 $U = 15 \text{ m} \times 45 \text{ m} = 675 \text{ m}^2$
 $V = 15 \text{ m} \times 45 \text{ m} = 675 \text{ m}^2$
 $W = 15 \text{ m} \times 45 \text{ m} = 675 \text{ m}^2$
 $X = 15 \text{ m} \times 45 \text{ m} = 675 \text{ m}^2$
 $Y = 15 \text{ m} \times 45 \text{ m} = 675 \text{ m}^2$
 $Z = 15 \text{ m} \times 45 \text{ m} = 675 \text{ m}^2$

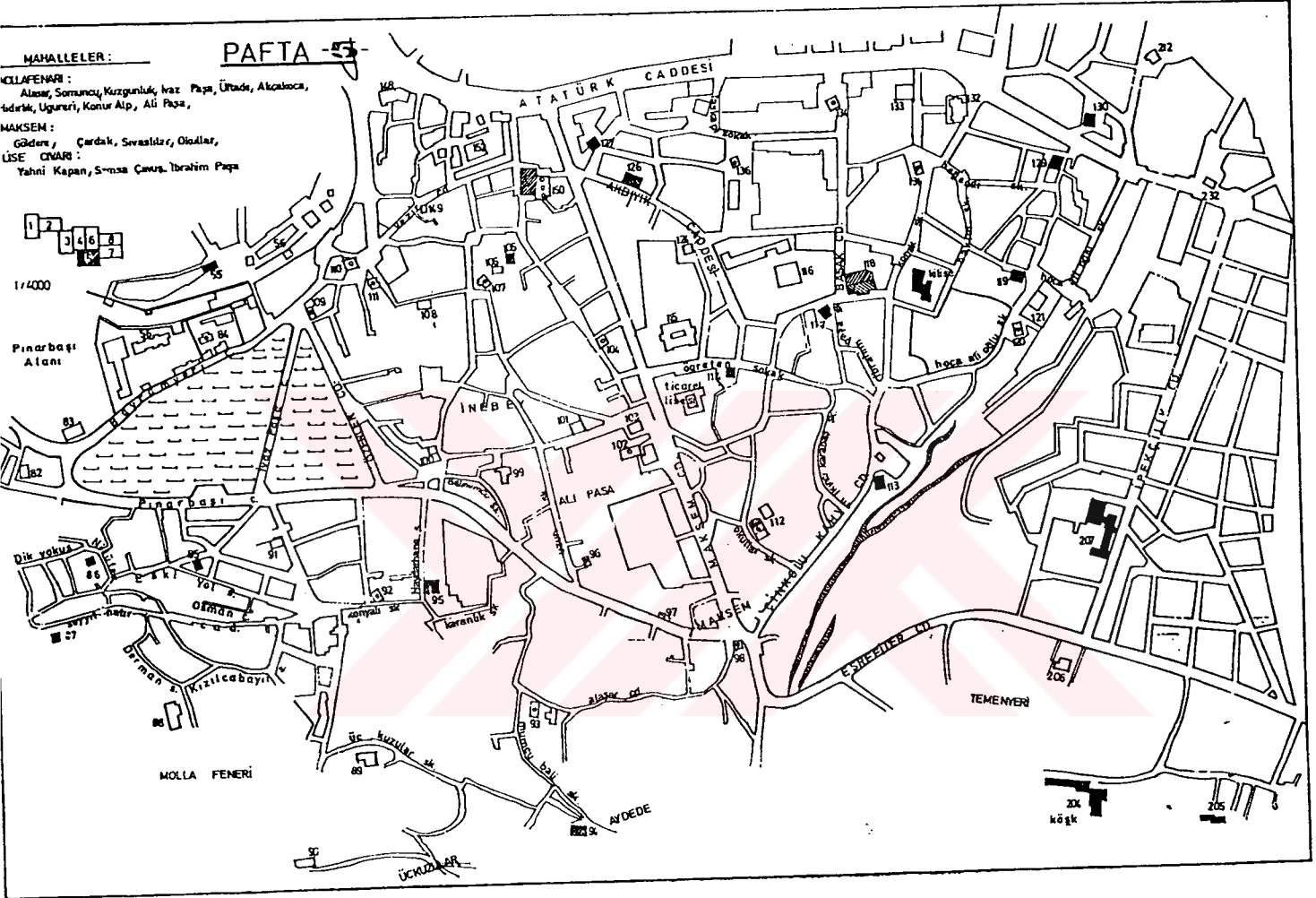

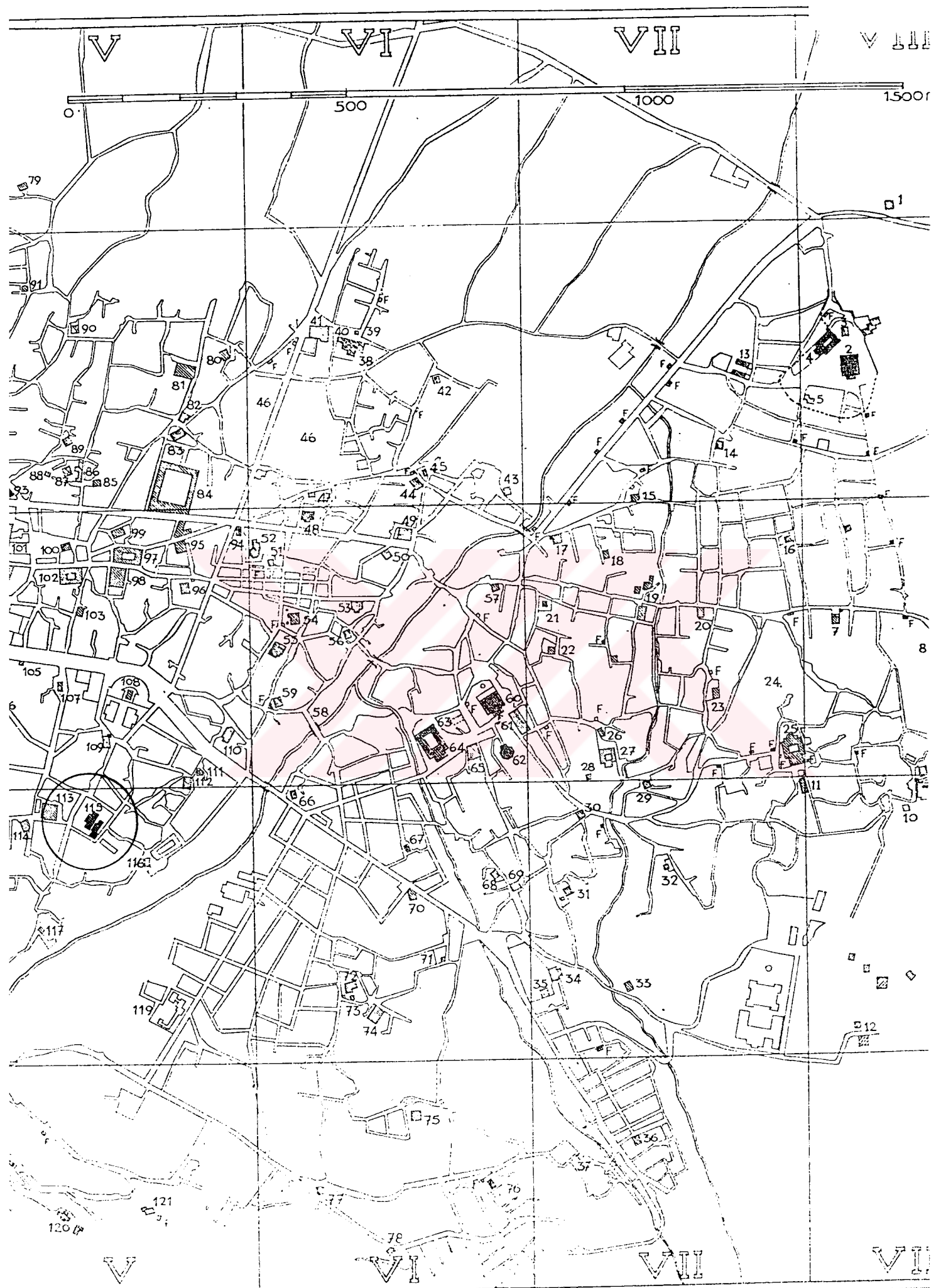
PAFTA	2/1
ADA	319
PARSEL	2-4
SAHASI	

Bu kısıda inşaat
 yapılmamıştır.

27/10/994

Excellence,

La communauté catholique étrangère de Bursa souhaiterait pouvoir disposer d'un lieu de culte pour participer aux offices religieux au sein de leur ville.

Connaissant l'existence d'une église propriété du Vatican en centre ville, cela est dans le domaine de l'envisageable.

Cependant, l'église est abandonnée et demande une complète rénovation. Le terrain est morcelé de plus en plus et ce lieu religieux se trouve aujourd'hui cotoyé par un immeuble et un terrain de sport. Plus que quelques années et, vraisemblablement, il ne restera plus rien du bâtiment.

Nous attendons une aide de votre part sachant que nous, pratiquants réguliers ou occasionnels, sommes obligés de consacrer une journée de voyage pour Istanbul ou Izmir afin d'assister à un office religieux.

N'oublions pas également que les étrangers à Bursa n'y résident pas par tradition familiale mais pour des raisons principalement professionnelles. Nous sommes donc des personnes mobiles qui ne seront plus à Bursa dans deux, trois ou quatre ans. Durant un tel laps de temps, ne pas participer à une messe peut même nous éloigner de la pratique religieuse.

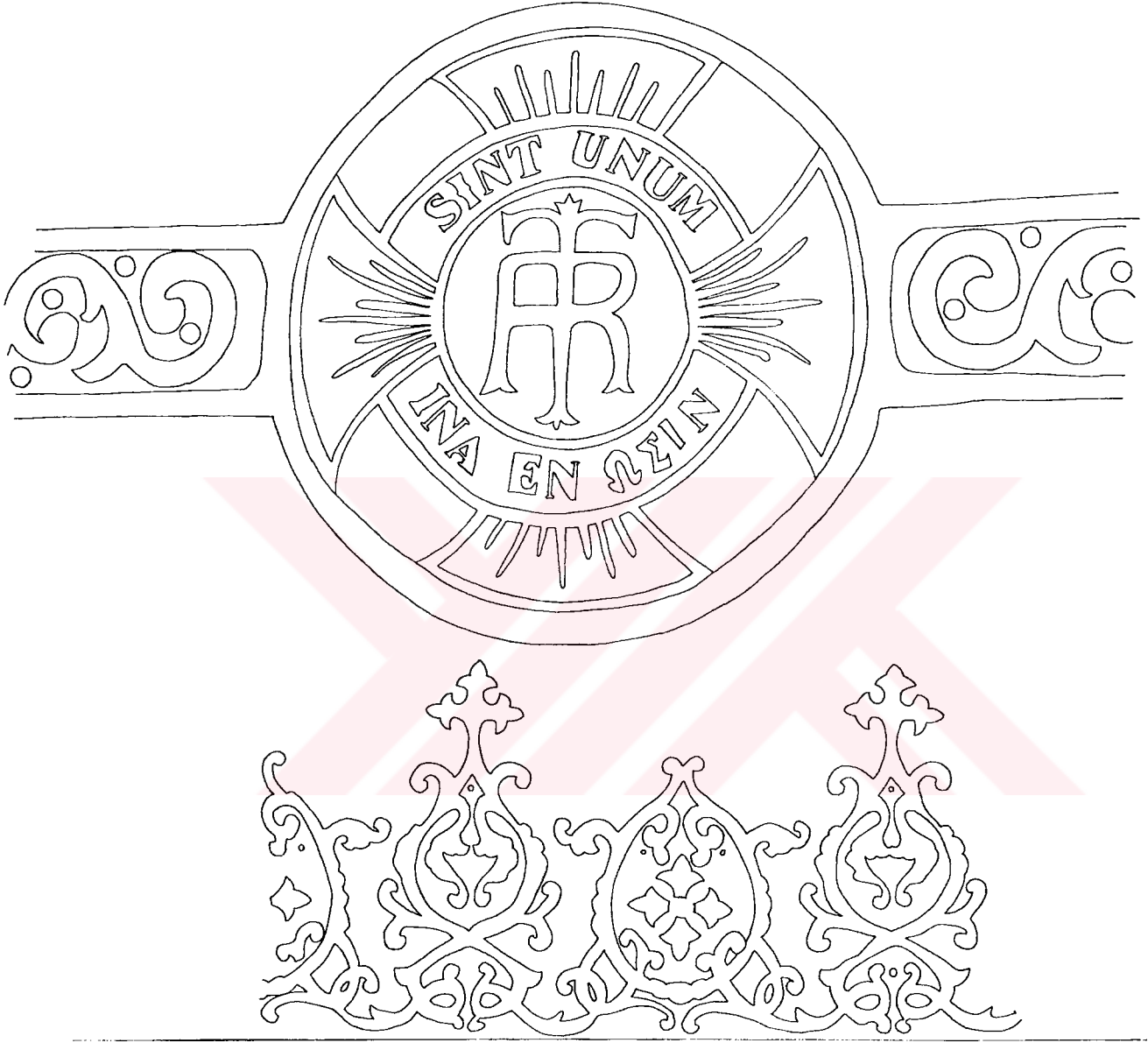
Cette lettre est ainsi, par elle-même, une opportunité que nous nous devons de ne pas manquer.

Nous, ci-dessous signataires, vous demandons donc de bien vouloir nous assister pour rendre ce projet possible et permettre ainsi aux catholiques de disposer d'une paroisse.

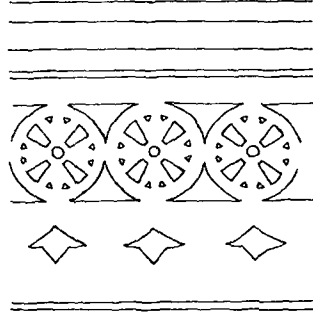
Vous remerciant par avance de votre obligeance à ce sujet, veuillez croire, Excellence, à nos sentiments respectueux et filiaux envers vous et envers sa Sainteté, que vous représentez.

LA COMMUNAUTE CATHOLIQUE
ETRANGERE DE BURSA

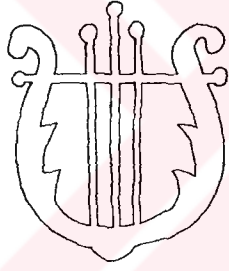

Ana kilise mekanı duvarında tekrar eden bezeme detayı.

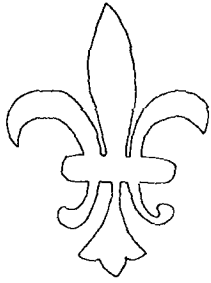

1 . Ana kilise mekanı duvarında rozet dizisinden oluşan bezeme şeridinden detay.

2 . Galeri katı duvarından bezeme detayı

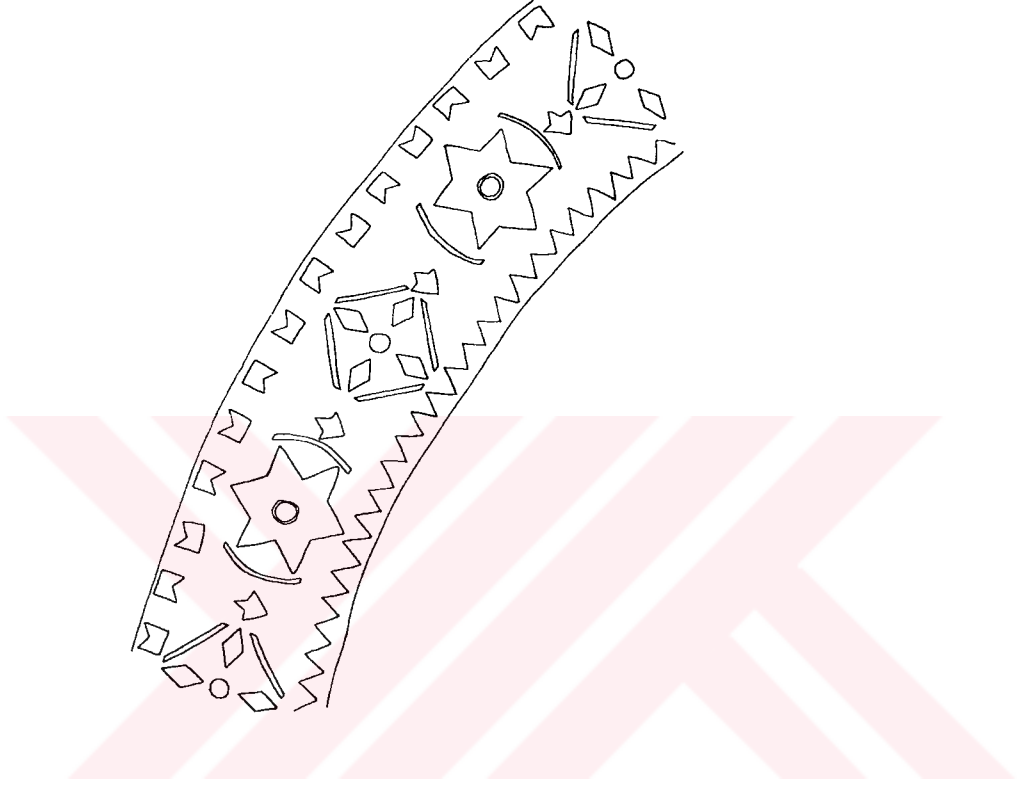
üç telli müzik aleti “lir”

palmet

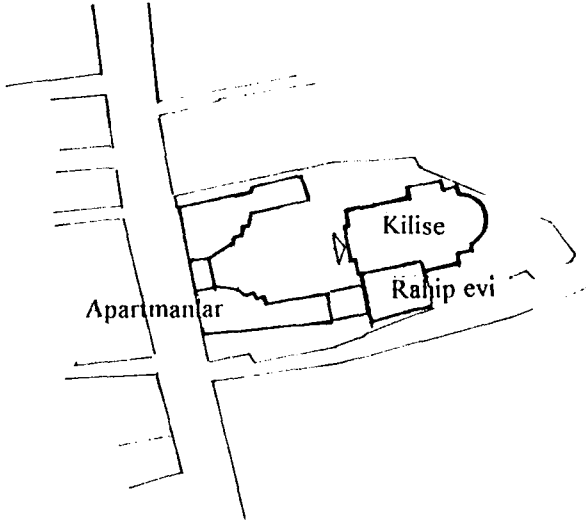
eşit kollu haç motifi

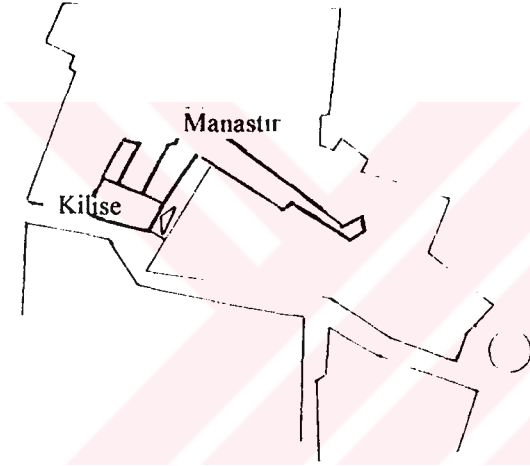
Ana kilise mekanı tonoz örtüsünde, merkezde bulunan madalyonu belirleyen kuşaktan detay

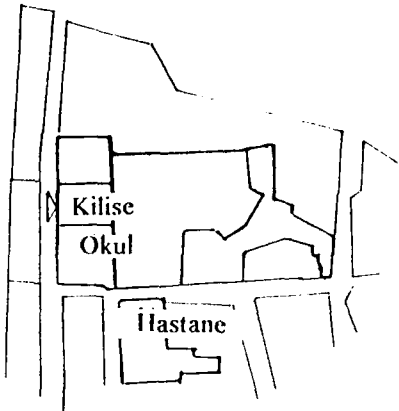
EK A-18

1. Saint Antoine Kilisesi

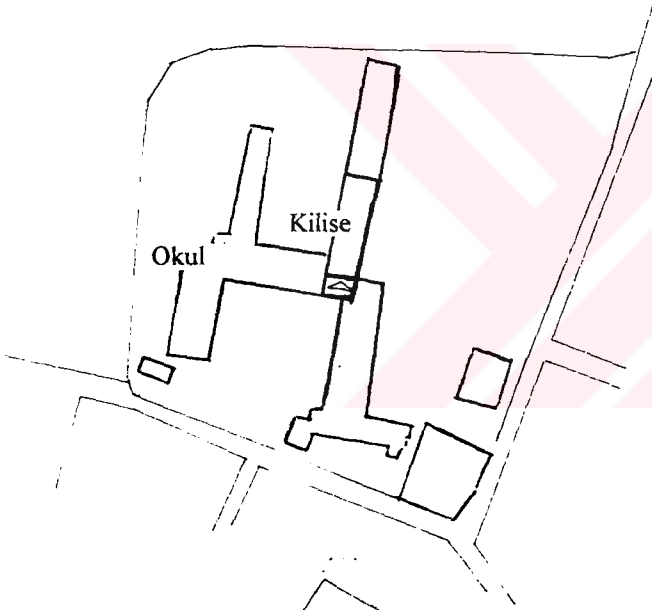
2. Saint Pierre ve Paul Kilisesi

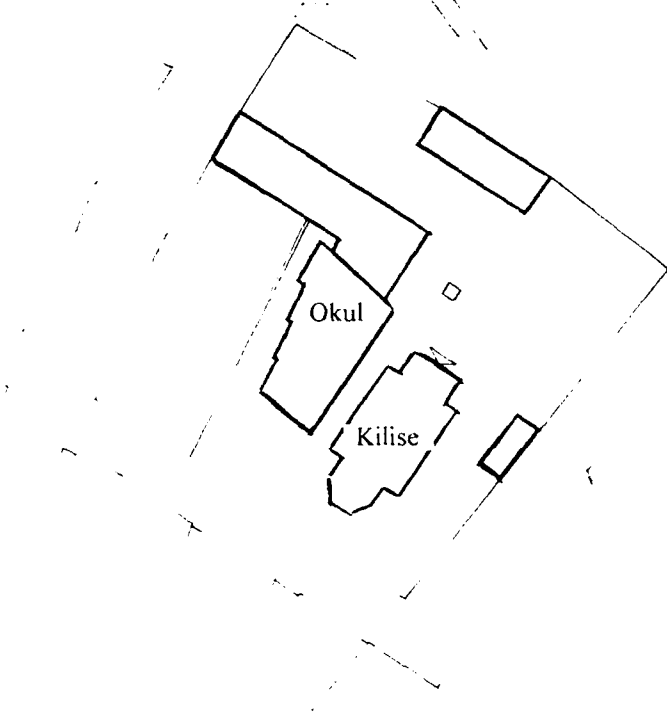
3. Saint Georg Kilisesi

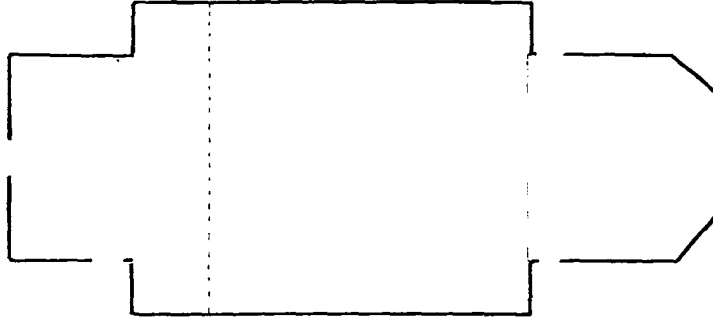
4. Saint Benoit Kilisesi

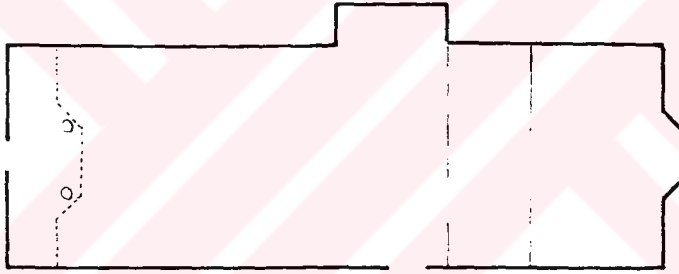
5. Saint Joseph Kilisesi

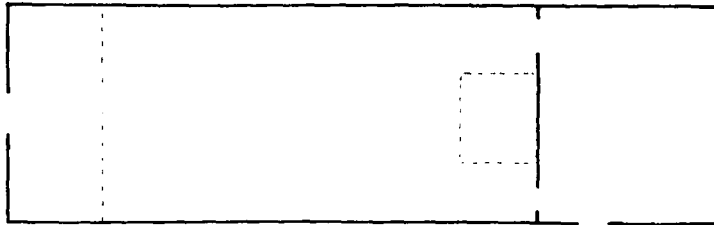
6. Fransız Katolik Kilisesi

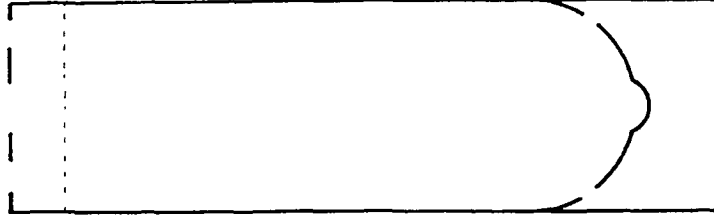
1. Fransız Katolik Kilisesi

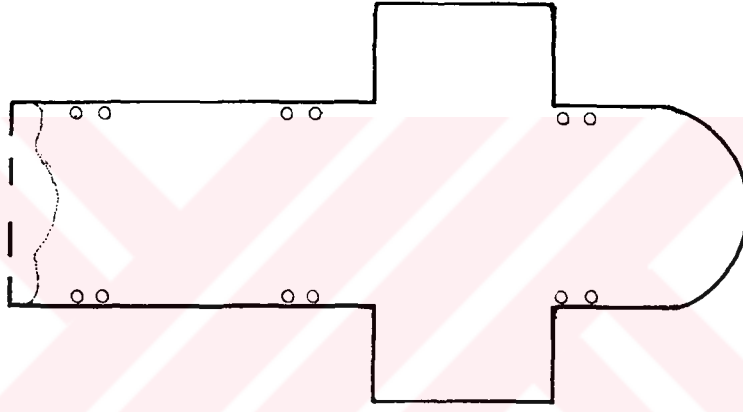
2. Kırım Kilisesi

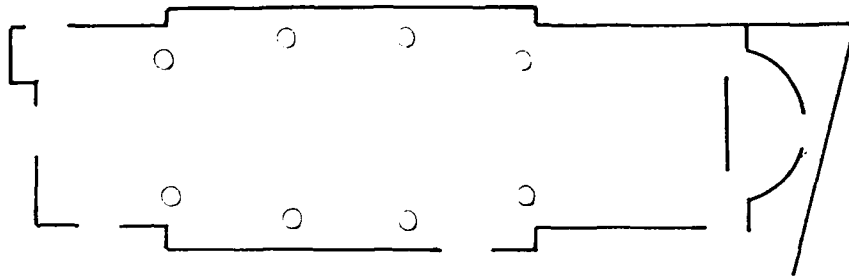
3. Saint Augustin Kilisesi

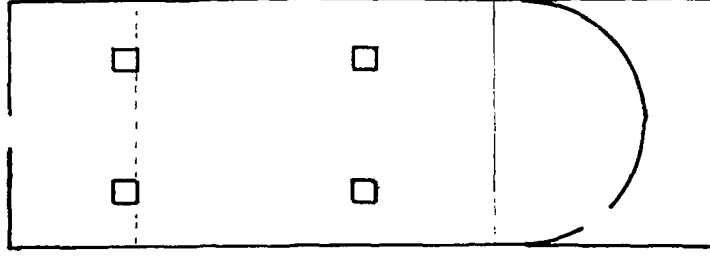
4. Kadıköy Saint Joseph Koleji içinde bulunan Kilise

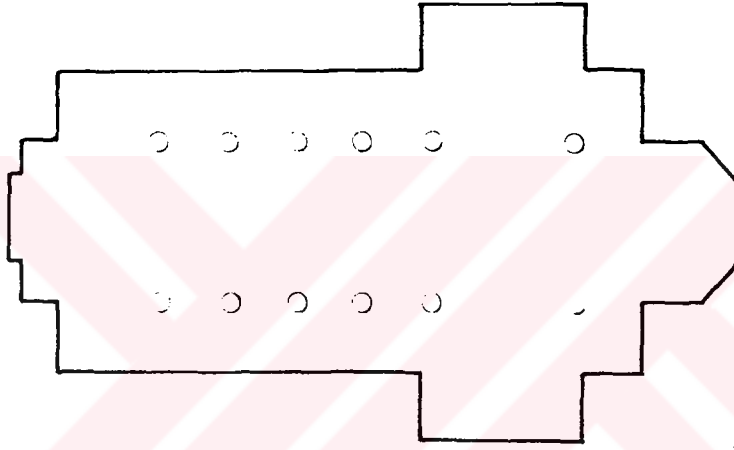
5. Fransız Katolik L' Assomption Kilisesi

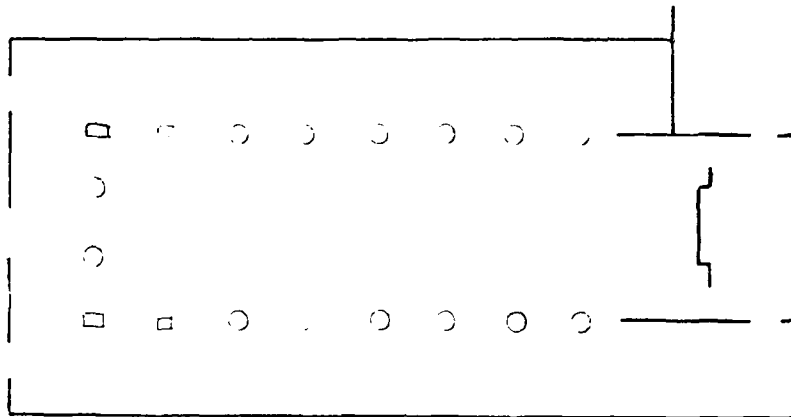
6. Saint Pierre ve Paul Kilisesi

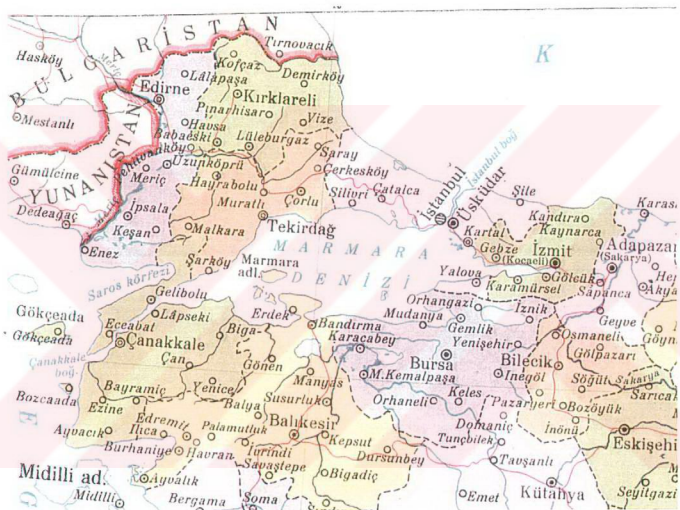
7. Kumkapı Kilisesi

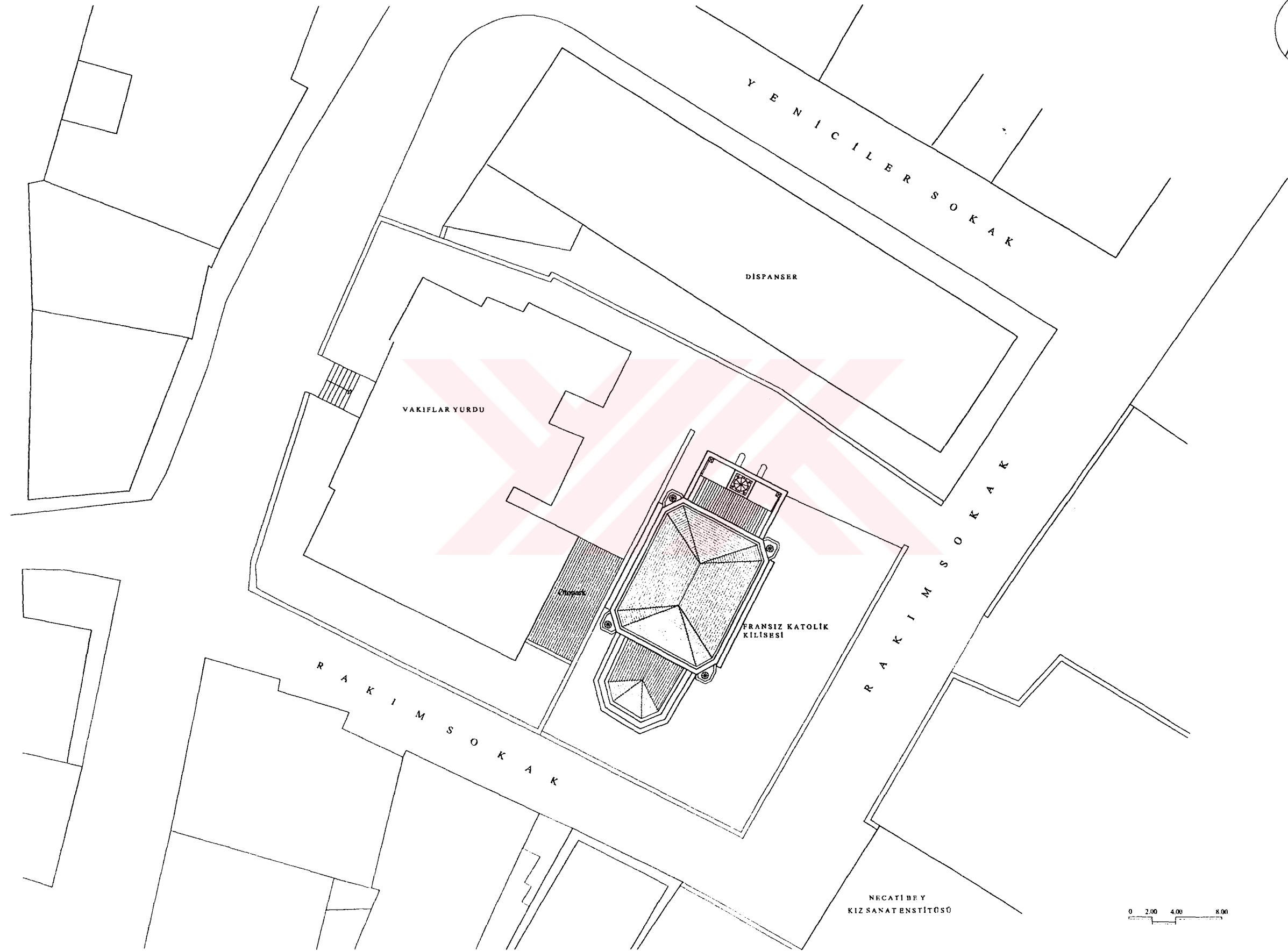
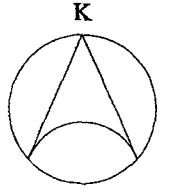

8. Saint Antoine Kilisesi

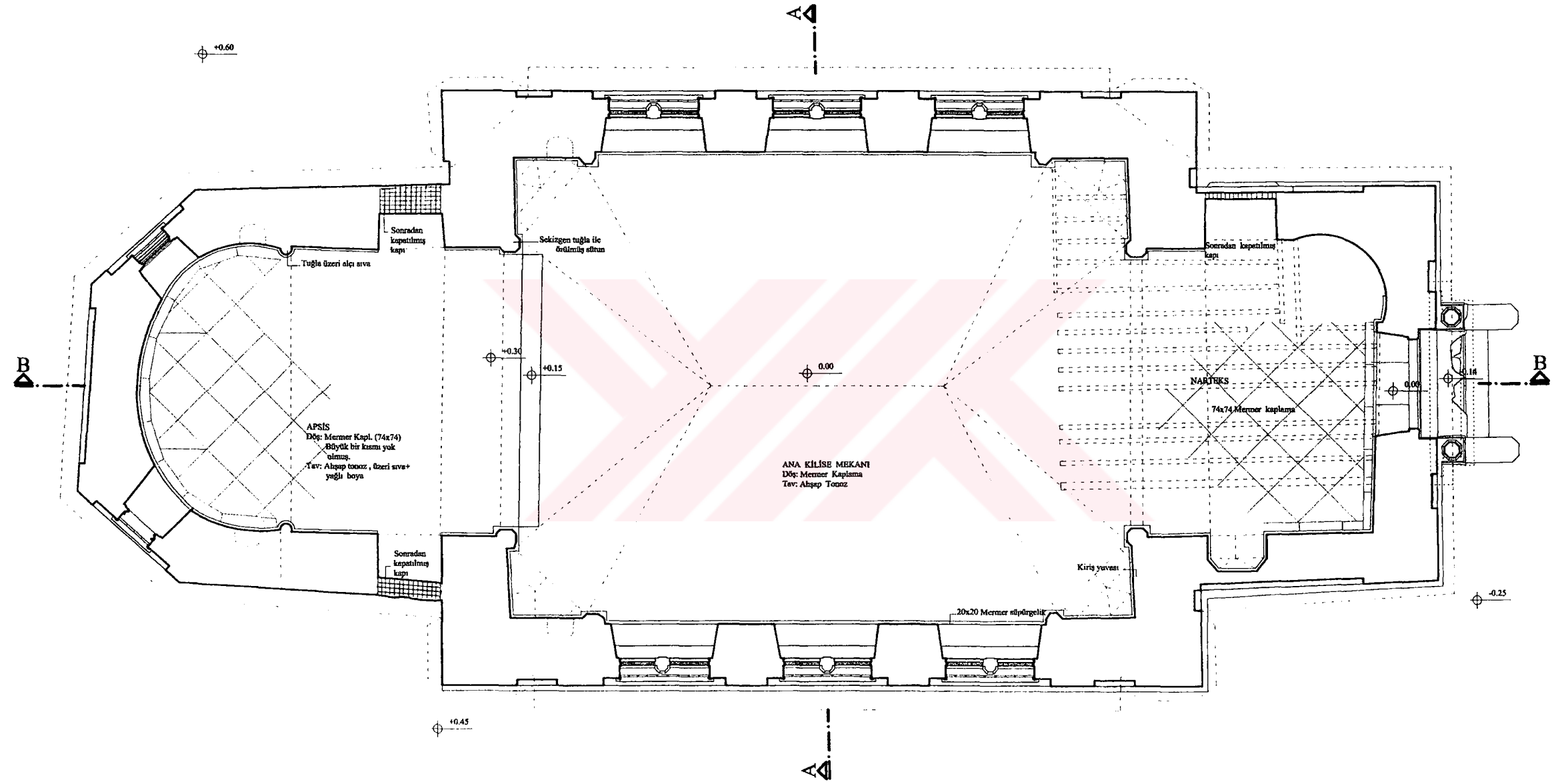

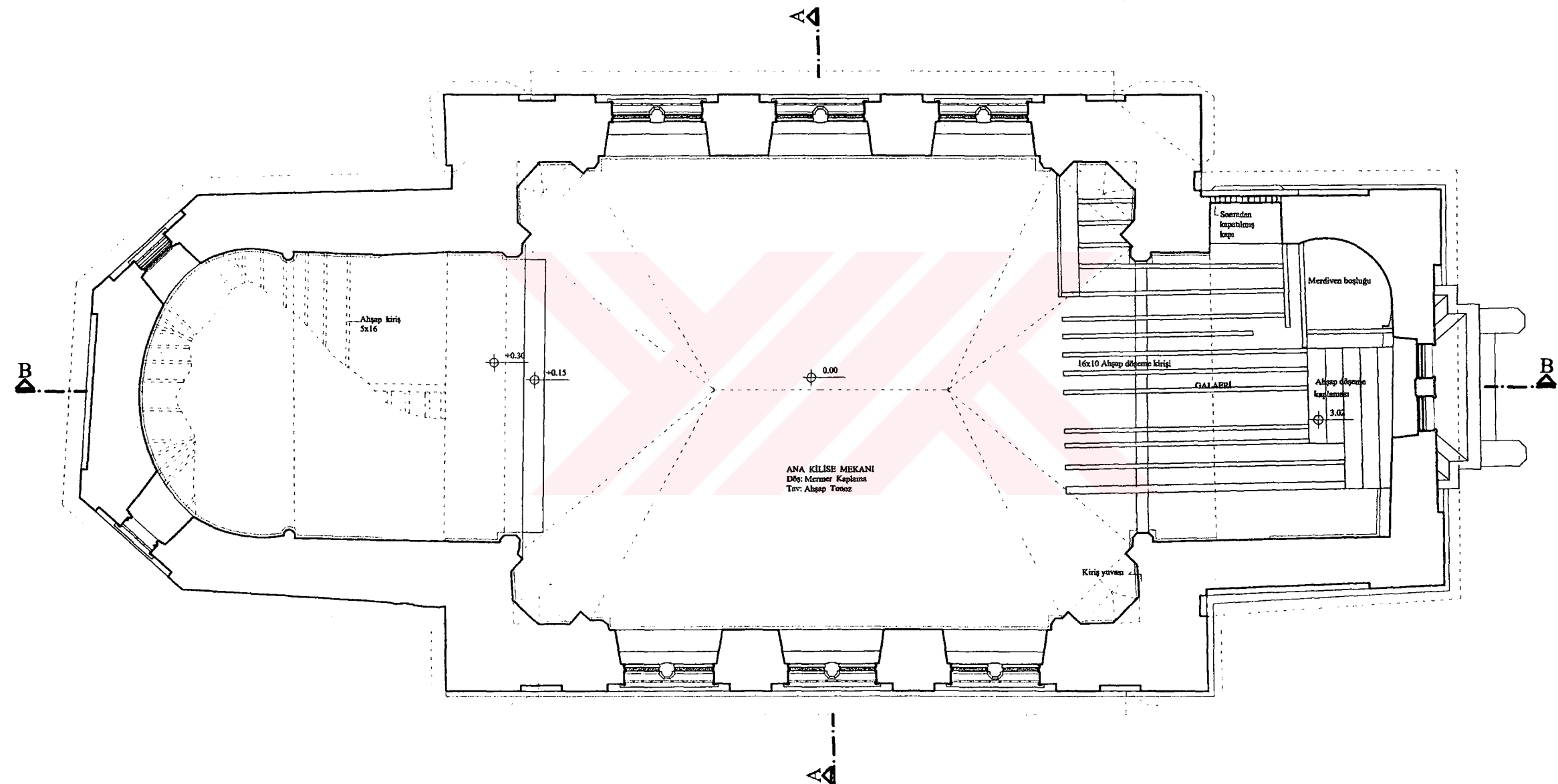
9. Saint Esprit Kilisesi

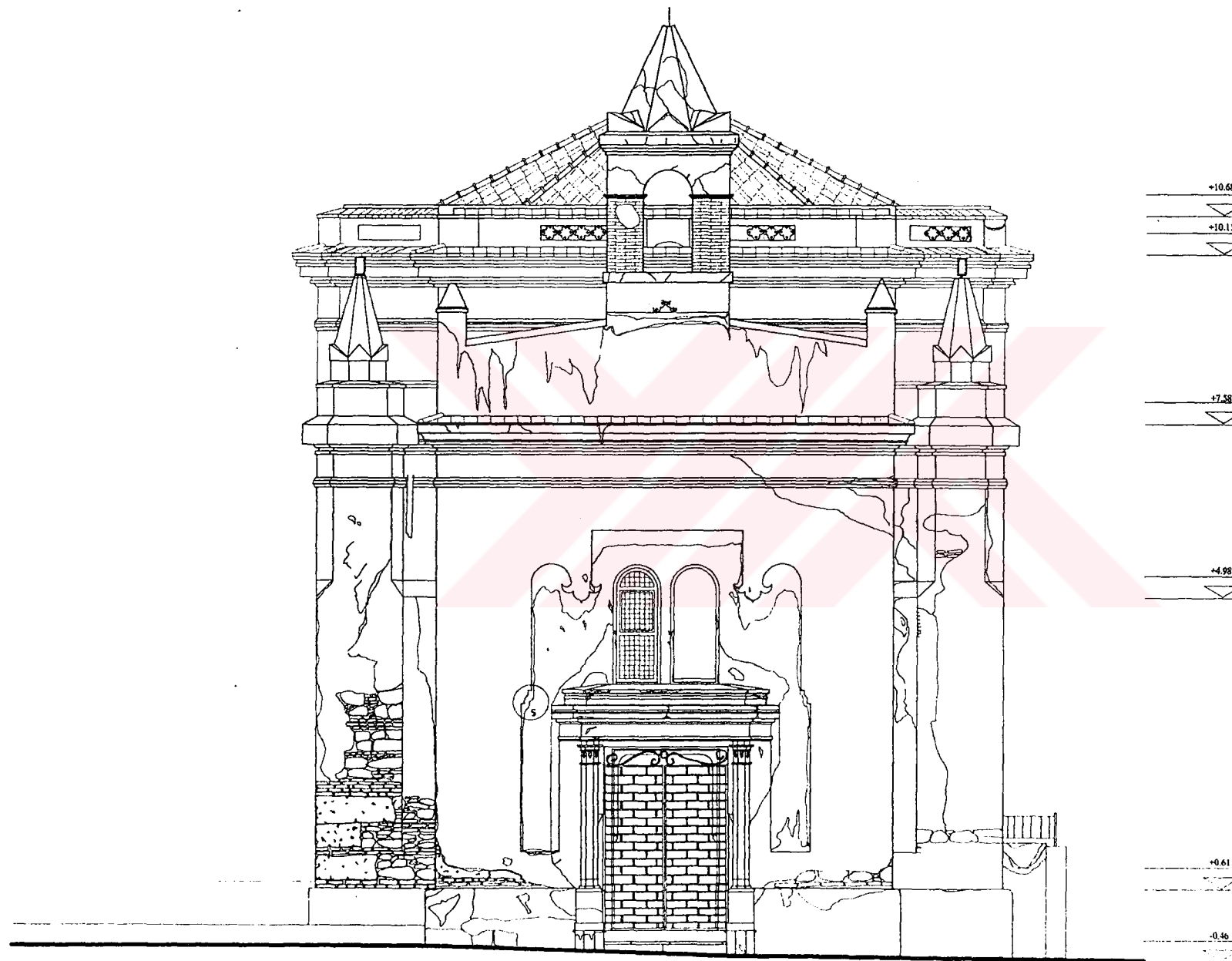

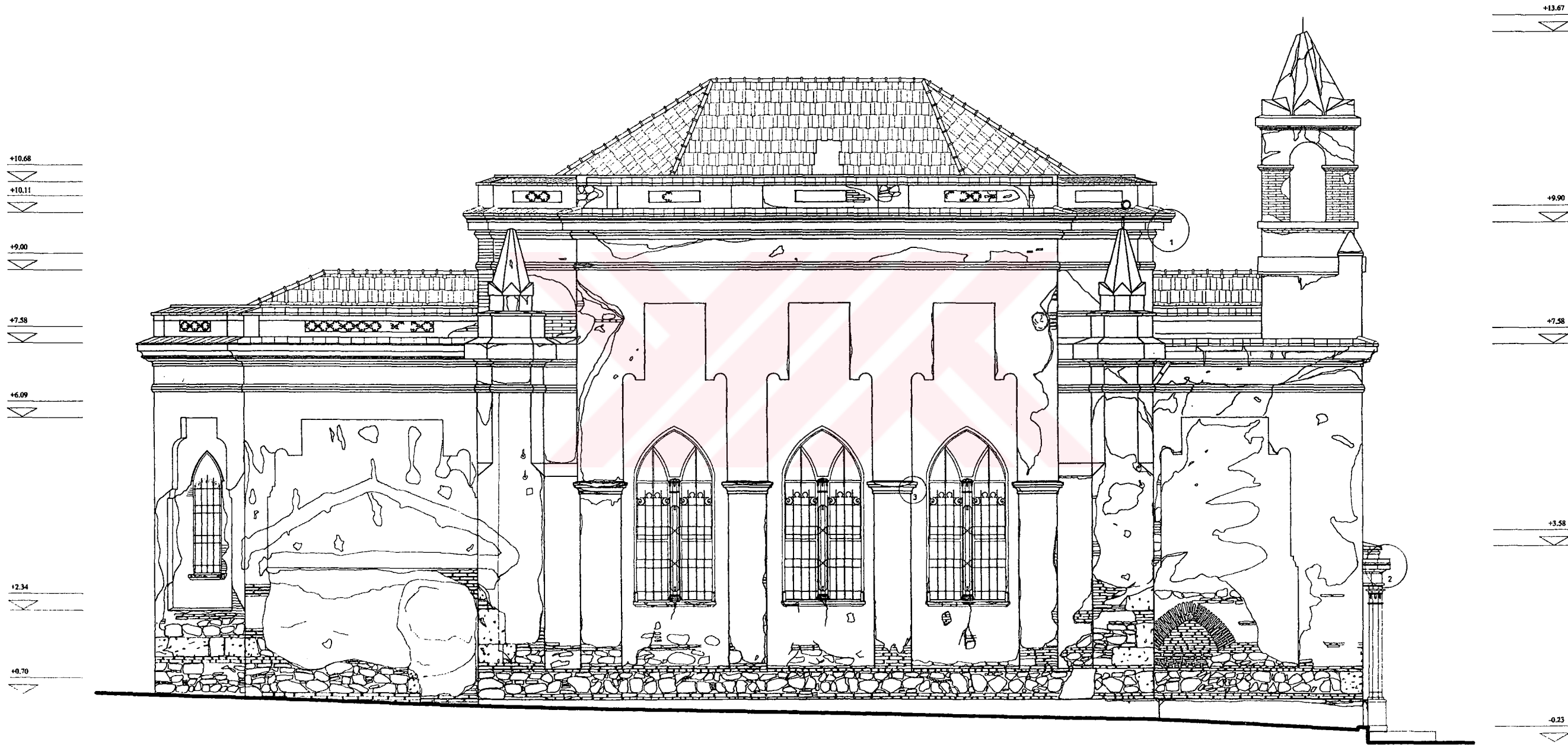

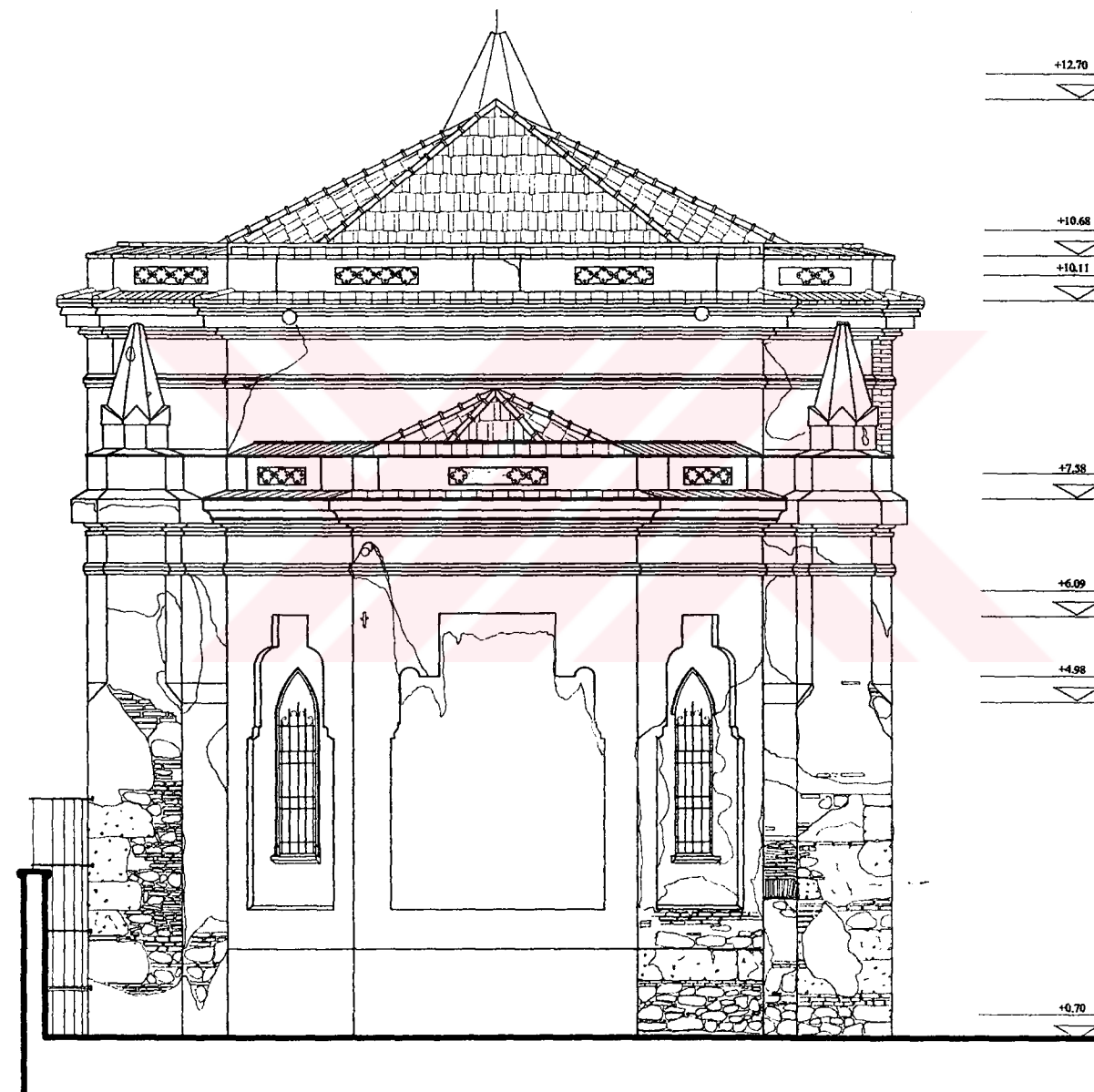

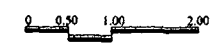
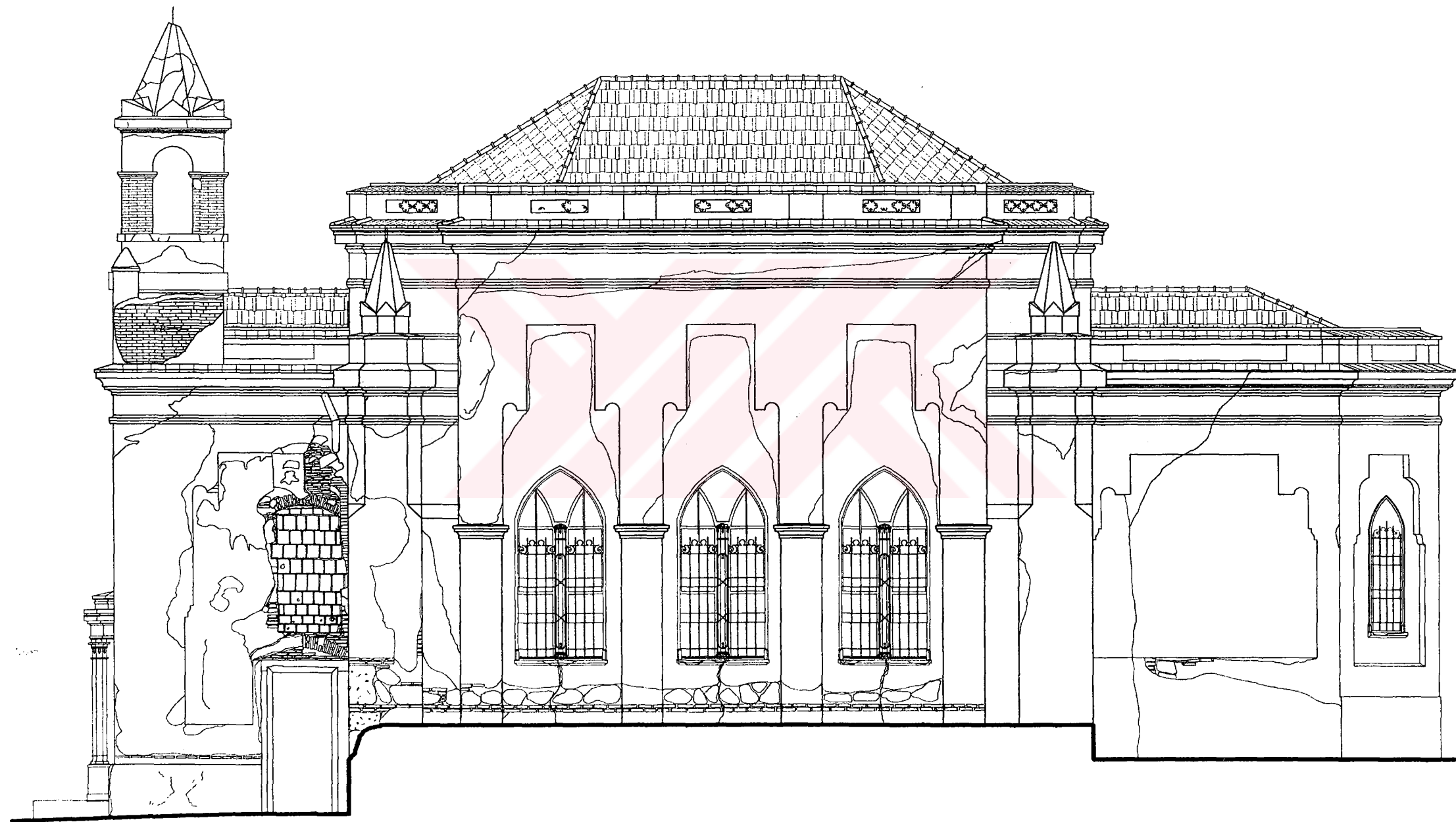
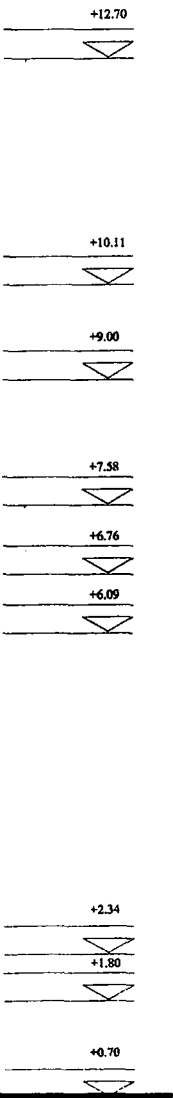
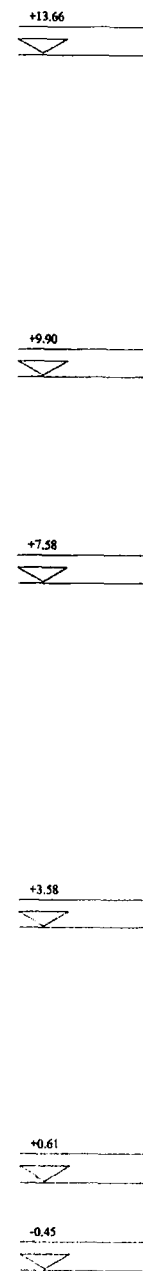

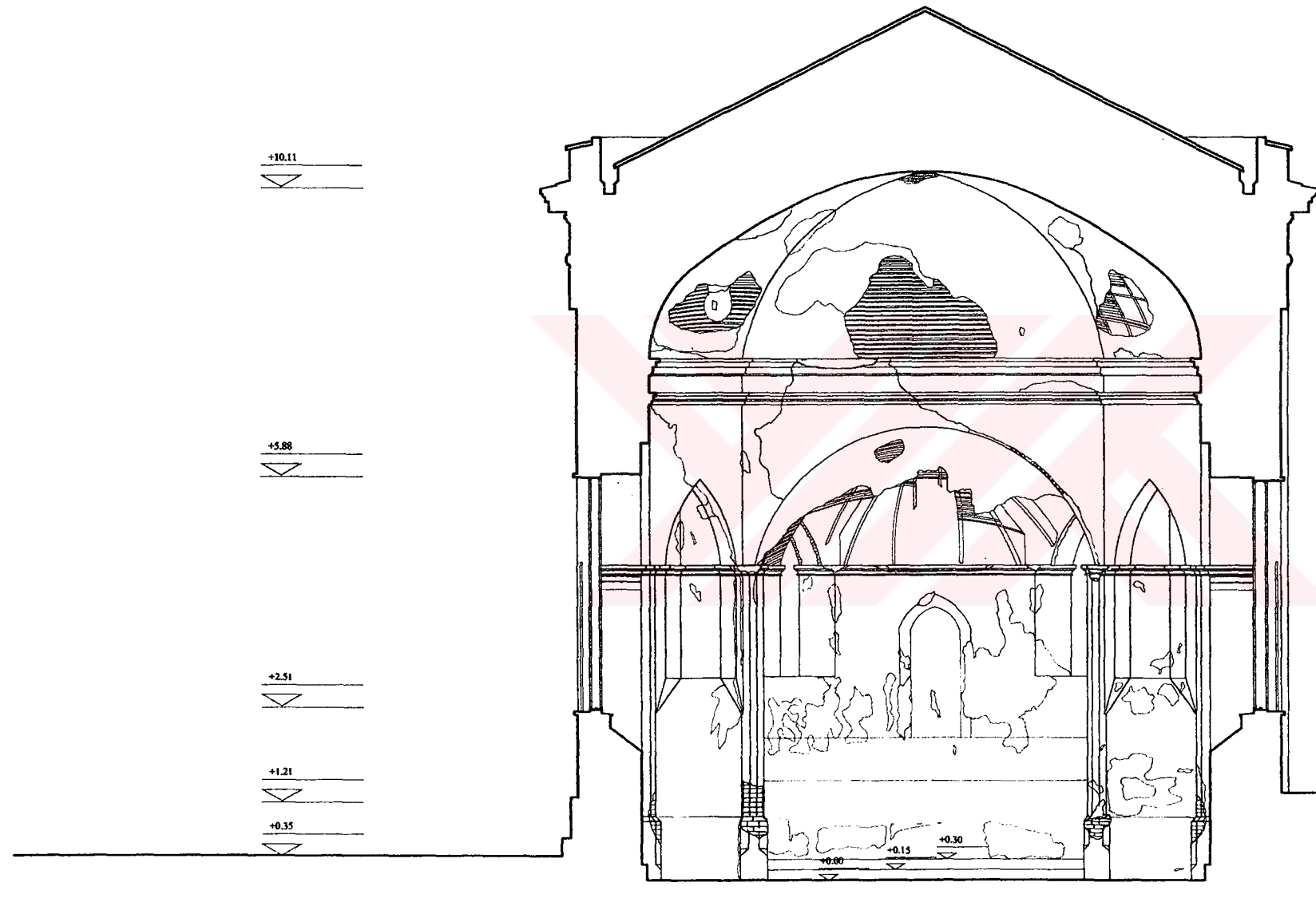

ANA KİLİSE MEKANI

0 0.50 1.00 2.00

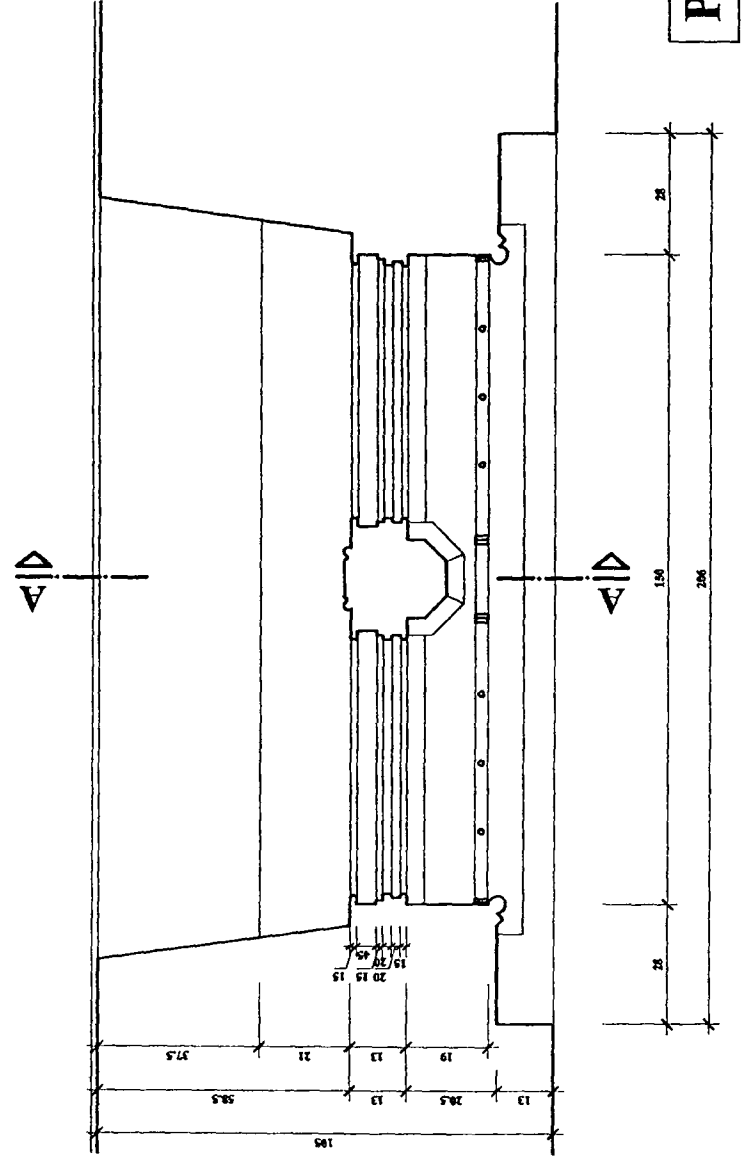
APSiS

ANA KİLİSE MEKANI

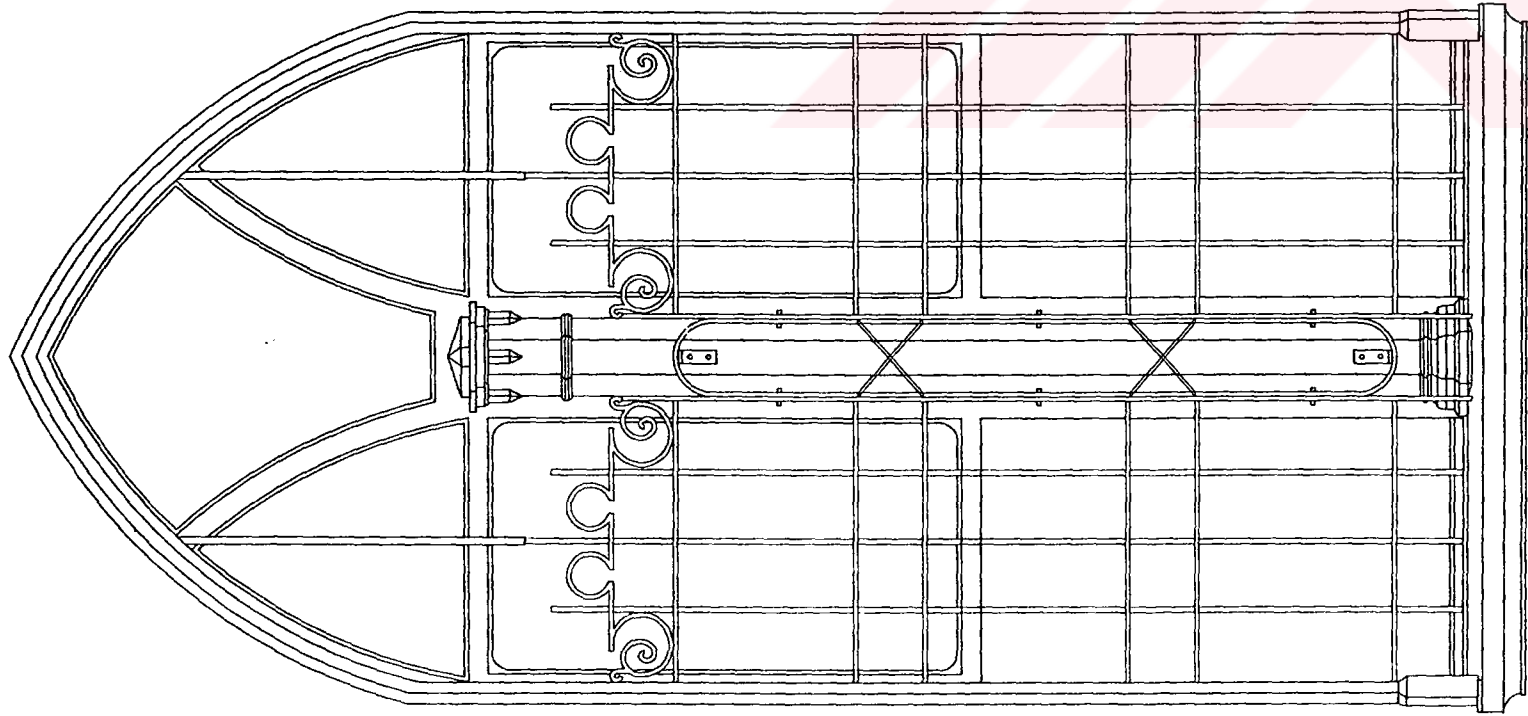
NARTEKS

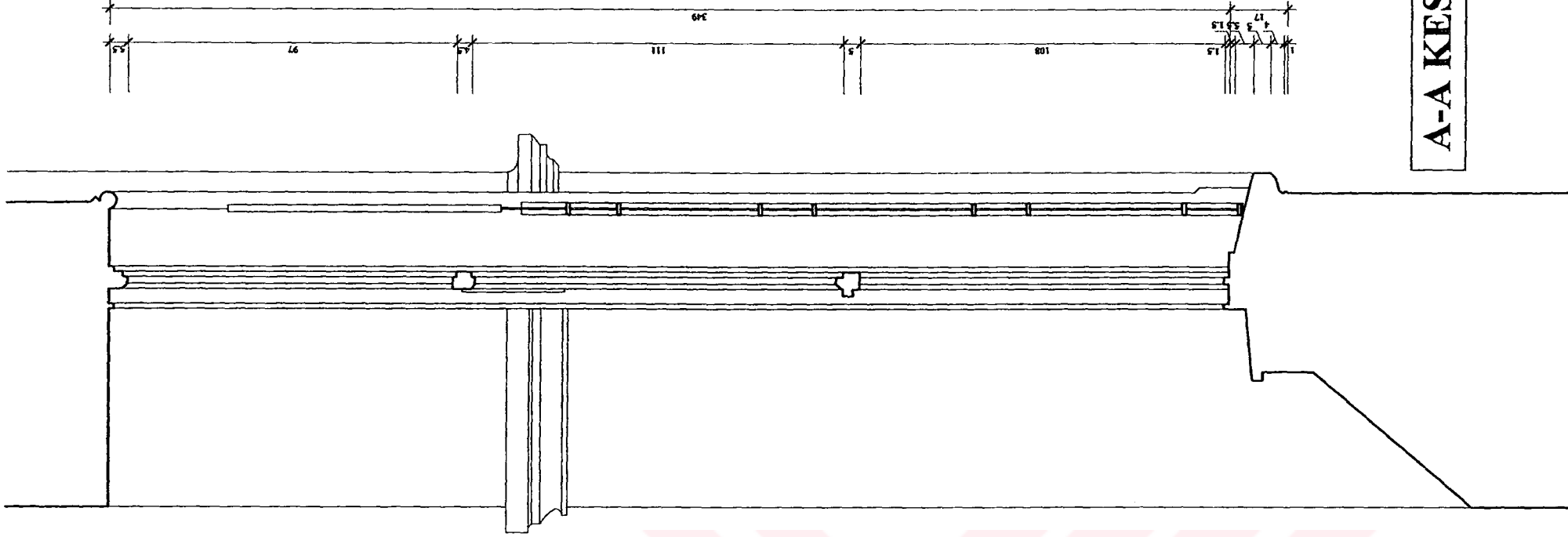
PLAN

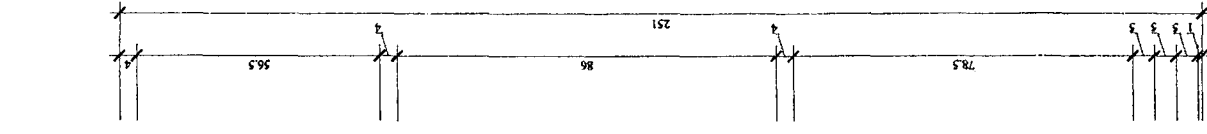

GÖRÜNÜŞ

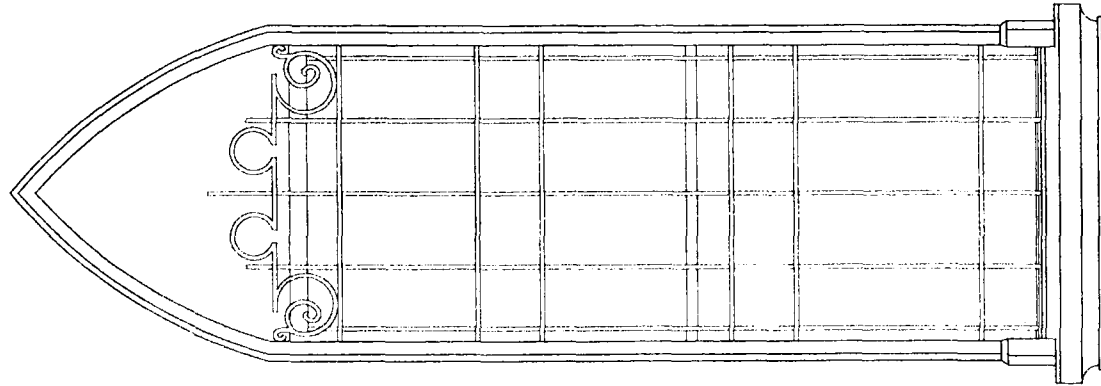
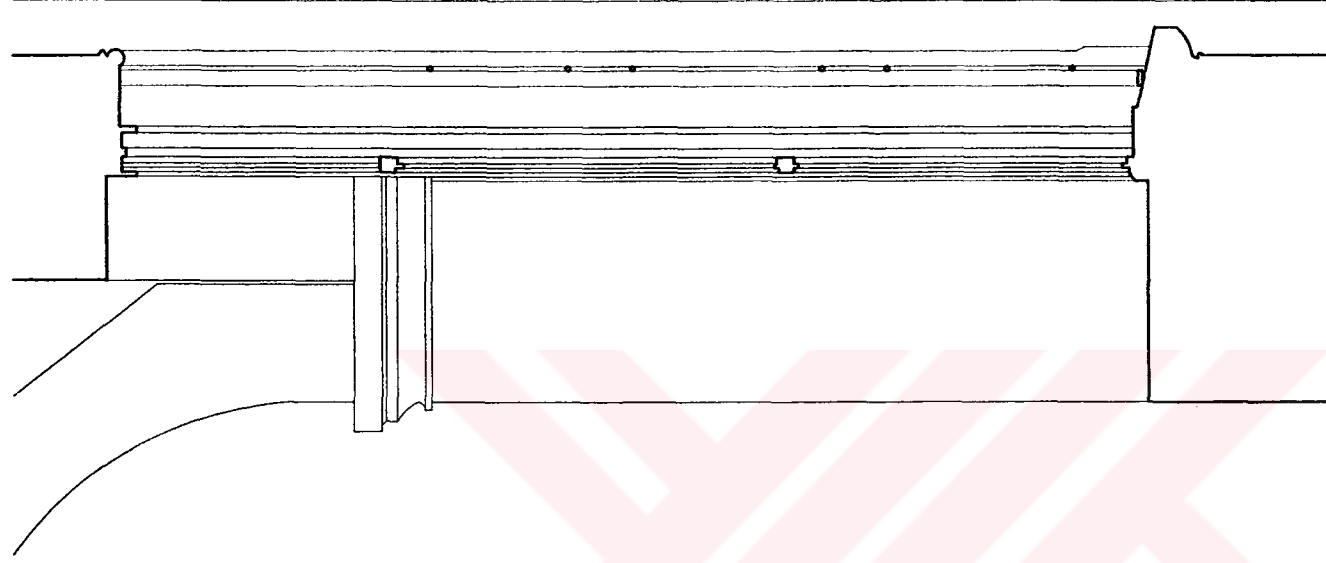

A-A KESİTİ

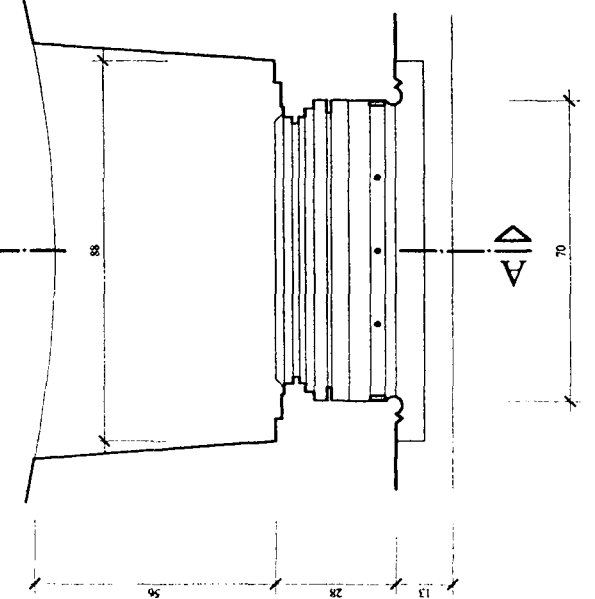

A-A KESİTİ

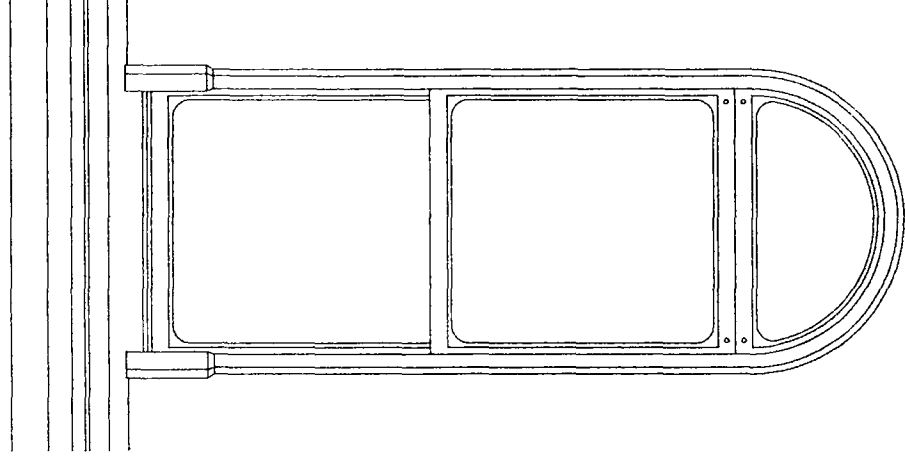

GÖRÜNÜŞ

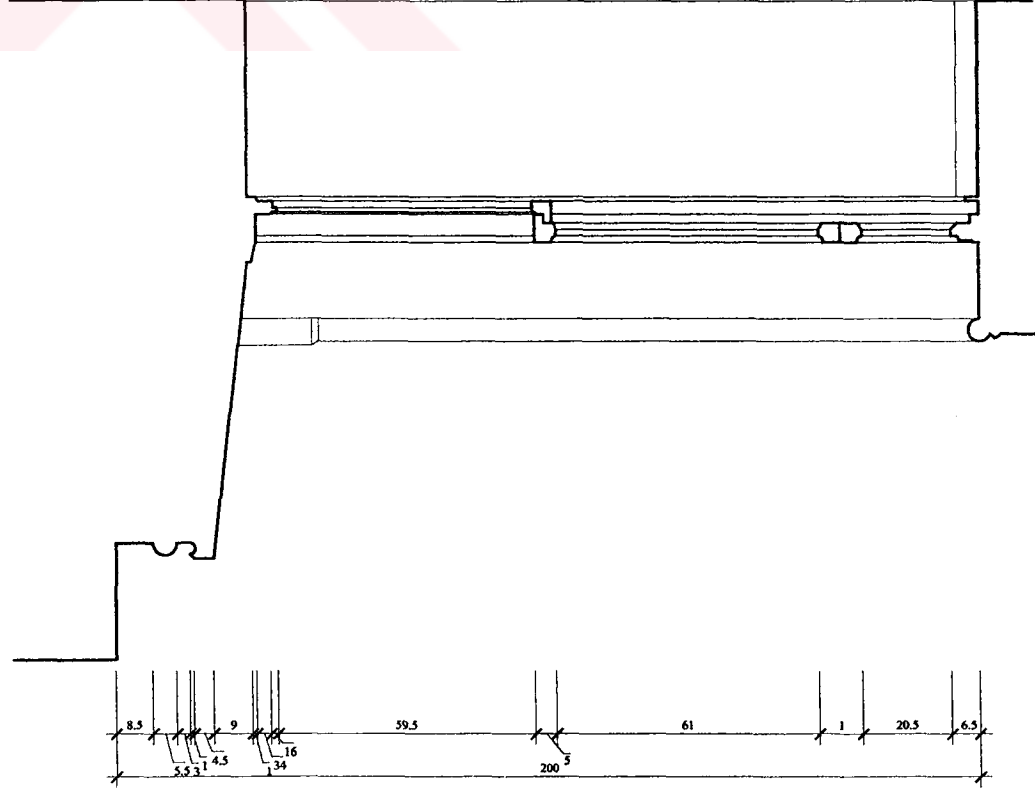

PLAN

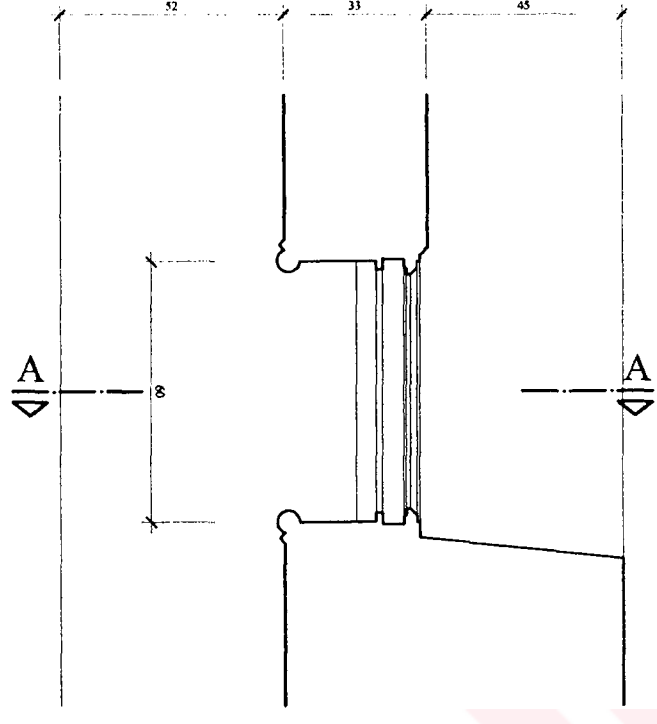

GÖRÜNÜŞ

A-A KESİTİ

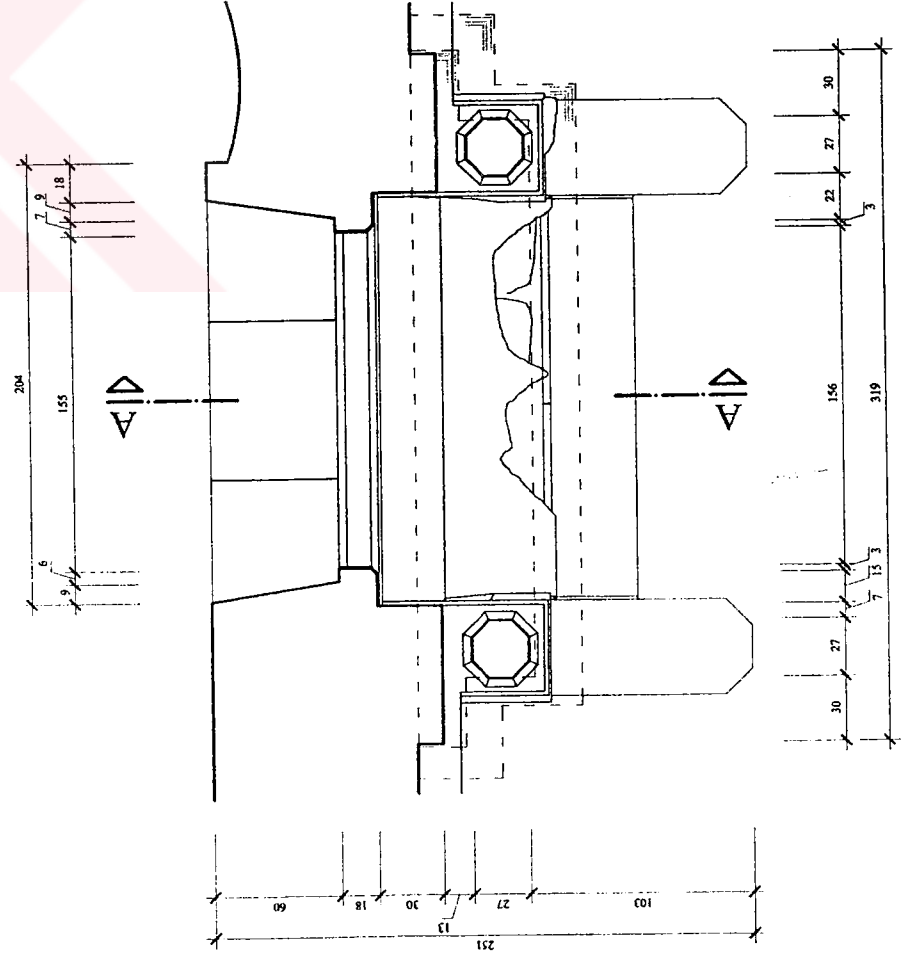

PLAN

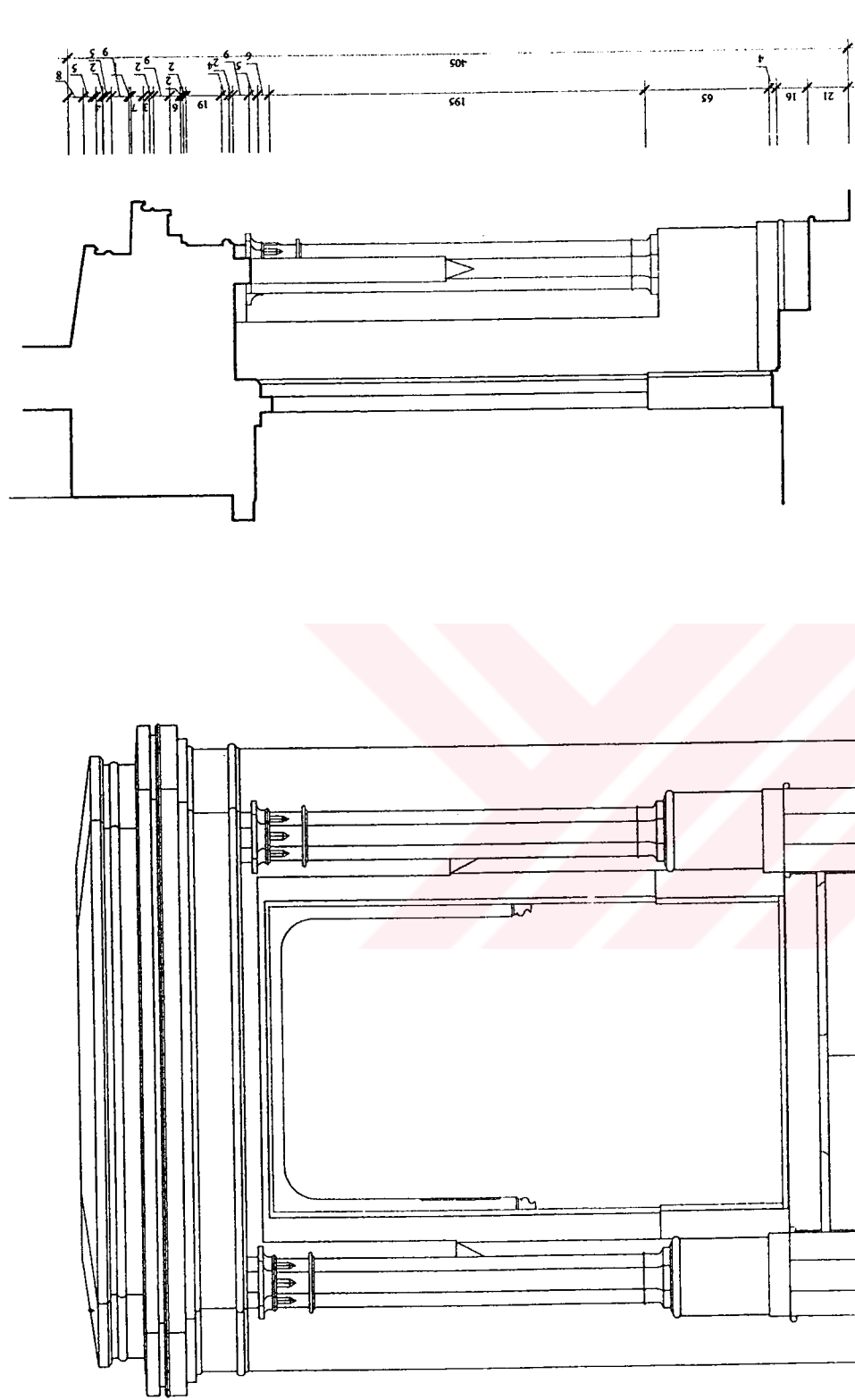

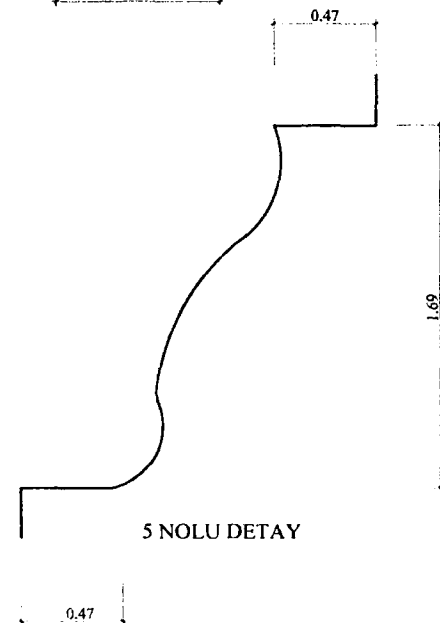
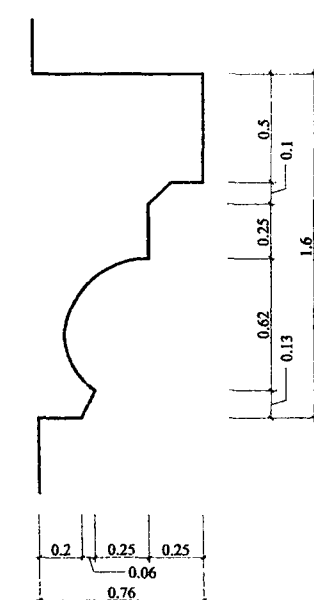
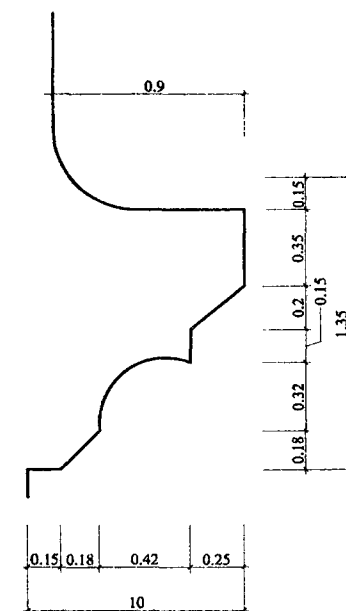
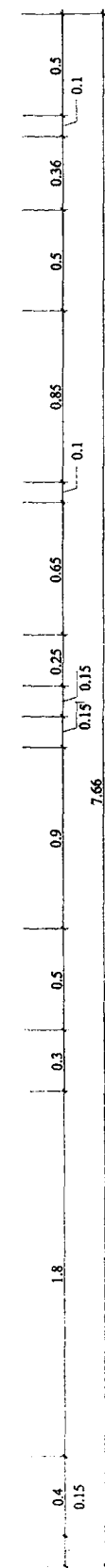
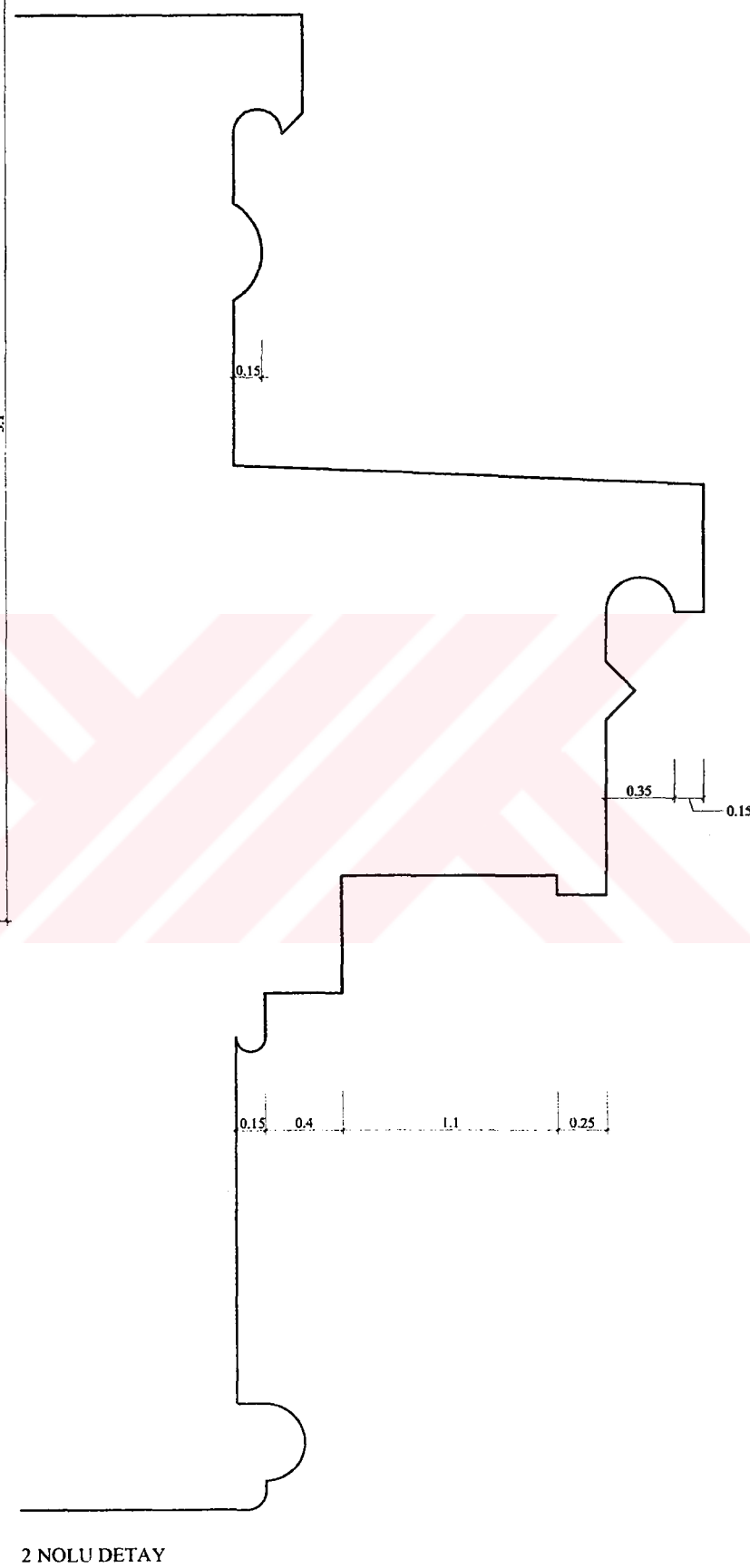
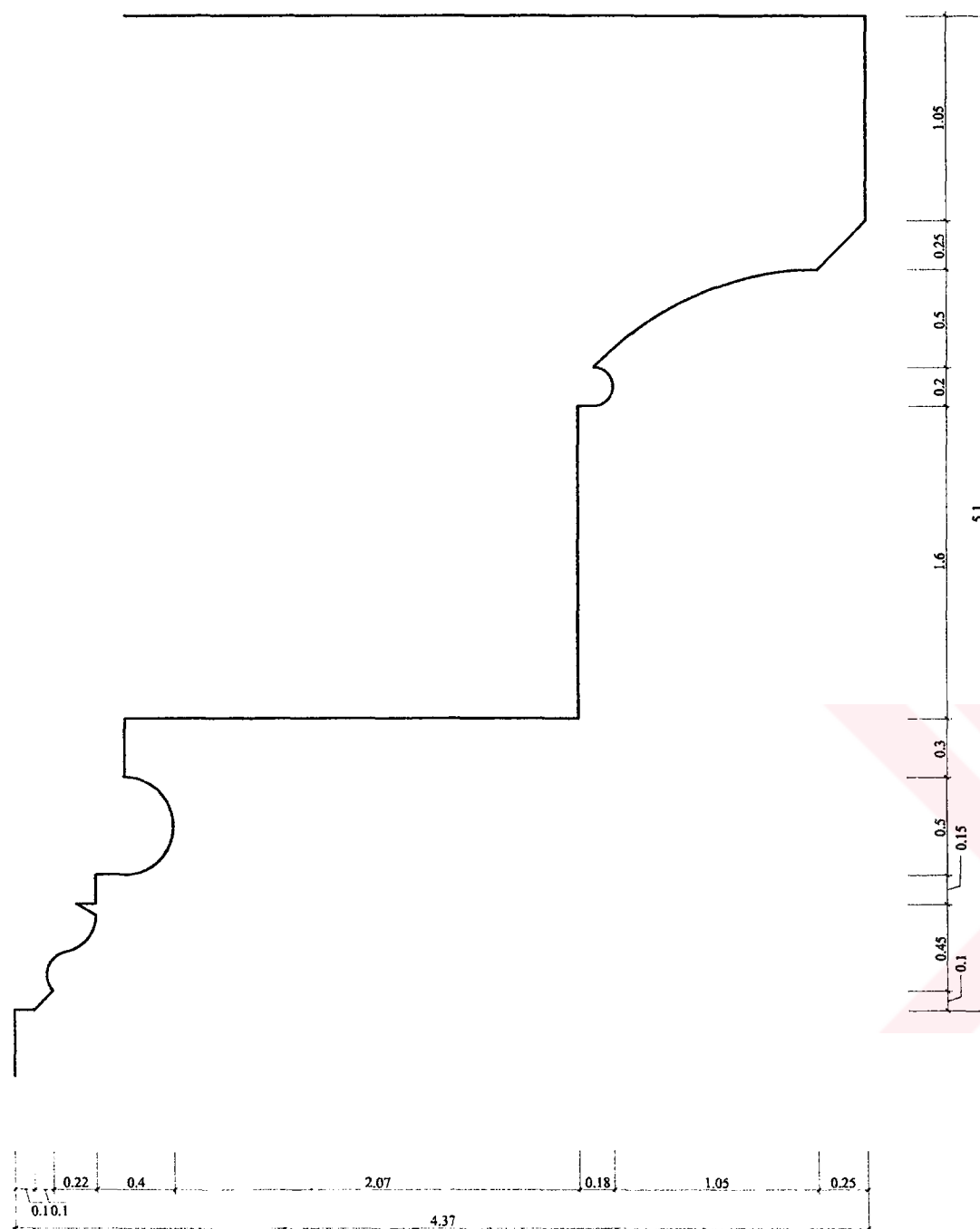
PLAN

GÖRÜNÜŞ

A-A KESİTİ

BOZULMALAR

Sıvası dökülmüş yüzeyler

Yüzeysel aşınma (2-3 cm.)

Kabuk

Korozyon

Bitkiler

Tuzlanma - Çiçeklenme

Çatlak

Yüzeysel çatlaklar

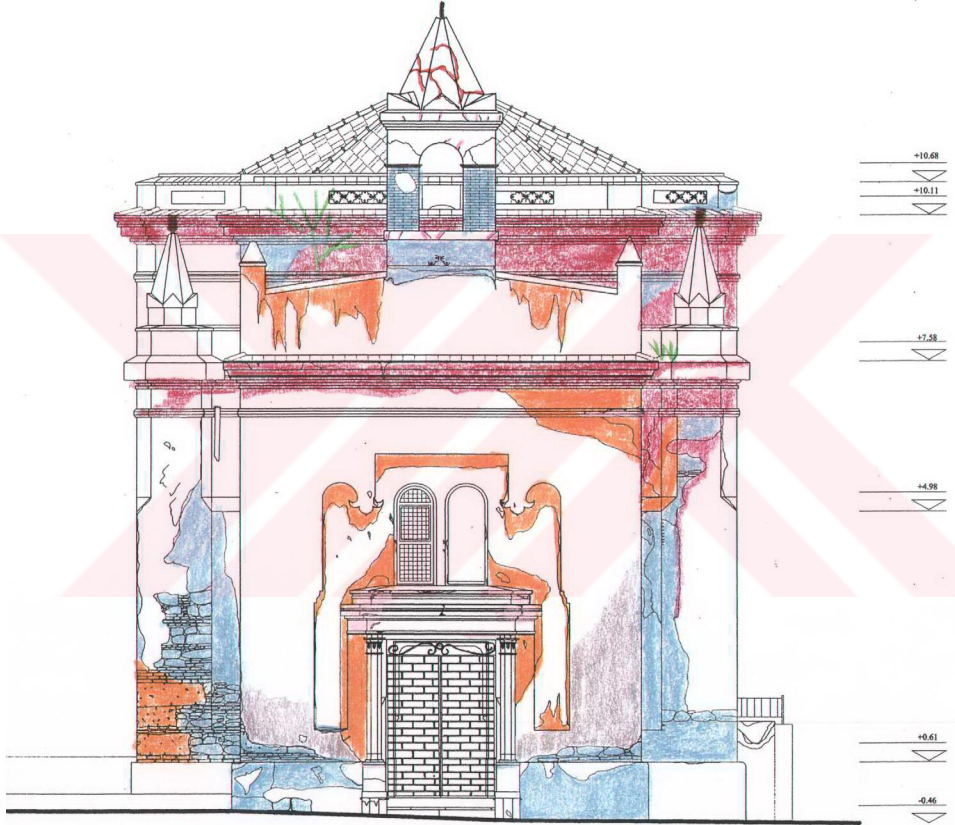

Yüzey birikintileri

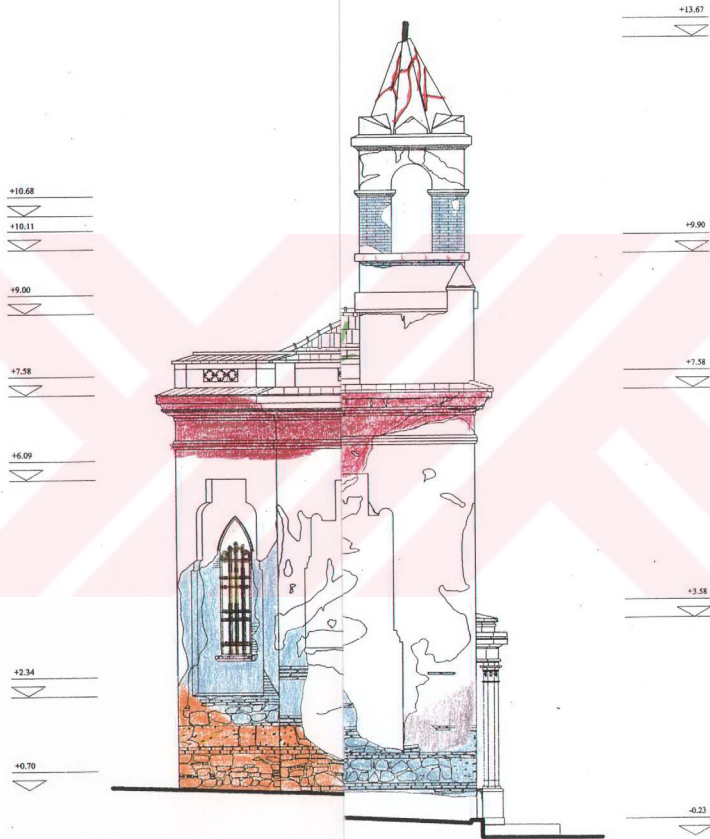

İsli - kirli yüzeyler

KUZEYDOĞU CEPHESİ

GÜNEYDOĞU CEPHESİ

GÜNEYBATI CEPHESİ

+13.66

+9.90

+7.58

+3.58

+0.61

-0.45

+12.70

+10.11

+9.00

+7.58

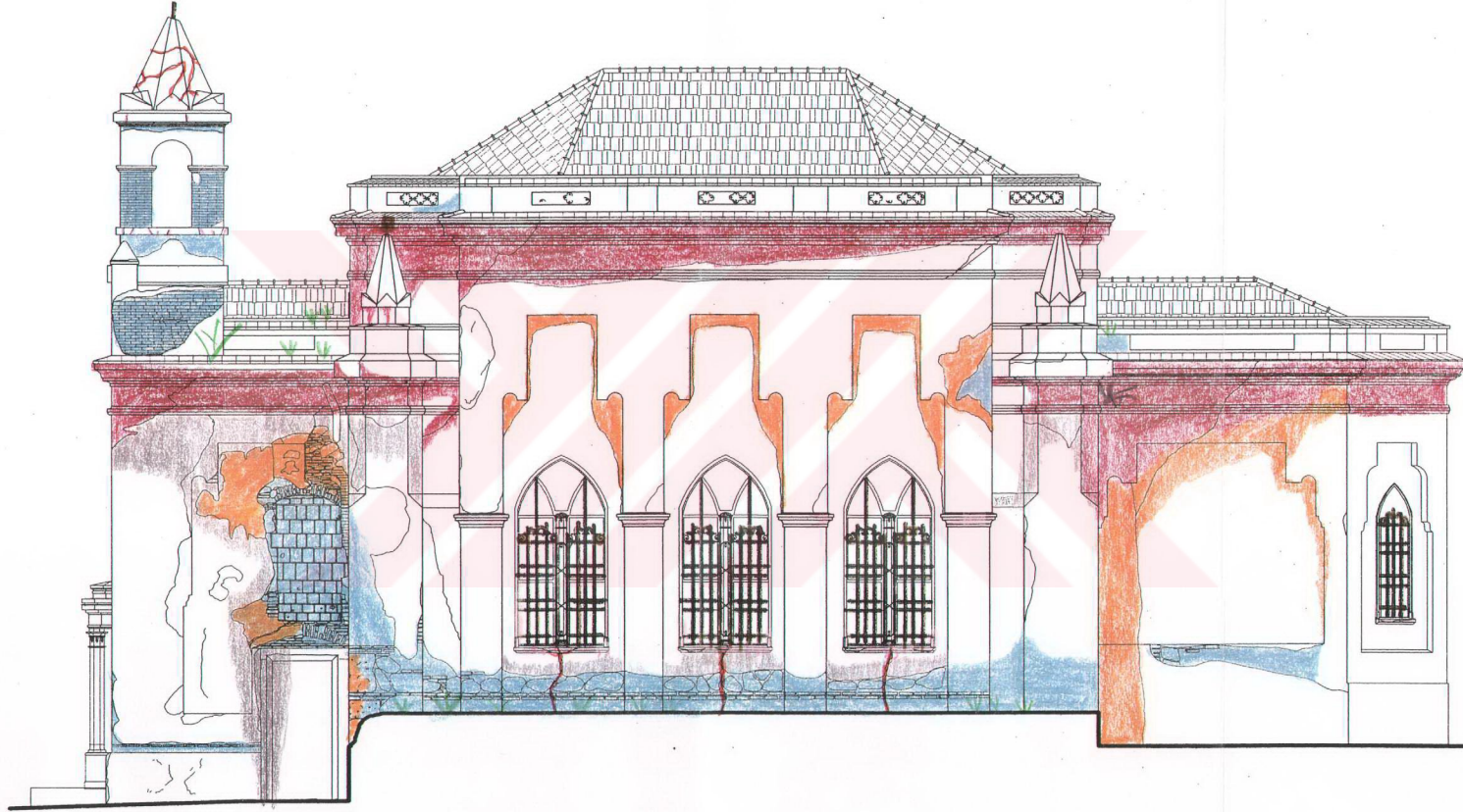
+6.76

+6.09

-2.34

+1.80

+0.70

KUZEYBATI CEPHESİ

0 0.50 1.00 2.00

APSIS

ANA KİLİSE MEKANİ

NARTEKS

B - B KESİTİ

0 0.50 1.00 2.00

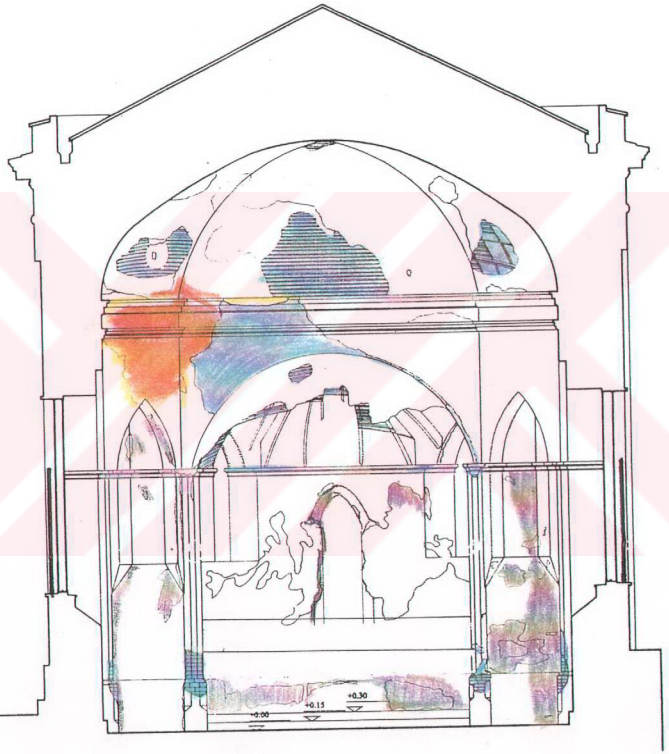
0.11

-5.88

+2.51

+1.21

+0.35

ANA KİLİSE MEKAN

A - A KESİTİ

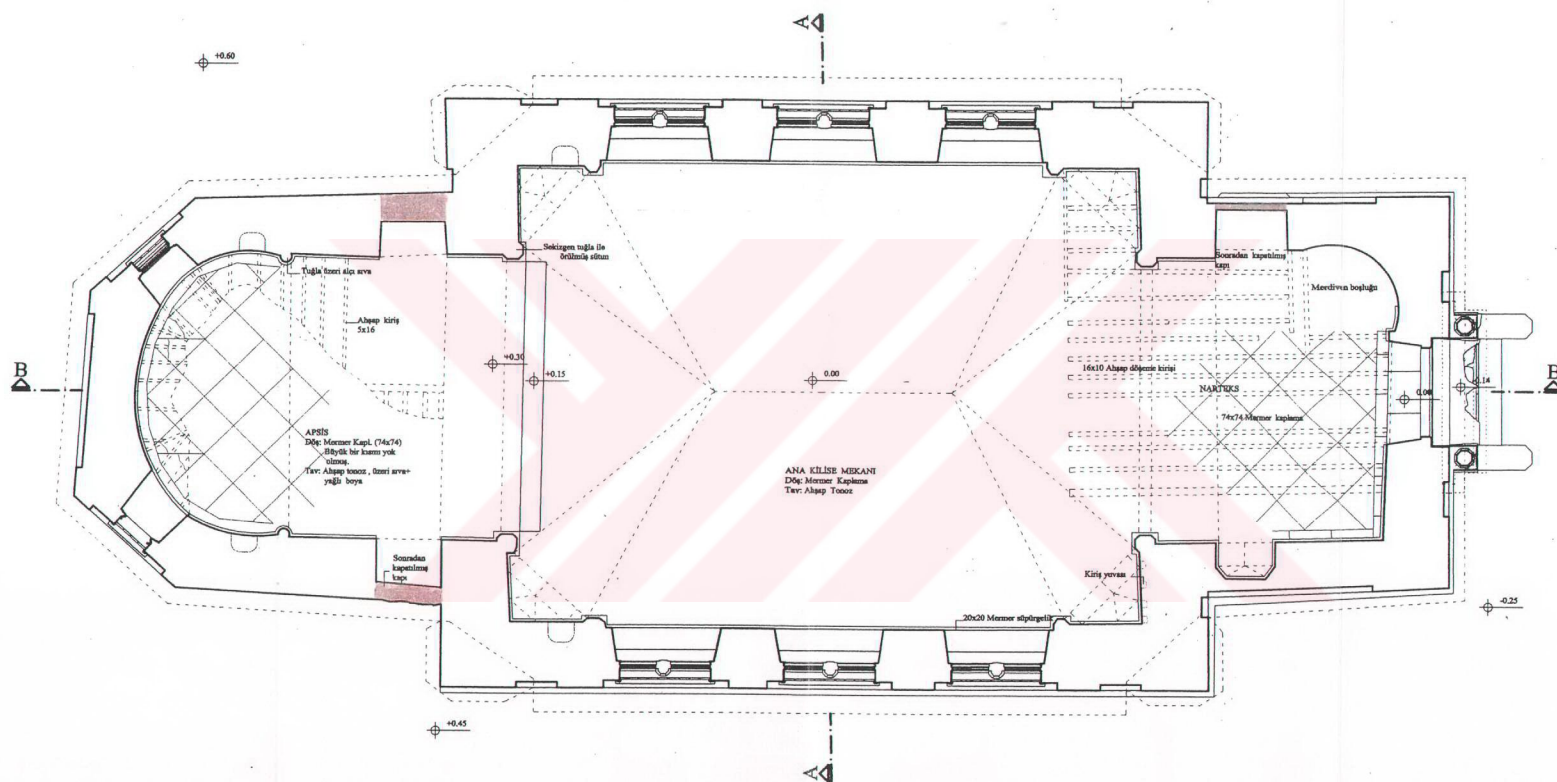
EK VE DEĞİŞİKLİKLER

Çimento sıvalı yüzeyler

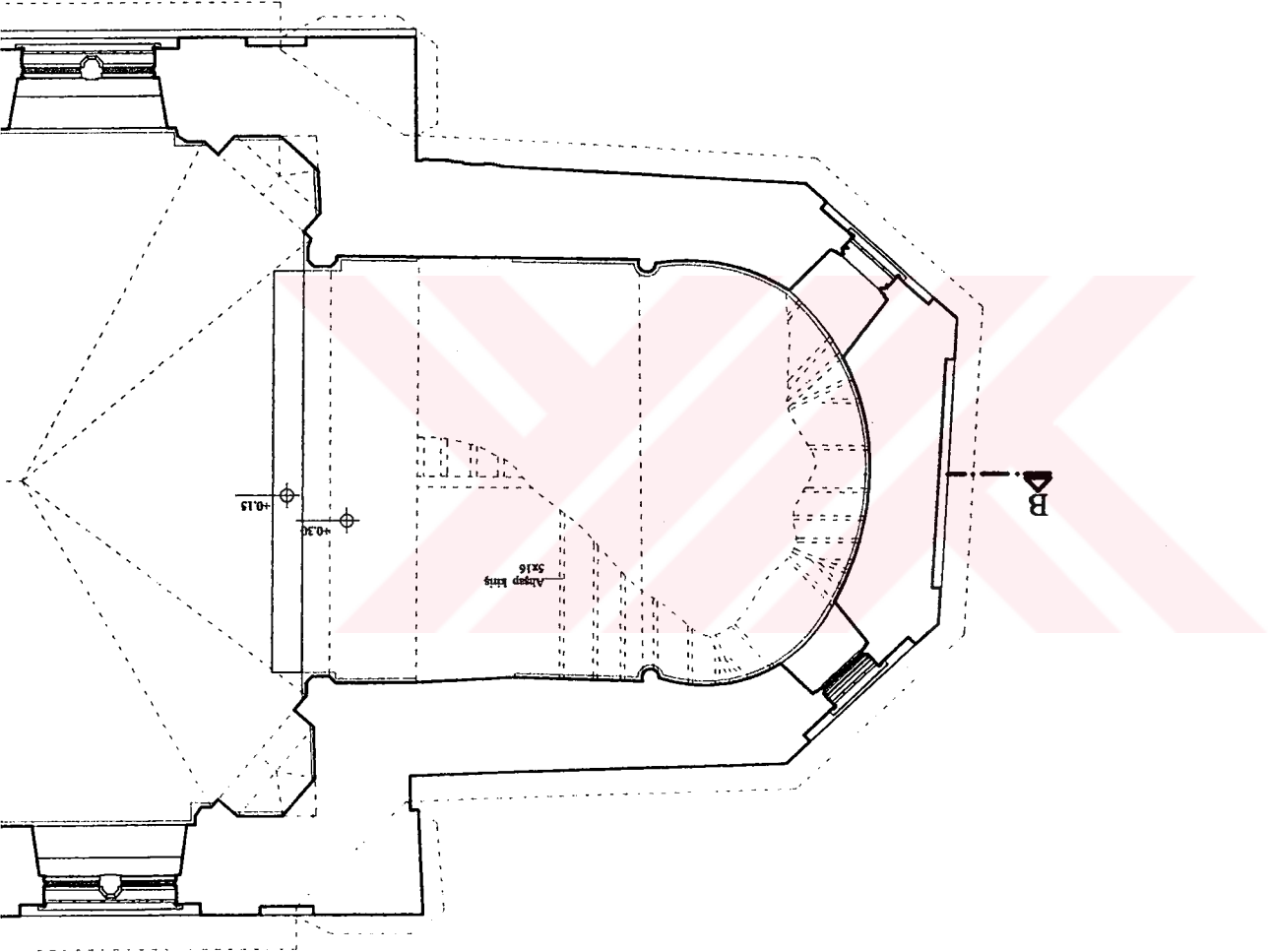

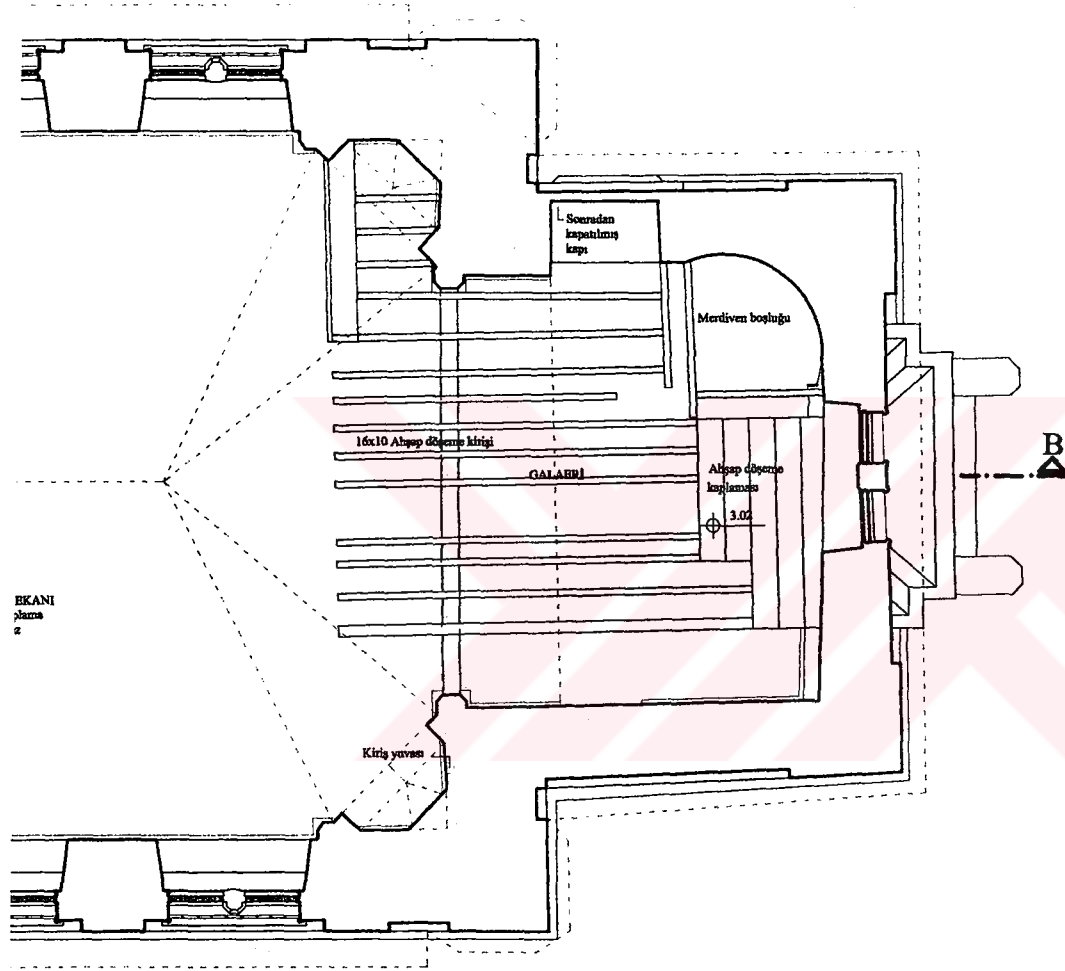
Sonradan kapatılan kapılar

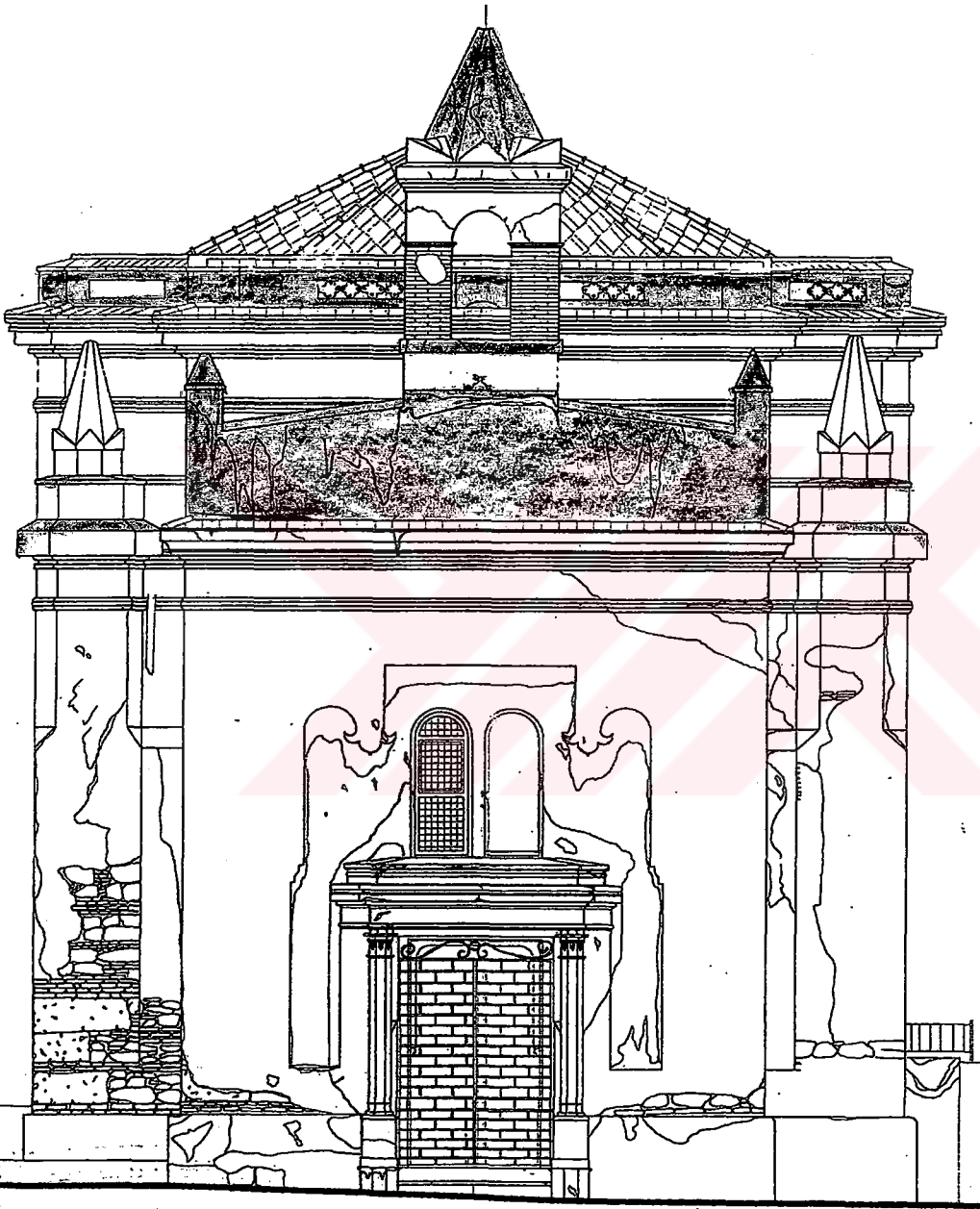

A horizontal number line with tick marks at 0, 0.50, 1.00, and 2.00. The segment between 0 and 0.50 is shaded gray.

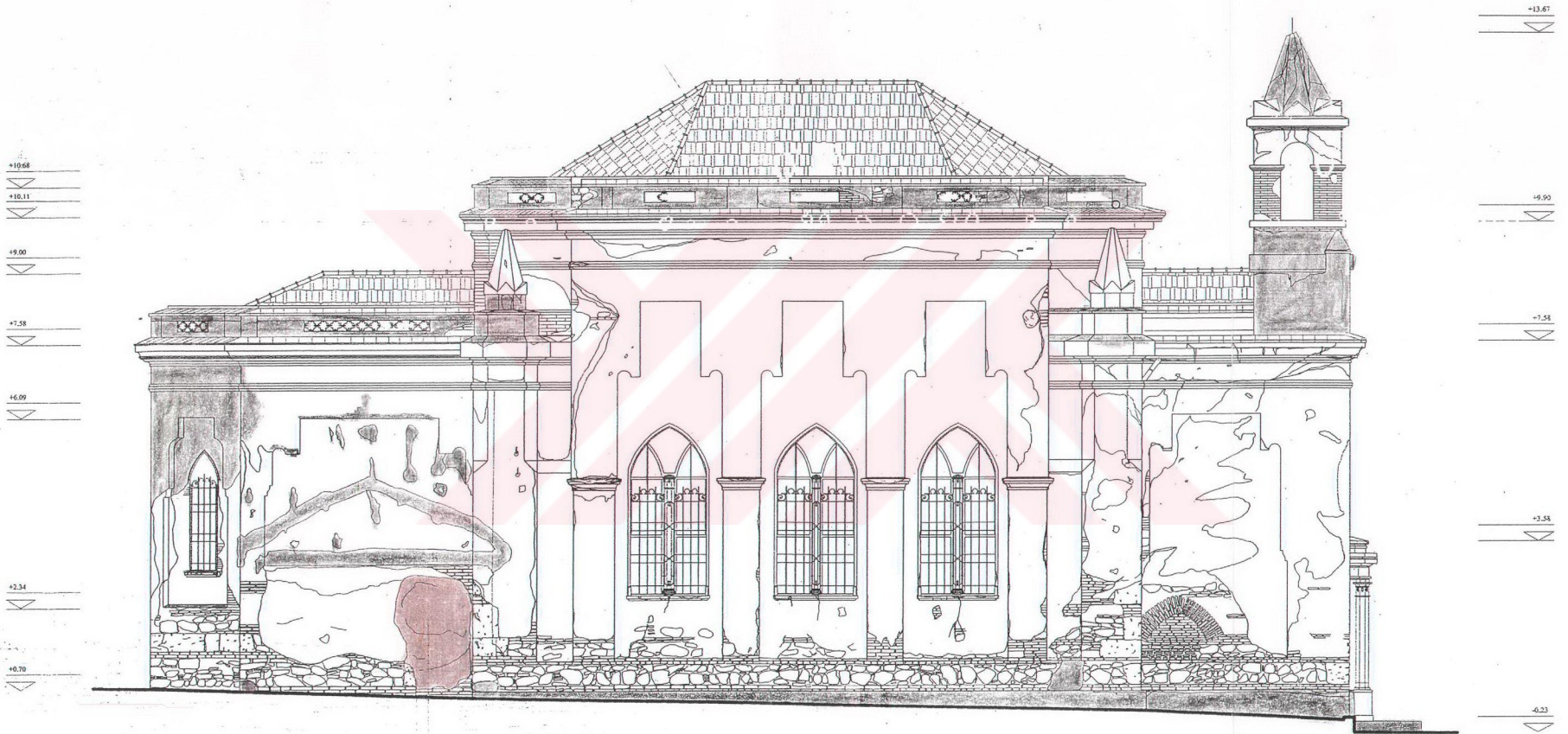

EKANI
planı
2

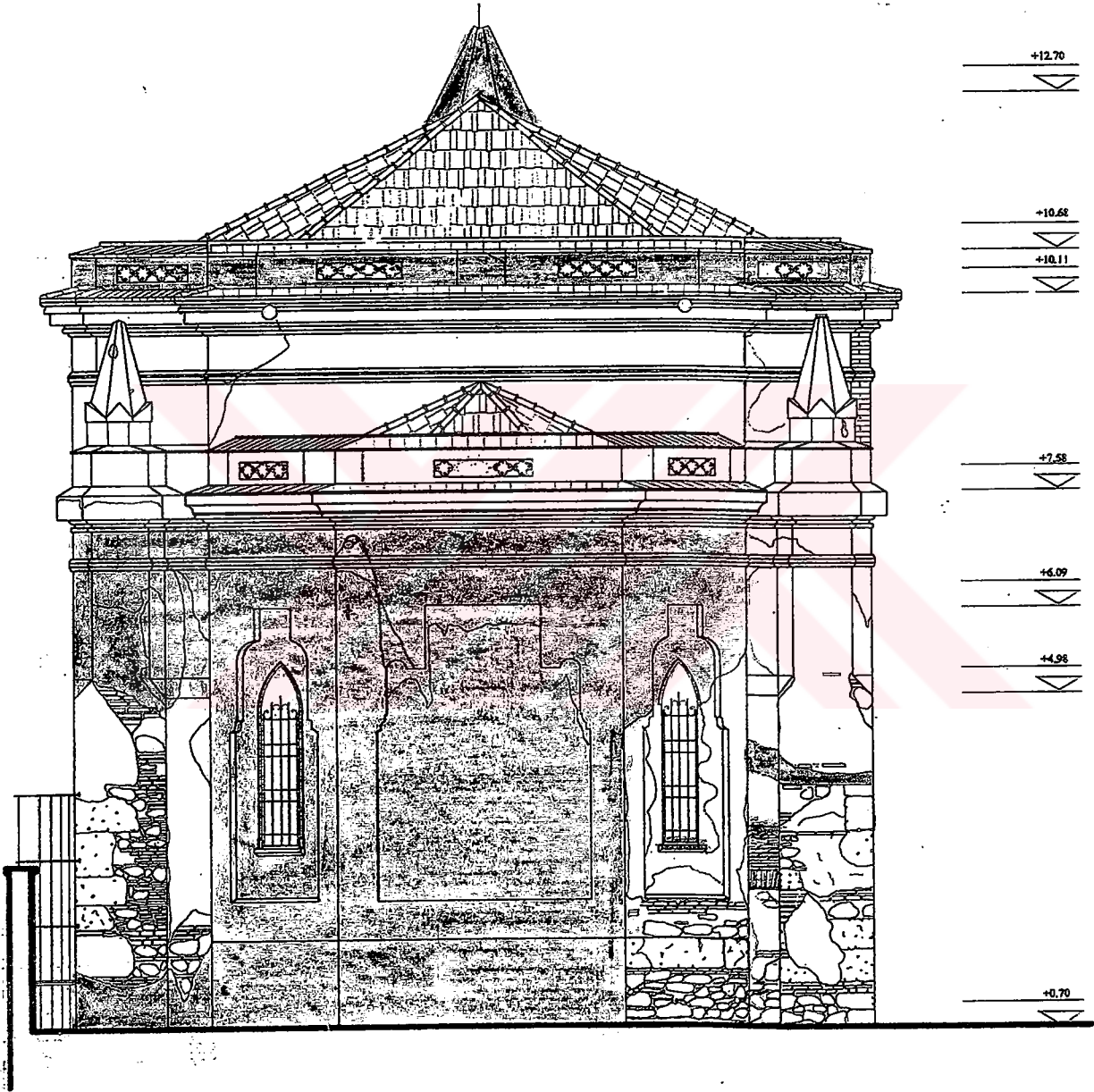

KUZEYDOĞU CEPHESİ

GÜNEYDOĞU CEPHESİ

GÜNEYBATI CEPHESİ

+13.66

+9.90

+7.58

+3.58

+0.61

-0.45

+12.70

+10.11

+9.00

+7.58

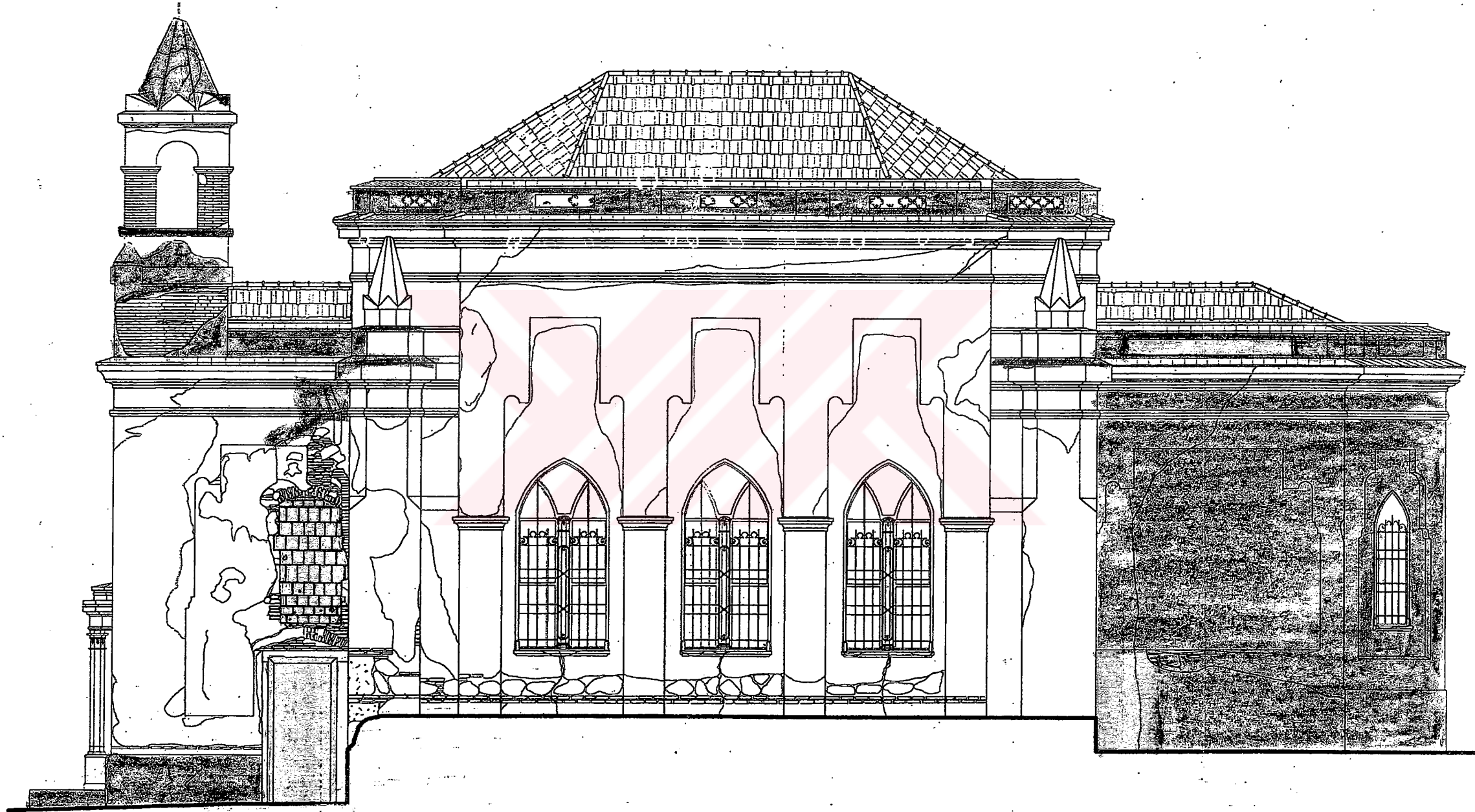
+6.76

+6.09

+2.34

+1.80

+0.70

KUZEYBATI CEPHESİ

0 0.50 1.00 2.00

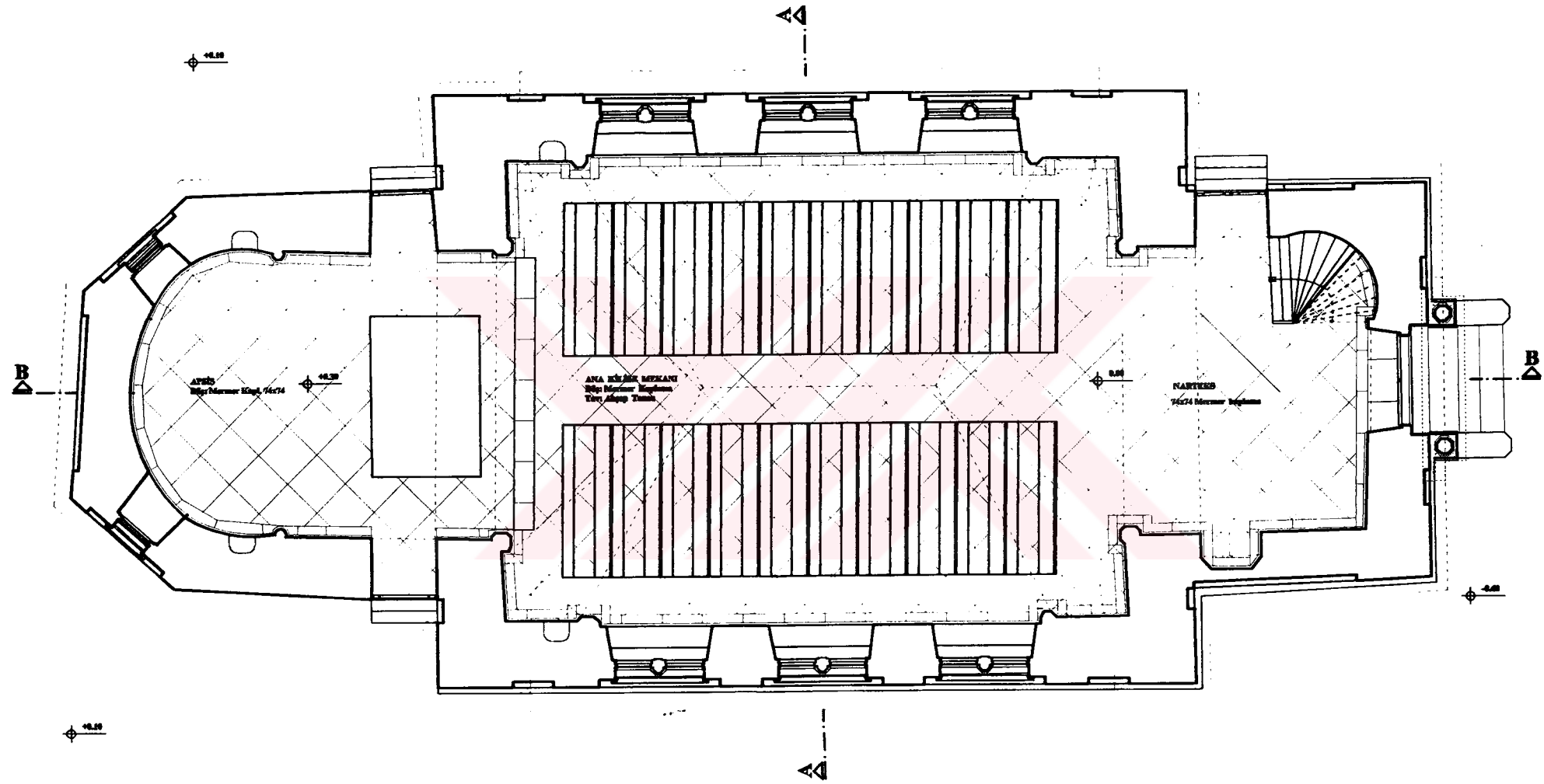
APSİS

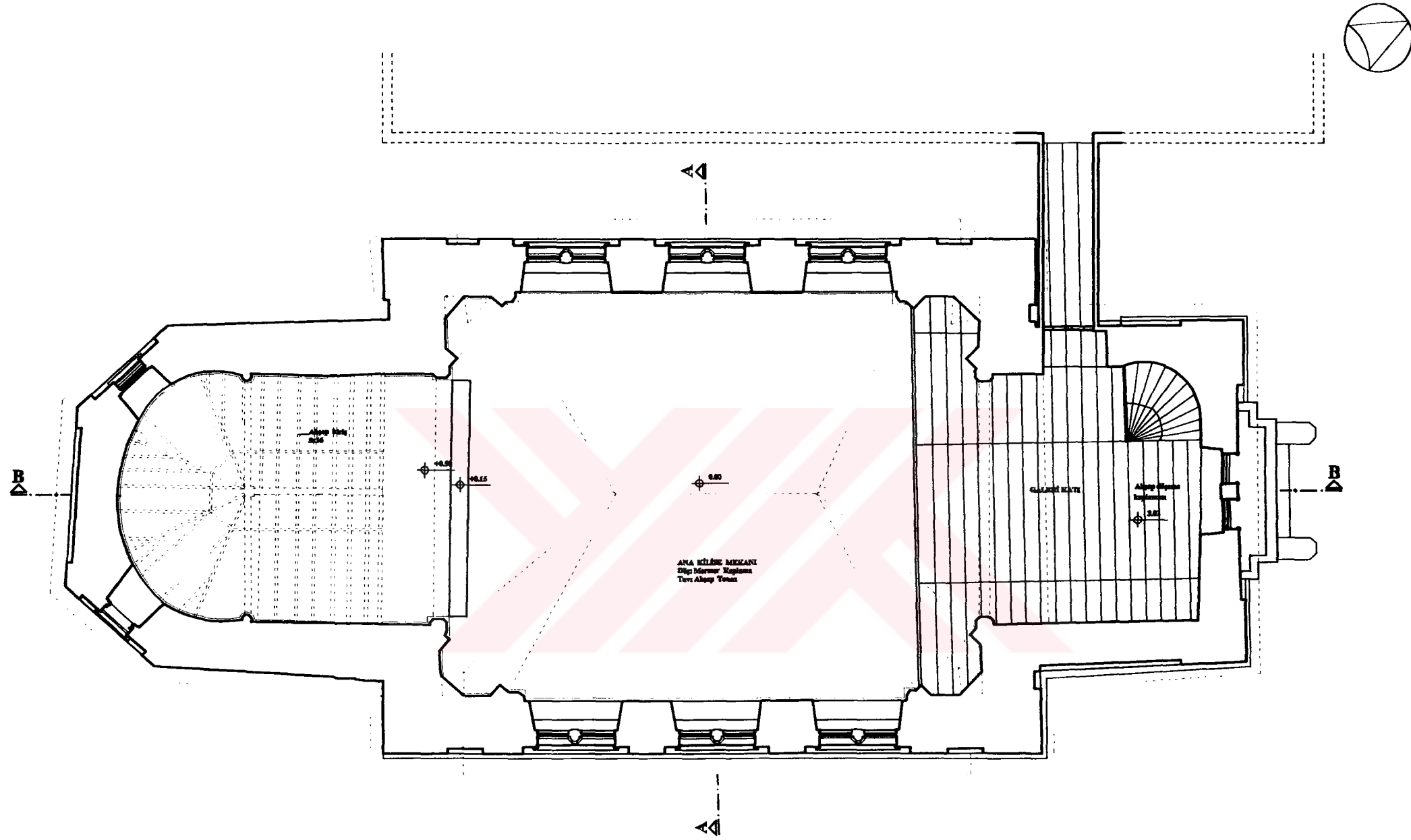
ANA KİLİSE MEKANİ

NARTEKS

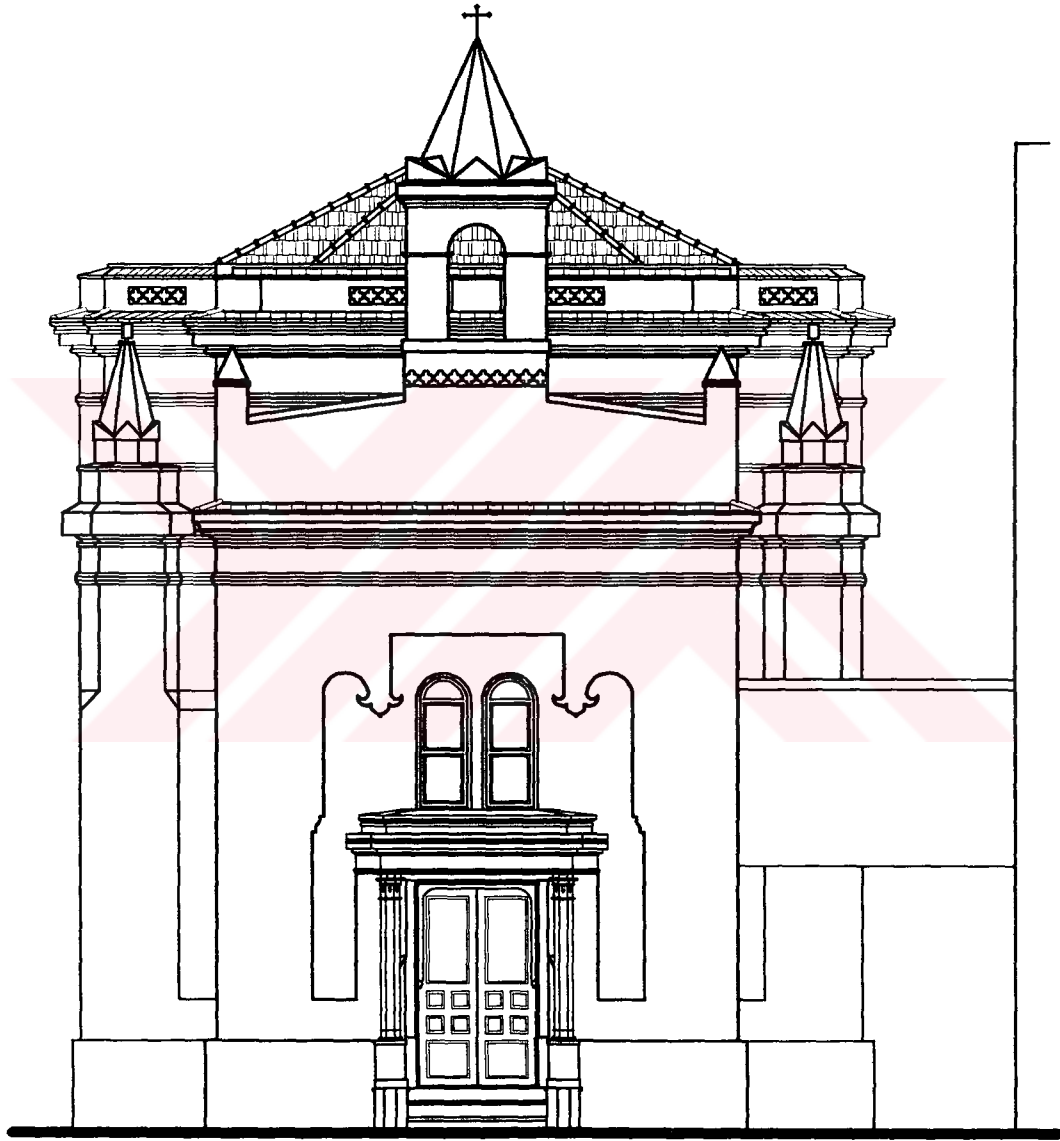
B - B KESİTİ

0 0.50 1.00 2.00

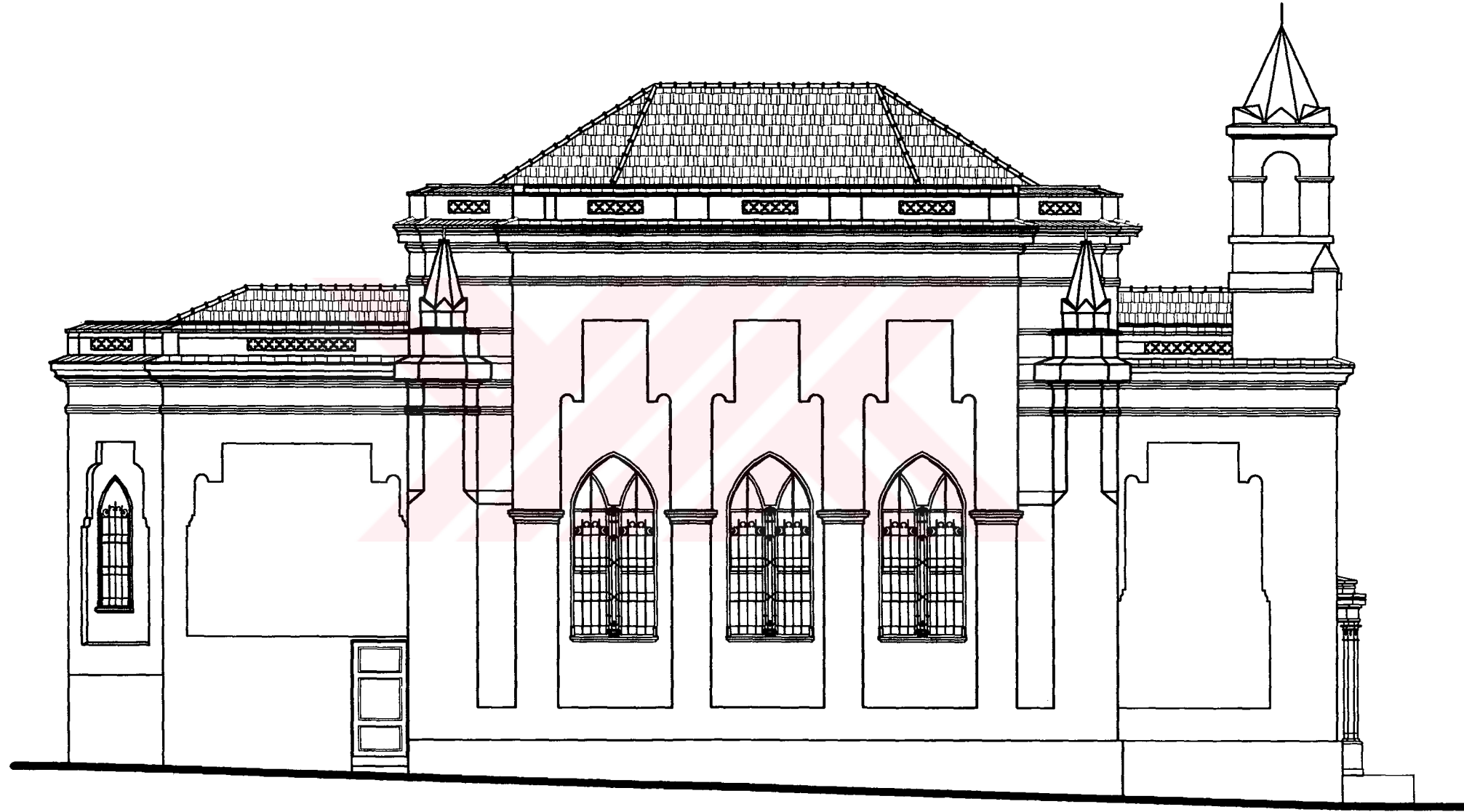

RESTITÜSYON
GALERİ
KATI PLANI

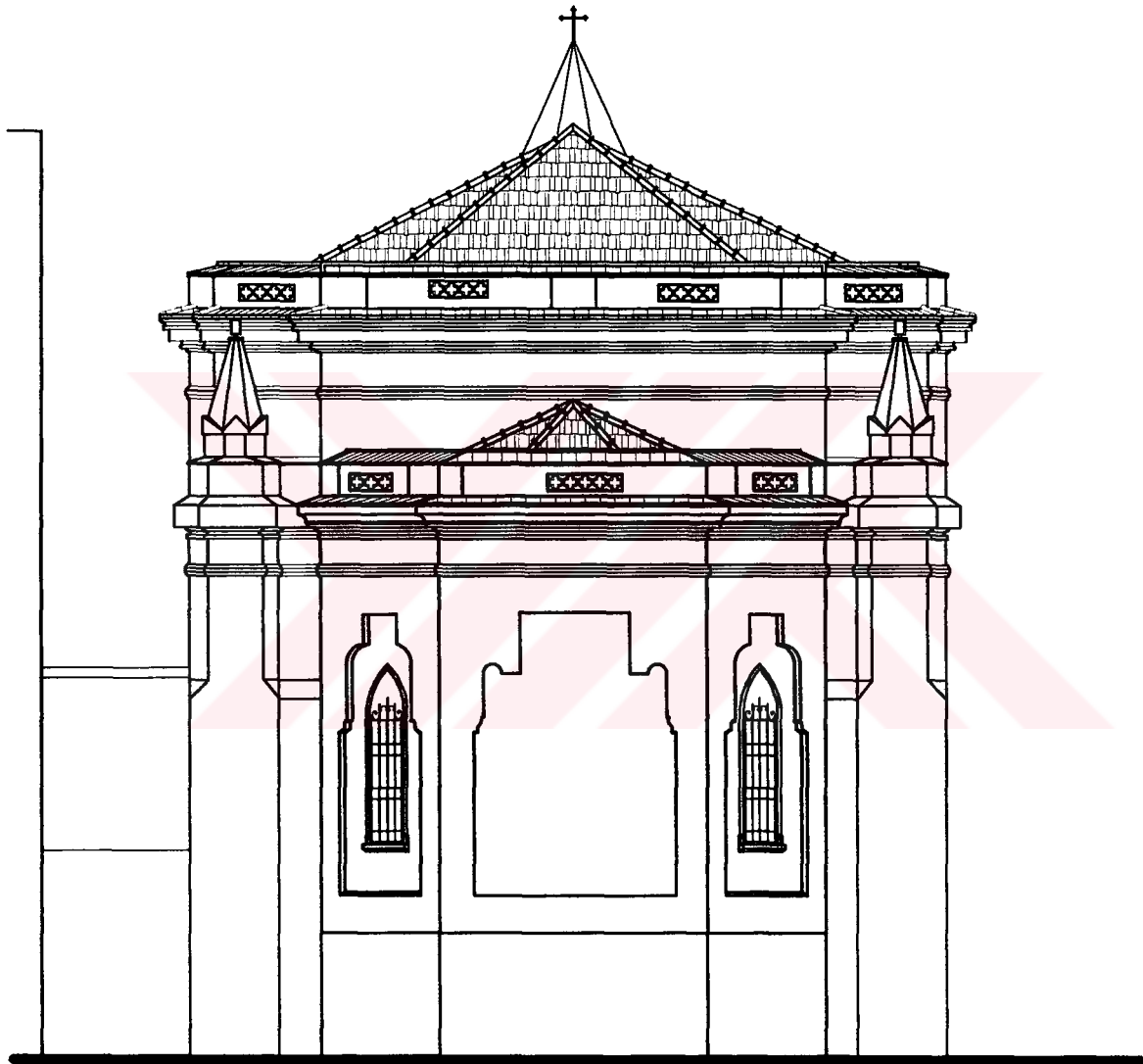

RESTITÜSYON
KUZEYDOĞU CEPHESİ

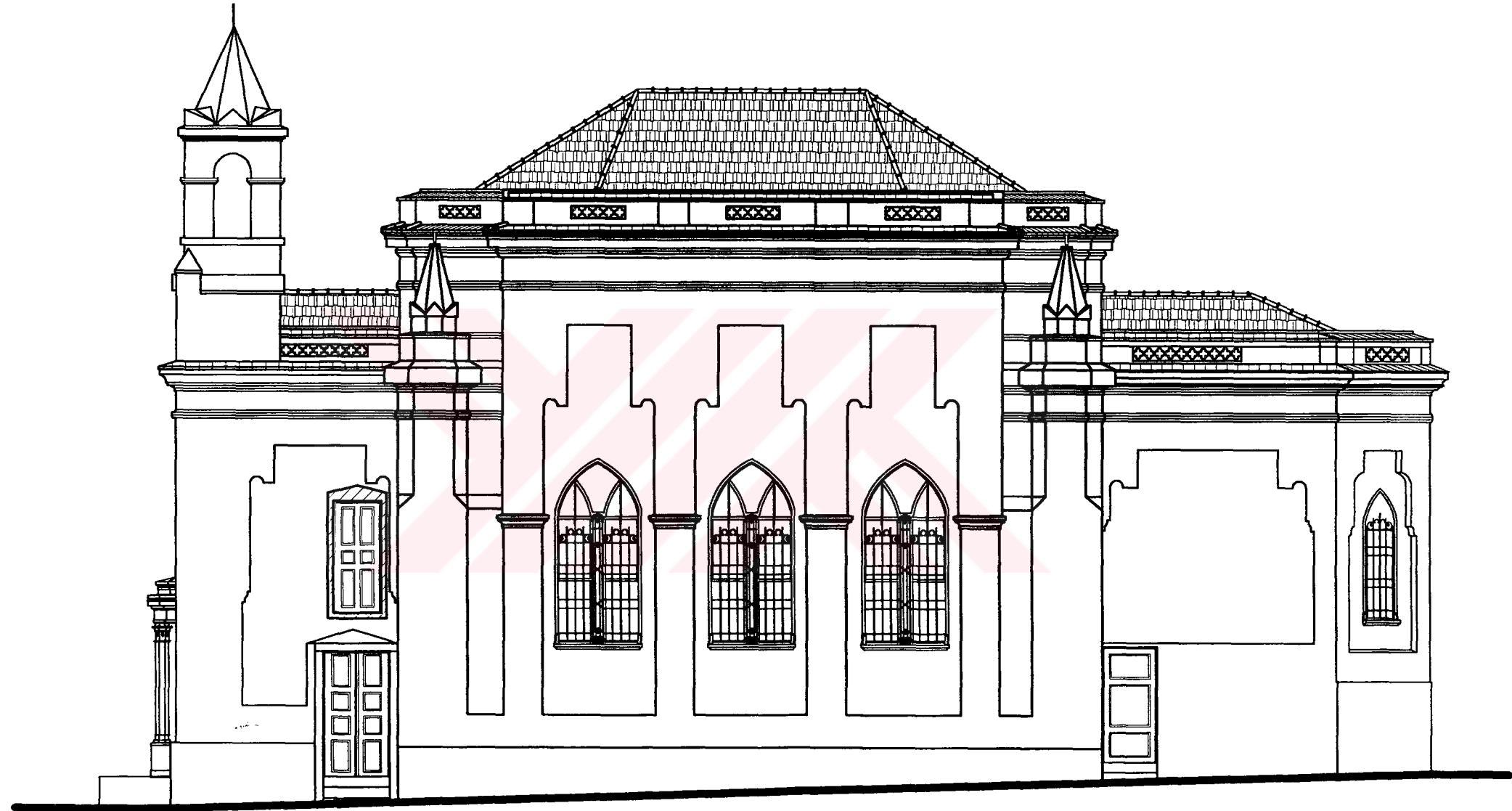
RESTİTÜSYON
GÜNEYDOĞU CEPHESİ
1:50

RESTİTÜSYON
GÜNEYBATI CEPHESİ

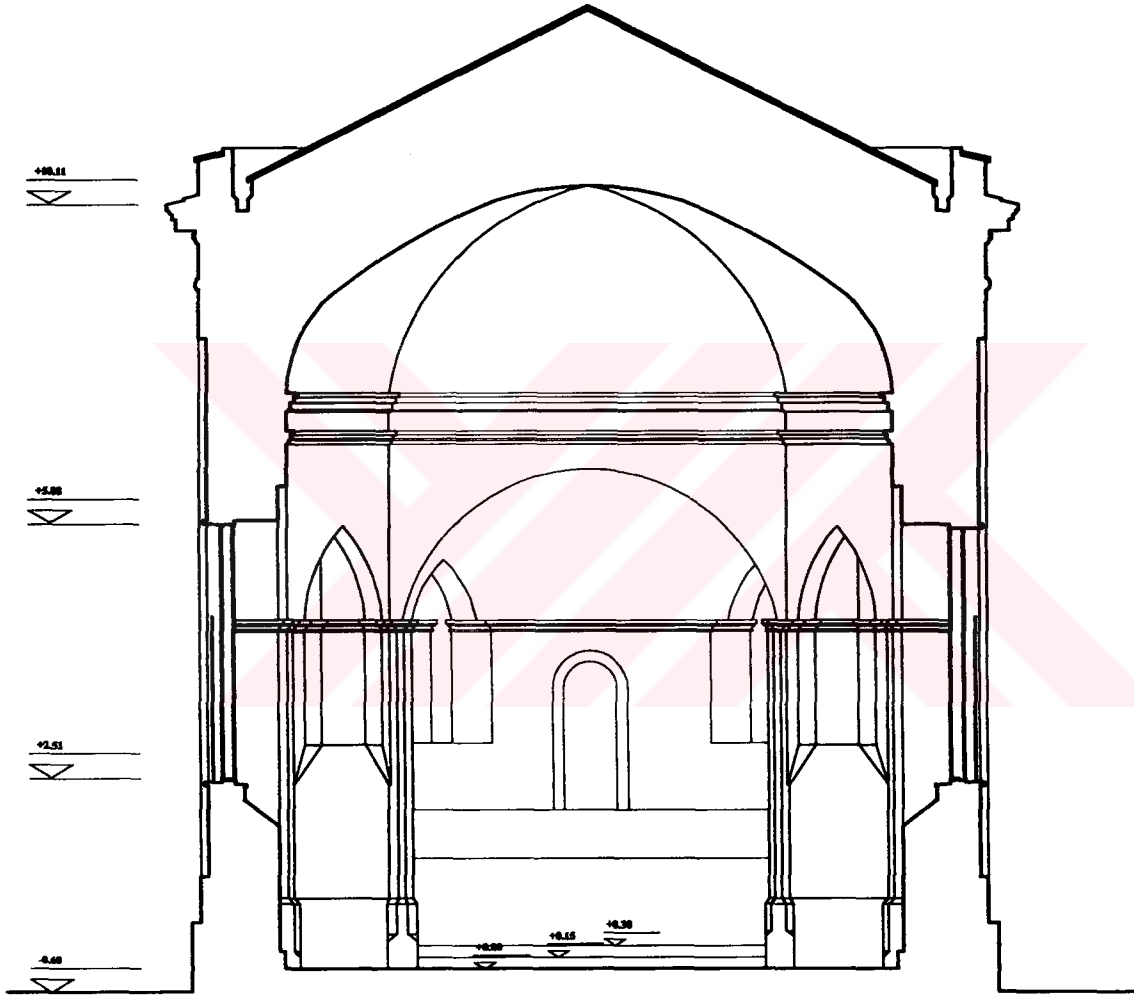
0 0.50 1.00 2.00

RESTİTÜSYON
KUZEYBATI CEPHESİ

ANA KİLİSE MEKANI

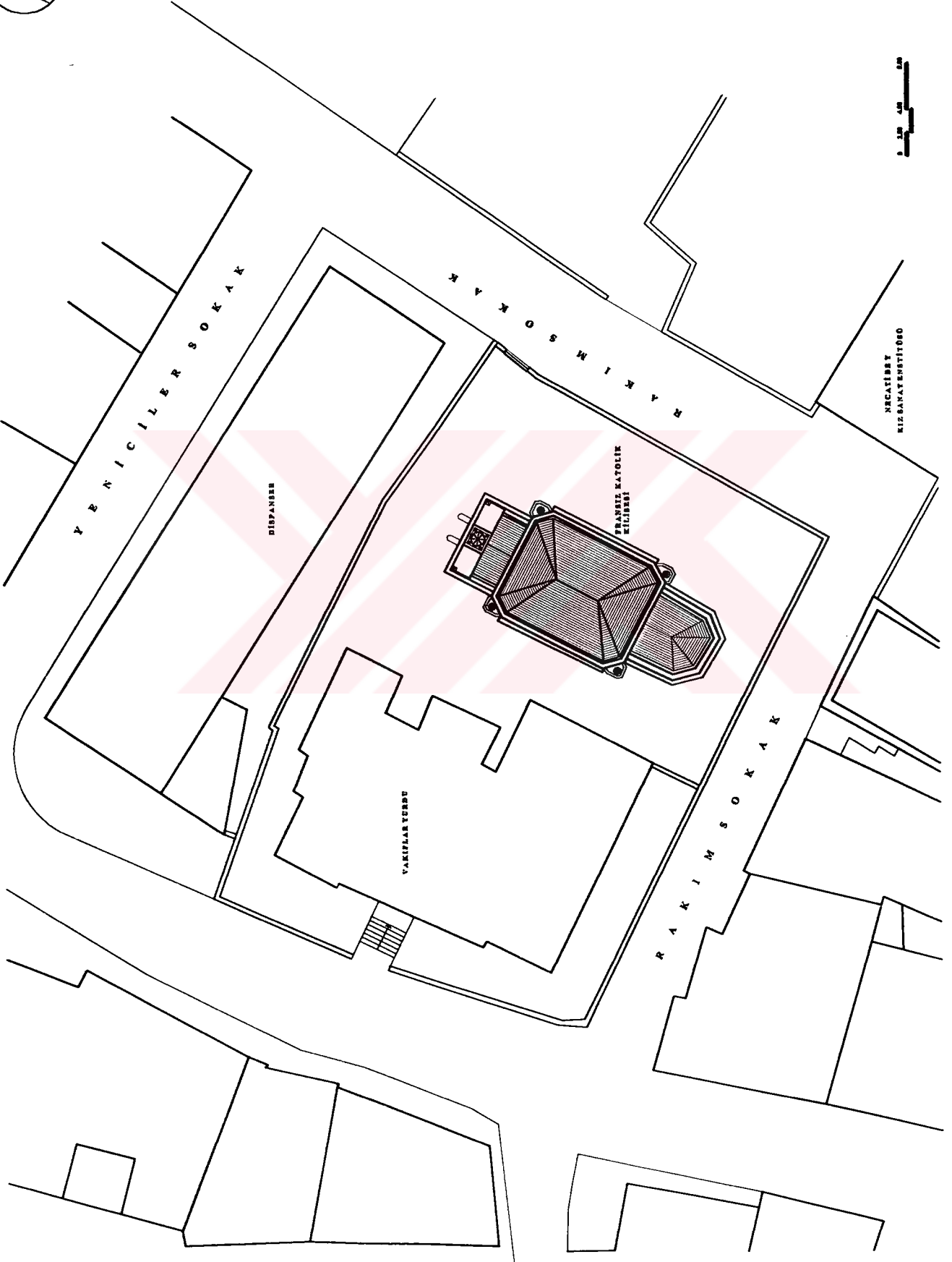
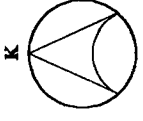
RESTİTÜSYON
A-A KESİTİ

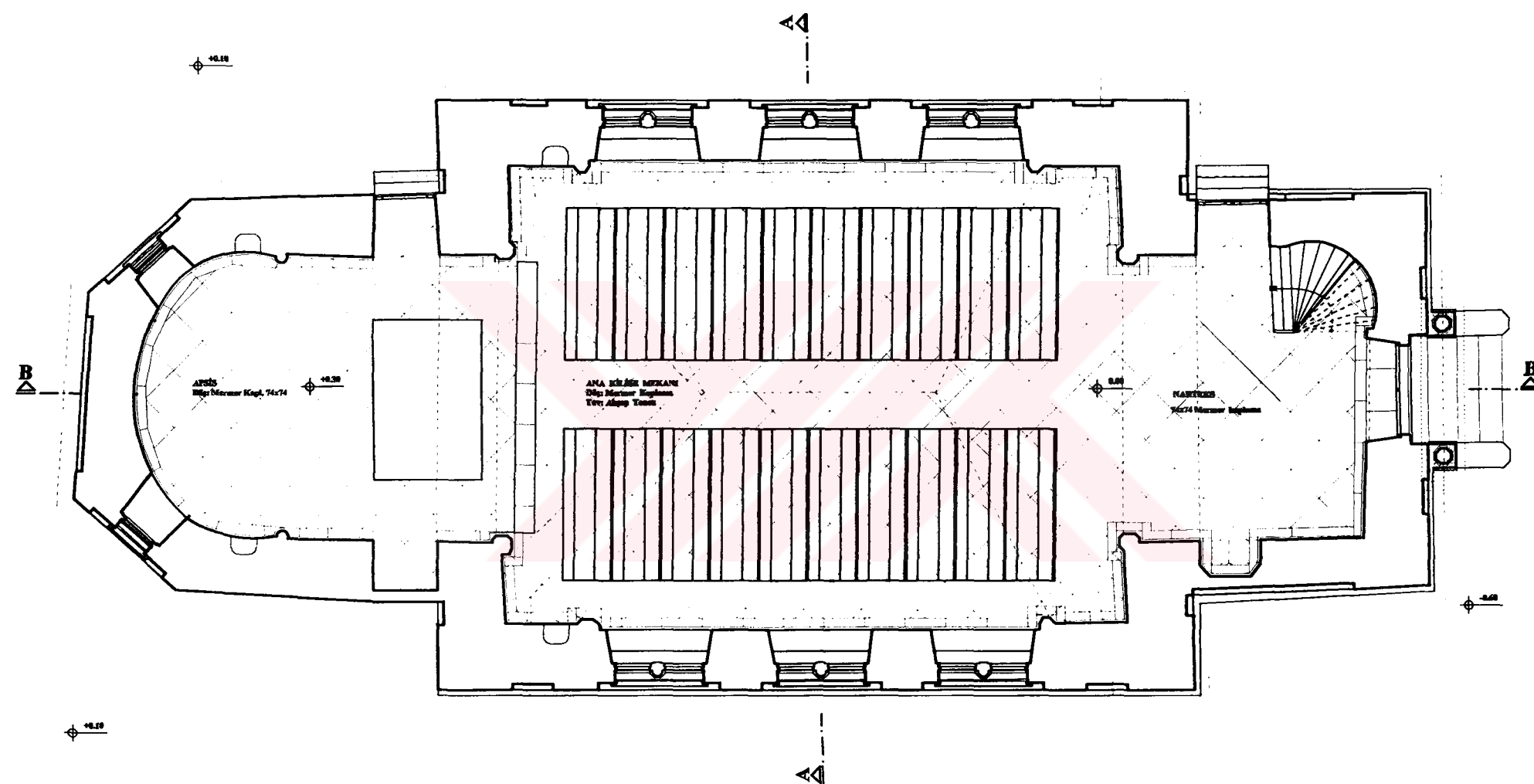
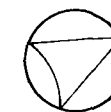
0 0.50 1.00 2.00

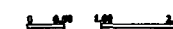
APSİS   ANA KİLİSE MEKANI   NARTEKS

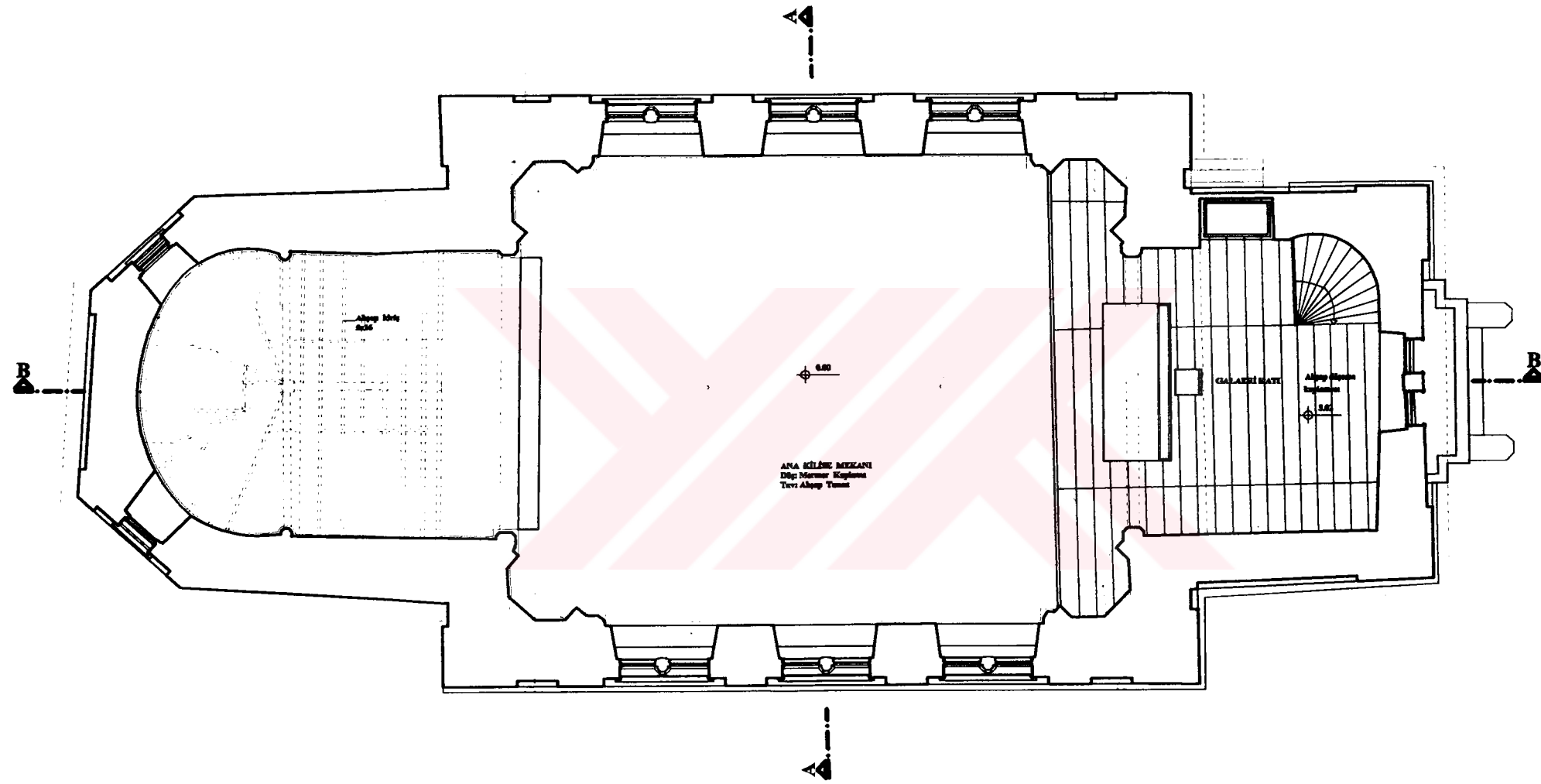
RESTİTÜSYON
B-B KESİTİ
0 5 10 20

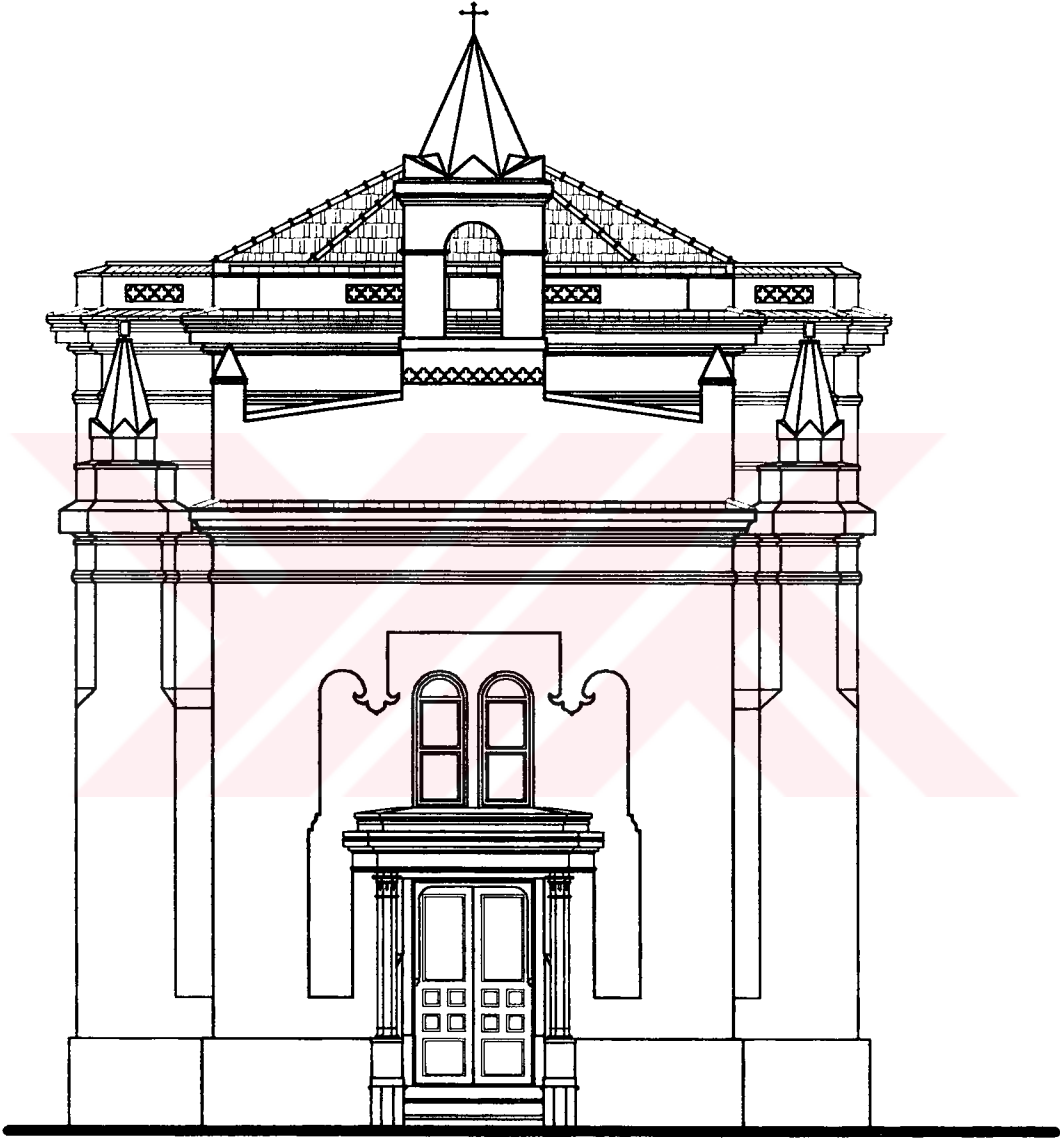
RESTORASYON PLANI

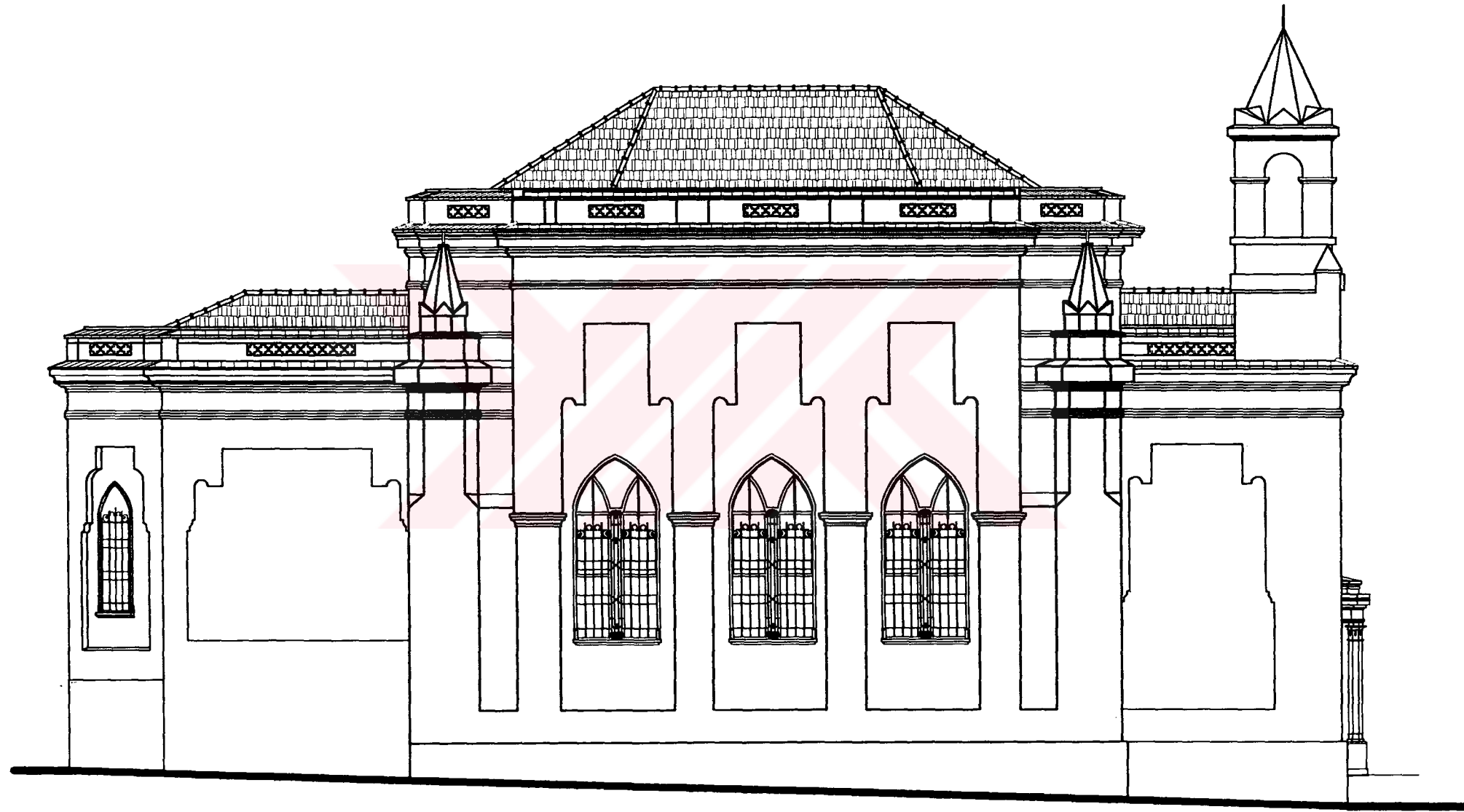
RESTORASYON
GALERİ
KATI PLANI

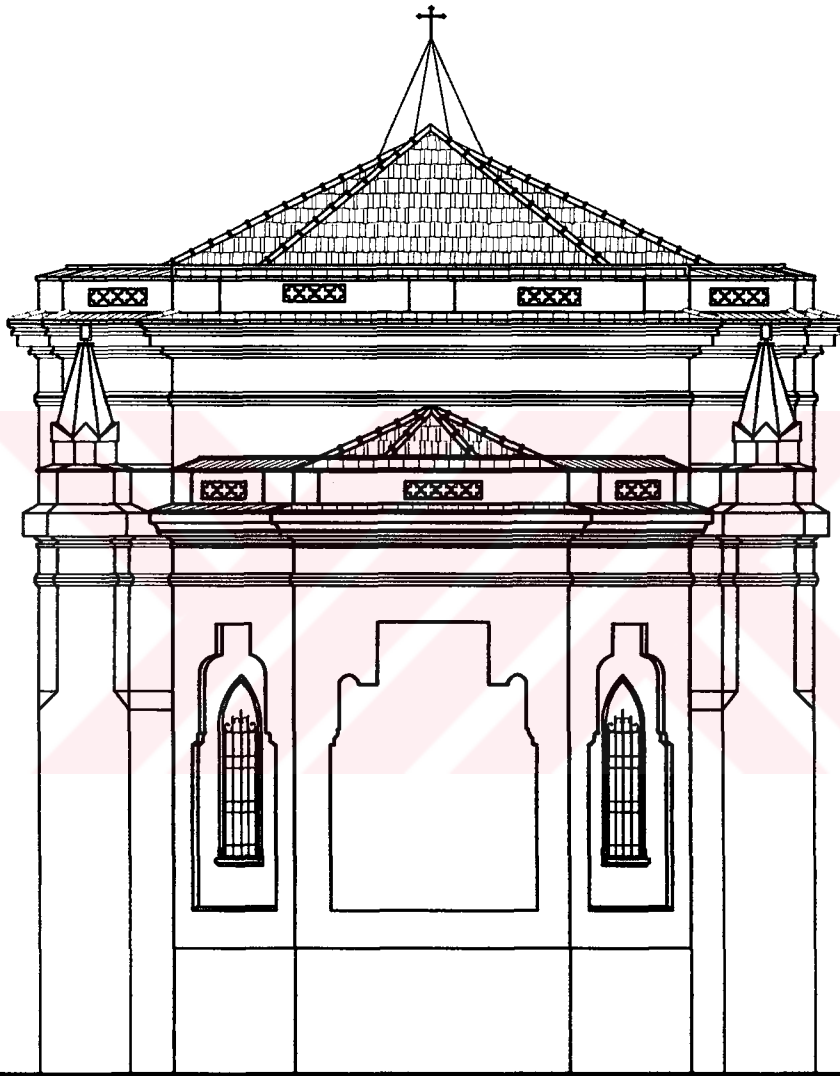
RESTORASYON
KUZEYDOĞU CEPHESİ

0 0.50 1.00 2.00

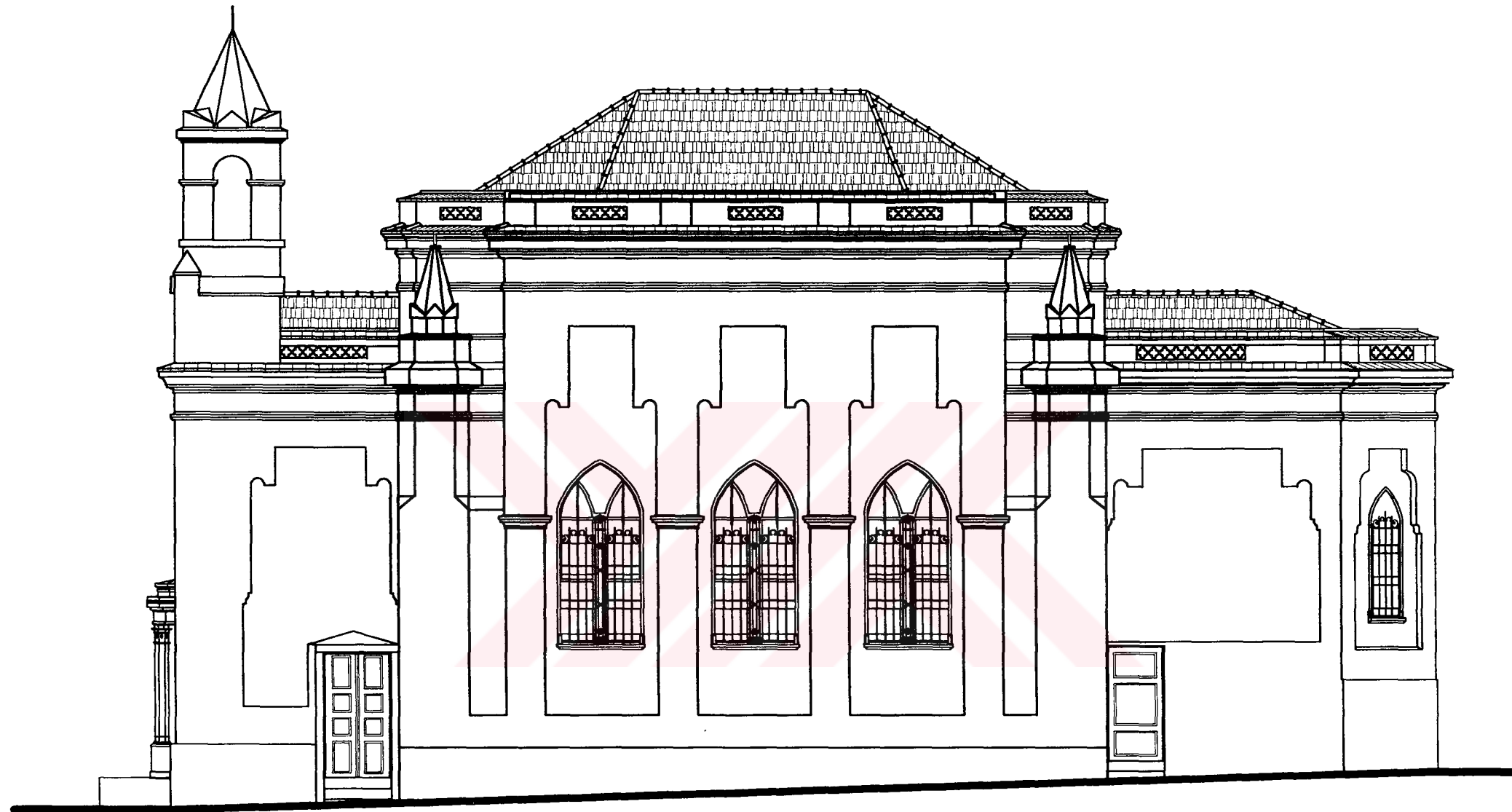
RESTORASYON
GÜNEYDOĞU CEPHESİ

0 5.00 1.00 2.00

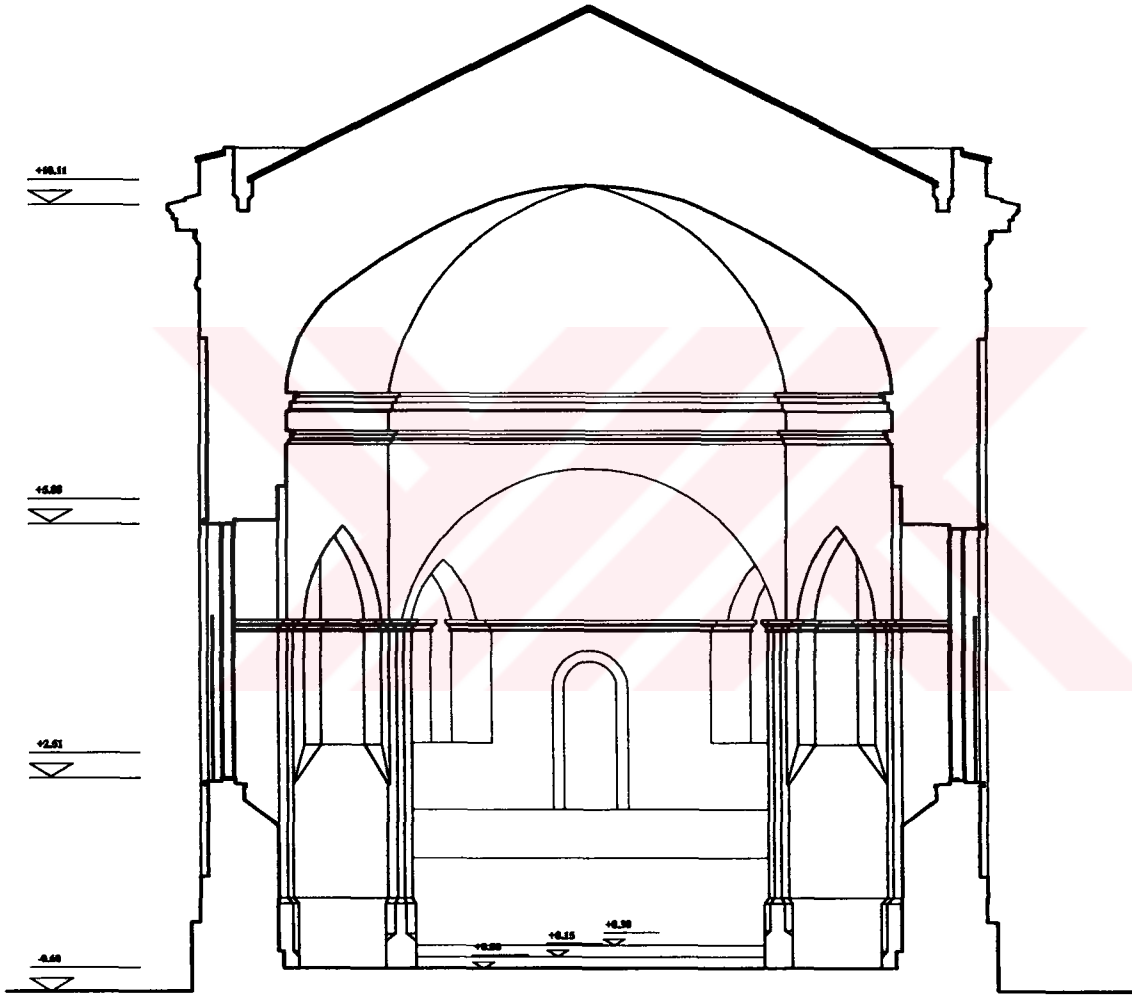
RESTORASYON
GÜNEYBATI CEPHESİ

RESTORASYON
KUZEYBATI CEPHESİ

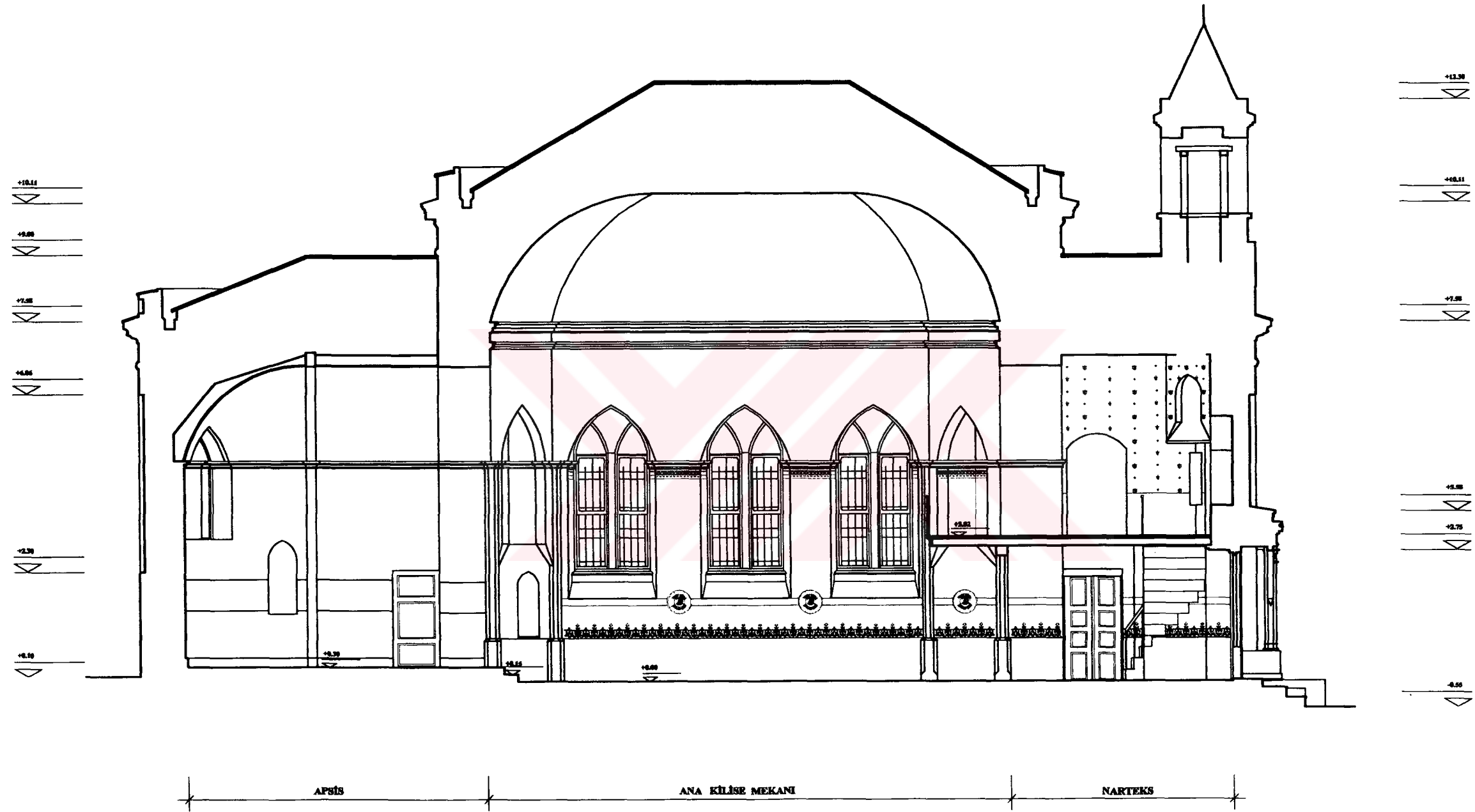

ANA KİLİSE MEKANI

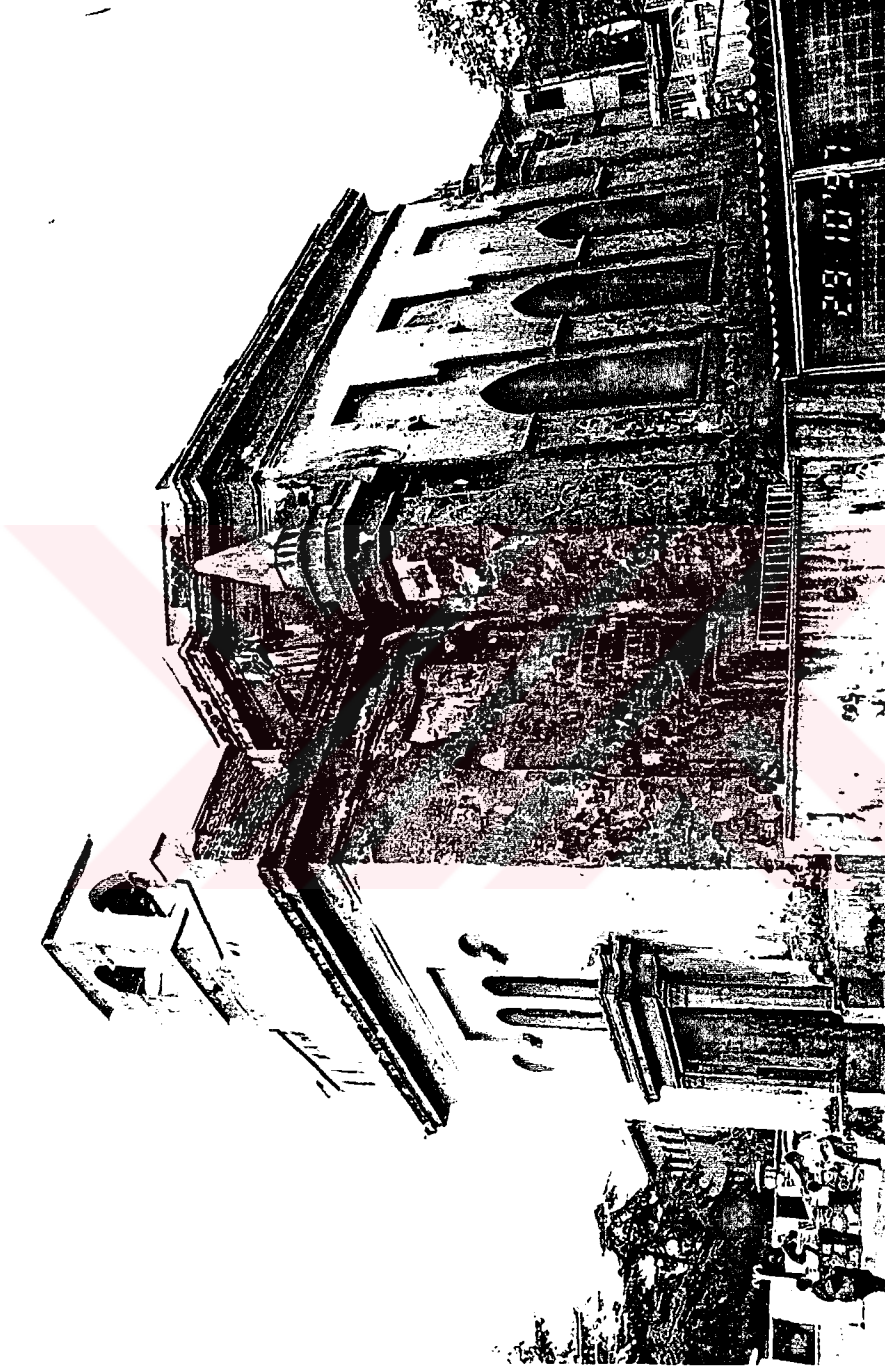
RESTORASYON
A-A KESİTİ

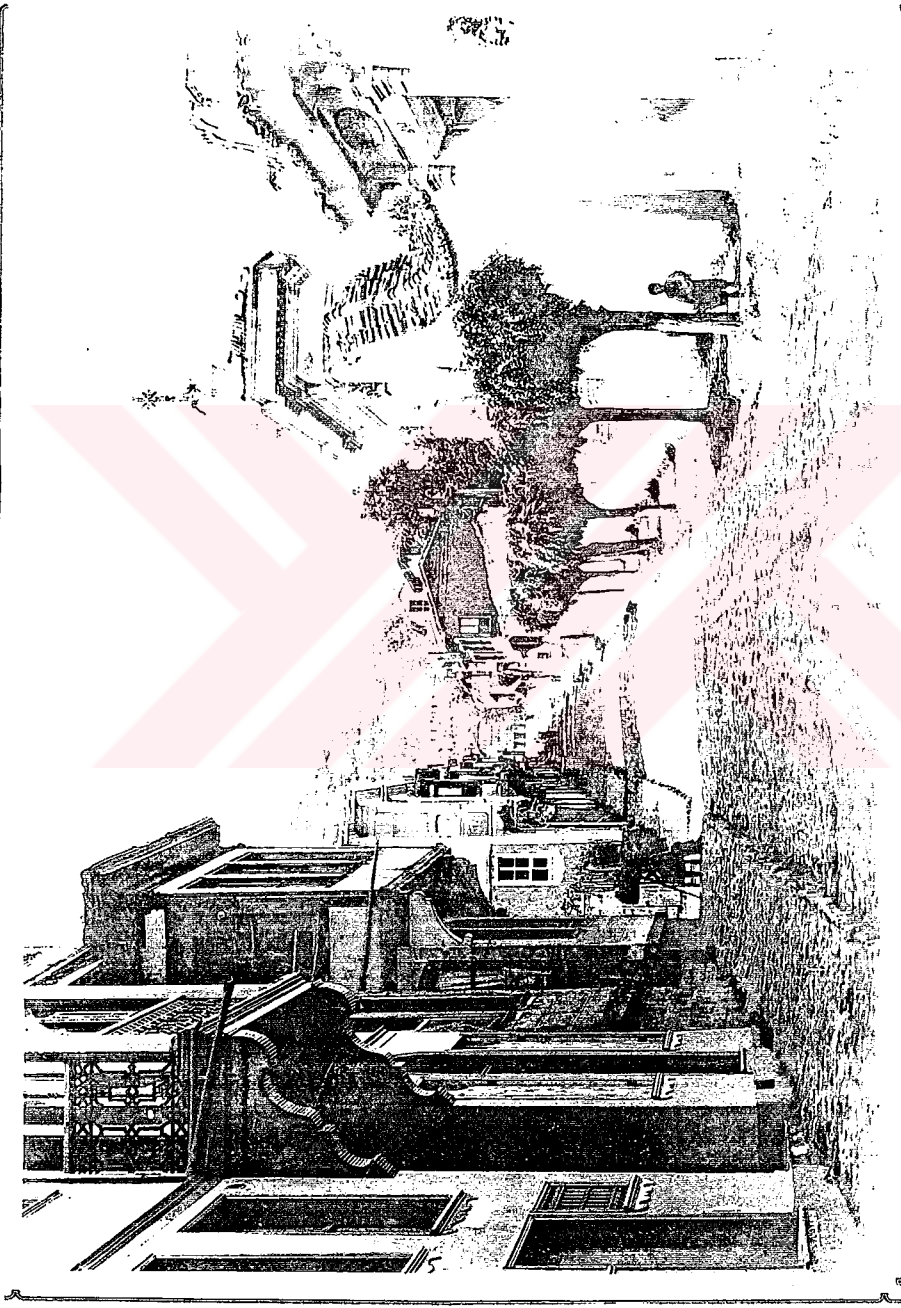

RESTORASYON
B-B KESİTİ
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100

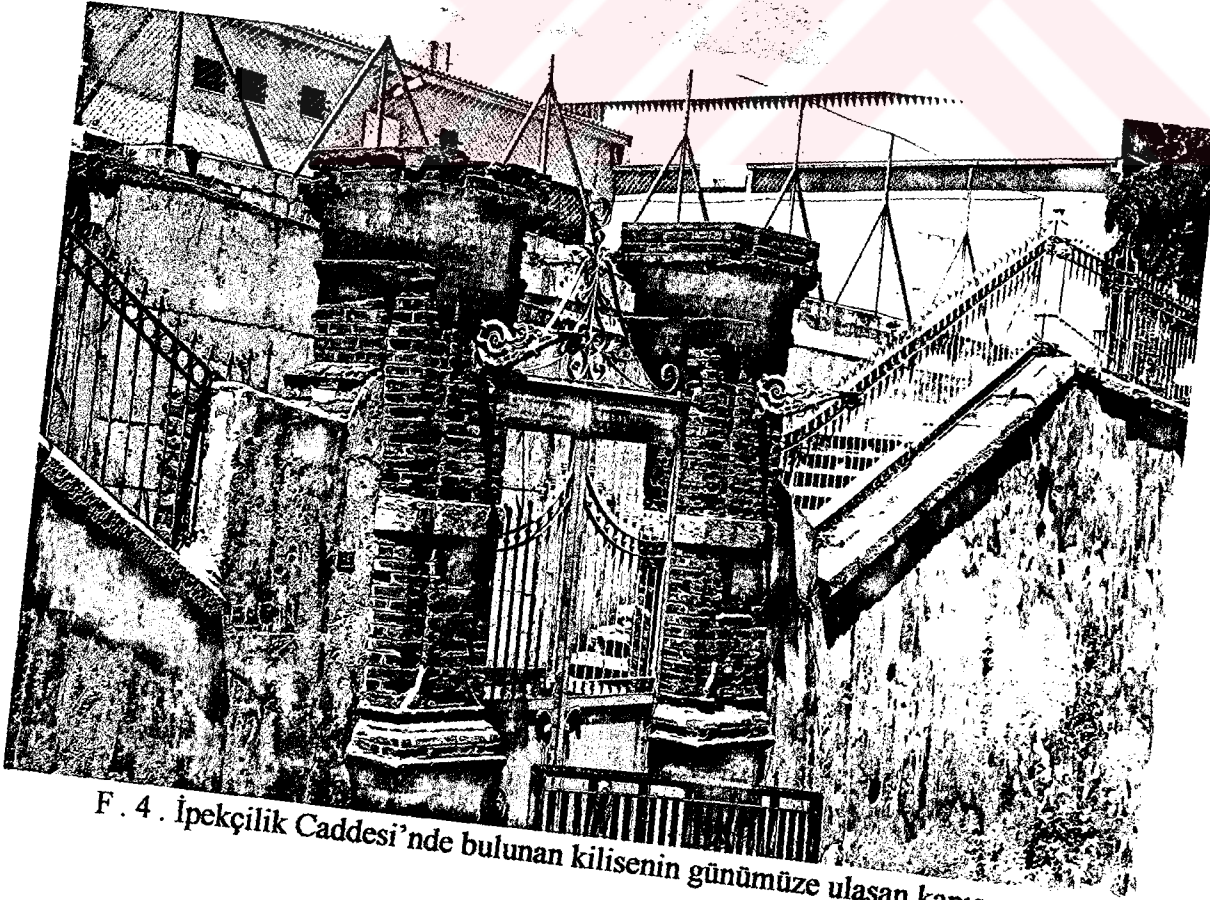
F. I. I. Kilisenin genel görünümü

F . 2. İpekçilik Caddesi'nde bulunan kilisenin 1885 yılında çekilmiş fotoğrafı

F . 3 . İpekçilik Caddesi'nde
bulunan kilisenin
günümüzdeki görünüşü

F . 4 . İpekçilik Caddesi'nde bulunan kilisenin günümüze ulaşan kapısı

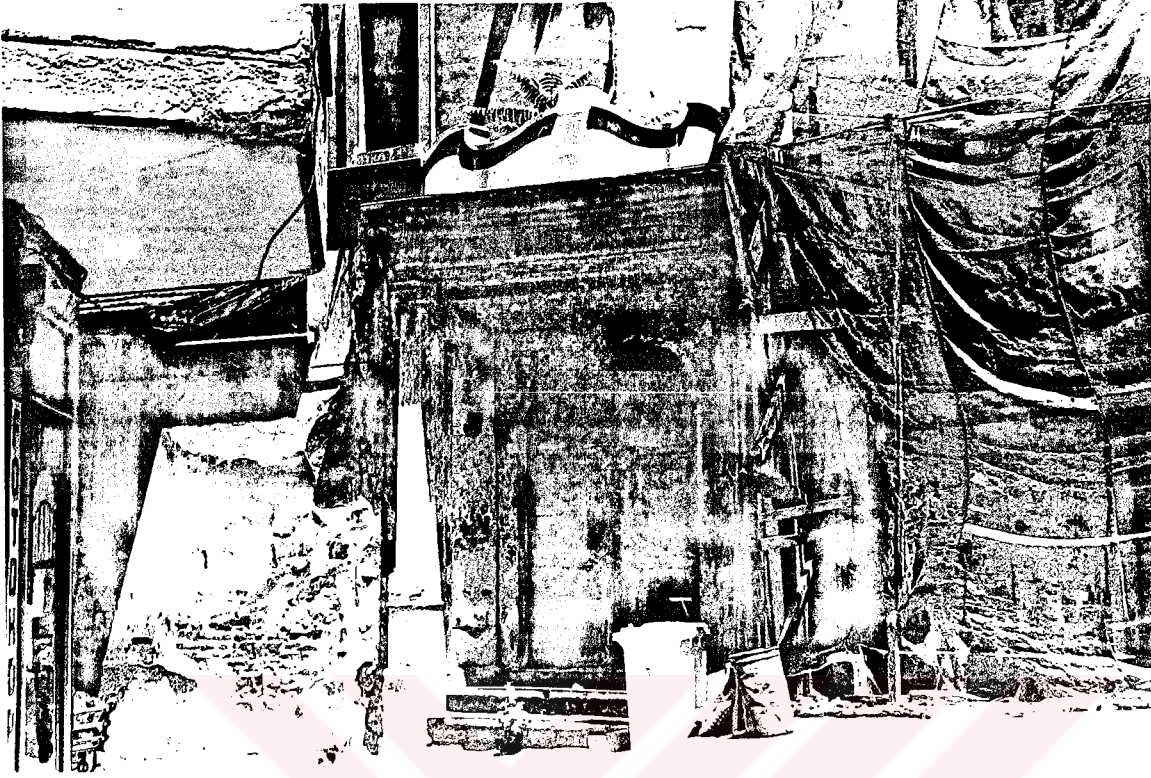

F . 5 . Namazgah Caddesi'nde bulunan kilisenin avlu giriş kapısı

F . 6 . Namazgah Caddesi'nde bulunan kiliseden görünüş

F . 5 . Namazgah Caddesi'nde bulunan kilisenin avlu giriş kapısı

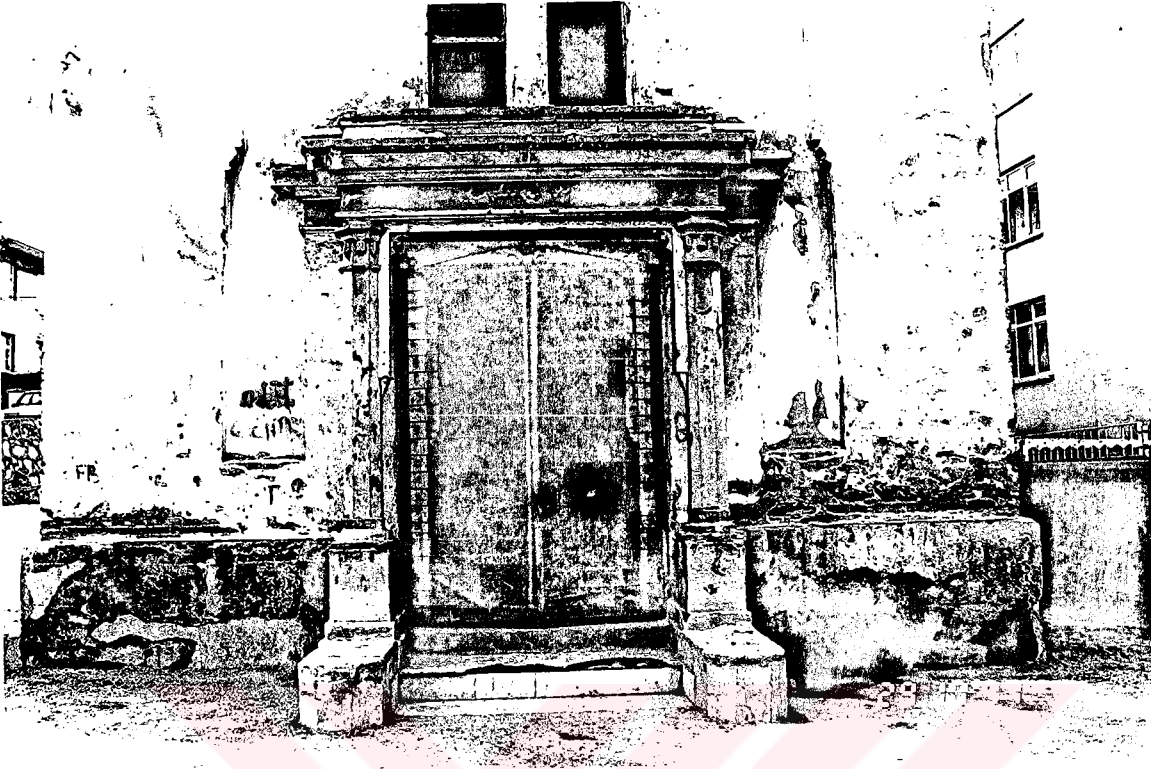

F . 6 . Namazgah Caddesi'nde bulunan kiliseden görünüş

F . 7 . Demirkapı'da bulunan Rum kilisesinin genel görünümü

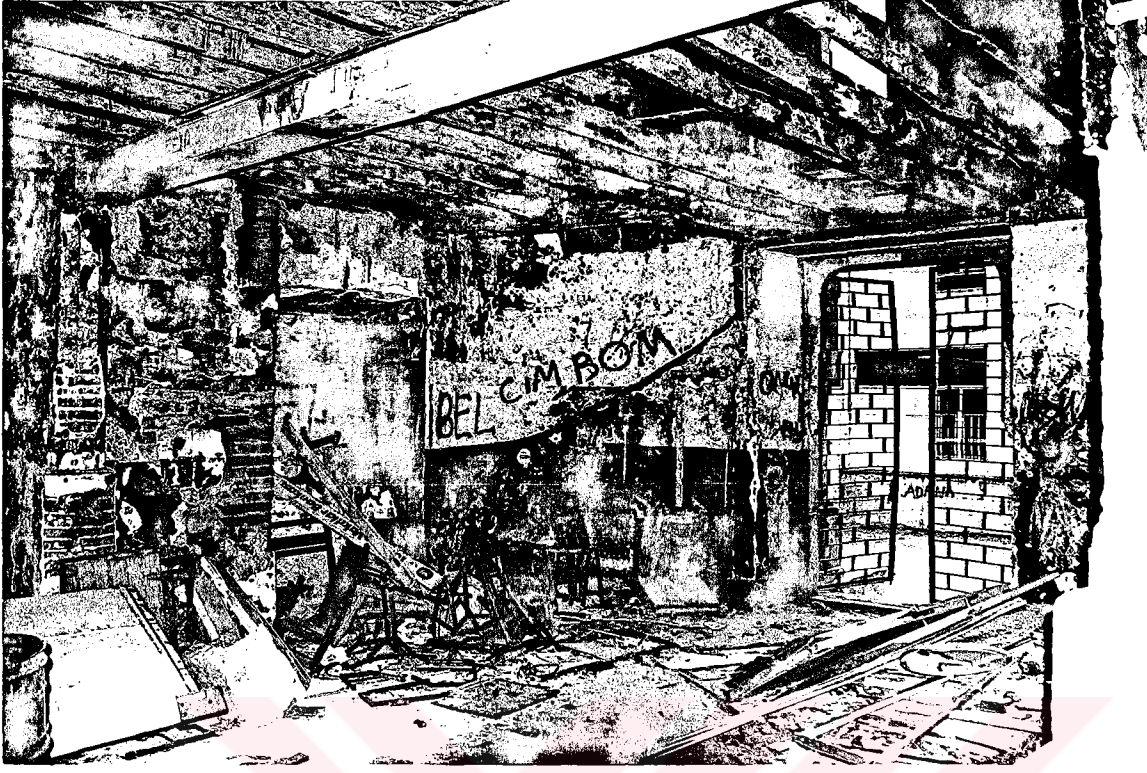

F . 8 . Fransız Katolik Kilisesine giriş kapısı

F . 9 . Narteks mekanı güneydoğu duvarında bulunan sivri kemerli niş

F . 10 . Narteks mekânı kuzeybatı duvarında bulunan açıklık

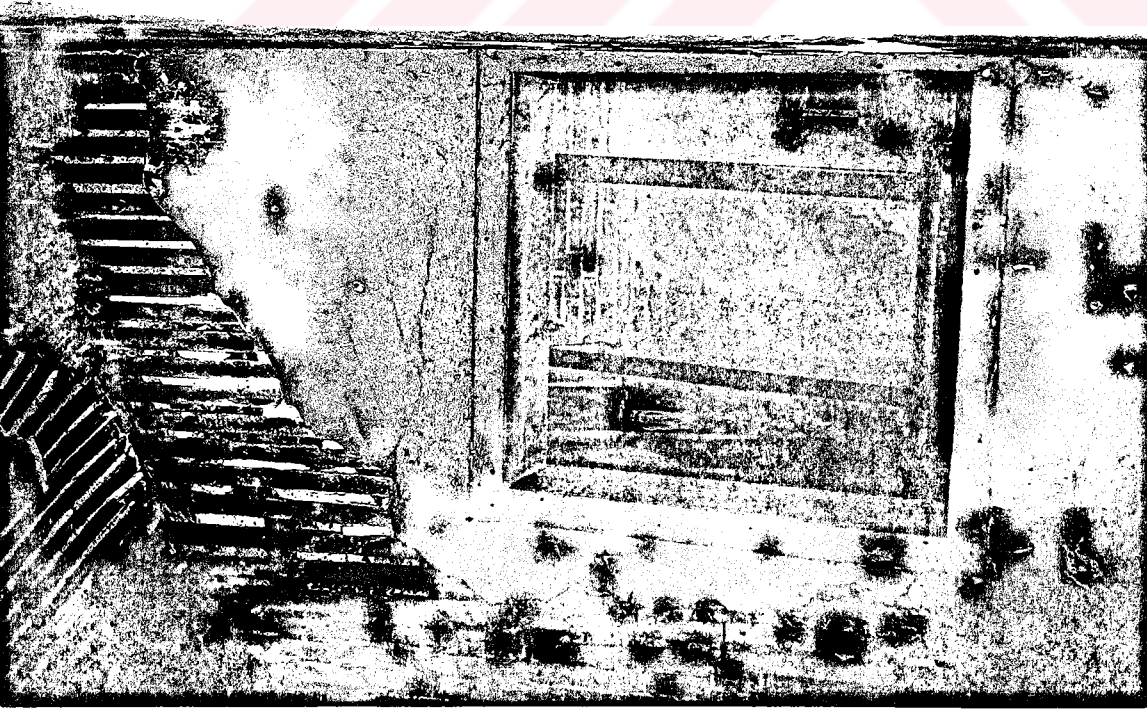

F . 11 . Galeri katı
kuzeybatı duvarında
bulunan niş

F . 14 . Galeri katı
örtüye geçiş
elemanı

F . 15 . Çan kulesine geçişi sağlayan açıklık

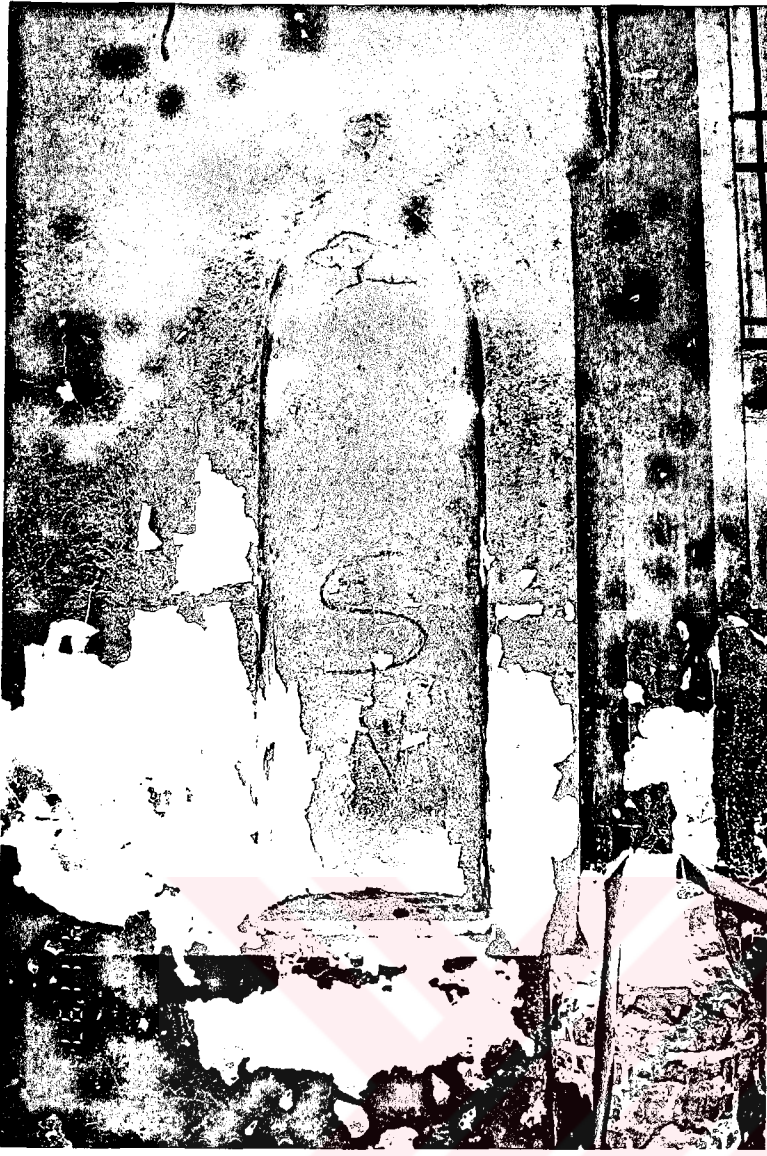

F . 16 . Havalandırma deliği

F . 17 . Ana kilise mekanını dolaşan silme detayı

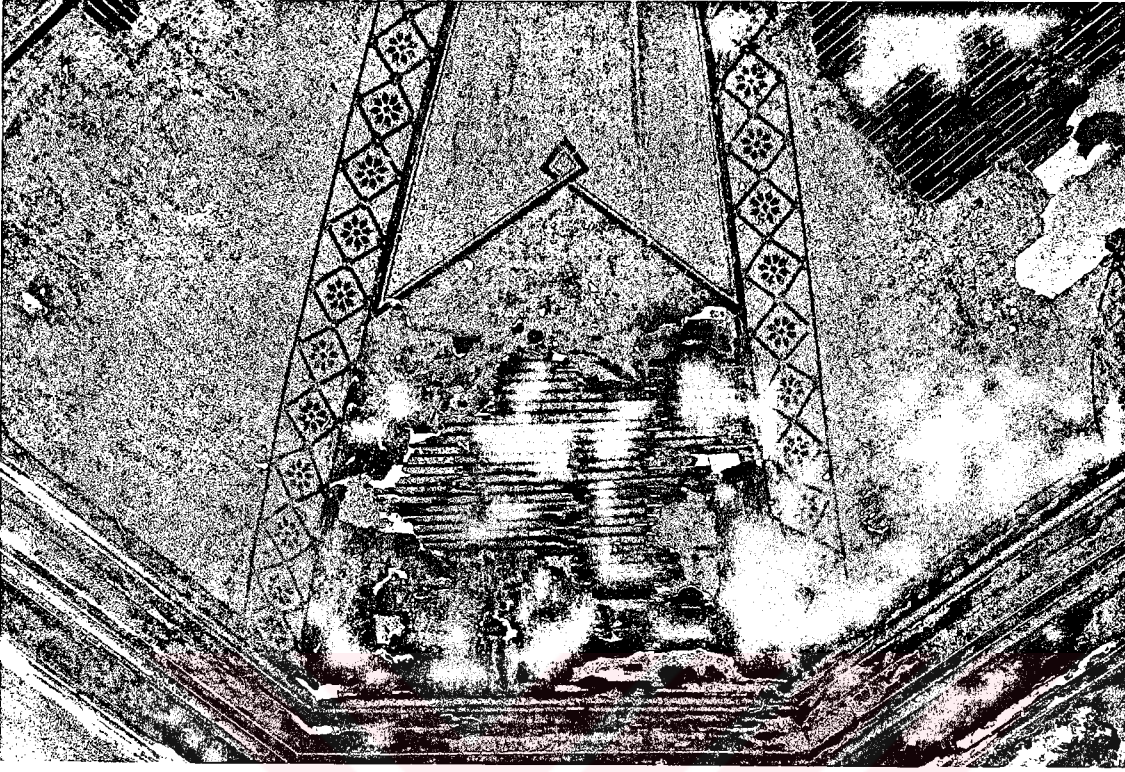

F . 18 . Ana mekânının
güneydoğu ve kuzeybatı
duvarında bulunan niş

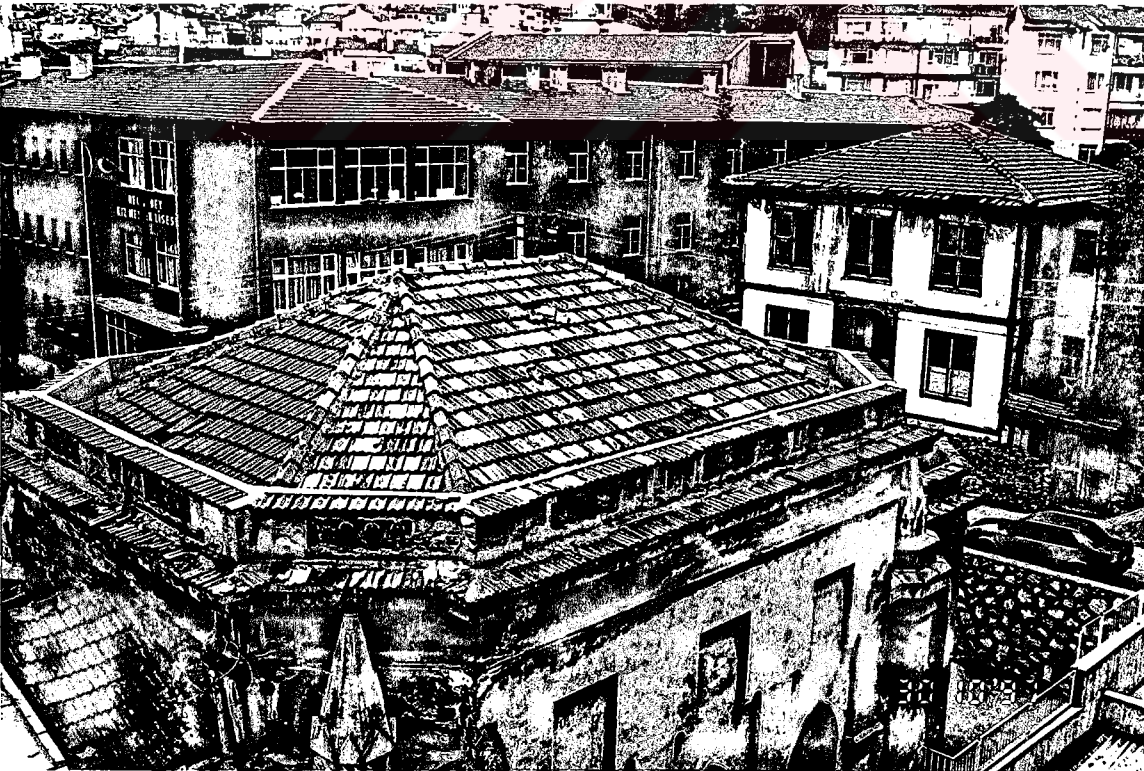

F . 19 . Ana kilise mekanı tonoz örtüsünün merkezinde bulunan madalyon

F . 20 . Ana kilise mekânı tonoz örtüsünde önceden bulunan madalyonun izi

F . 21 . Ana kilise mekânı kırma çatı örtüsü

F . 22 . Apsisin eliptik plan
göstermeye başladığı
noktadaki pilastır

F . 23 . Apsis mekânı merdiven başlangıcında bulunan ayaklardan biri

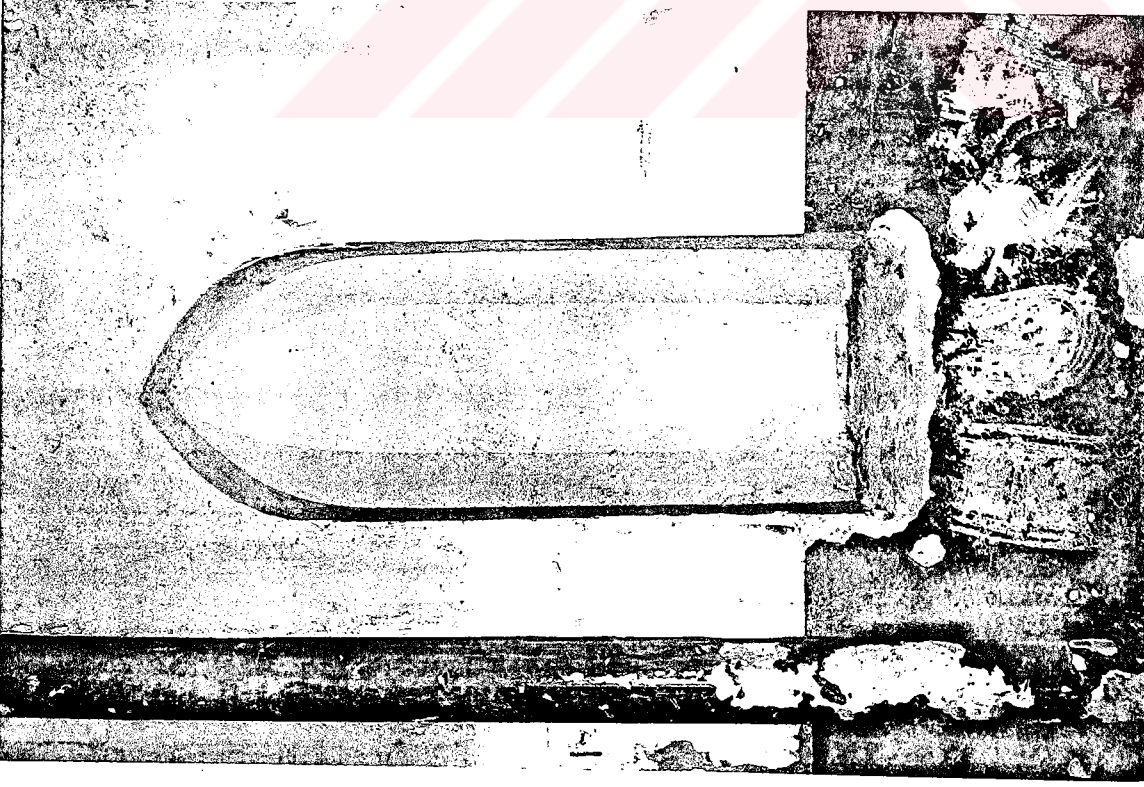

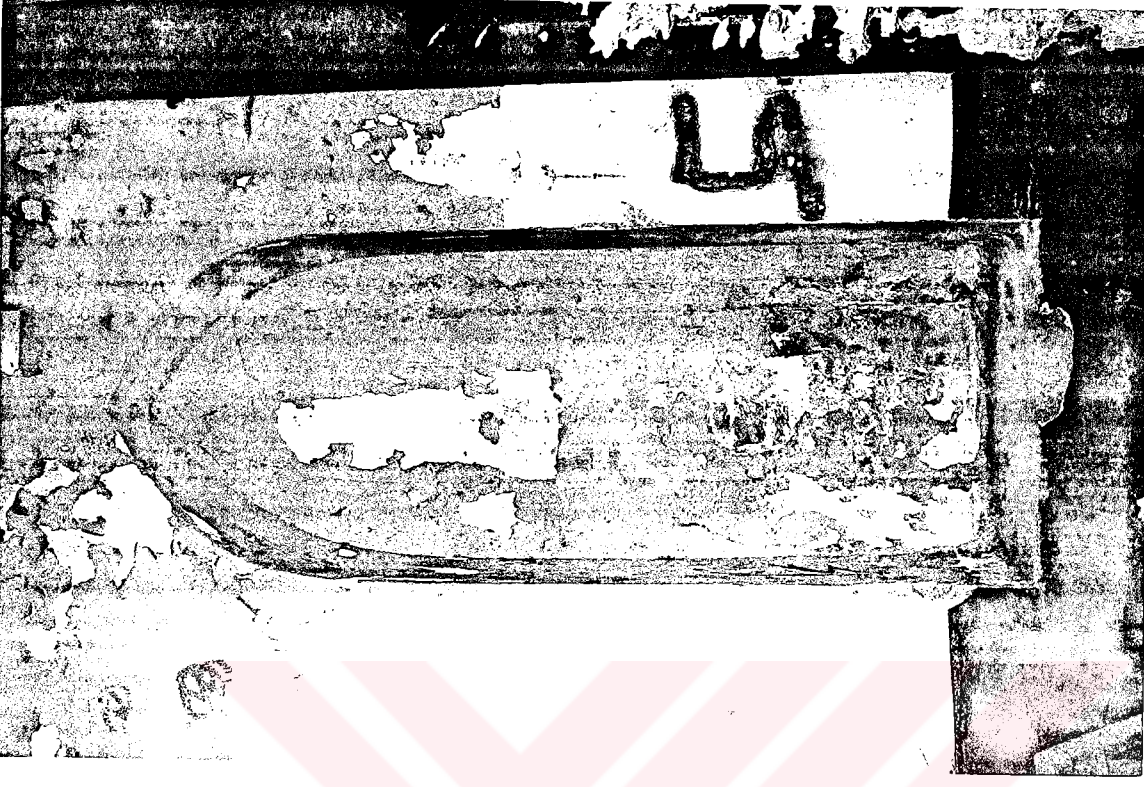
F . 24 . Apsis güneydoğu duvarında bulunan,
sonradan kapatılan kapı

F . 25 . Apsis kuzeybatı duvarında bulunan,
sonradan kapatılan kapı

F . 26 . Apsis güneydoğu duvarında bulunan niş

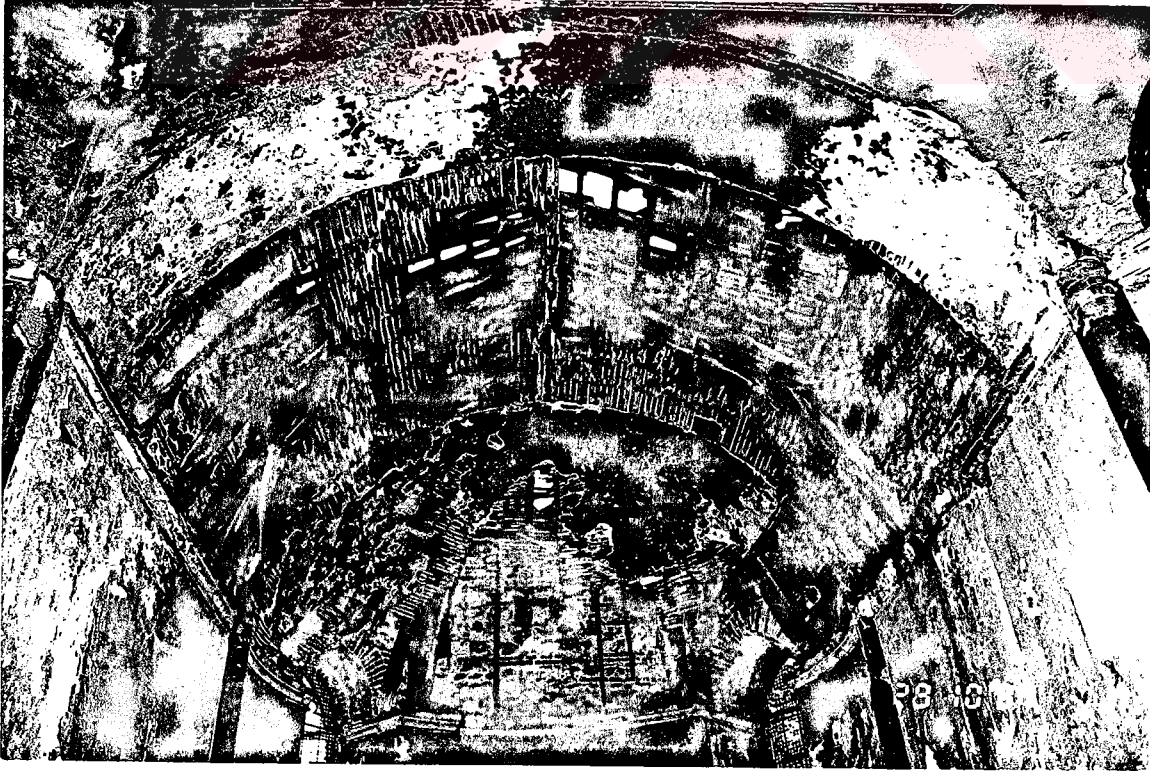

F . 27 . Apsis kuzeybatı duvarında bulunan niş

F . 28 . Apsis pencere detayı

F . 29 . Apsis örtüsü genel görünüm

F . 30 . Apsis örtüsü kontrüksiyon detayı

F . 31 . Kuzeydoğu cephe detayı

F . 32 . Kuzeydoğu cepheden duvar örgü detayı

F . 33 . Kuzeydoğu cephesi, genel görünüm

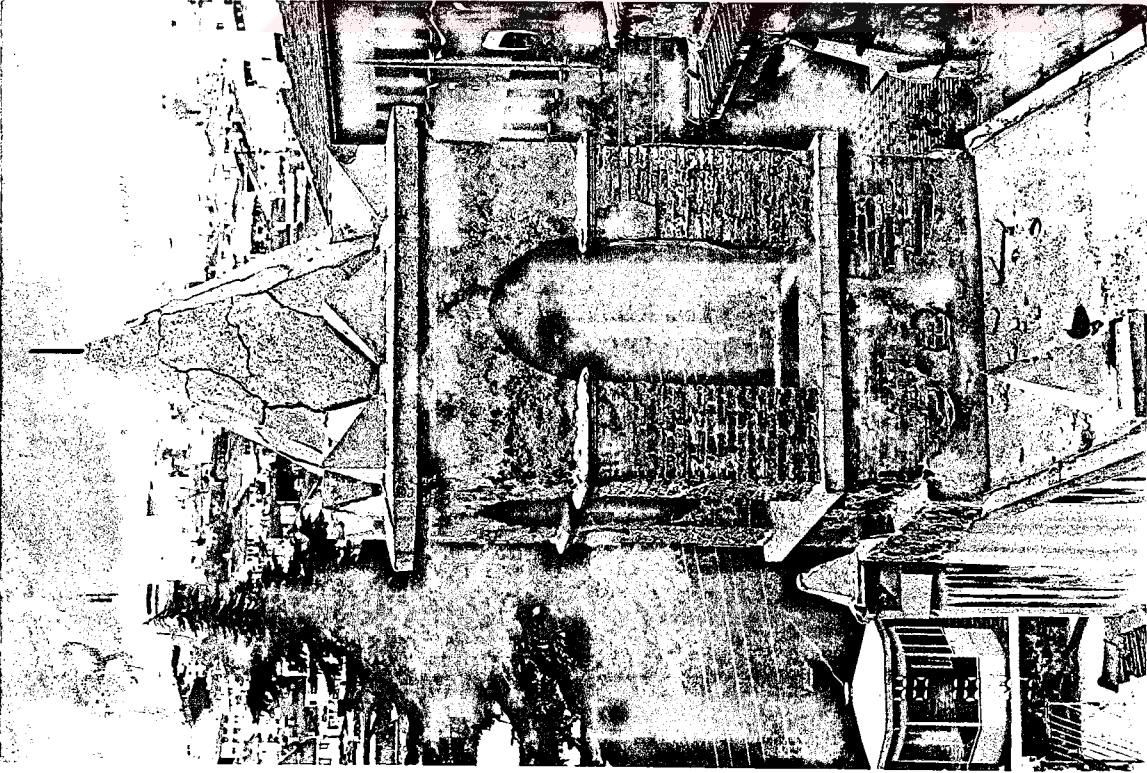

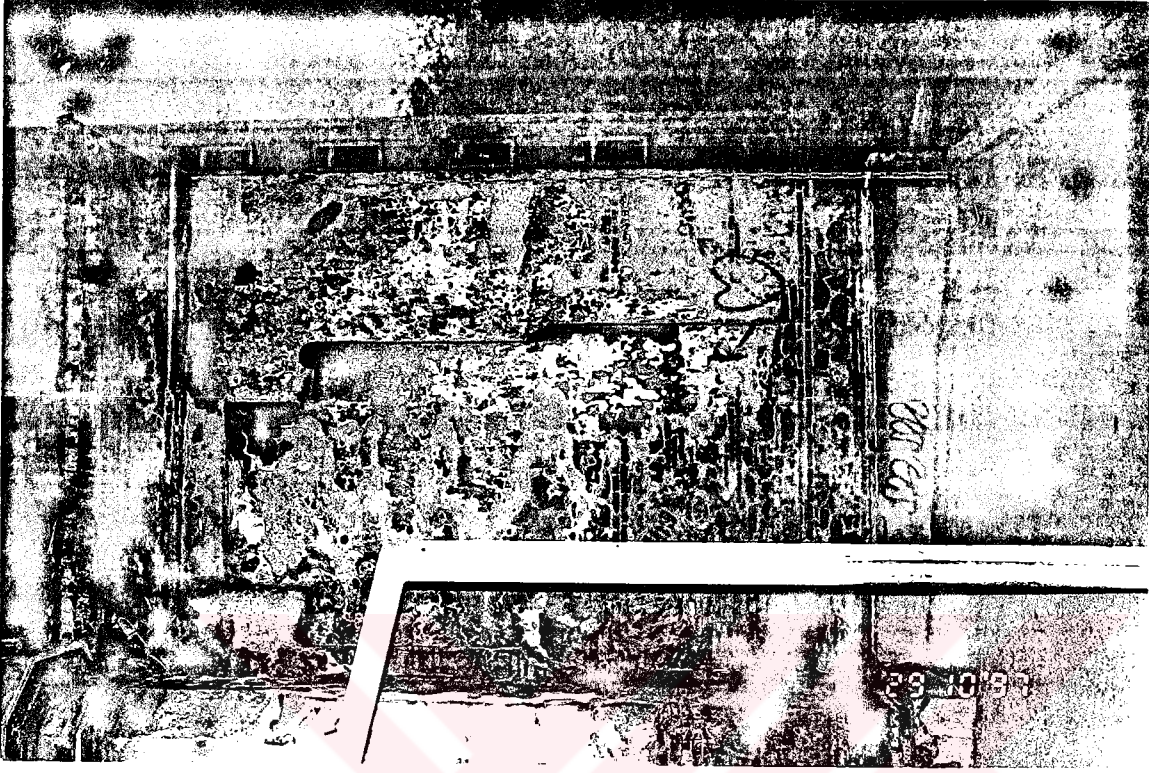
F . 34 . Kilise giriş kapısından
sütun detayı

F . 35 . Saçak korniş detayı

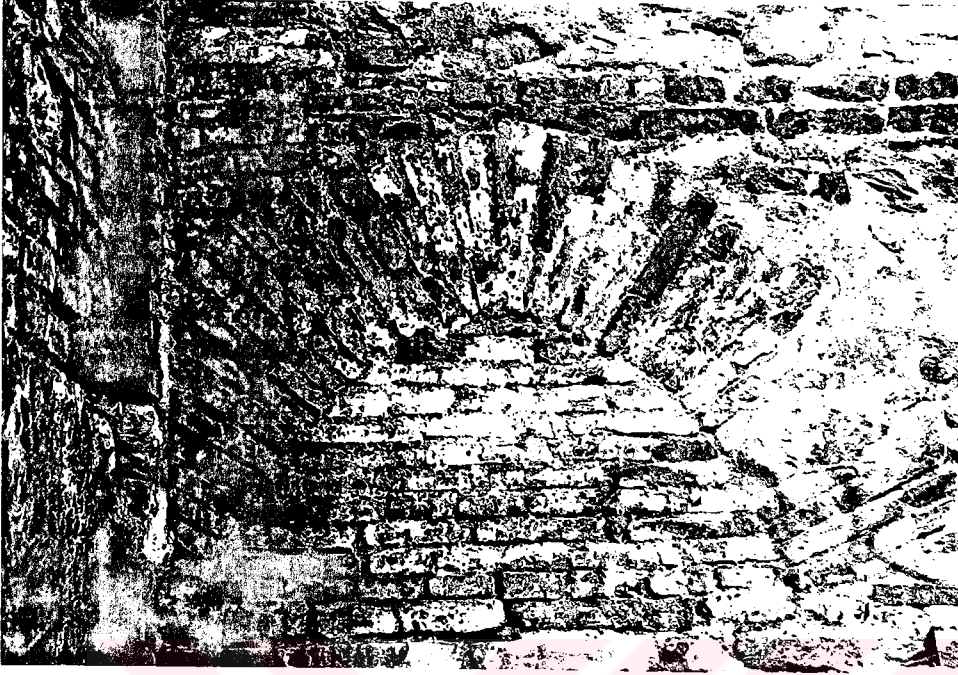

F . 36 . Çan kulesi

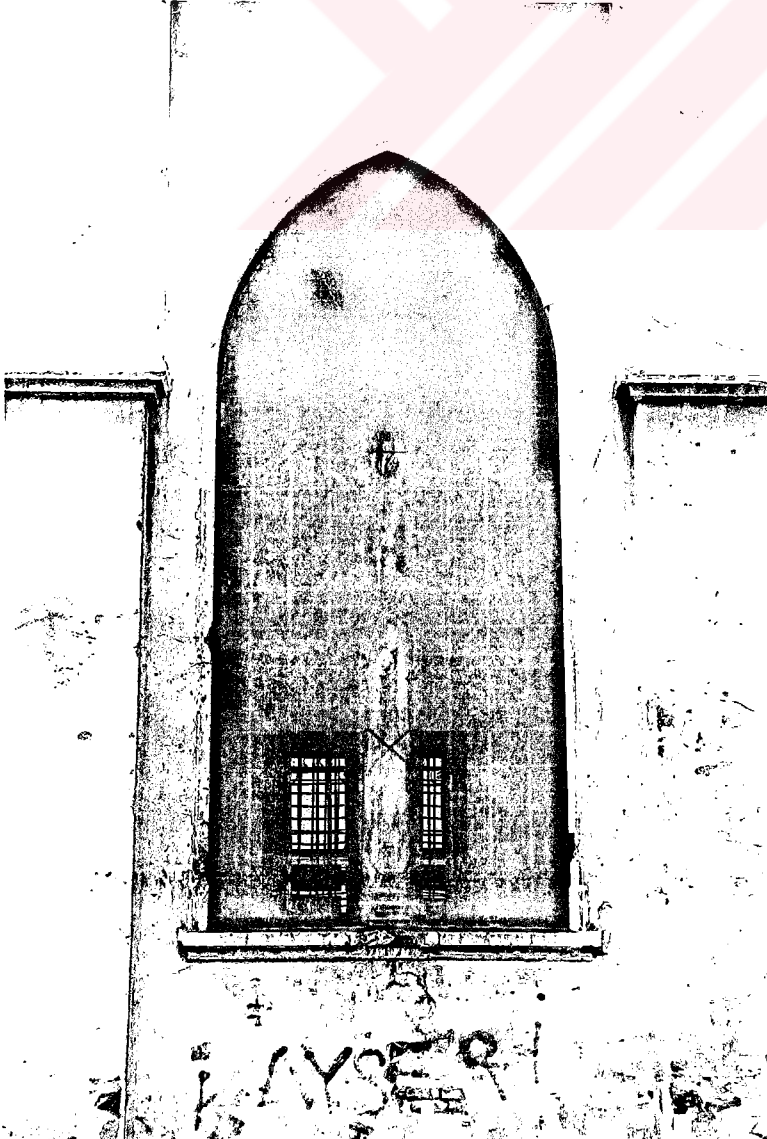

F . 37 . Narteks Güneydoğu cephesi

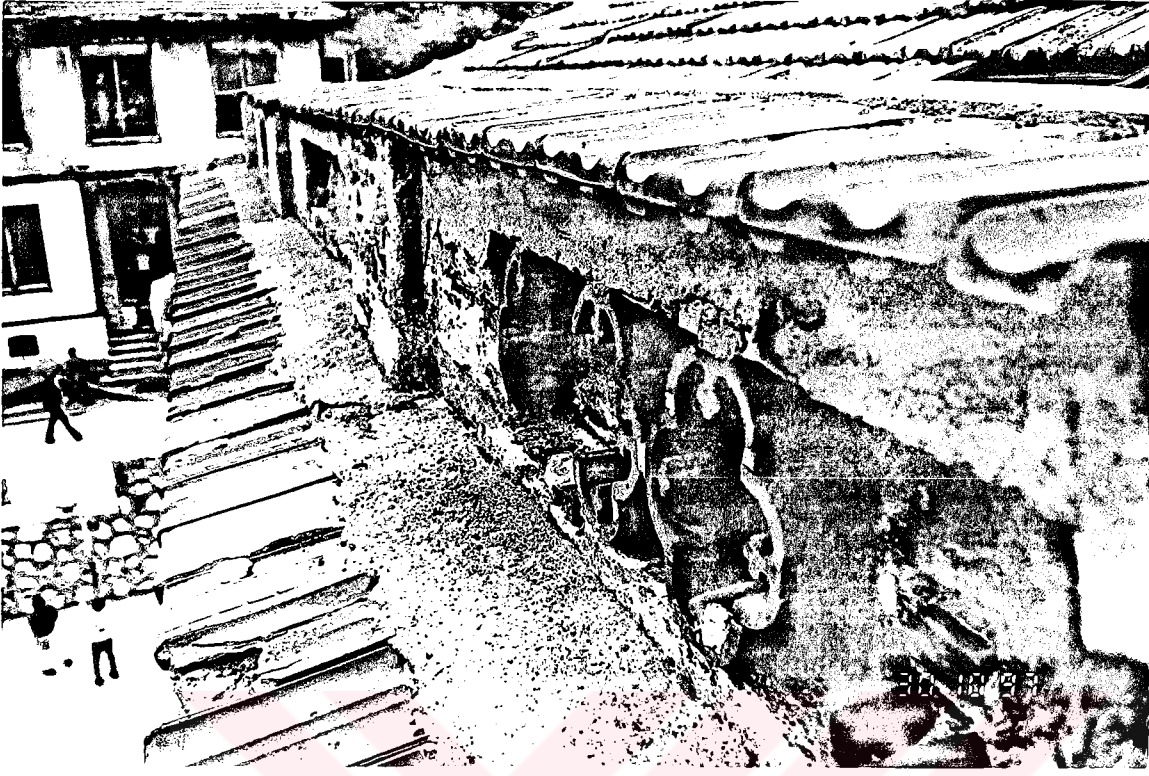

F . 38 . Narteks mekanı güneydoğu duvarında bulunan niş kemer

F . 39 . Ana kilise mekanı
penceresi

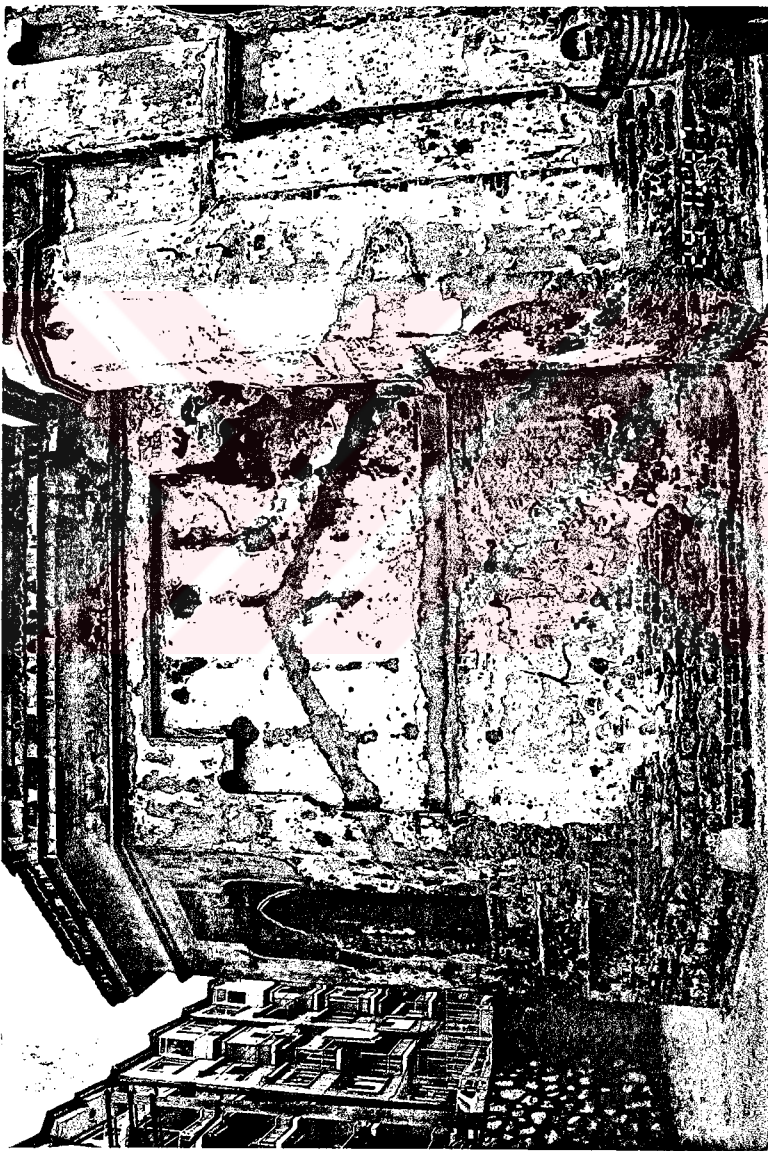

F . 40 . Parapet duvarı detayı

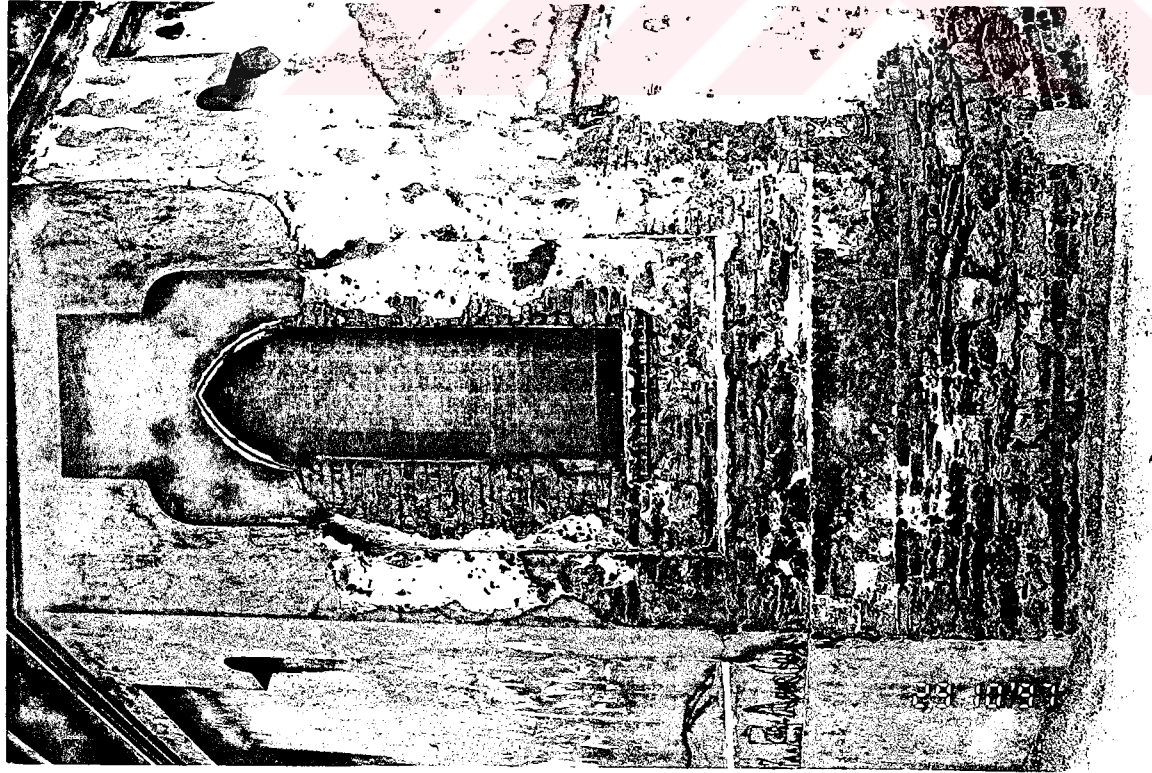
F . 41 . Yağmur oluğu

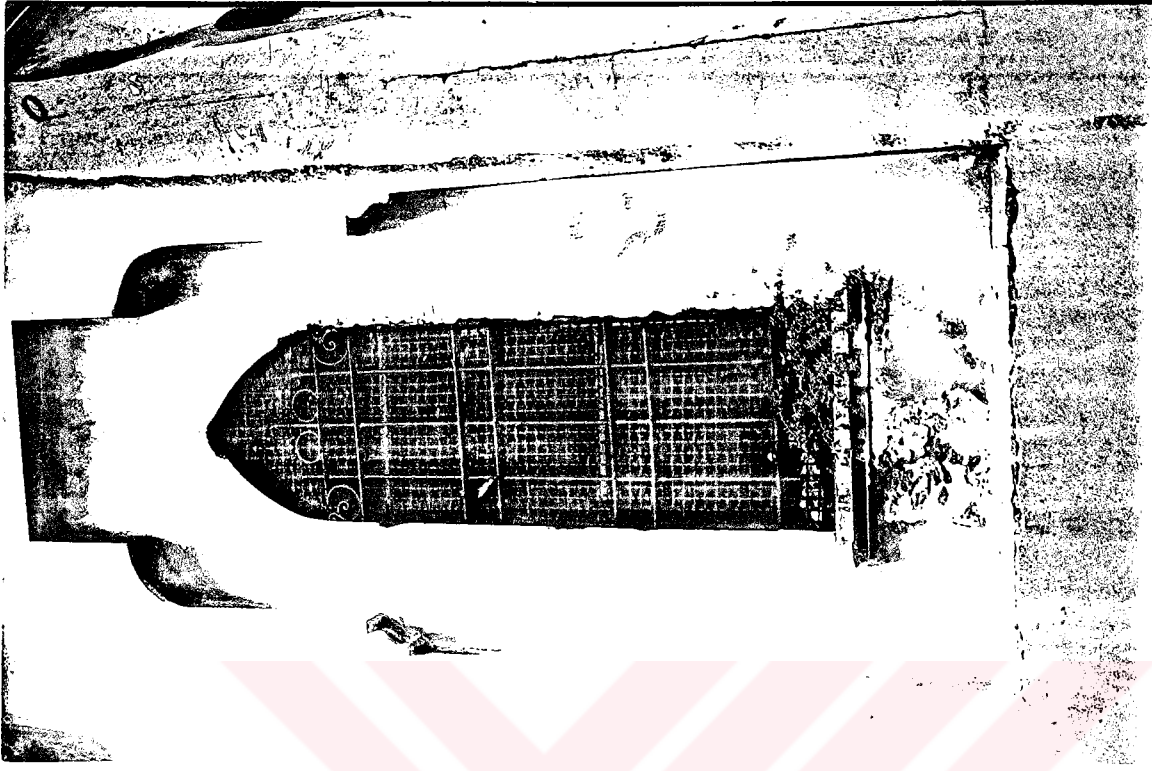

F . 42 . Apsis bölümü güneydoğu cephesi

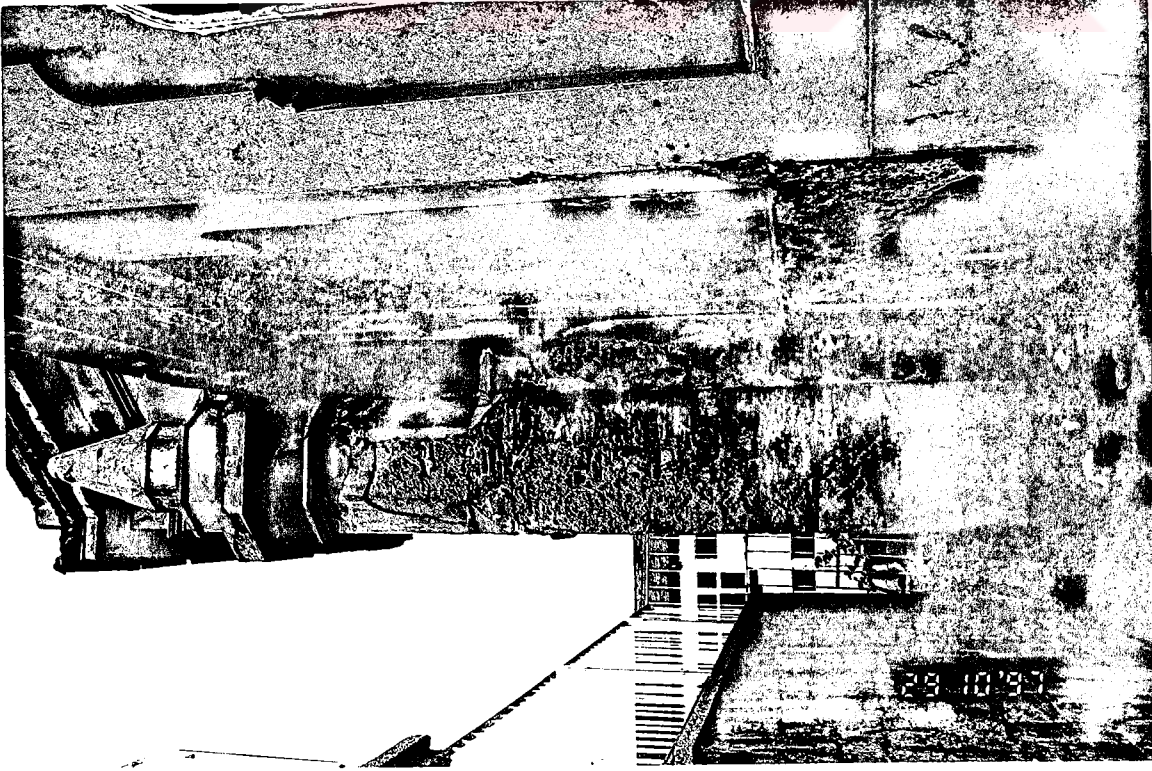

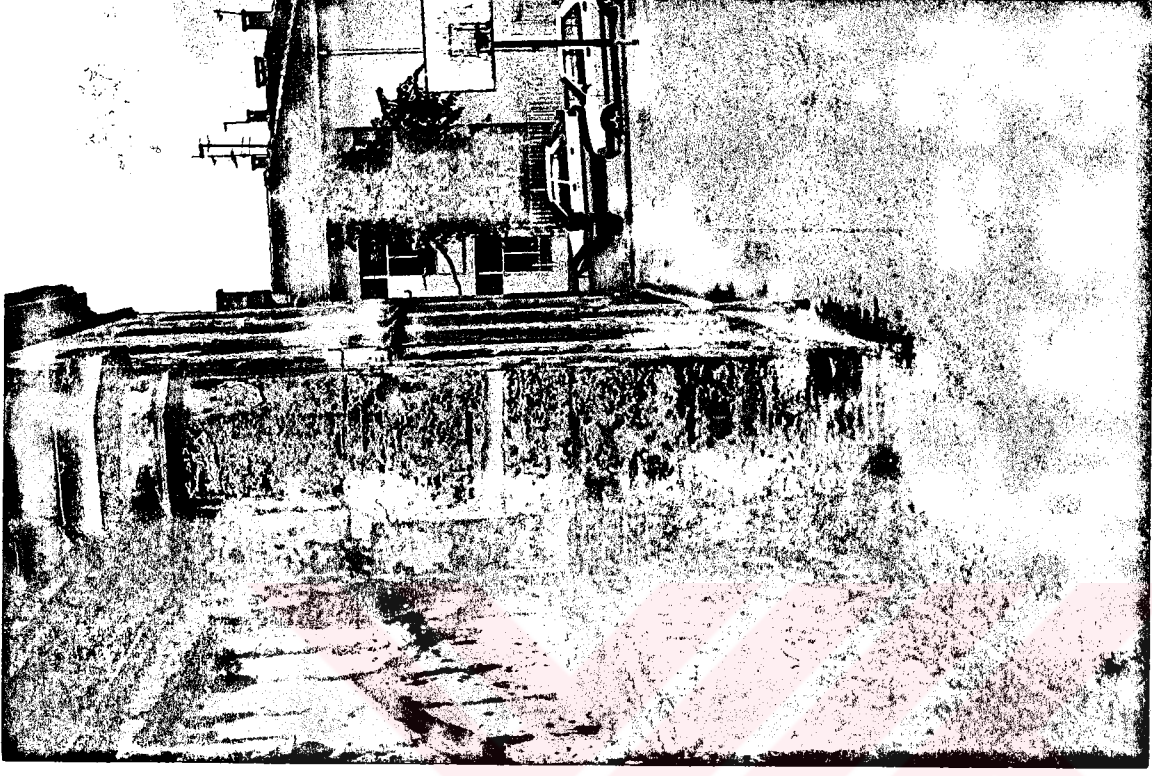
F . 43 . Apsis penceresi

F . 44 . Apsis penceresi

F . 45 . Ana kilise mekânının güneydoğu
yönünde dışa taşan bölümü

F . 46 . Ana kilise mekânının kuzeybatı
yönünde dışa taşan bölümü

F . 47 . Ana kilise mekanının kuzeybatı yönünde bahçe duvarıyla ilişkisi

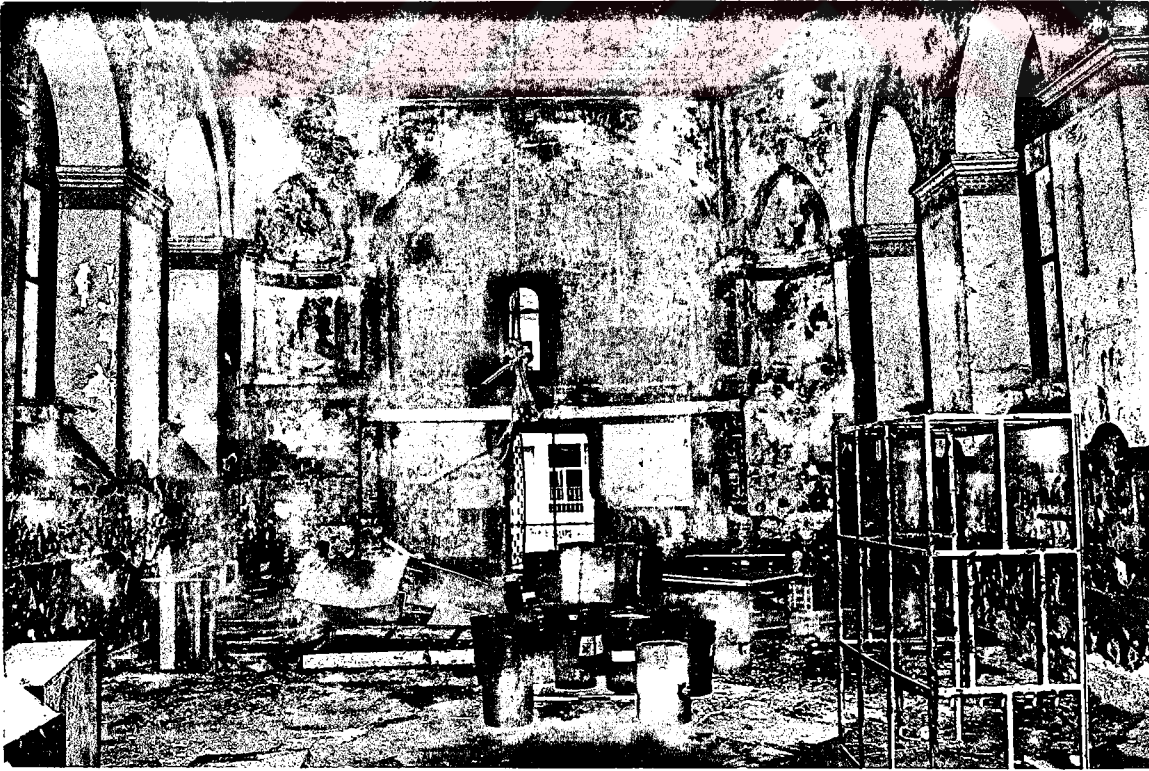

F . 48 . Narteks kuzeybatı cephesi bölümü

F . 49 . Ayak detayı

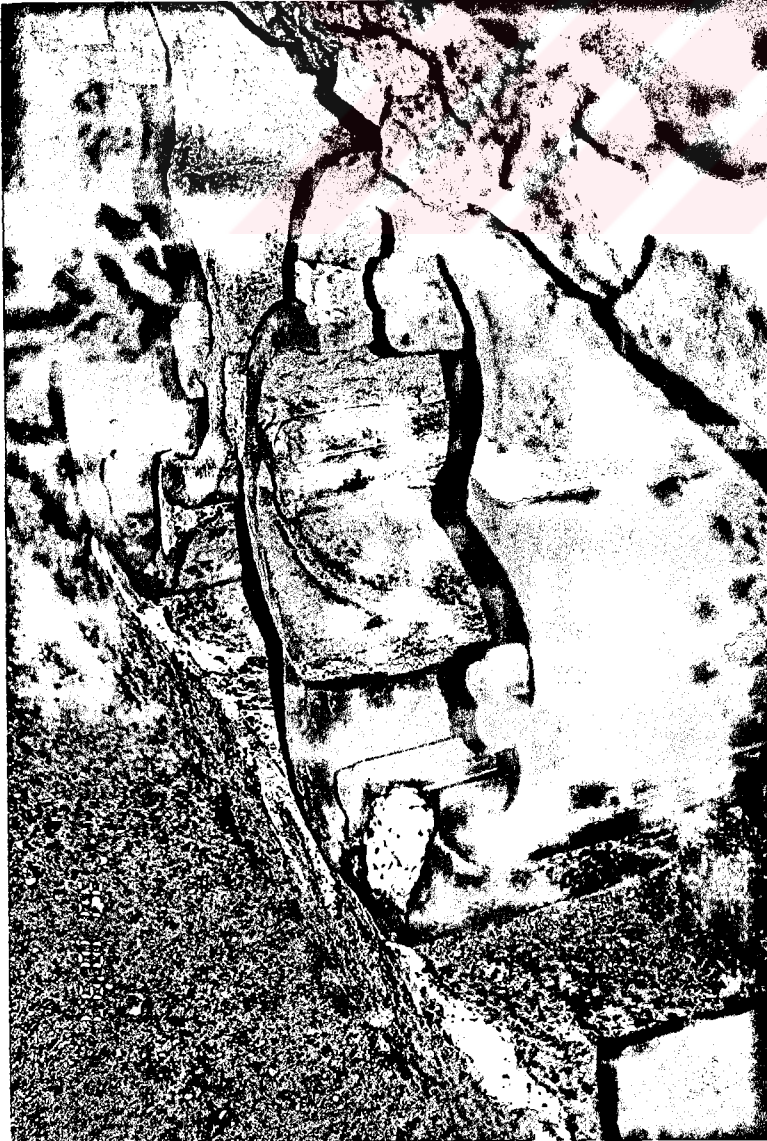

F . 50 . Ana kilise mekanını narteks mekânından ayıran ana kemer

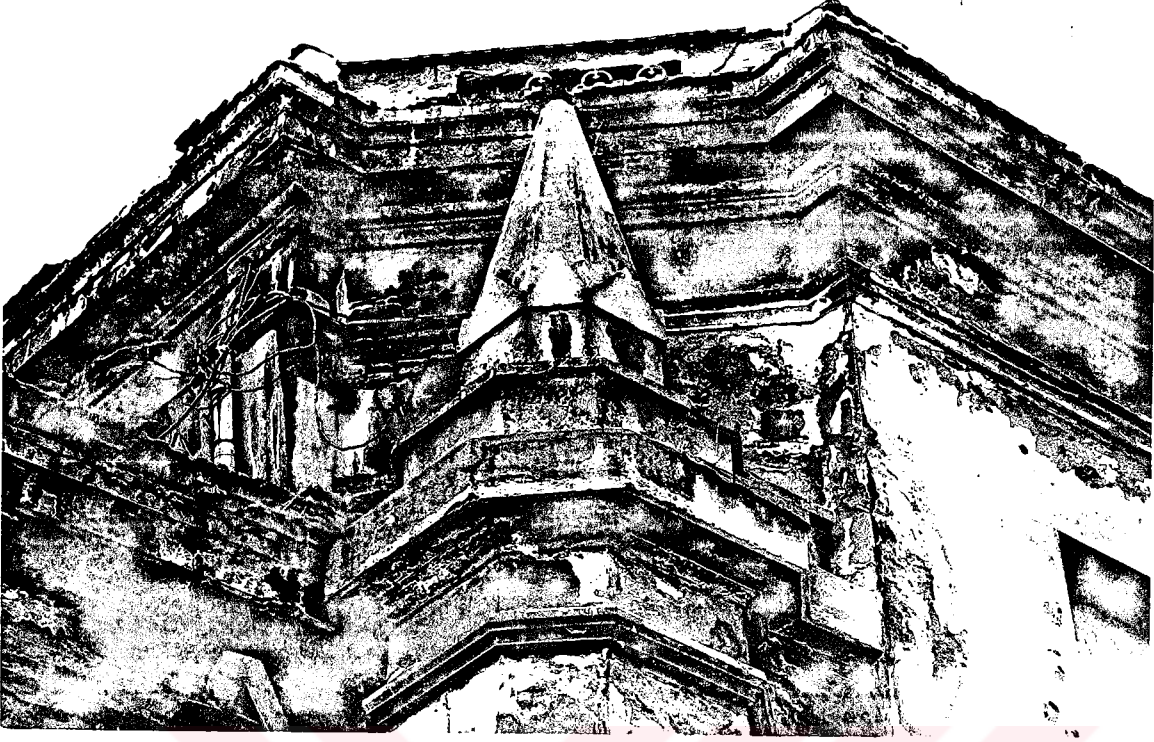

F . 51 . Ana kilise mekanını apsis mekânından ayıran ana kemer

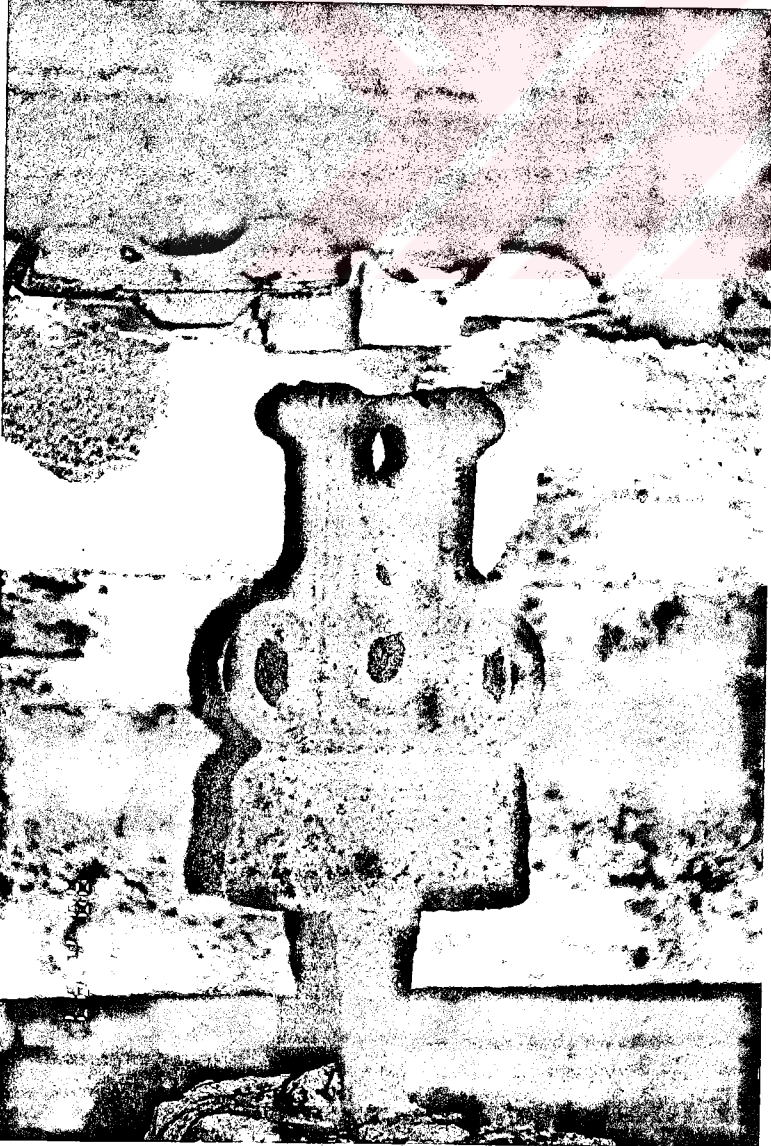

F . 52 . Pişmiş toprak bezeme
detayı

F . 53 . Ana kilise mekanı dört köşesinde bulunan külah

F . 54 . Demir aksam detayı

F . 55 . Ana kilise mekanı kuzeybatı duvarı görünüşü

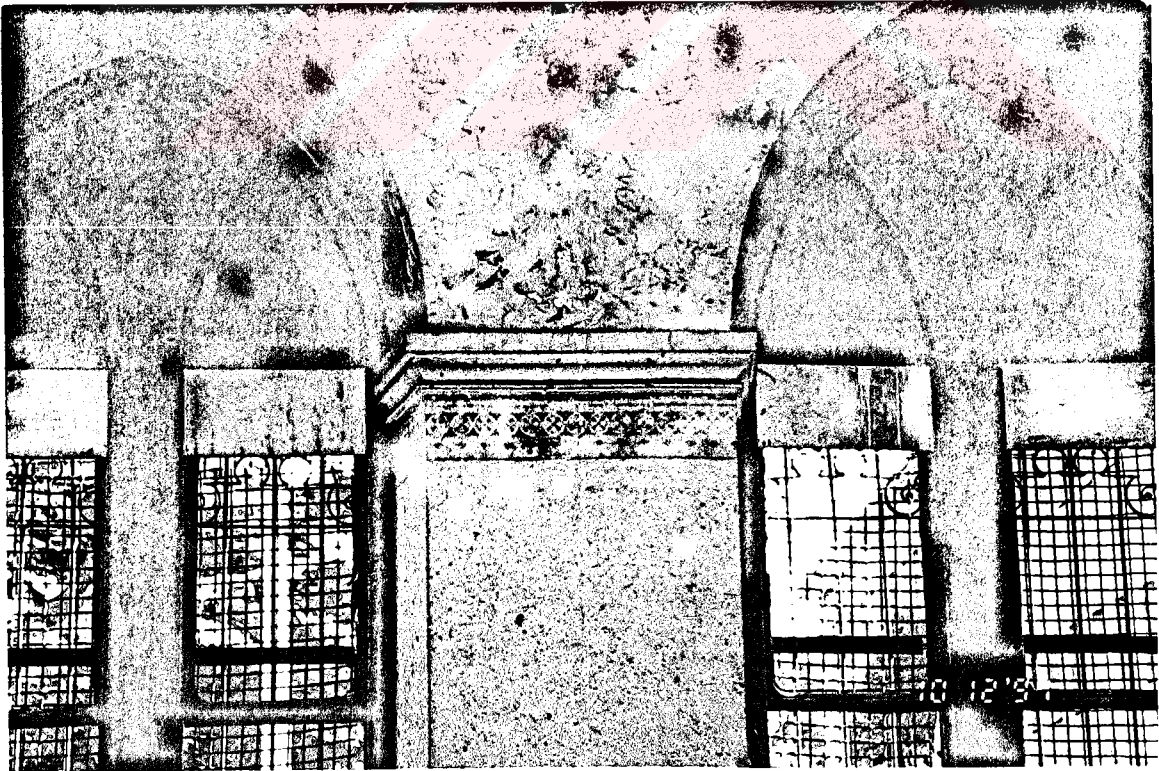

F . 56 . Bitkisel motif detayı

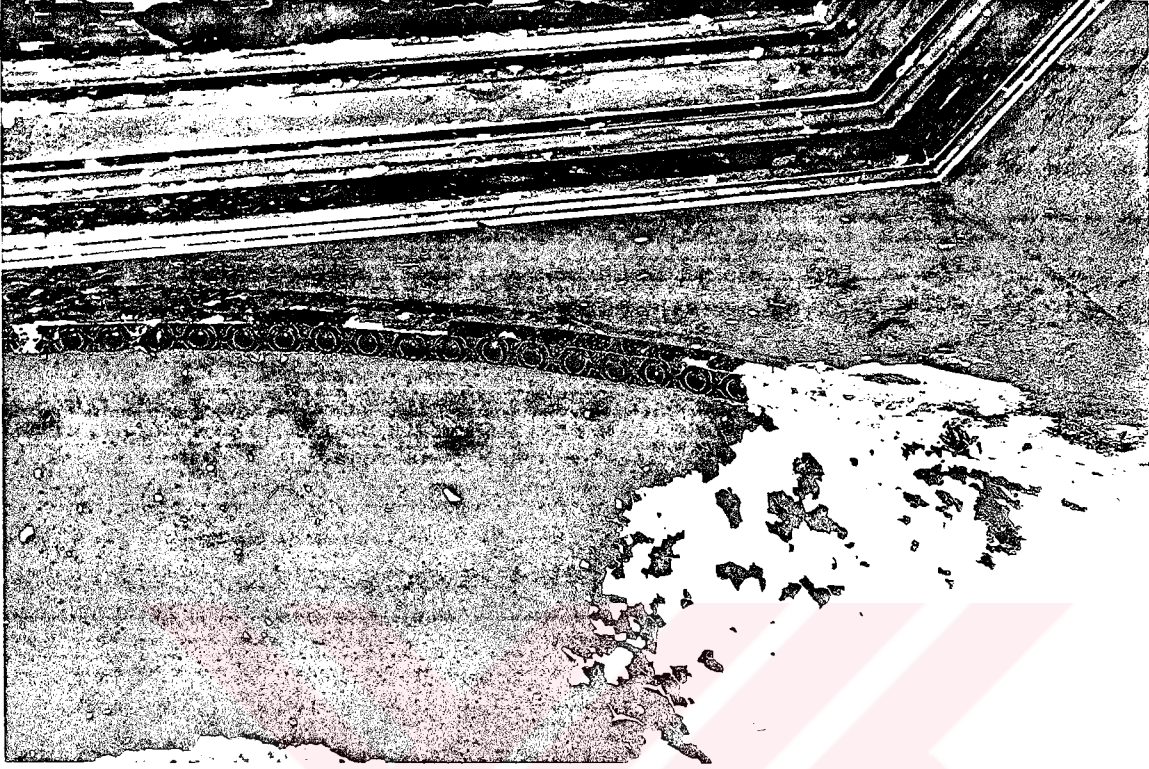

F . 57 . Assomptionist arması

F . 58 . Rozet dizisinden oluşan bezeme şeridi

F . 59 . Bitkisel bezeme detayı

F . 60 . Metal rozet

F . 61 . Güneydoğu cephesi

F . 62 . Ana mekân güneydoğu
cephesinde harç dökülmesi

F . 63 . Ana mekândan saçak detayı

F . 64 . Ana kilise mekânı
pencere denizlik detayı

F . 65 . İç mekan duvarlarında
görülen bozulmalar

F . 66 . Ana kilise mekânı pencere demir parmaklıklarında görülen paslanma

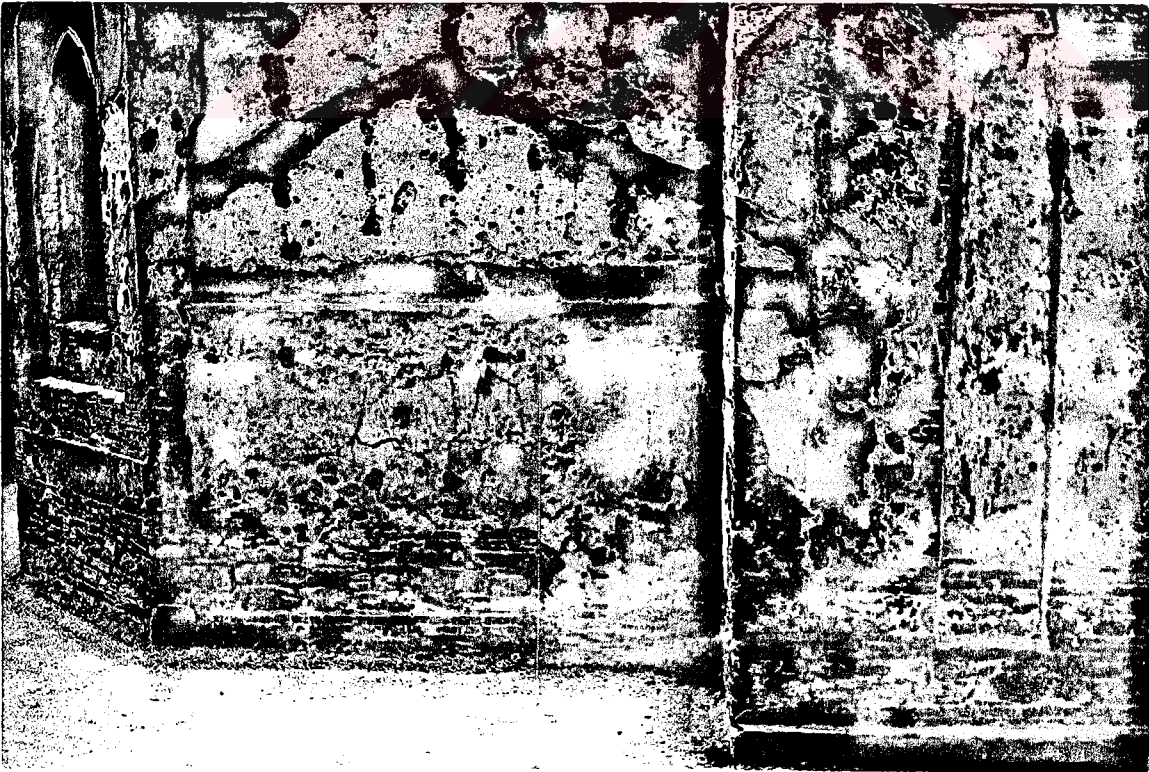
F . 67 . Ana kilise mekânı duvarında, pencere denizliğinden başlayan çatlak

F . 68 . Narteks mekanının çökmeye başlayan örtüsü

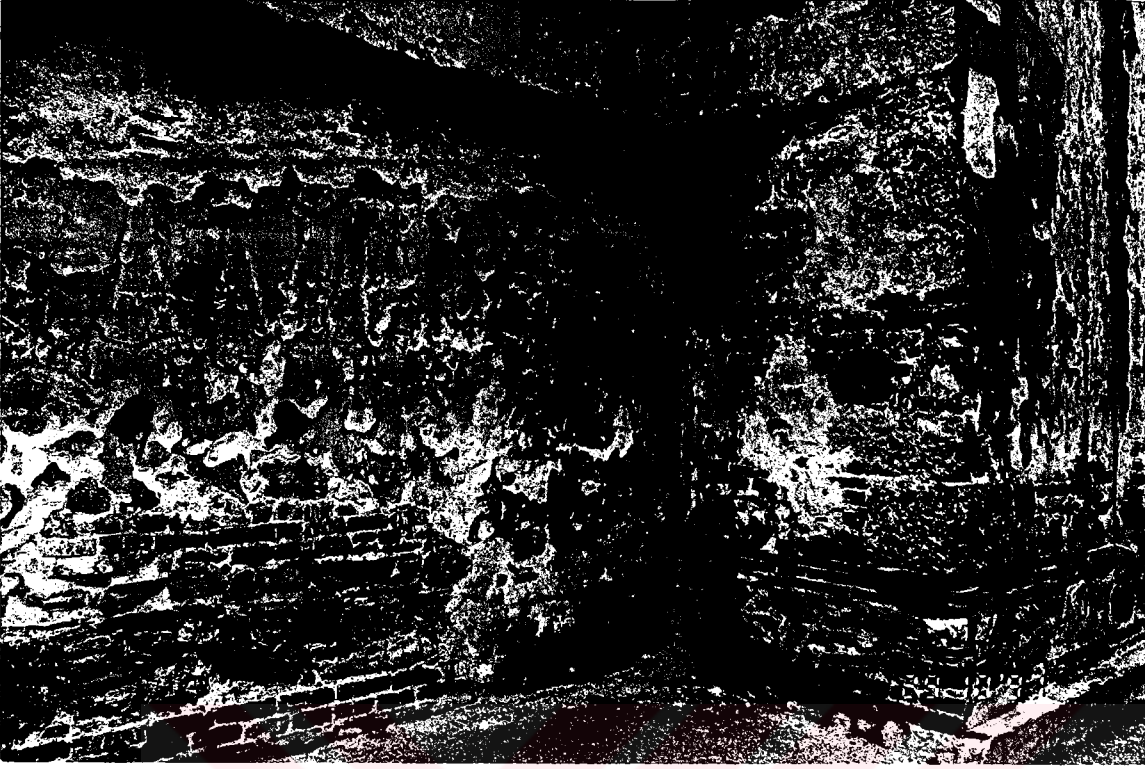

F . 69 . Apsis mekanının çökmeye başlayan örtüsü

F . 70 . Apsis güneydoğu cephesi

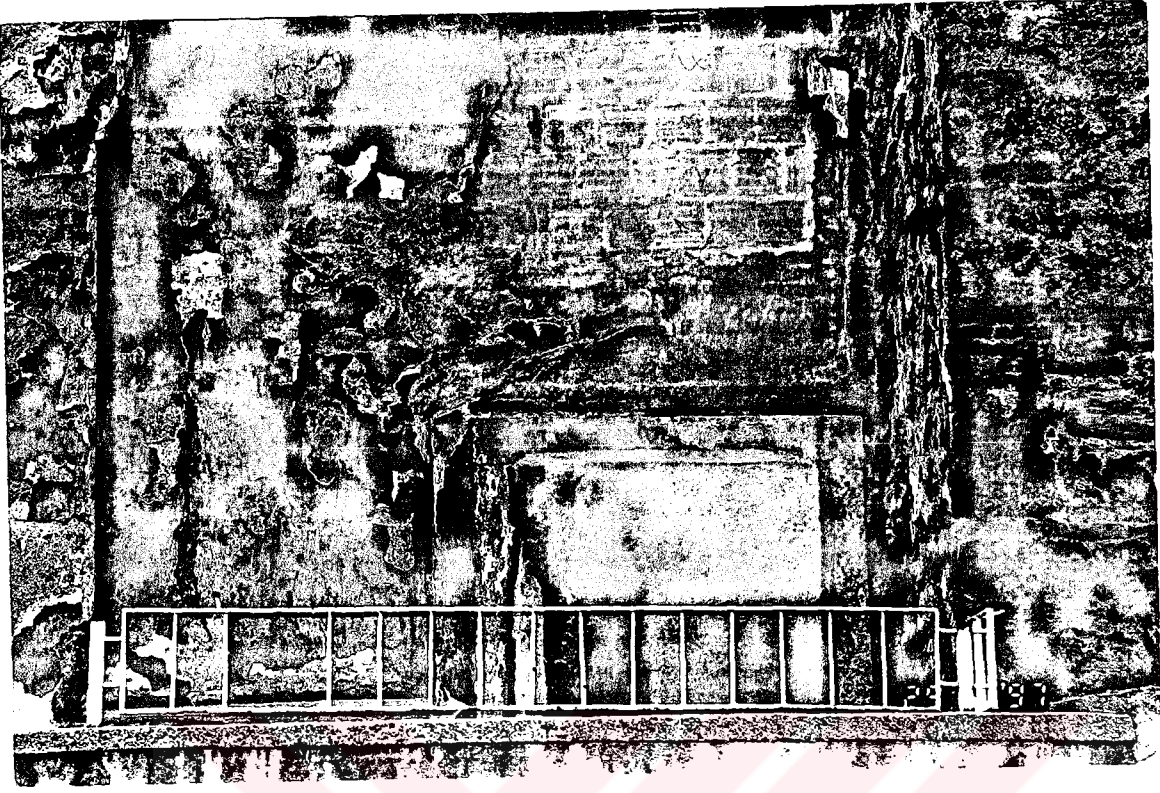

F . 71 . Apsis güneydoğu cephesinde sonradan kapatılan kapı

F . 72 . Narteks bölümü
kuzeybatı cephesinde
kapatılan kapı

F . 73 . Narteks kuzeybatı cephesinde kapatılan kapı detayı

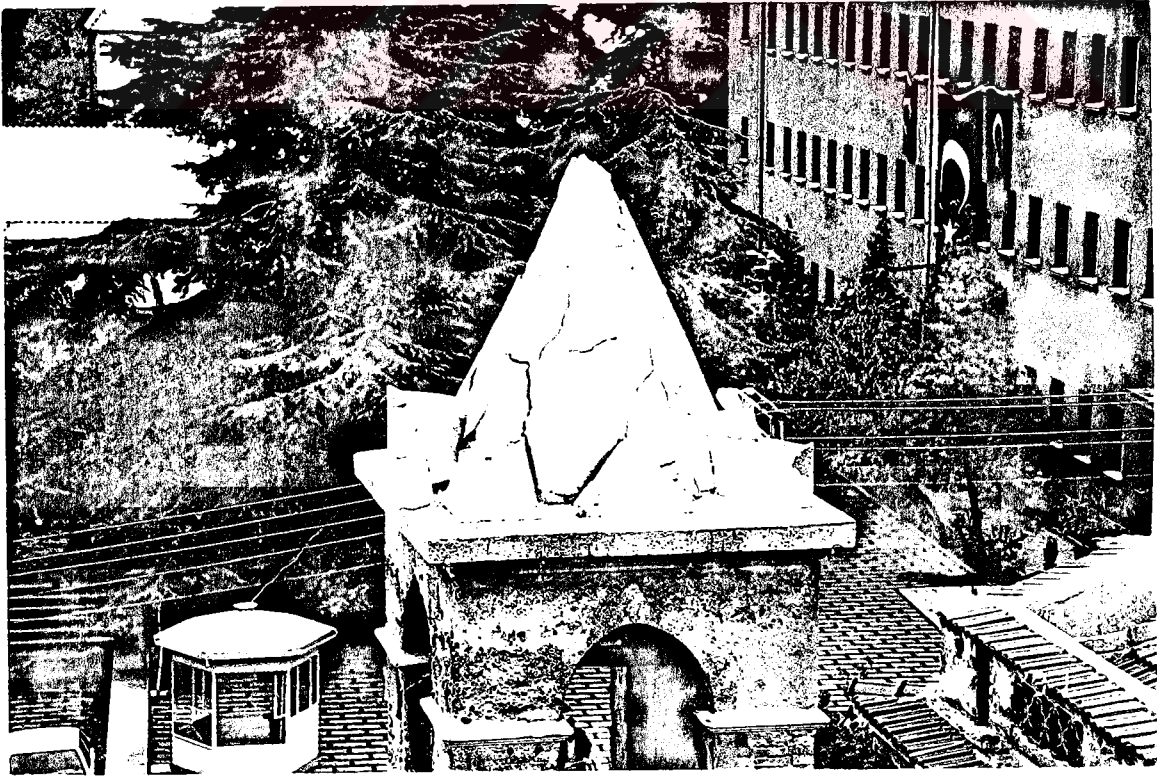

F . 74 . Galeri katı kuzeybatı yönünde sonradan kapatılan açıklık

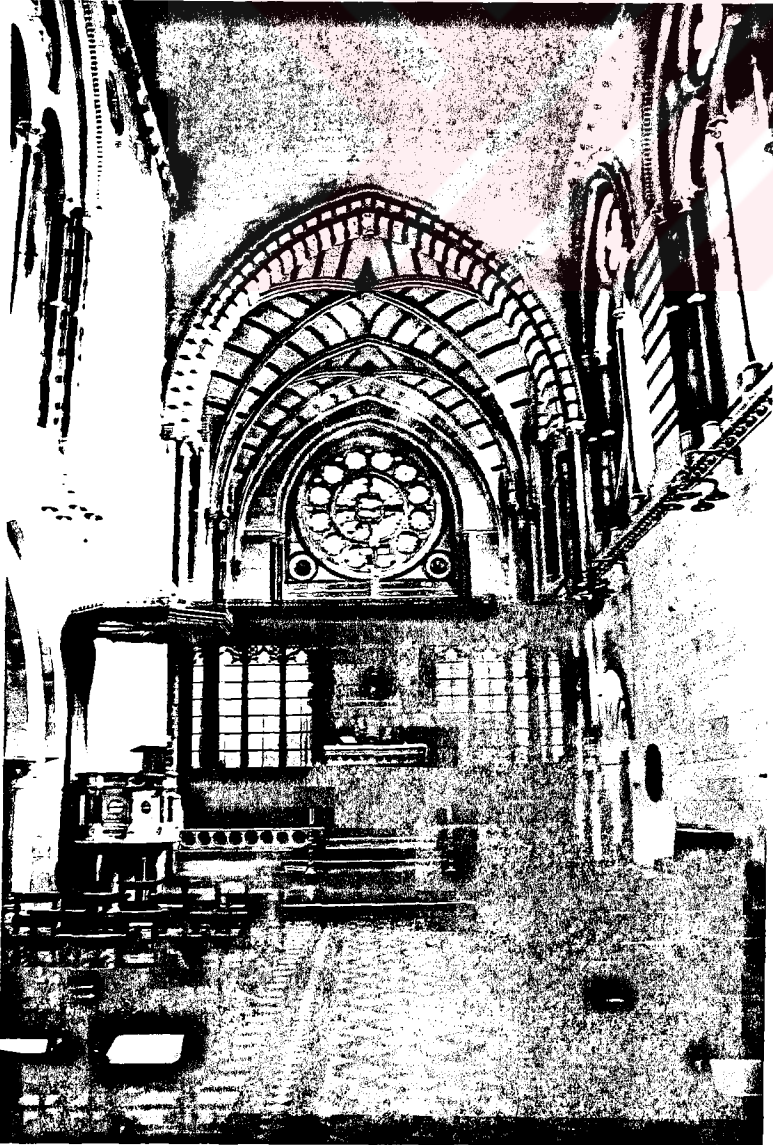
F . 75 . Çimentolu harçla sıvanmış saçak korniş

F . 76 . Çimentolu harçla sıvanmış çan kulesi

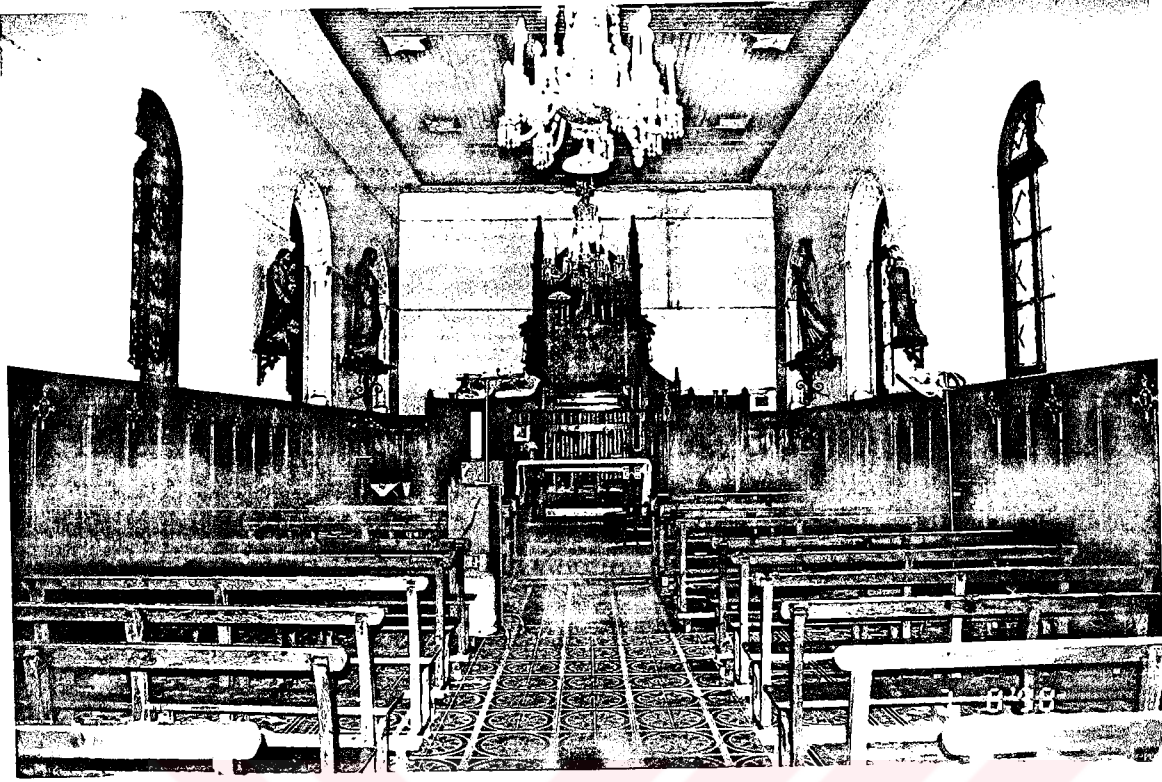

F . 77. St. Benoit Kilisesi

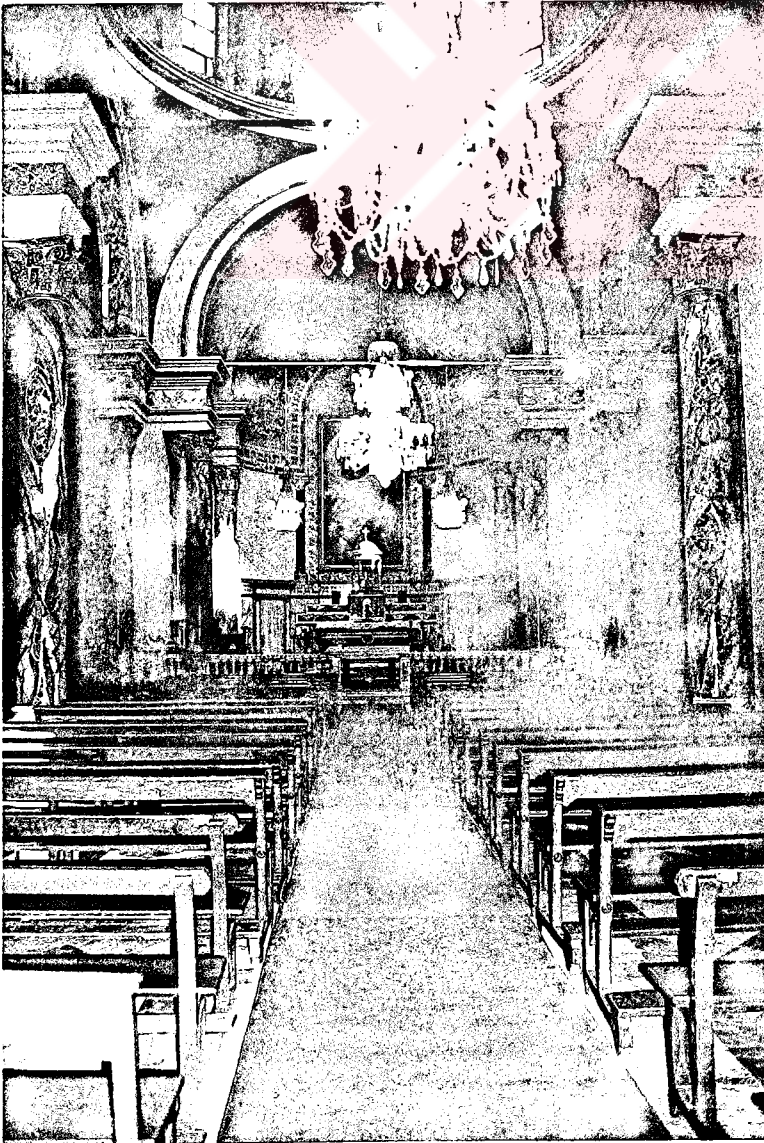

F . 78 . Kırım Kilisesi ana kilise
mekanından görünüş

F . 79 . Saint Augustin Ruhban Okulu ve Kilisesi ana kilise mekanından görünüş

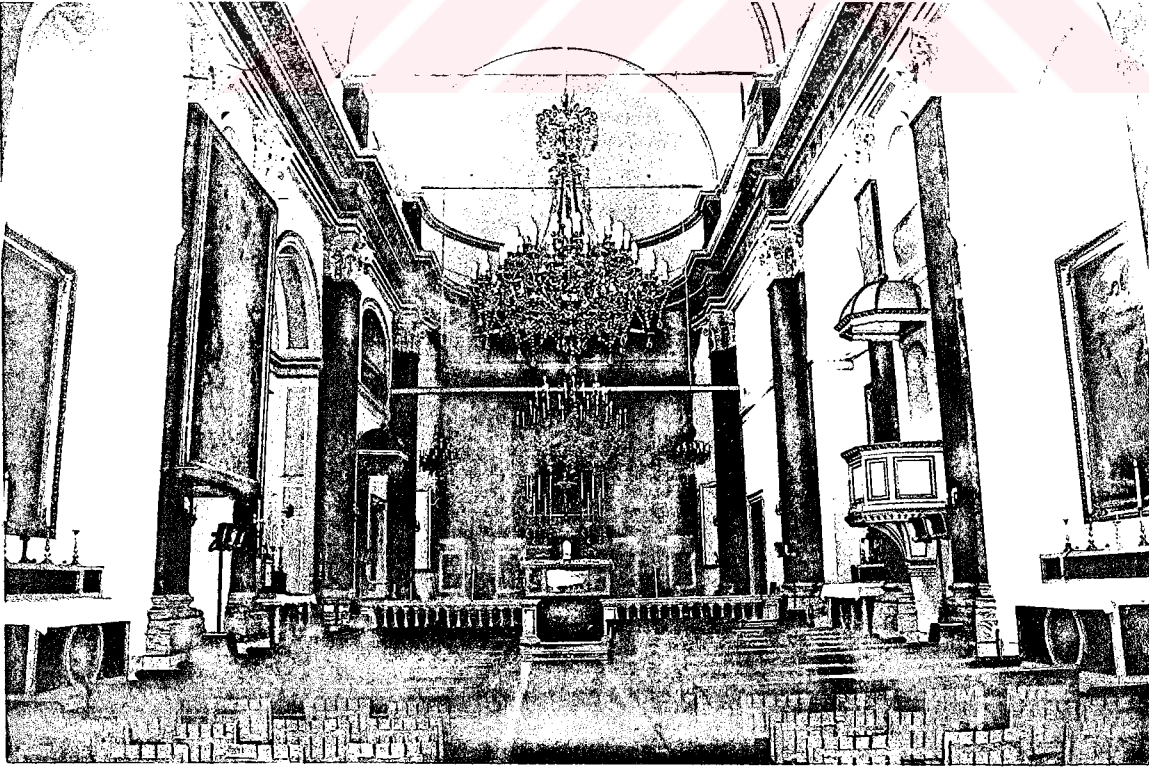

F . 80 . Fransız Katolik
Notre Dame
De L'Assomption
Parossie Kilisesi

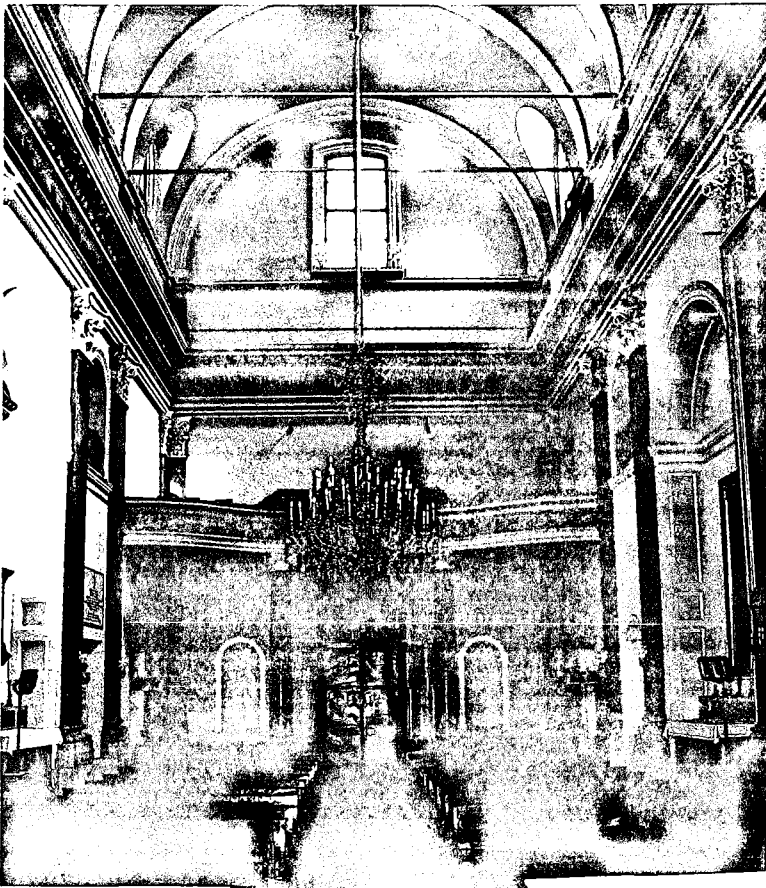

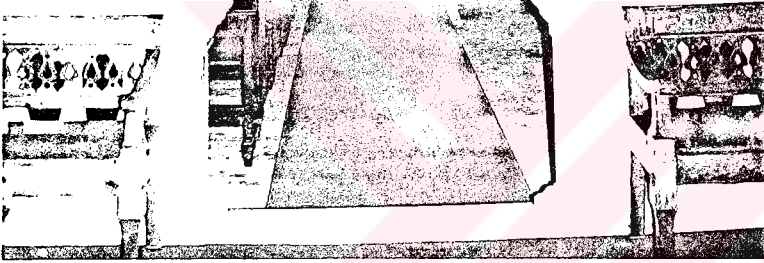
F . 81 . St. Pierre ve Paul
Kilisesi

F . 82 . Ermeni Katolik Surp Asdvadzadzin Kilisesi

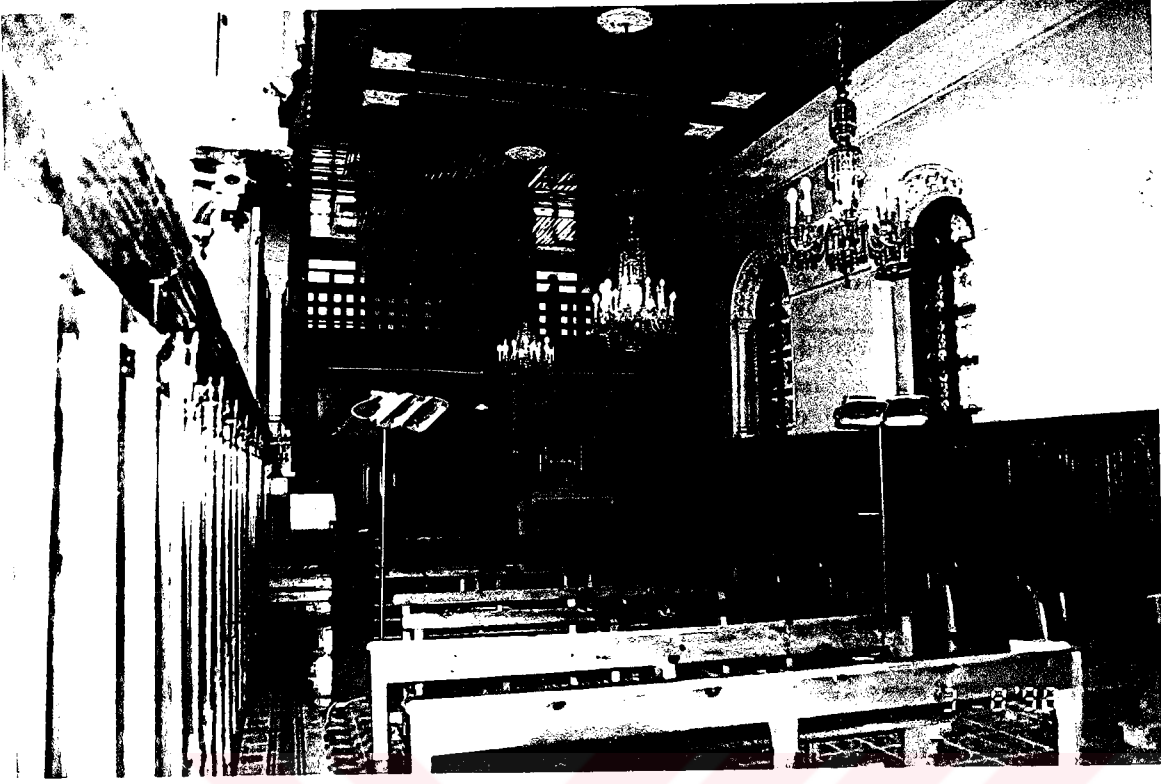

F . 83 . Ermeni Katolik Surp
Asdvadzadzin Kilisesi

F . 84 . Fransız Katolik Notre Dame De L'Assomption Parossie Kilisesi

F . 85 . Saint Augustin Kilisesi

F . 86 . Kırım Kilisesi

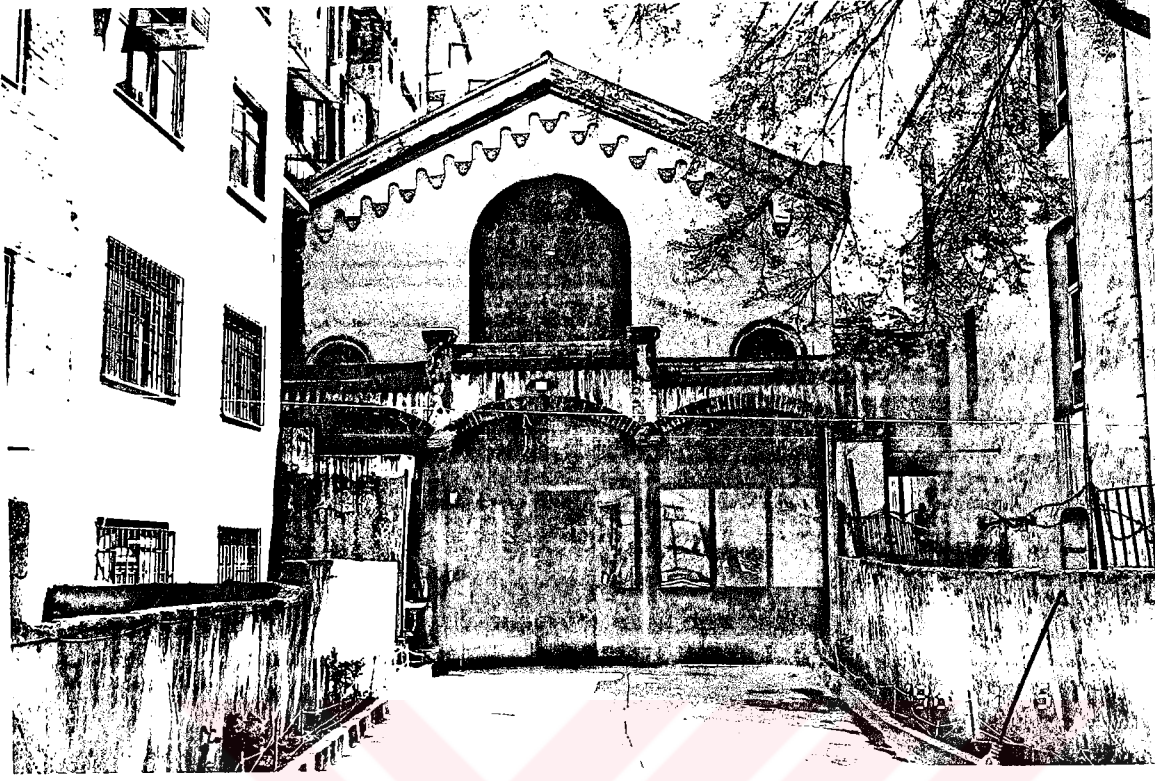

F . 87 . Kumkapı Paroisse Kilisesi

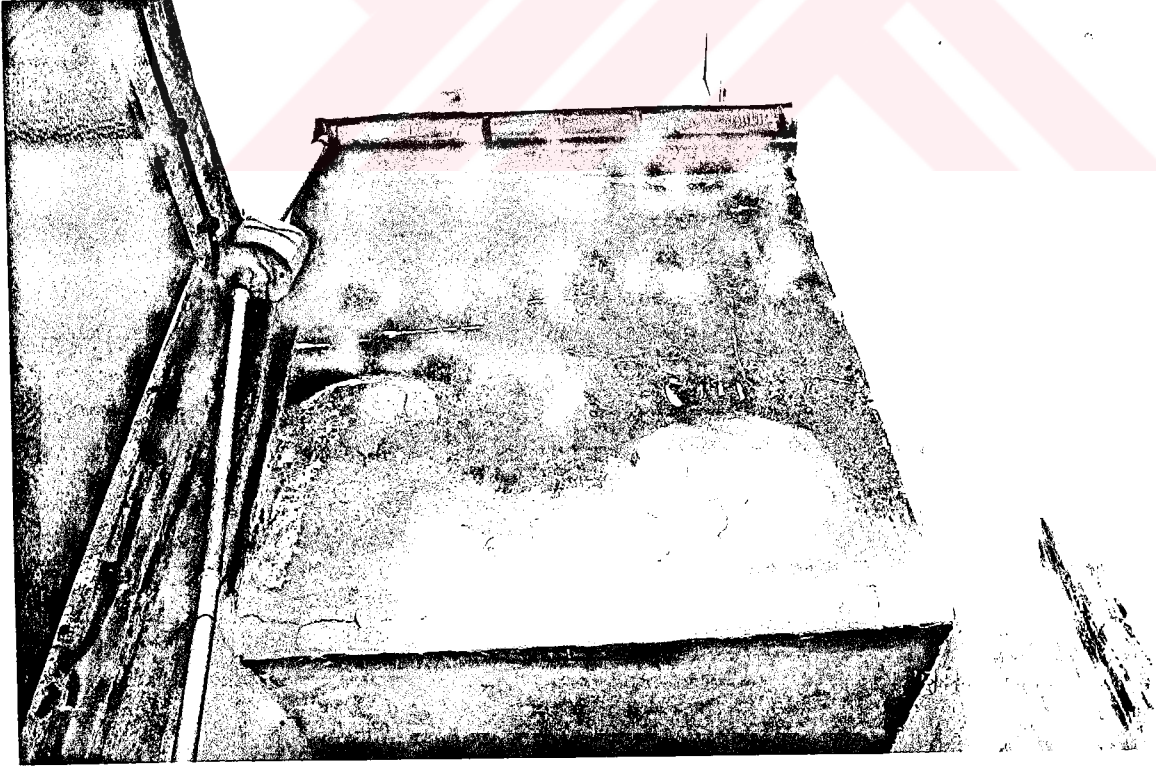

F . 88 . Saint Augustin Kilisesi

F . 89 . Kumkapı Paroiise Kilisesi ve okul ile bağlantısı

F . 90 . Kumkapı Paroiise Kilisesi bağlantı detayı

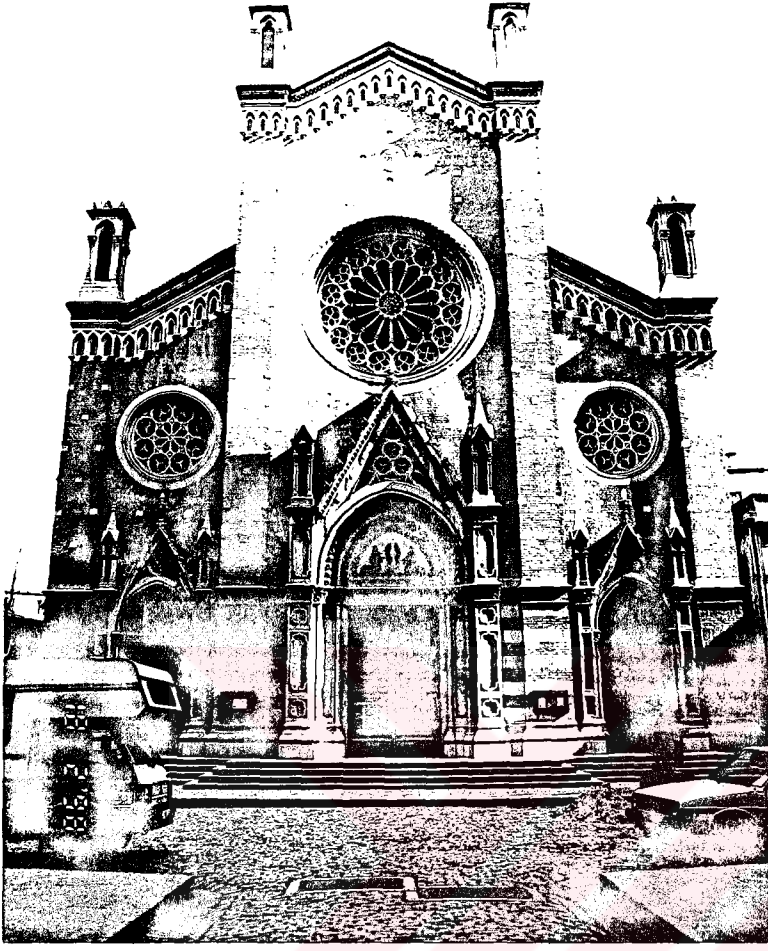

F . 91 . Kırım Kilisesi

F . 92 . St. Esprit Kilisesi

F . 93 . St. Antoine Kilisesi

F . 94 . Kırım Kilisesi

F . 95 . St. Antoine Kilisesi'nden
detay

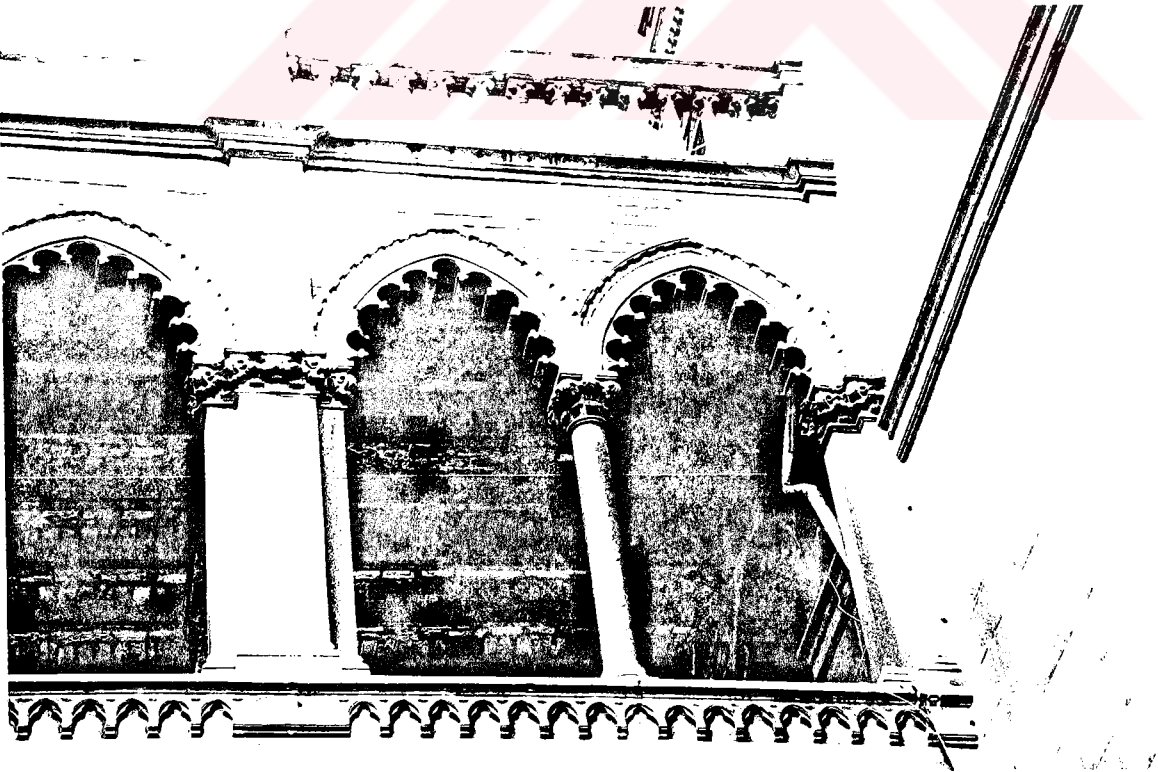

F . 96 . Kırım Kilisesi'nden detay

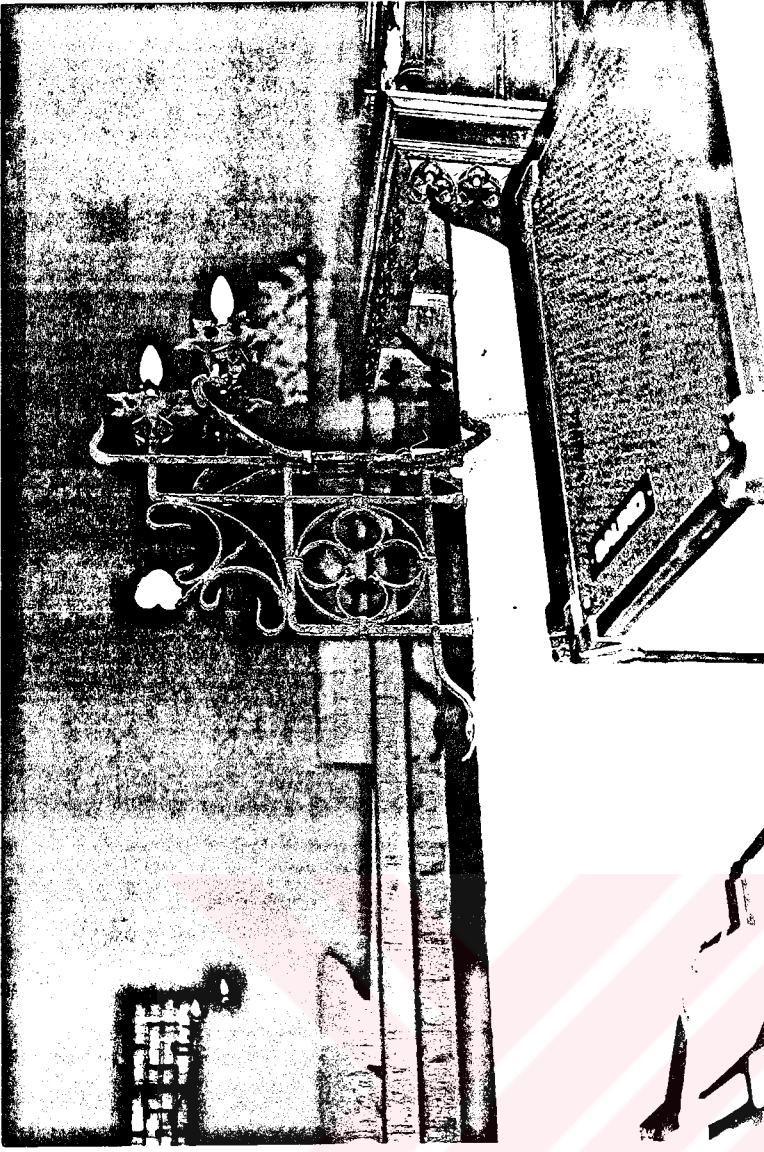

F . 97 . St. Antoine Kilisesi Apartmanları'ndan cephe detayı

F . 98 . St. Antoine Kilise'si locasından bezeme detayı

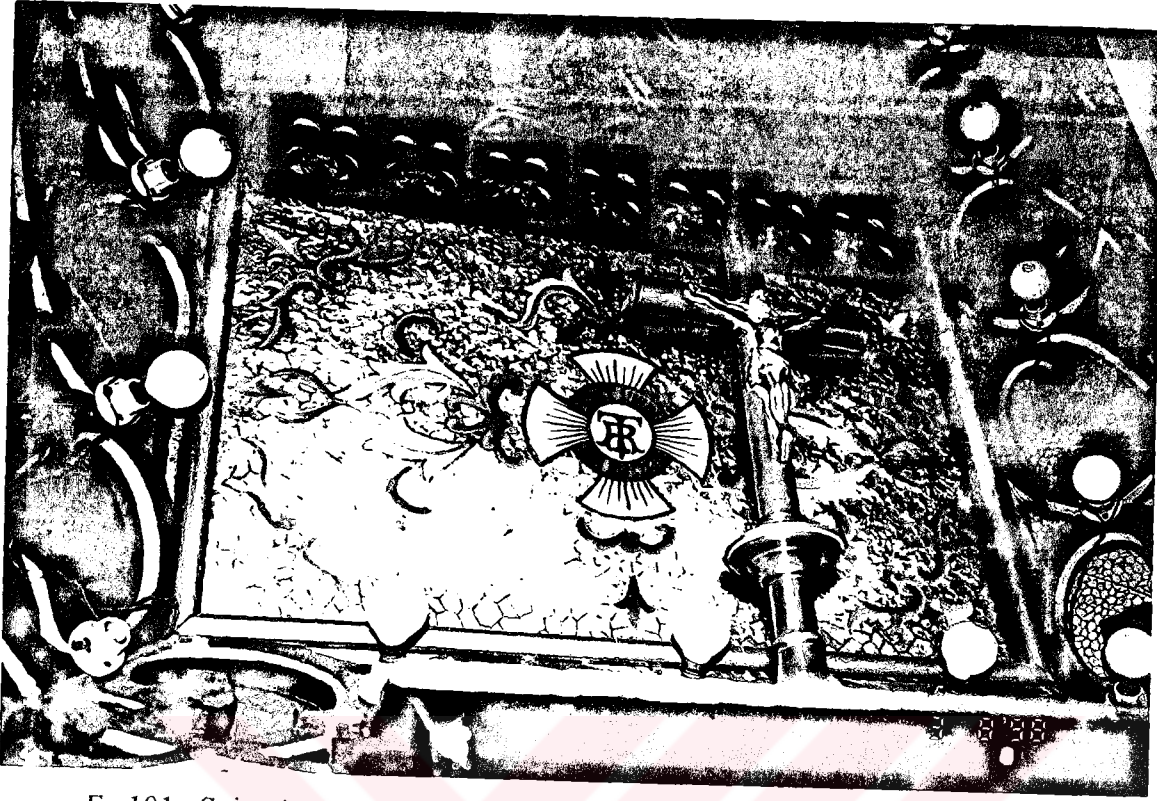

F . 99 . St. Antoine Kilise'si
aydınlatma elemanından
detay

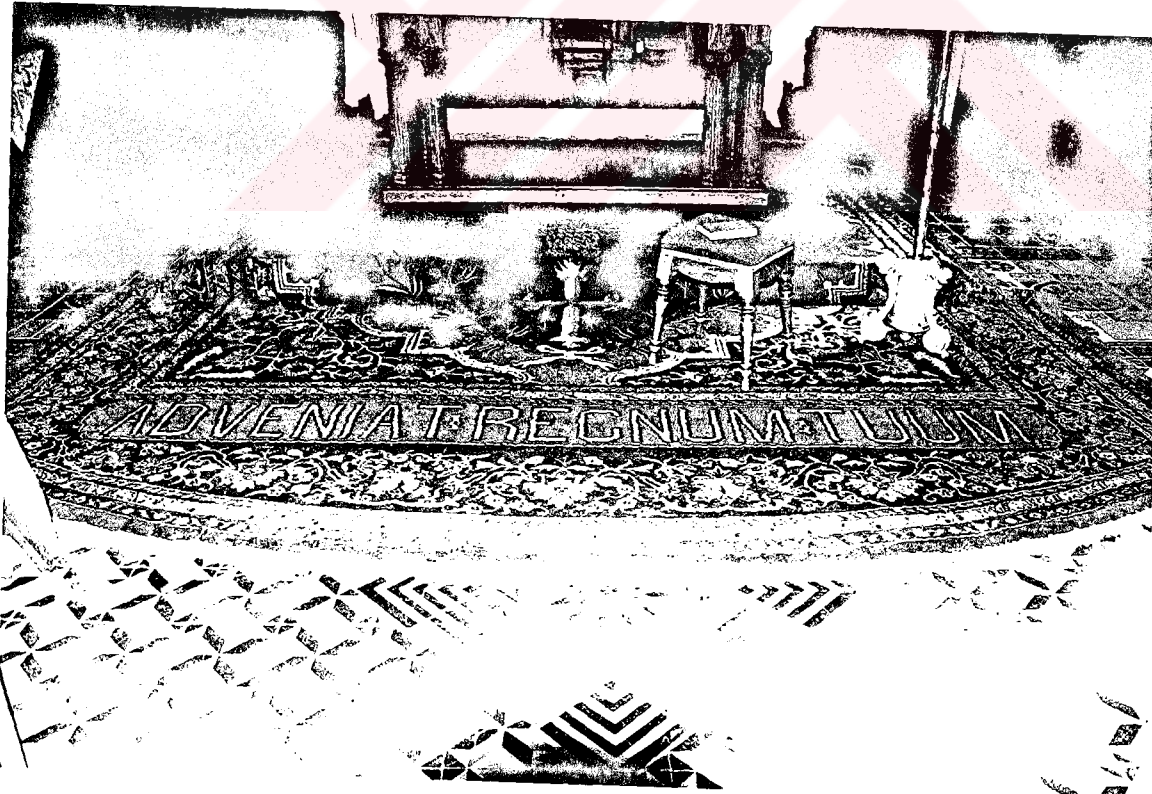

F . 100 . Kırım Kilisesi pencere detayı

F . 101 . Saint Augustin Kilisesi'nden detay

F . 102 . Saint Augustin Kilisesi apsis halısı detayı

F . 103 . Narteks bölümü mermer döşeme kaplaması

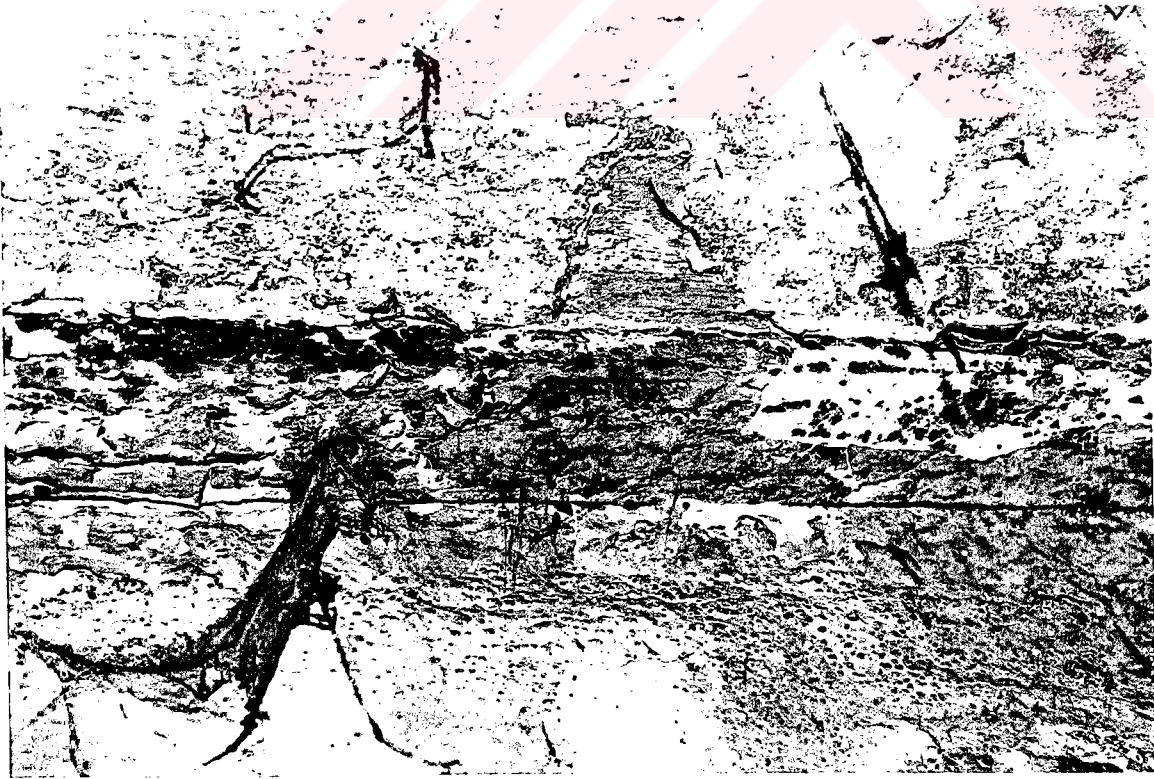

F . 104 . Ana kilise mekânı kuzeydoğu duvarı üzerinde bulunan galeri döşeme kirişlerinin oturduğu boşluklar

F . 105 . Narteks mekânı kuzeybatı duvarında bulunan kapının duvara tespiti için delikler

F . 106 . Narteks mekânı kuzeybatı duvarından kapı detayı

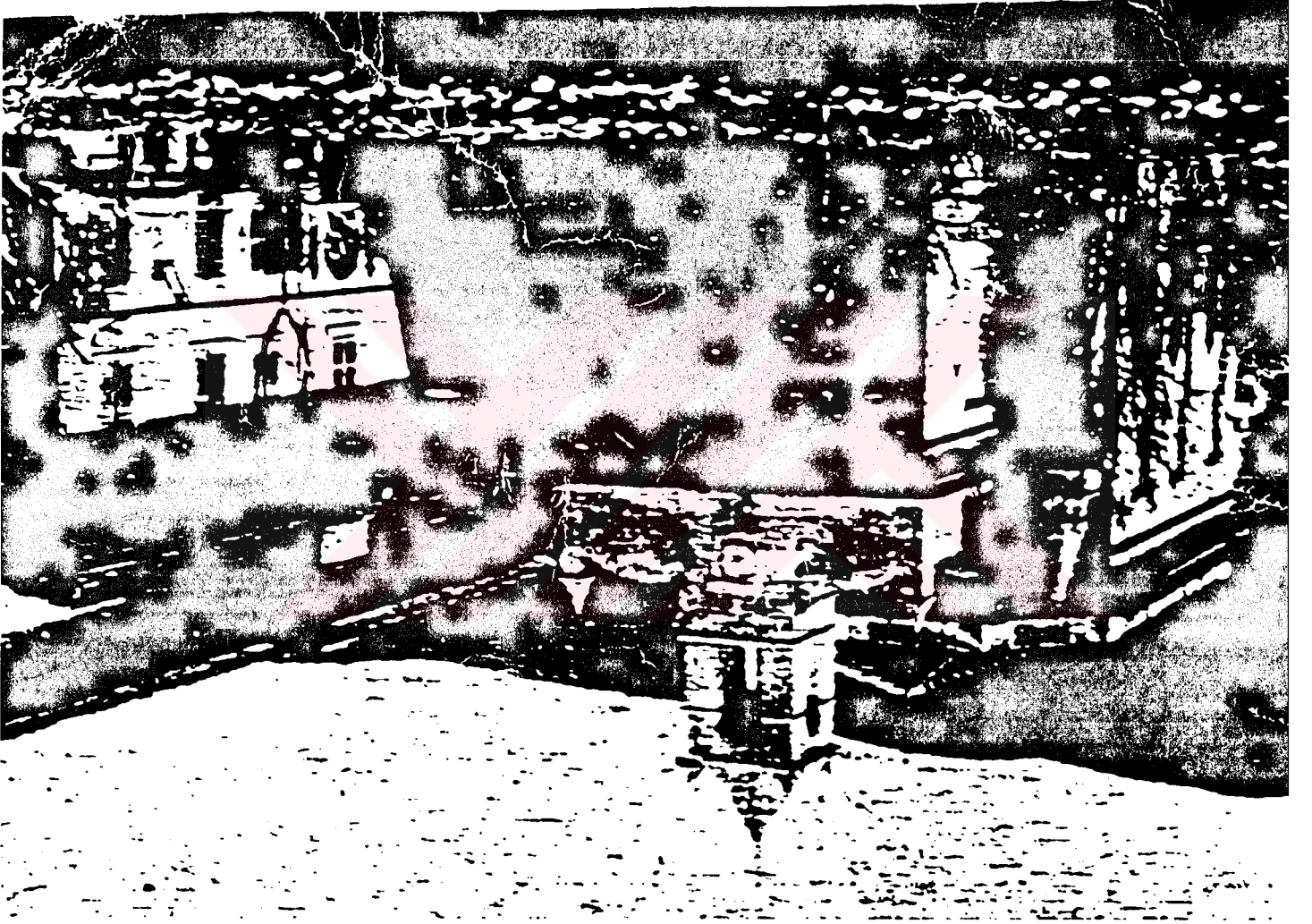
F . 107 . Apsis güneydoğu kapı derz detayı

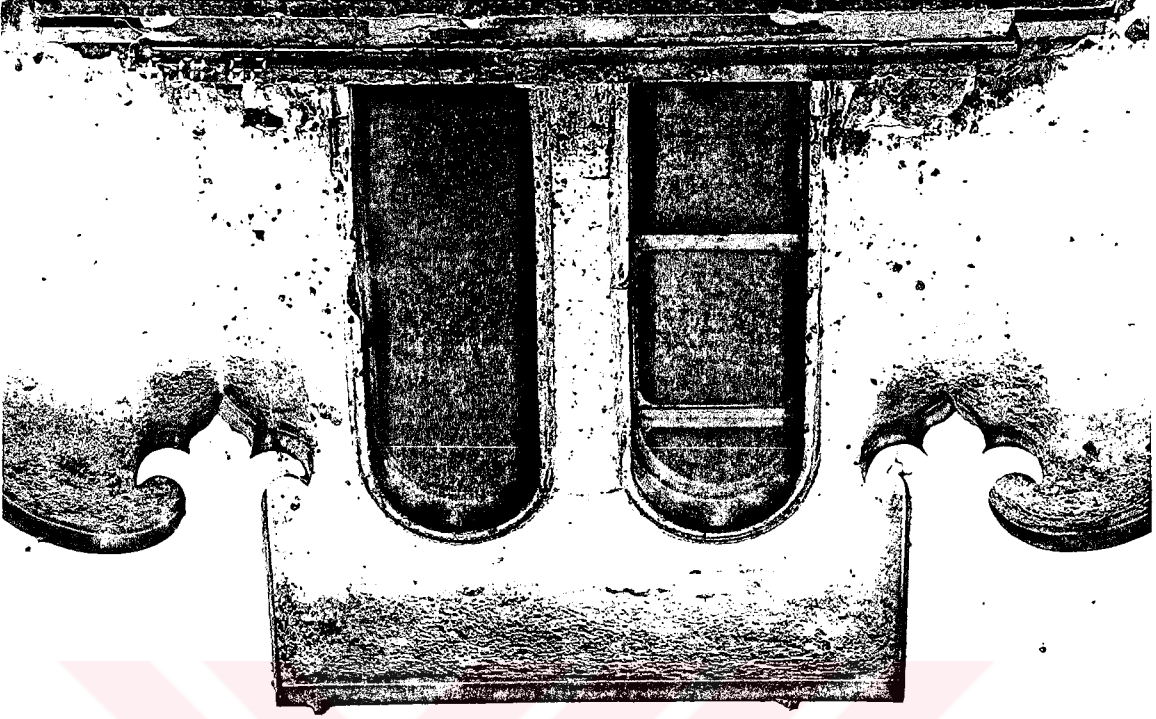

F . 108 . Apsis kuzeybatı kapı derz detayı

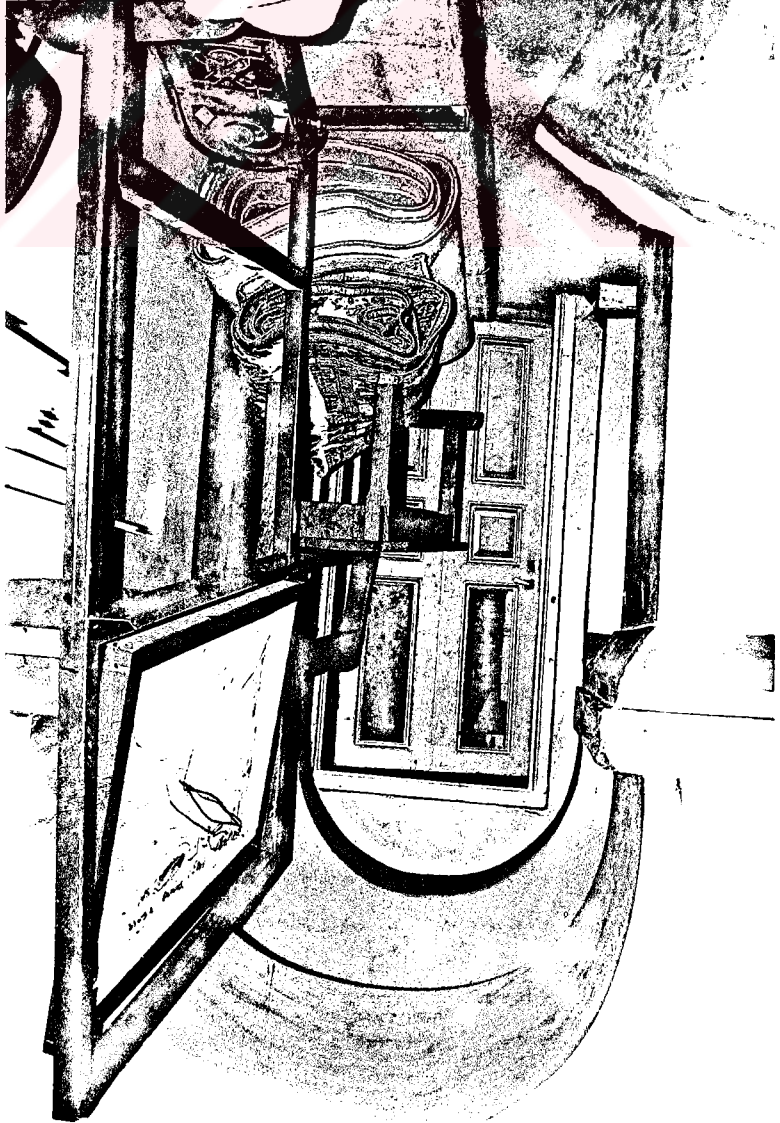

F . 109 . Fransız Katolik Kilisesi'nin 1931 yılında çekilmiş fotoğrafı

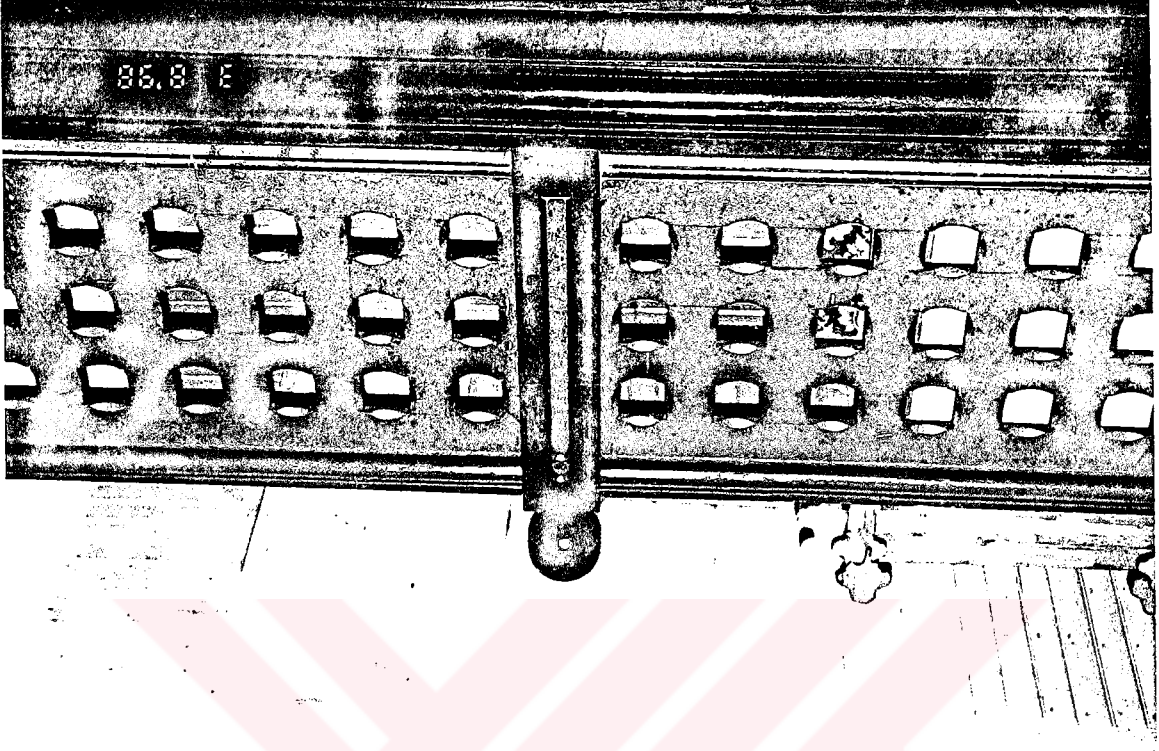
F. 111 . Fransız Katolik Kilisesi galeri katı pencereleri

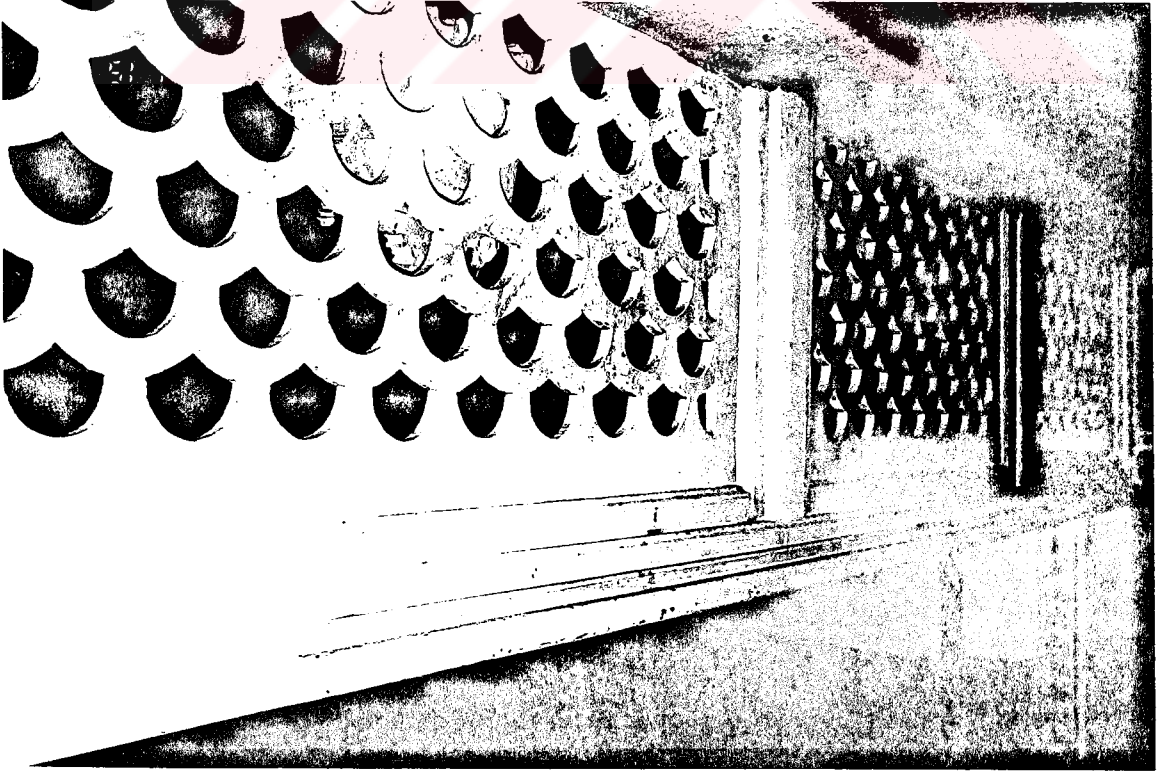
F. 110 . Kumkapı Paroiise
Kilisesinde galeri
katında geçite
açılan kapı

F . 113 . Saint Augustin Kilisesi galeri katı korkuluk detayı

F . 112 . Kumkapı Piroisi Kilisesi galeri katı korkuluk detayı

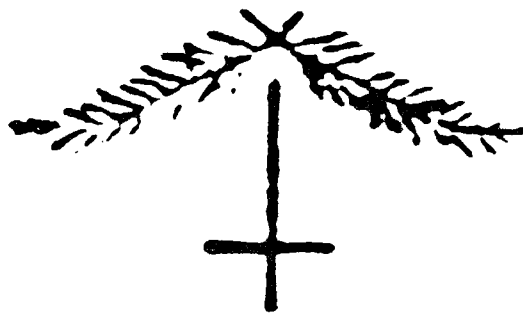

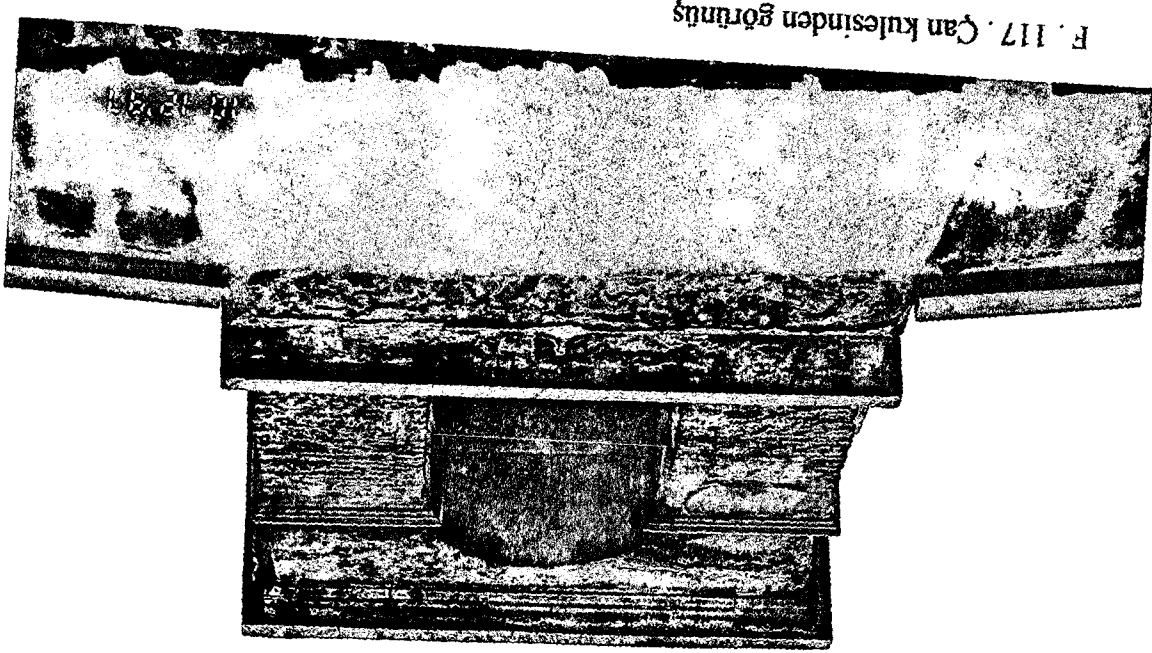
F . 114 . Narteks bölümünde bezeme kuşağının sonradan uygulanan yağlıboya altından görülen bezeme detayı

RIP

IN MEMORIAM
HIC PROSPER LAMERAND AA
HABENS ECCLESIAE RECTORIS
QUI DOMVS DEI DECORE
OVM DILEXIT
SIS FIDE MAIORS MERITIS
HIC DE ALTO CECIDIT
SEX KAL NOVARS MCMXXVI
SPRITVM DEI NOX REDDITVS
HIC LAPIS POSITVS EST

F. 117. Çan kulesinden görünüş

F. 116. Ana kilise mekanını apsisi bölümünde ayıran ana kemer üzerine bulunan bezeme detayı

F . 118. Ana kilise mekanı tonoz örtünün merkezinde Pantokrator İsa'nın
bulunduğu bilinen madalyonun 1927 yılında çekilmiş fotoğrafı

F . 119 . Ana kilise mekani tonoz örtü merkezinde bulunan madalyonun çevresini belirleyen kuşak

F . 120 . Demir aksam detayı

ÖZGEÇMİŞ

28.05.1973 tarihinde Bursa’da doğdu. Lise öğrenimini Bursa Kız Lisesi’nde tamamladı (1990). Aynı yıl girdiği Y.T.Ü. Mimarlık Fakültesi’nden 1994’ de mezun oldu. 1994-1995 yılında İ.T.Ü.’ sinde yabancı dil (İngilizce) hazırlık eğitimini tamamladı. 1995’de İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Restorasyon Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans eğitimine başladı.

20.05.2015
Y.T.Ü. Mimarlık Fakültesi
Restorasyon Anabilim Dalı